

2

Revision av vattenlagen

Ersättningar, avgifter m. m.

Betänkande avgivet av vattenlagsutredningen
Stockholm 1972

SOU

1972:14

Statens offentliga utredningar
1972:14
Justitiedepartementet

Revision av vattenlagen

Del 2

Ersättningar,
avgifter m. m.

Betänkande avgivet av vattenlagsutredningen
Stockholm 1972

ISBN 91-38-00058-X

Göteborgs Offsettryckeri AB, Sthlm 72 566 S

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Den 29 november 1968 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för justitiedepartementet att tillkalla högst sju sakkunniga med uppdrag att se över vattenlagen. Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen den 16 december 1968 såsom sakkunniga hovrättsrådet Gösta Dyrssen, överinspektören Sven Andersson, direktören Sture Annevall, överdirektören Jöran Hult, riksdagsmannen Göran Karlsson, direktören Bengt Sterne och riksdagsmannen Bo Turesson. Departementschefen förordnade Dyrssen att vara de sakkunnigas ordförande.

De sakkunniga har antagit namnet vattenlagsutredningen.

Utredningen har tidigare i enlighet med sina direktiv avlämnat delbetänkandet Revision av vattenlagen. Del 1. Provisoriska ändringar i prövningssystemet (SOU 1970:40). De däri framlagda förslagen har med vissa mindre jämkningar genomförts under 1971.

Det nu föreliggande delbetänkandet Revision av vattenlagen. Del 2. Ersättningar, avgifter m. m. innehåller i motsats till det första betänkandet förslag av mera definitiv karaktär. De ändringar utredningen här föreslår i den gällande vattenlagen är sålunda avsedda att utan några mera genomgripande omarbetningar kunna föras över till en ny vattenlag, om en sådan skulle bli slutresultatet av utredningens arbete.

Till sekreterare i utredningen förordnades den 3 januari 1969 hovrättsassessorn Peter

von Möller. Förutom sekreteraren har i sekretariatet ingått numera överingenjören Bertil Sjölander, som den 27 juni 1969 förordnats till expert åt utredningen. I arbetet med föreliggande delbetänkande har vidare deltagit numera hovrättsrådet Åke Bouvin och f. d. landssekreteraren Ludvig Lorichs, båda förordnade till experter den 24 juni 1969, samt professorn Bertil Hällsten, förordnad till expert den 11 februari 1971. Även jur. lic. Ulf Brunfelter, som förordnats till expert den 24 juni 1969, har före sitt entledigande den 9 december 1971 biträtt utredningen i dess arbete.

Vattenlagsutredningen får härmed vörd-
samt överlämna delbetänkandet.

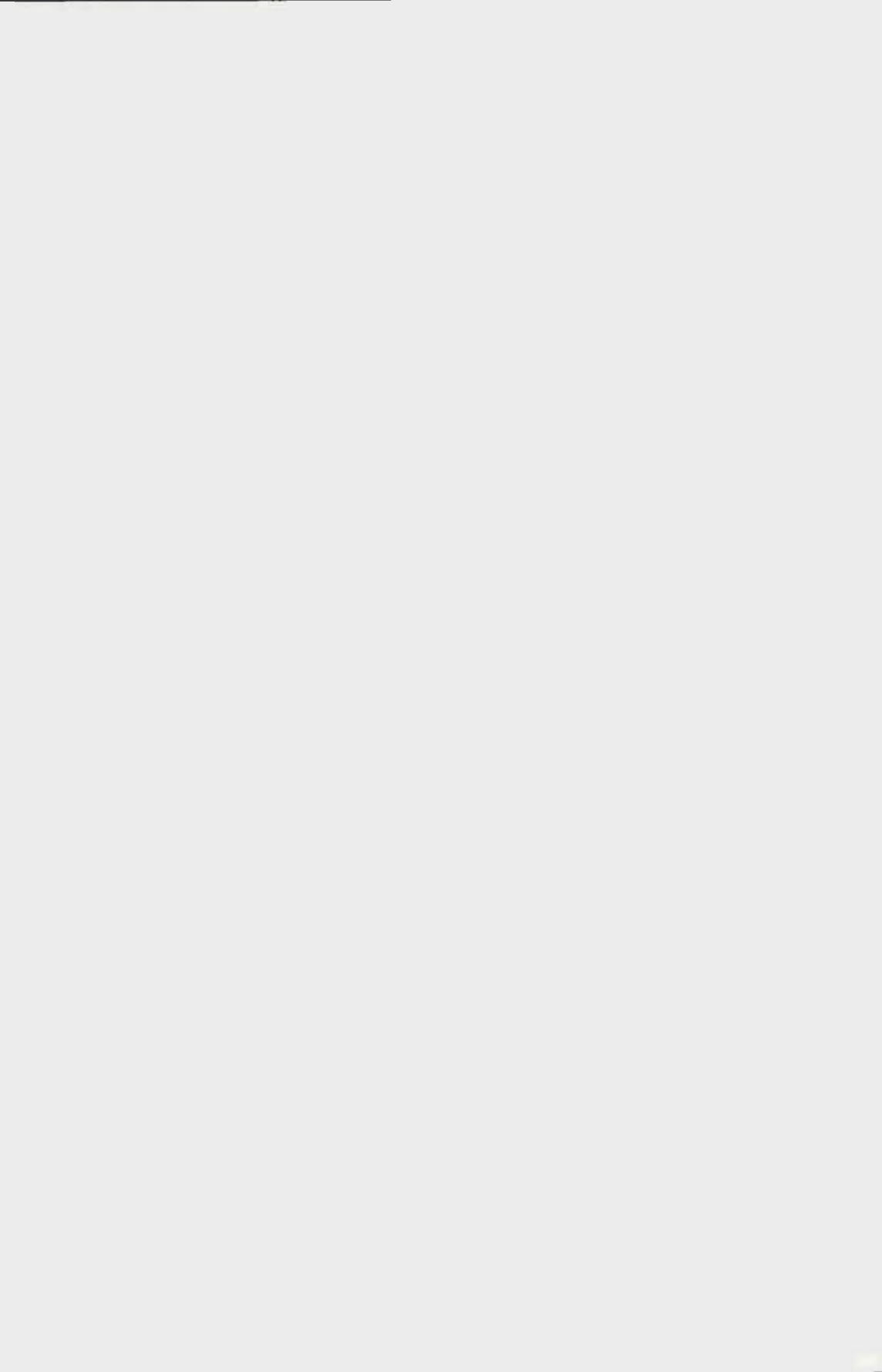
Stockholm den 27 januari 1972.

Gösta Dyrssen

Sven Andersson Sture Annevall Jöran Hult

Göran Karlsson Bengt Sterne Bo Turesson

/Peter von Möller

Innehåll

I Lagförslag

1 Förslag till lag om ändring i vattenlagen (1918:523)	11
2 Förslag till lag om ändring i lagen (1919:426) om flottning i allmän flottled	43
3 Förslag till lag om ändring i lagen (1962:627) om vissa åtgärder för utnyttjande av vattenkraft vid krig m. m.	44
4 Förslag till lag om ändring i lagen (1966:454) om företagsinteckning	45

II Motiv

Kapitel 1 <i>Inledning</i>	47
Kapitel 2 <i>Nuvarande ordning enligt 9 kap. VL</i>	50
2.1 Ersättningsskyldighet	50
2.1.1 Ersättningsskyldighet i allmänhet	50
2.1.2 Ersättning genom kraftöverföring	52
2.1.3 Ersättning genom tillhandahållande av vatten	56
2.1.4 Ersättning i pengar	57
2.2 Betalning och tillträde	58
2.2.1 Sätt och tid för betalning samt villkor för tillträde.	58
2.2.2 Länsstyrelsens befattning med nedsatta medel m. m.	61

Kapitel 3 <i>Ersättningsregler i annan fastighetsrättslig lagstiftning</i>	64
3.1 Inledning	64
3.2 Ersättningsskyldighet	64
3.3 Betalning och tillträde	66

Kapitel 4 <i>Reformbehovet på ersättningsområdet</i>	69
4.1 Utredningens direktiv	69
4.2 Utredningens enkät	69

Kapitel 5 <i>Allmän motivering för nya ersättningsregler</i>	73
5.1 Ersättningsskyldighet	73
5.1.1 Förutsättningarna för samordning	73
5.1.2 Ersättning genom kraftöverföring	77
5.1.3 Ersättning genom tillhandahållande av vatten	80
5.1.4 Ersättning i realvärden av annat slag	83
5.1.5 Ersättning i pengar	83
5.2 Betalning och tillträde m. m.	89

Kapitel 6 <i>Särskilda vattenkraftfrågor</i>	95
6.1 Inledning	95
6.2 Utbyggnadsvitsord	95
6.2.1 Nuvarande bestämmelser	95
6.2.2 Reformbehovet	98
6.2.3 Utredningens förslag	98
6.3 Andelskraft	103
6.4 Ersättning för förlorad vattenkraft	107
6.4.1 Nuvarande ordning m. m.	107

6.4.2 Reformbehovet	111	stolsavgifter och av Kungl. Maj:t bestämde s. k. särskilda villkorsmedel . .	180
6.4.3 Utredningens synpunkter .	111	Bilaga 3 a Fiskeavgift enligt 2:10 VL. Inbetalda avgifter och räntor i 1 000-tal kronor budgetåren 1967/68–1969/70. Årliga avgifter år 1970 fördelade på de olika fiskerintendentersdistrikten	180
6.5 Bygdekraft	117	Bilaga 3 b Fiskeavgift enligt 2:10 VL. Beslutade bidrag i 1 000-tal kronor under budgetåren 1967/68–1969/70	181
6.5.1 Nuvarande ordning	117	Bilaga 3 c Regleringsavgifter. Samtliga inkomster och utgifter samt behållningen t. o. m. 30.6.1970 . . .	181
6.5.2 Reformbehovet	118	Bilaga 3 d Regleringsavgifter. Inbetalda avgifter, räntor, utgifter och netto i 1 000-tal kronor budgetåren 1965/66–1969/70	182
6.5.3 Utredningens förslag . . .	119	Bilaga 3 e Regleringsavgiftsmedel. Beslutade bidrag i 1 000-tal kronor under budgetåren 1967/68–1969/70, uppdelade efter ändamål	183
Kapitel 7 <i>Avgifter</i>	121	Bilaga 3 f Regleringsavgiftsmedel. Ärenden hos vattenrättsdomarna 1966–1970 om bidrag eller gottgörelse för skada som ej ersatts i vattenmålet	184
7.1 Nuvarande ordning	121	Bilaga 3 g Domstolsavgifter. Till statsverket under budgetåren 1955/56–1969/70 inlevererade avgifter i 1 000-tal kronor	184
7.1.1 Inledning	121	Bilaga 3 h S. k. särskilda villkorsmedel	185
7.1.2 Fiskeavgifter	121		
7.1.3 Regleringsavgift	123		
7.1.4 Domstolsavgift	124		
7.1.5 Administration m. m. . . .	124		
7.2 Reformbehovet	125		
7.2.1 Allmänt	125		
7.2.2 Fiskeavgifter	126		
7.2.3 Regleringsavgift	127		
7.2.4 Domstolsavgift	128		
7.2.5 Administration m. m. . . .	128		
7.3 Utredningens förslag	129		
7.3.1 Allmänt	129		
7.3.2 Bygdeavgift	131		
7.3.3 Allmän fiskeavgift	139		
Kapitel 8 <i>Specialmotivering</i>	143		
8.1 Förslaget till lag om ändring i VL	143		
8.2 Övriga lagförslag	174		
Kapitel 9 <i>Sammanfattning</i>	175		
9.1 Inledning	175		
9.2 Ersättningarna	175		
9.3 Avgifterna	176		
 III Bilagor			

Bilaga 1 Sammanställning över vissa utdömda ersättningar för förlorad vattenkraft 178

Bilaga 2 Sammanställning över ersättning för ianspråktagen vattenkraft i vissa kraftstationer med högre effekt än 100 MW 179

Bilaga 3 Tabeller över fiskeavgift enligt 2:10 VL, regleringsavgifter, dom-

Bilaga 4 Tabeller över regleringsavgifter enligt 4:14 VL och bygdeavgifter enligt vattenlagsutredningens förslag för befintliga kraftverk i vissa älvar . . 186

Bilaga 4 a Luleälven 186

Bilaga 4 b Umeälven 186

Bilaga 4 c Ångermanälven 187

Bilaga 4 d Faxälven 187

Bilaga 4 e Indalsälven 188

Bilaga 4 f Vänern—Göta älv och Lagan	188
Bilaga 4 g Sammanlagda avgifter för Luleälven, Umeälven, Ångermanälven, Faxälven, Indalsälven, Göta älv och Lagan	188
<i>Bilaga 5</i> Beräkning av förhållandet mellan reducerad installerad effekt i kW och lågvatteneffekt i hästkrafter för vissa befintliga kraftverk	189

Förkortningar

Lagar och lagförslag

ExL	= lagen (1917:189) om expropriation
FBL	= fastighetsbildningslagen (1970:988)
JB	= jordabalken
JBP	= lagen (1970:995) om införande av nya jordabalken
RB	= rättegångsbalken
VL	= vattenlagen (1918:523)
1910 års bet.	= Betänkande med förslag till vattenlag m. m. avgivet av vattenrätts- och dikningslagskommittéerna. Stockholm 1911
1917 års bet.	= Betänkande med förslag till vattenlag m. m. avgivet av särskilda inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga för överarbetning av vissa delar i det av vattenrätts- och dikningslagskommittéerna den 17 december 1910 avgivna förslaget till vattenlag. Stockholm 1917

Domstolar, kommittéer, organisationer

HD	= högsta domstolen
Kommittéerna	= vattenrätts- och dikningslagskommittéerna (jfr 1910 års bet.)
Sakkunniga	= särskilda inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga för överarbetning av vissa delar i det av vattenrätts- och dikningslagskommittéerna den 17 december 1910 avgivna förslaget till vattenlag (jfr 1917 års bet.)
Vaso	= vattenregleringsföretagens samarbetsorgan

Litteratur: tidskrifter o. d.

CU	= civilutskottets utlåtande
JuU	= justitieutskottets utlåtande
NJA	= Nytt juridiskt arkiv. Avd. I
NJA II	= Nytt juridiskt arkiv. Avd. II
prop.	= proposition
rskr	= riksdagens skrivelse
SFS	= Svensk författningssamling

SKVP	= Svenska kraftverksföreningens publikationer
SOU	= statens offentliga utredningar
SVP	= Svenska vattenkraftföreningens publikationer
SvJT	= Svensk juristtidning
TU	= trafikutskottets utlåtande
3LU	= tredje lagutskottets utlåtande
3 SäU	= tredje särskilda utskottets utlåtande

Litteratur i övrigt

Gärde Grunddragen	= Gärde, Grunddragen av den nya vattenlagen, särskilt med hänsyn till dess betydelse för landsbygdens elektrifiering (SVP 1919:3). Uppsala 1919
Gärde PM II:1	= P. M. vid föredragning inför Konungens Lagråd av förslag till vattenlag 2 kap. (stencil)
Gärde PM II:2	= P. M. vid föredragning inför Konungens Lagråd av förslag till vattenlag 9 kap. (stencil)
Hillert af Klintberg	= Hillert, Servitut-förmån och last. Stockholm 1960 = af Klintberg, Om byggande i vatten enligt 2, 3 och 5 kap. vattenlagen. Stockholm 1955
Ljungman-Stjernquist	= Ljungman-Stjernquist, Den rättsliga kontrollen över mark och vatten. Del II. 3 uppl. Stockholm 1968
Viklund	= Viklund, Om ersättning enligt vattenlagen. Stockholm 1964

**1 Förslag till
Lag om ändring i vattenlagen (1918:523)**

Härigenom förordnas i fråga om vattenlagen (1918:523)¹,
dels att 2 kap. 18 §, 4 kap. 1—4 §§, 7 kap. 42 §, 10 kap. 20 §, 11 kap. 27 § 5 mom. samt 41, 95 och 96 §§ skall upphöra att gälla,
dels att rubriken närmast före 4 kap. 1 § skall utgå,
dels att nuvarande 4 kap. 16 § skall betecknas 4 kap. 13 §,
dels att 1 kap. 4 §, 2 kap. 3, 5—8 §§, 10 § 1 och 2 mom. samt 19 och 59 §§, 4 kap. 5, 7—9, 12, 14 och 15 §§, 5 kap. 5 §, 6 kap. 8 §, 7 kap. 41 och 54 §§, 9 kap., 10 kap. 60, 64, 67 och 80 §§, 11 kap. 17, 26, 29 och 32 §§, 35 § 3 mom., 37, 48 och 60 §§, 62 § 1 och 2 mom., 66 § 2 mom., 75 och 92 §§ samt 14 kap. 3 § skall ha nedan angivna lydelse,
dels att rubriken närmast före 4 kap. 14 § skall ha nedan angivna lydelse,
dels att den nya 4 kap. 16 § skall ha nedan angivna lydelse,
dels att rubriken närmast före 4 kap. 16 § skall sättas närmast före 4 kap. 13 §.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

1 KAP.

4 §²

Huruledes under vissa förutsättningar den, som äger råda över vatten, kan förpliktas att till följd av företag, som avses i 2, 3, 5, 6 eller 7 kap., underkasta sig förlust i honom tillkommande vattenmängd eller vattenkraft, därom stadgas i nämnda kap.; och gälle i fråga om rätt till ersättning för sålunda tillskyndad förlust vad i 5 kap. 4 § och 6 kap. 5 § samt i 9 kap. finnes föreskrivet, dock med de inskränkningar, som föranledas av stadgandena i 6 och följande §§ av detta kap. samt i 2 kap. 7 och 8 §§.

Huruledes under vissa förutsättningar den, som äger råda över vatten, kan förpliktas att till följd av företag, som avses i 2, 3, 5, 6 eller 7 kap., underkasta sig förlust i honom tillkommande vattenmängd eller vattenkraft, därom stadgas i nämnda kap.; och gälle i fråga om rätt till ersättning för sålunda tillskyndad förlust vad i 5 kap. 4 § och 6 kap. 5 § samt i 9 kap. finnes föreskrivet, dock med de inskränkningar, som föranledas av stadgandena i 6 och följande §§ av detta kap. samt i 2 kap. 8 §.

¹ Senaste lydelse av

4 kap. 1 och 4 §§ 1962:83

7 kap. 42 § 1920:459

10 kap. 20 § 1919:425

11 kap. 27 § 5 mom. 1948:479

11 kap. 95 § 1969:393

11 kap. 96 § 1920:459

Förutvarande 4 kap. 13 § jämte framförstående rubrik upphävd genom 1971:531.

² Senaste lydelse 1920:459.

Beträffande skyldighet att i andra fall än i första stycket sägs underkasta sig förlust, som ovan nämnts, så ock om gottgörelse därför gälle vad särskilt är stadgat, dock med här nedan föreskrivna inskränkningar i rätten till ersättning, där sådan kunnat eljest ifrågakomma.

2 KAP.

3 §¹

Ej må någon så bygga i vatten, att genom uppdämning, sänkning av vattenståndet eller annan inverkan på vattenförhållandena skada tillfogas eller intrång göres å annan tillhörig egendom, vare sig jord, hus, fiske, bebyggt eller obebyggt strömfall eller annat, utan så är att nyttan av byggnaden eller den del därav, som föranleder skadan eller intrånget, prövas efter avdrag av byggnadskostnaden uppgå till ett värde, motsvarande tre gånger den skada och det intrång, som göres å åker och äng, samt två gånger skadan och intrånget å annan egendom. I byggnadskostnaden skall inräknas det belopp, vartill skadan och intrånget å den byggande tillhörig egendom må skattas. För skada och intrång skall ersättning givas efter ty i 9 kap. skils.

Skulle byggnade i vatten hava till följd, att ett avsevärt antal bofasta personer berövas sina bostäder, eller att större fabrik eller annan anläggning, varav många hava upphälle, måste nedläggas eller dess drift väsentligt minskas, eller att odlad jord till en efter ortsförhållandena betydande omfattning sättes under vatten eller eljest väsentligt skadas, eller att fiskeri- eller annan näring av större betydelse lider väsentligt förfång, eller att befolkningen eljest får sina levnadsförhållanden väsentligt försämrade, må byggnaden, ändå att nyttan uppgår till värde, som ovan sagts, icke ske. Lag samma vare, där genom byggnade i vatten skulle förorsakas sådan bestående ändring av naturförhållandena, varigenom väsentligt minskad trevnad för närboende eller betydande förlust från naturskyddssynpunkt är att befara.

Prövas byggnad i vatten vara av synnerlig betydelse för näringslivet eller för orten eller eljest från allmän synpunkt, må Konungen, ändå att hinder mot byggnaden skulle möta av vad i första och andra styckena sägs, efter hemställan av vattendomstolen på sätt i 20 § 3 mom. stadgas, lämna medgivande till byggnaden.

Om byggnade, varigenom annans strömfall eller del av strömfall tillgodogöres, gälle vad i 5–7 §§ finnes stadgat.

Om byggnade, varigenom annans strömfall eller del av strömfall tillgodogöres, gälle vad i 5 § finnes stadgat.

5 §

Tillhör ett strömfall till skilda delar olika ägare, och vill en av dem tillgodogöra sig förutom egen jämväl annans del i fallet, vare han, där falldelarnas gemensamma tillgodogörande innebär väsentlig ekonomisk eller teknisk fördel, berättigad därtill mot ersättning, som i 9 kap. skils, såframt han såsom

Tillhör en fallsträcka olika ägare, får en av dem tillgodogöra sig vattenkraften i hela sträckan, om han på grund av äganderätt eller annan rättighet, som gäller mot envar och ej är begränsad till tiden, råder över mer än hälften av kraften. Hänsyn skall tagas till vad som svarar mot andel i samfällighet

¹ Senaste lydelse 1961:48.

Nuvarande lydelse

ägare eller på grund av servitutsrätt, som är gällande för all framtid, råder över mer än hälften av den efter vattenmängd och naturlig fallhöjd beräknade vattenkraften i fallet eller den del därav, om vars bebyggande är fråga.

Vad nu sagts äge motsvarande tillämpning i fråga om två eller flera, olika ägare tillhöriga strömfäll.

Föreslagen lydelse

vilken avses i 1 kap. 3 § fastighetsbildningslagen (1970:988).

Första stycket äger motsvarande tillämpning, när någon vill i en kraftanläggning tillgodogöra sig vattenkraft i fallsträckor som ingår i olika vattensystem, om det gemensamma tillgodogörandet är en förutsättning för anläggningens tillkomst.

6 §

Äro å ömse sidor av ett strömfäll olika ägare, må ena sidans ägare bjuda ägaren av motsatta sidan att gemensamt utnyttja fallet; vill denne det ej, äge den, som bjudit, att mot ersättning, som i 9 kap. skils, tillgodogöra sig jämväl andra sidans lott i vattnet, såframt det prövas kunna ske utan synnerlig skada för dess ägare. Har denne förklarat sig villig deltaga i fallets tillgodogörande, men kan ej enighet nås om sättet för dess bebyggande eller vattnets nyttjande, bestämme vattendomstolen de villkor, varunder tillgodogörandet må äga rum.

Vilja båda var för sig utnyttja hela strömfallet, pröve vattendomstolen, åt vilkendera företräde bör givas.

1 mom. Den vars vattenkraft skall tillgodogöras av annan med stöd av 5 § eller på grund av överenskommelse får deltaga i tillgodogörandet, om det är av betydelse för hans verksamhet och hans rätt är sådan som avses i 5 § första stycket. Han är då berättigad till andel i kraftproduktionen (andelskraft) och skyldig att bidra till kraftanläggningens utförande, drift och underhåll, allt i förhållande till sin andel i den vattenkraft som skall tillgodogöras vid anläggningen. Motsvarande rätt tillkommer den vars strömfäll tages i anspråk enligt 1 kap. 14 §, om ersättning för ianspråktagandet icke redan bestämts.

Skyldighet att tillhandahålla andelskraft åvilar den fastighet till vilken kraftanläggningen hör och består oavsett fastighetens försäljning.

Bestämmelserna i 15 kap. 3 § jordabalken äga motsvarande tillämpning i fråga om rätten till andelskraft.

2 mom. Beslut att någon enligt 1 mom. skall deltaga i tillgodogörandet av vattenkraften i en fallsträcka får meddelas endast om borgenär med panträtt i den fastighet för vilken vattenkraft går förlorad lämnat medgivande till deltagandet eller förlusten av vattenkraften är väsentligen utan betydelse för borgenärens säkerhet.

7 §

Kan strömfall, som tillhör oskift by eller annan samfällid mark eller som vid skifte av samfällighet ej ingått i skiftet, icke utan delägares förfång skiftas vare sig ensamt eller i förening med annat samfälligheten tillhörigt vattenområde, och vill en delägare tillgodogöra sig hela fallet, vare han, såframt det prövas kunna ske utan synnerlig skada för övriga delägare samt han antingen ensam eller tillsammans med delägare, som lämnat honom medgivande till företaget, äger mer än hälften i strömfallet, berättigad att mot ersättning, som i 9 kap. skils, från samfälligheten tillösa sig fallet jämte det utmål, som enligt bestämmelse vid skifte må finnas avsatt för fallets tillgodogörande. Gränserna för strömfallet ovan och nedan i vattendraget skola bestämmas av vattendomstolen.

Om delägare i samfällt strömfall, vilket ej kan utan delägares förfång skiftas, vill utan att lösa fallet bygga kvarn, såg eller annan mindre anläggning för vattnets tillgodogörande, bjude de andra att taga del däri; vilja de ej, och prövar vattendomstolen det kunna ske utan synnerlig skada för dem, förelägge då honom, på vad sätt, villkor och tid han må bygga och nyttja anläggningen. Ända att tid, som må vara bestämd för bibehållande av sådan anläggning, icke gått till ända, äge under de i första stycket omförmälda förutsättningar delägare begagna sig av lösningsrätt, som där nämnts.

Kan överenskommelse ej träffas om de närmare villkoren för tillhandahållandet av andelskraft eller om kostnadsbidrag som avses i 6 § 1 mom. första stycket, bestämmer vattendomstolen därom efter anmälan av kraftanläggningens ägare eller andelskraftens mottagare.

Inträda ändrade förhållanden, kan kraftanläggningens ägare eller andelskraftens mottagare hos vattendomstolen påkalla omprövning av rättsförhållandet mellan dem. Därvid får endast sådan ändring beslutas som innebär väsentlig fördel för någon av parterna utan att för motparten medföra olägenhet av betydelse.

8 §¹

Vill någon i vatten, där fisken har sin gång, göra damm eller annan byggnad, vare han pliktig att utan ersättning vidtaga och för framtiden underhålla nödiga anordningar för fiskens framkomst eller eljest för tryggnad av fiskets bestånd samt tillsläppa för ändamålet nödigt vatten så ock att ställa sig till efterrättelse de särskilda föreskrifter i övrigt, vilka till följd av byggnaden må erfordras till skydd för fisket. Kan nyttan av ifrågasatt anordning icke skäligen anses motsvara den förlust och kostnad, som därigenom skulle tillskyndas byggnadens ägare, må dock efter inhämtat yttrande av statens fiskeritjänsteman befrielse från sagda skyldighet medgivas.

¹ Senaste lydelse 1954:124.

Finnes att till skydd för fisket vidtagna anordningar eller meddelade föreskrifter äro mindre tjänliga, äge vattendomstolen på ansökan av myndighet, som Konungen bestämmer, eller av byggnadens ägare meddela sådana bestämmelser, som utan att förnärma tredje mans rätt må påkallas av anmärkta förhållanden. Därvid skall iakttagas att, *i den mån fråga ej är om sådan höjning av årlig avgift, som motsvaras av ändring i penningvärdet*, byggnadens ägare ej må åläggas förpliktelser, som för honom medföra väsentlig kostnad eller olägenhet utöver vad förut blivit honom ålagt.

Finnes att till skydd för fisket vidtagna anordningar eller meddelade föreskrifter äro mindre tjänliga, äge vattendomstolen på ansökan av myndighet, som Konungen bestämmer, eller av byggnadens ägare meddela sådana bestämmelser, som utan att förnärma tredje mans rätt må påkallas av anmärkta förhållanden. Därvid skall iakttagas att byggnadens ägare ej må åläggas förpliktelser, som för honom medföra väsentlig kostnad eller olägenhet utöver vad förut blivit honom ålagt.

10 §

1 mom.¹ Bygges damm för tillgodogörande av vattnet eller för reglering av vattnets avrinning, eller göres för sådant ändamål annan byggnad i vatten, vare byggnadens ägare, såframt byggnaden förorsakar sådan ändring i de naturliga vattenståndsförhållandena, som ej är obetydlig, eller hindrar eller försvårar fiskens framkomst, pliktig att från och med kalenderåret näst efter det, då arbetet å byggnaden påbörjats, så länge byggnaden bibehålles, erlägga viss årlig avgift till befrämjande av fisket inom landet.

Avgiften skall beträffande byggnad för vattnets tillgodogörande såsom drivkraft utgå med minst tio öre och högst två kronor för varje hästkraft, som beräknas kunna vid oregerat lågvatten uttagas vid byggnaden. I fråga om byggnad för tillgodogörande av vattnet annorledes än såsom drivkraft skall avgiften utgå med minst tio och högst ett-hundra kronor för varje sekundkubikmeter av den vattenmängd, som är avsedd att uttagas vid byggnaden. Är ändamålet med byggnaden att reglera vattnets avrinning, utgår avgiften efter vattenmagasinets rymd med minst tio öre och högst en krona för varje del, som omfattar 50 000 kubikmeter, intill 100 miljoner kubikmeter och för varje del

1 mom. För vattenkraftanläggning samt för byggnad för vattenreglering eller för vattenbortledning i annat syfte än kraftproduktion skall årligen erläggas fiskeavgift för att främja fisket inom landet, om byggnaden orsakar sådan ändring i vattenståndsförhållandena som ej är obetydlig eller hindrar eller försvårar fiskens framkomst.

Avgiften utgör:

för vattenkraftanläggning minst tio öre och högst två kronor för varje enhet installerad effekt som omfattar tre kilowatt intill 150 procent av effekten vid medelvattenföring och för varje enhet om sex kilowatt därutöver,

för vattenreglering minst tio öre och högst en krona för varje enhet av magasinets rymd som omfattar 25 000 kubikmeter intill 100 miljoner kubikmeter och för varje enhet om 50 000 kubikmeter därutöver samt

för vattenbortledning minst tio öre och högst en krona för varje liter i sekunden bortledd vattenmängd.

Avgift bestämmes efter förslag av statens fiskeritjänsteman med beaktande av i vilken omfattning fisk finnes eller fiske förekommer i vattendraget, i vilken utsträckning vattenförhållandena och fisket påverkas samt

¹ Senaste lydelse 1954:124.

däruöver, som omfattar 100 000 kubikmeter. Beträffande byggnad, som göres såväl i ändamål av vattnets tillgodogörande såsom drivkraft som för utnyttjande av vattnet annorledes eller för reglering av vattnets avrinning, skall i fråga om beräkningsgrunden vid avgiftens bestämmande hänsyn tagas till det ändamål, som är det huvudsakliga.

Inom ovan angivna gränser skall avgiften, efter förslag av statens fiskeritjänsteman, bestämmas med fäst avseende bland annat därå, om fiske finnes, som genom byggnaden skadas, om med hänsyn till byggnadens storlek och beskaffenhet i övrigt samt dess belägenhet inverkan därav å fisket är mer eller mindre menlig, om byggnadens ägare jämlikt 8 § förpliktats att vidtaga och underhålla anordningar för fiskets bestånd, samt om föreskrivna dylika anordningar för ägaren medföra större eller mindre kostnad.

Om det årliga avgiftsbeloppet enligt nu stadgade grunder är ringa, äge vattendomsstolen föreskriva, att avgift för byggnaden i stället skall utgå med visst belopp en gång för alla.

2 mom.¹ Vattendomsstolens avgörande angående årlig avgift, som avses i 1 mom., gälla för en tidrymd av *tjugu* år i sänder, första gången räknat från och med det kalenderår, då avgiften först skall erläggas. På ansökan, som under *nittonde* året av sådan tidsperiod göres av myndighet, som Konungen bestämmer, eller av byggnadens ägare, föreskrive vattendomsstolen den ändring, som finnes påkallad med hänsyn till ändring i penningvärdet. Göres ej sådan ansökan, skall den förut meddelade bestämmelsen lända till efter rättelse jämväl för nästa period.

omfattningen av de förpliktelser som enligt 8 § ålagts byggnadens ägare. Har denne befriats från skyldighet att vidtaga anordning till skydd för fisket, får avgift för byggnaden bestämmas till det belopp som med hänsyn härtill finnes skäligt utan hinder av att de i andra stycket angivna gränserna överskridas.

Har beträffande annan byggnad i vatten än som avses i första stycket befrielse från skyldighet att vidtaga anordning till skydd för fisket medgivits byggnadens ägare, skall fiskeavgift med skäligt belopp utgå för byggnaden.

Är byggnad i vatten avsedd att tillgodose flera ändamål, skall i fråga om beräkningsgrunden vid avgiftens bestämmande hänsyn tagas till det ändamål som är det huvudsakliga.

Om det årliga avgiftsbeloppet enligt nu stadgade grunder är ringa, får vattendomsstolen föreskriva att avgift för byggnaden i stället skall utgå med visst belopp en gång för alla. Sådan föreskrift skall meddelas, om det årliga avgiftsbeloppet understiger ett-hundra kronor.

Avgift avseende byggnad för vattenreglering betalas av deltagare i företaget och för annan byggnad av dess ägare. Avgiften utgår från och med kalenderåret närmast efter det då tillstånd till arbeten på byggnaden förstogs i anspråk och så länge byggnaden består.

2 mom. Vattendomsstolens avgörande angående årlig avgift, som avses i 1 mom., gälla för en tidrymd av *tio* år i sänder, första gången räknat från och med det kalenderår, då avgiften först skall erläggas. På ansökan, som under *nionde* året av sådan tidsperiod göres av myndighet, som Konungen bestämmer, eller av byggnadens ägare, föreskrive vattendomsstolen den ändring, som finnes påkallad med hänsyn till ändring i penningvärdet. Göres ej sådan ansökan, skall den förut meddelade bestämmelsen lända till efter rättelse jämväl för nästa period.

¹ Senaste lydelse 1954:124.

Utan hinder av vad nu sagts må frågan om avgiftens storlek upptagas till omprövning i samband med förnyad prövning enligt 8 § andra stycket; och skall därvid med avseende å omfattningen av de förpliktelser, som enligt denna § och 8 § sammanlagt må åläggas byggnadens ägare, gälla vad i nämnda stycke av 8 § är för där avsett fall stadgat.

19 §¹

Den, som med stöd av stadgandena i 5, 6 eller 7 § vill tillgodogöra sig annan tillhörigt vatten eller lösa samfällt strömfall, vare, där för ändamålet erfordras, att annans byggnad i vatten utrives eller ändras, pliktig att draga försorg om arbetet. Skall byggnaden ändras, och vill ägaren själv utföra arbetet, äge han rätt därtill och njute ersättning efter ty skäligt prövas; vare dock, vid påföljd av skadeståndsskyldighet och förlust av rätten att verkställa vad som kan vara ogjort, pliktig att fullgöra arbetet inom tid och på sätt, som i sammanhang med beslutet om ändringen bestämmes.

Den, som med stöd av stadgandena i 5 § vill tillgodogöra sig annan tillhörigt vatten, vare där för ändamålet erfordras, att annans byggnad i vatten utrives eller ändras, pliktig att draga försorg om arbetet. Skall byggnaden ändras, och vill ägaren själv utföra arbetet, äge han rätt därtill och njute ersättning efter ty skäligt prövas; vare dock, vid påföljd av skadeståndsskyldighet och förlust av rätten att verkställa vad som kan vara ogjort, pliktig att fullgöra arbetet inom tid och på sätt, som i sammanhang med beslutet om ändringen bestämmes. Därvid får även meddelas bestämmelse som säkerställer att ersättningen användes på föreskrivet sätt.

Vad i första stycket sägs skall äga motsvarande tillämpning, där strömfall tages i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §.

59 §²

Ägare av grundvattentäkt vare, där försummelse i underhållet av anläggningen kan föranleda fara för allmän eller enskild rätt, pliktig underhålla den så, att dylik fara förebygges.

Vill grundvattentäkts ägare taga den ur bruk, vare därtill berättigad. Har vattendomstolen jämlikt 9 kap. 46 § meddelat föreskrift om skyldighet för grundvattentäkts ägare att tillhandahålla vatten, skall dock inhämtas föreskrift av vattendomstolen, under vilka villkor grundvattentäkten må tagas ur bruk.

Vill grundvattentäkts ägare taga den ur bruk, vare därtill berättigad. Kan åtgärden medföra fara för allmän eller enskild rätt, skall dock inhämtas föreskrift av vattendomstolen, under vilka villkor grundvattentäkten må tagas ur bruk.

¹ Senaste lydelse 1945:139.

² Senaste lydelse 1964:110.

4 KAP.

5 §

Har strömfall blivit bebyggt jämlikt denna lag, äge *under de i 1 § stadgade förutsättningar* Konungen eller myndighet, åt vilken Konungen uppdragit att i förevarande hänseende bevaka det allmännas rätt, så ock byggnadens ägare i den ordning 11 kap. stadgar påkalla ny prövning angående de villkor, varunder med hänsyn till allmänna intressen byggnaden må bibehållas och nyttjas. Yrkande om sådan prövning skall framställas under femtiofemte året efter det kalenderår, under vilket byggnaden enligt därom meddelad bestämmelse skall hava fullbordats, samt därefter vart fyrtionde år. Varder ej å föreskriven tid nyprövning påkallad, vare ägaren berättigad att under förut fastställda villkor bibehålla och nyttja byggnaden intill dess i anledning av nyprövning, som sedermera enligt vad nu sagts blivit påkallad, annan bestämmelse härutinnan meddelas och skall lända till efterrättelse.

Har strömfall blivit bebyggt enligt denna lag, och uppgår den vattenkraft som kan vid oreglerat lågvatten uttagas vid byggnaden till minst femhundra turbinhästkrafter, äge, såframt vattenkraften icke inom tio år före det vattendomstolens medgivande lämnas till byggnaden varit utnyttjad vid byggnad som tillkommit enligt äldre lag, Konungen eller myndighet, åt vilken Konungen uppdragit att i förevarande hänseende bevaka det allmännas rätt, så ock byggnadens ägare i den ordning 11 kap. stadgar påkalla ny prövning angående de villkor, varunder med hänsyn till allmänna intressen byggnaden må bibehållas och nyttjas. Yrkande om sådan prövning skall framställas under femtiofemte året efter det kalenderår, under vilket byggnaden enligt därom meddelad bestämmelse skall hava fullbordats, samt därefter vart fyrtionde år. Varder ej å föreskriven tid nyprövning påkallad, vare ägaren berättigad att under förut fastställda villkor bibehålla och nyttja byggnaden intill dess i anledning av nyprövning, som sedermera enligt vad nu sagts blivit påkallad, annan bestämmelse härutinnan meddelas och skall lända till efterrättelse.

Nyprövning, varom nu stadgats, skall ske i enlighet med den lagstiftning, som vid varje särskild tidpunkt är gällande i fråga om villkoren för byggande i vatten. Fastställas vid nyprövningen andra villkor än de förut gällande, må de icke tillämpas förrän fem år förflutit från utgången av det kalenderår, varunder nyprövningen påkallats.

7 §

Skall från anläggning, beträffande vilken nyprövning äger rum, på grund av vattendomstolens jämlikt denna lag meddelade föreskrift kraft tillhandahållas någon i ersättning för förlorad vattenkraft eller annat, och kommer sådan ersättningstagares rätt i anledning av nyprövningen att upphöra eller inskränkas, vare han berättigad att av statsmedel undfå gottgörelse för den förlust han lider. Är fråga om ersättning för vattenkraft,

Skall från anläggning, beträffande vilken nyprövning äger rum, på grund av vattendomstolens jämlikt äldre lag meddelade föreskrift kraft tillhandahållas någon i ersättning för förlorad vattenkraft eller annat, och kommer sådan ersättningstagares rätt i anledning av nyprövningen att upphöra eller inskränkas, vare han berättigad att av statsmedel undfå gottgörelse för den förlust han lider. Är fråga om ersättning för vattenkraft,

Nuvarande lydelse

som tillgodogöres genom anläggningen, och har sådan vattenkraft icke före dess avstående varit av ersättningstagaren utnyttjad eller av denne utnyttjats vid anläggning, som avses i 5 §, skall dock beträffande ersättningstagarens rätt till gottgörelse vad i 6 § 1 mom. finnes stadgat äga motsvarande tillämpning.

Vad i 6 § 2 mom. är föreskrivet beträffande framställande av ersättningsanspråk, prövning av sådant anspråk samt sättet för ersättningens erläggande med mera skall jämväl gälla i fråga om gottgörelse, som i denna § avses.

8 §

Varder beträffande byggnad i strömfall, vilken tillkommit enligt äldre lag, jämlikt denna lag *verkställd sådan ombyggnad eller tillbyggnad, som i 2 § första stycket avses, skola under de i nämnda stadgande angivna förutsättningar* bestämmelserna i 5–7 §§ gälla i fråga om anläggningen; dock vare ägaren icke pliktig att av värdeminskning och kostnad, som omförmälas i 6 §, utan ersättning vidkännas mera än som motsvarar en fjärdedel av värdet i tillgodogjort skick å den vid anläggningen uttagbara vattenkraft, som icke kunnat tillgodogöras vid den äldre byggnaden.

Vad i 5 och 6 §§ är stadgat i fråga om byggnad, som tillkommit jämlikt denna lag, skall äga motsvarande tillämpning *beträffande sådan byggnad i strömfall, som i 3 § avses, med iakttagande likväl att yrkande om nyprövning skall framställas under femtiofemte året efter det denna lag trätt i kraft samt att byggnadens ägare ej är pliktig att utan ersättning vidkännas större värdeminskning och kostnad än som motsvara en fjärdedel av värdet å kungsådrans vattenkraft i tillgodogjort skick, med beräkning av nämnda vattenkraft på sätt i 3 § sagts.*

Föreslagen lydelse

som tillgodogöres genom anläggningen, och har sådan vattenkraft icke före dess avstående varit av ersättningstagaren utnyttjad eller av denne utnyttjats vid anläggning, som avses i 5 §, skall dock beträffande ersättningstagarens rätt till gottgörelse vad i 6 § 1 mom. finnes stadgat äga motsvarande tillämpning.

Har beträffande byggnad i strömfall, vilken tillkommit enligt äldre lag, jämlikt denna lag *verkställts ombyggnad eller tillbyggnad, skola* bestämmelserna i 5–7 §§ gälla i fråga om anläggningen, *om åtgärden medför att i strömfallet minst trehundra turbinhästkrafter mera än förut kunna uttagas vid lågvatten och den uttagbara vattenkraften sammanlagt uppgår till femhundra turbinhästkrafter vid oreglerat lågvatten. Ägaren är dock icke pliktig att av värdeminskning och kostnad, som omförmälas i 6 §, utan ersättning vidkännas mera än som motsvarar en fjärdedel av värdet i tillgodogjort skick å den vid anläggningen uttagbara vattenkraft, som icke kunnat tillgodogöras vid den äldre byggnaden.*

Vad i 5 och 6 §§ är stadgat i fråga om byggnad, som tillkommit jämlikt denna lag, skall äga motsvarande tillämpning, *när strömfall, vari jämlikt denna lag kungsådra finnes, bebyggt enligt Konungens på grund av äldre lag meddelade tillstånd till byggande i kungsådra, såframt vid tillståndet gjorts sådant förbehåll, som omförmäles i 1 kap. 8 §, och kungsådrans vattenkraft, i den mån densamma kan vid byggnaden uttagas, tillika uppgår till minst femhundra turbinhästkrafter vid oreglerat lågvatten. Yrkande om nyprövning skall framställas under femtiofemte året efter det denna lag trätt i kraft. Byggnadens ägare är ej pliktig att utan ersättning vidkännas större värdeminskning och kostnad än som motsvara en fjärdedel av värdet å*

kungsådrans vattenkraft i tillgodogjort skick.
Vid tillämpning av vad nu sagts skall kungsådrans vattenkraft anses utgöra en tredjedel av vattenkraften i strömfallet.

9 §

Har strömfall blivit bebyggt jämlikt denna lag, äge under de i 1 § stadgade förutsättningar kronan att, där det påkallas för tillgodoseende av allmänt behov, vid utgången av fyrtionde året efter det kalenderår, under vilket enligt därom meddelad bestämmelse byggnaden skall hava fullbordats, tillösa sig strömfallet med vattenverksbyggnader, kraftstation med installerat maskineri samt för kraftstationens personal avsedda bostäder och, där marken tillhör anläggningens ägare, nödigt utmål. Lösningrätt, som ej vid nämnda tidpunkt begagnas, skall stå kronan öppen vid utgången av vart fyrtionde år därefter.

Har strömfall blivit bebyggt jämlikt denna lag, äge under de i 5 § stadgade förutsättningar kronan att, där det påkallas för tillgodoseende av allmänt behov, vid utgången av fyrtionde året efter det kalenderår, under vilket enligt därom meddelad bestämmelse byggnaden skall hava fullbordats, tillösa sig strömfallet med vattenverksbyggnader, kraftstation med installerat maskineri samt för kraftstationens personal avsedda bostäder och, där marken tillhör anläggningens ägare, nödigt utmål. Lösningrätt, som ej vid nämnda tidpunkt begagnas, skall stå kronan öppen vid utgången av vart fyrtionde år därefter.

Varder i strömfall, vars vattenkraft till viss del varit inom de tio närmast förflutna åren utnyttjad vid byggnad, som tillkommit enligt äldre lag, jämlikt denna lag verkställd byggnad, vilken är avsedd att ersätta eller utgör tillbyggnad till den äldre byggnaden, och medför åtgärden, att i strömfallet kan uttagas i medeltal minst dubbelt så stor vattenkraft som förut, vare kronan, såframt den uttagbara vattenkraften sammanlagt uppgår till minst femhundra turbinhästkrafter vid oreglerat lågvatten, på sätt ovan sagts lösningberättigad till strömfallet med vattenverksbyggnader, kraftstation och utmål.

12 §

Där från kraftanläggning, till vilken lösningrätt enligt vad ovan stadgats göres av kronan gällande, på grund av vattendomstolens jämlikt denna lag meddelade föreskrift kraft skall tillhandahållas någon i ersättning för vattenkraft, som tillgodogöres genom anläggningen, äge kronan tillösa sig jämväl sådan rättighet. Vad nu sagts gälle dock ej i fråga om vattenkraft, som före dess avstående varit av ersättningstagaren utnyttjad vid anläggning, beträffande vilken icke enligt bestämmelserna i 9 § lösningrätt tillkommit kronan.

Där från kraftanläggning, till vilken lösningrätt enligt vad ovan stadgats göres av kronan gällande, på grund av vattendomstolens jämlikt äldre lag meddelade föreskrift kraft skall tillhandahållas någon i ersättning för vattenkraft, som tillgodogöres genom anläggningen, äge kronan tillösa sig jämväl sådan rättighet. Vad nu sagts gälle dock ej i fråga om vattenkraft, som före dess avstående varit av ersättningstagaren utnyttjad vid anläggning, beträffande vilken icke enligt bestämmelserna i 9 § lösningrätt tillkommit kronan.

Beträffande lösningrätt, som i denna § avses, skola bestämmelserna i 10 och 11 §§ i tillämpliga delar lända till efterrättelse.

Om avgifter

14 §¹

Varder genom vattenreglering, som verkställes jämlikt denna lag, den uttagbara vattenkraften i det eller de strömfall, för vilkas räkning regleringen utföres, ökad med i medeltal femhundra turbinhästkrafter, vare ägare av sådant strömfall pliktig att för nedan angivna ändamål erlagga en årlig avgift, beräknad på grundval av det antal turbinhästkrafter, varmed genom regleringen den uttagbara vattenkraften i strömfallet i medeltal blivit ökad. Medför vattenreglering sådan ändring av vattenföringen att förut uttagbar vattenkraft kan utnyttjas på fördelaktigare sätt, skall, med avseende å skyldighet att erlagga dylik avgift, så stor del av denna vattenkraft, som svarar mot förhöjningen av dess värde, anses såsom ökning av den uttagbara vattenkraften.

Medför vattenregleringen sådan båtnad, som i första stycket sägs, för annat strömfall än där avses, äge vattendomstolen, på ansökan av myndighet, som Konungen bestämmer, förklara ägaren av strömfallet pliktig att gälda avgift, som nu nämnts.

Avgiften skall av vattendomstolen, särskilt för varje strömfall, bestämmas till belopp, utgörande minst tre och högst åtta kronor för varje turbinhästkraft; och bör härvid hänsyn tagas dels till den större eller mindre förändring av vattenstånds- och avrinningsförhållanden, som genom företaget förorsakas, och den olägenhet eller fördel, vilken härigenom uppkommer för den kringliggande bygden, dels ock till den större eller mindre kostnad, som är förenad med företaget, samt företagets ekonomiska betydelse för varje särskilt strömfall. Om särskilda skäl föranleda därtill, må avgiften bestämmas till lägre belopp än förut sagts, dock minst femtio öre för varje turbinhästkraft.

Avgift skall erläggas från och med kalenderåret näst efter det, då vattendomstolens tillstånd till vattenregleringen först togs i

OM BYGDEAVGIFT

14 §

För vattenkraftanläggning och vattenreglering skall årligen erläggas bygdeavgift för ändamål som angivas i 16 §.

Avgiften utgör:

för vattenkraftanläggning minst tre och högst åtta kronor för varje enhet installerad effekt som omfattar sex kilowatt intill 150 procent av effekten vid medelvattenföring och för varje enhet om tolv kilowatt därutöver samt

för vattenreglering minst tre och högst åtta kronor för varje enhet av magasinets rymd som omfattar 15 000 kubikmeter intill 100 miljoner kubikmeter, för varje ytterligare enhet om 30 000 kubikmeter intill 1 000 miljoner kubikmeter och för varje enhet om 60 000 kubikmeter därutöver.

Om särskilda skäl föreligga, får avgift bestämmas till lägre belopp, dock minst femtio öre för varje avgiftsenhet.

Avgift utgår ej, om antalet avgiftsenheter understiger tvåtusen.

Avgift bestämmas med beaktande av den större eller mindre förändring av vattenförhållandena som företaget orsakar samt den större eller mindre olägenhet eller fördel som härigenom uppkommer för bygden.

Avgift för kraftanläggning betalas av ägaren och för reglering av deltagare i företaget. Avgiften utgår från och med kalenderåret närmast efter det då tillstånd till företaget först togs i anspråk och så länge företaget består.

¹ Senaste lydelse 1959:114.

anspråk. Är fråga om företag, som avses i 3 kap. 1 §, skall dock, såvitt angår strömfall, för vars ägare enligt bestämmelserna i nämnda kap. skyldigheten att taga del i kostnaden för företaget inträder senare, avgift ej utgå förrän från och med kalenderåret näst efter betalningsskyldighetens inträde. Har ägare av strömfall enligt andra stycket förklarats pliktig att gälda avgift, skall den utgå från och med kalenderåret näst efter det, då talan därom anhängiggjorts, dock ej för tid innan skyldighet att erlägga avgift skolat inträda, därest ägaren av strömfallet förklarats pliktig att taga del i kostnaden för företaget.

Vattendomstolens avgörande gälle för en tidrymd av tio år i sänder, första gången räknat från det kalenderår, under vilket tillståndet till vattenregleringen först tagits i anspråk. Varder ej genom ansökan hos vattendomstolen under nionde året av sådan tidsperiod ny prövning påkallad av strömfallets ägare eller av myndighet, som Konungen bestämmer, skall den förut meddelade bestämmelsen lända till efterrättelse jämväl för nästa period. Ålägges ägare av strömfall enligt andra stycket att gälda avgift, skall avgörandet första gången ej gälla längre än den tid, som gäller för annan avgift enligt denna §, vilken förklarats skola utgå med anledning av företaget. Varder strömfall bebyggt efter det avgift bestämts, äge vattendomstolen, ändå att tid, som nyss nämnts, ej gått till ända, för återstående tiden meddela ändrad föreskrift, när det påkallas av myndighet, som Konungen bestämmer.

På yrkande av myndighet, som Konungen bestämmer, må vattendomstolen, såframt det finnes erforderligt och lämpligt, bestämma att den för en tioårsperiod stadgade avgiftsskyldigheten skall fullgöras genom att strömfallets ägare erlägger högst hälften av det beräknade sammanlagda nuvärdet av avgifterna på en gång och återstoden genom årliga inbetalningar under perioden.

Huru avgifter, som nu nämnts, skola indrivas, därom förordnar Konungen.

15 §

Vattendomstolens avgörande angående bygdeavgift gäller för en tidrymd av tio år i sänder, första gången räknat från det kalenderår, då avgiften först skall erläggas. På ansökan, som under nionde året av sådan tidsperiod göres av myndighet som Konungen bestämmer eller av den avgiftsskyldige föreskriver vattendomstolen den ändring, som finnes påkallad med hänsyn till erfarenheterna av företagens inverkan eller ändring i penningvärdet. Föreliggande begränsningar i möjligheterna att utnyttja företaget i avsedd omfattning, skall hänsyn tagas även härtill. Göres ej sådan ansökan, skall den förut meddelade bestämmelsen lända till efterrättelse jämväl för nästa period.

Influtna avgifter skola efter de närmare bestämmelser, som härutinnan meddelas av Konungen, användas dels till förebyggande eller minskande av skada eller olägenhet, som vållas genom företaget och för vilken ersättning icke blivit av vattendomstolen bestämd, samt till gottgörelse för sådan skada eller olägenhet, dels ock för tillgodoseende av annat ändamål beträffande den bygd, som beröres av företaget, såsom jordbrukets främjande, särskilt genom jords torrläggning, eller beredande av tillgång till elektrisk kraft för samfärdsel, jordbruk, hantverk eller småindustri eller eljest för befolkningens behov.

Medel som influtit i bygdeavgift skola användas för att förebygga eller minska skada eller olägenhet, som vållas genom företaget och för vilken ersättning enligt 9 kap. icke bestämts, och för att gottgöra sådan skada eller olägenhet samt för att tillgodose annat ändamål beträffande den bygd som beröres av företaget.

Närmare bestämmelser om indrivningen och användningen av bygdeavgifter meddelas av Konungen.

5 KAP.

5 §²

Vad i 2 kap. 2 och 8 §§, 11 § andra stycket, 12, 13, 18, 19, 27–30 §§ samt 32–34 §§ finnes stadgat om byggande i vatten skall äga motsvarande tillämpning med avseende å anläggning eller åtgärd för inrättande av allmän farled.

Vad i 2 kap. 2, 8 och 10 §§, 11 § andra stycket, 12, 13, 19, 27–30 §§ samt 32–34 §§ finnes stadgat om byggande i vatten skall äga motsvarande tillämpning med avseende å anläggning eller åtgärd för inrättande av allmän farled.

6 KAP.

8 §³

Vad i 2 kap. 8 § första stycket, 11 § första stycket, 12, 13 och 18 §§ finnes stadgat i fråga om byggande i vatten skall äga motsvarande tillämpning med avseende å arbete för inrättande av allmän flottled.

Vad i 2 kap. 8 § första stycket, 11 § första stycket samt 12 och 13 §§ finnes stadgat i fråga om byggande i vatten skall äga motsvarande tillämpning med avseende å arbete för inrättande av allmän flottled.

7 KAP.

41 §⁴

Å företag, som i 37 § sägs, skall vad i 2 kap. 2 och 8 §§, 11–13 §§, 14 § andra stycket, 27–30 §§, 31 § andra stycket samt 32–34 §§ stadgas beträffande byggande i vatten äga motsvarande tillämpning.

Å företag, som i 37 § sägs, skall vad i 2 kap. 2, 8 och 10 §§, 11–13 §§, 14 § andra stycket, 27–30 §§, 31 § andra stycket samt 32–34 §§ stadgas beträffande byggande i vatten äga motsvarande tillämpning.

¹Senaste lydelse 1944:199.

²Senaste lydelse 1920:459.

³Senaste lydelse 1954:124.

⁴Senaste lydelse 1945:343.

Visas efter det vattenavledningsföretag blivit utfört, att därigenom vinnes stadigvarande minskning i kostnaderna för flottningen i allmän flottled eller för flottledens underhåll, må de flottande på talan av deltagarna förpliktas att erlägga högst så stor del av det belopp, vartill kostnadsminskningen kan skattas, som svarar mot förhållandet mellan å ena sidan företagets anläggningskostnad och å den andra den beräknade båtnaden därav för mark, som beröres av företaget; och skall flottledens bidrag av de flottande betalas i den ordning, som finnes stadgad beträffande allmän flottleds anläggningskostnad. Å oguldet kapitalbelopp skall gäldas ränta efter den räntefot som finnes skälig. För bidrag, som nu nämnts, förvärfvas ej delaktighet i företaget, och vare förty de flottande ej skyldiga att taga del i framtida kostnad för detta.

54 §¹

Har delägare i invallningsföretag icke sökt företaget och är han ej heller efter ty i 27 § sägs likställd med sökanden, vare han berättigad påfordra, att all honom tillhörig mark, som ingår i samfälligheten, skall *med belopp, som i 9 kap. 49 § sägs*, lösas för företagets räkning.

Har delägare i invallningsföretag icke sökt företaget och är han ej heller efter ty i 27 § sägs likställd med sökanden, vare han berättigad påfordra, att all honom tillhörig mark, som ingår i samfälligheten, skall lösas för företagets räkning *mot ersättning enligt 9 kap.*

Vill någon begagna sig av rättighet, som nu sagts, skall yrkande därom framställas medelst stämning å deltagarna i den ordning 11 kap. stadgar inom sextio dagar efter det tiden för påkallande av sådan ny uppskattning av båtnaden, som omförmäles i 10 kap. 77 och 78 §§, tilländagått, eller, om sådan uppskattning påkallats, inom samma tid efter det uppskattningen vunnit laga kraft.

Sedan sådan talan blivit anhängiggjord, vare ägaren av den fastighet, vartill marken hör, fri från skyldighet att taga del i företaget; och tråde den lösta marken i fastighetens ställe med skyldighet för ägaren att övertaga den delaktighet i företaget, varifrån fastighetens ägare befriats.

Om rätt för fastighetens ägare att återkomma förskjutet bidrag så ock om denne åliggande ersättningskyldighet i visst fall stadgas i 9 kap. 49 §.

9 KAP²

Om ersättning

OM ERSÄTTNINGSSKYLDIGHET

1 § Den som fått tillstånd enligt denna lag att lösa eller taga i anspråk annans egendom eller att vidtaga åtgärd varigenom annans egendom skadas skall utgiva ersättning för vad som avstås eller skadas. Vad nu sagts gäller ej, om förlust eller skada enligt särskild bestämmelse skall tålas utan ersättning.

¹ Senaste lydelse 1920:459.

² Beträffande 9 kap. anges endast föreslagen lydelse.

2 § Ersättning bestämmes i pengar att utgå på en gång. Ersättning för skada till följd av företag för allmän flottled får dock fastställas att utgå som årlig avgäld, när skäligen anledning förekommer därtill. Kan i mål om sådant företag skadan ej med säkerhet uppskattas på förhand eller synes den ej komma att uppstå årligen, får den skadelidande hänvisas att göra sin talan gällande i den ordning som i lagen (1919:426) om flottning i allmän flottled föreskrives med avseende på flottningsskada. Grunderna för ersättningens beräkning böra dock angivas, om det är möjligt.

3 § Medför företag eller åtgärd vartill tillstånd lämnats enligt denna lag att fastighet eller del av fastighet lider synnerligt men, skall fastigheten eller fastighetsdelen lösas, om ägaren begär det.

Den ersättningsskyldige har rätt till sådan inlösen som avses i första stycket, om detta skulle medföra endast en ringa förhöjning av fastighetsägaren tillkommande ersättning och fastighetsägaren icke har ett beaktansvärt intresse av att behålla fastigheten eller fastighetsdelen. Kostnaden för åtgärd som avses i 4 § andra stycket skall inräknas i ersättningen.

4 § För fastighet som i sin helhet avstås betalas löseskilling motsvarande fastighetens marknadsvärde. Om del av fastighet avstås eller fastighet eller del därav eljest tages i anspråk eller skadas, betalas intrångsersättning motsvarande den minskning i fastighetens marknadsvärde som uppkommer genom ingreppet. Uppkommer eljest genom ingreppet skada för ägaren, skall även sådan skada ersättas.

Har den skadevällande åtagit sig att vidtaga åtgärd för att minska skada, skall hänsyn tagas därtill vid bestämmande av ersättning, om åtagandet är av beskaffenhet att skäligen böra godtagas av den ersättningsberättigade.

5 § Har det företag för vars genomförande fastighet får lösas medfört inverkan av någon betydelse på fastighetens marknadsvärde, skall löseskillingen bestämmas på grundval av det marknadsvärde fastigheten skulle hava haft om sådan inverkan icke förekommit, dock endast i den mån det finnes skäligen med hänsyn till förhållandena i orten eller till den allmänna förekomsten av likartad inverkan under jämförliga förhållanden. Är ingreppet sådant att intrångsersättning skall utgå, skall vad nu sagts om beräkning av marknadsvärde tillämpas i fråga om värdet före ingreppet.

6 § Har åtgärd vidtagits i uppenbar avsikt att höja den ersättning som den ersättningsskyldige har att erlagga skall, om skäl äro därtill, genom åtgärden uppkommen ökning av fastighetens värde icke tagas i beräkning vid ersättningens bestämmande.

7 § Medför företag eller åtgärd vartill tillstånd lämnats enligt denna lag att särskild rätt till fast egendom går förlorad eller rubbas, skall vad i 1—6 §§ stadgas äga motsvarande tillämpning beträffande ersättning till rättighetens innehavare. Därvid skall 6 §, i fall då åtgärd vidtagits av fastighetens ägare i avsikt som där angives, tillämpas så att den ersättningsskyldige erhåller gottgörelse genom minskning av ägaren tillkommande ersättning.

OM BETALNING AV ERSÄTTNING OCH OM TILLTRÄDE M. M.

8 § Löseskilling och intrångsersättning som fastställts att utgå på en gång betalas genom nedsättning hos Konungens befallningshavande i det län där fastigheten är belägen, om fastigheten svarar för beviljad eller sökt in-teckning. Detta gäller dock ej, om samtliga

borgenärer som hava panträtt i fastigheten medgivit att ersättning utbetalas till ersättningsstagaren. Besväräs fastigheten av gemensam inteckning, fordras dessutom de medgivanden som i 22 kap. 11 § jordabalken föreskrivas för relaxation. Medgivande av rättsägare fordras ej, om företaget är väsentligen utan betydelse för honom.

Skall nedsättning ej ske, utbetalas ersättningen till ersättningstagaren. Avser ersättningen mark som avstås, åligger det ersättningsgivaren att hos Konungens befallningshavande anmäla och därvid styrka att ersättningen erlagts.

I samband med att ersättning bestämmes skall angivas i vad mån nedsättning skall ske.

9 § Bestämmelserna i 8 § äga motsvarande tillämpning i fråga om förskott som avses i 11 kap. 66 § 2 mom.

10 § Vid nedsättning eller anmälan skall ersättningsgivaren ingiva utslaget samt lagakraftbevis. Lagakraftbevis behöver dock ej ingivas, om förordnande enligt 11 kap. 67 § meddelats. Vid nedsättning skall ersättningsgivaren även ingiva gravationsbevis rörande fastigheten.

Försummar ersättningsgivaren att ingiva handlingar som avses i första stycket skall Konungens befallningshavande anskaffa dem på ersättningsgivarens bekostnad.

11 § Ersättning för mark som avstås skall betalas och anmälan enligt 8 § andra stycket ske inom sex månader från det tillstånds- och ersättningsfrågorna blivit slutligt avgjorda. Annan ersättning som fastställts att utgå på en gång skall betalas inom två år från samma tid. Iakttagelse av ersättningsgivaren ej vad nu sagts, är den väckta frågan förfallen såvitt angår ersättningstagarens rätt.

Tid som avses i första stycket får förkortas eller förlängas, när parterna äro ense därom eller eljest särskilda skäl föreligga.

12 § Inlösen av fastighet som helt eller delvis skall avstås är fullbordad, när ersättningstagaren fullgjort vad som åligger honom enligt 8 och 11 §§. Ersättningsgivaren får då genast tillträda egendomen. Har utom ersättningen för den egendom som skall avstås annan ersättning fastställts för skada genom avståendet, får dock tillträde ej ske förrän denna ersättning betalats. Tillstånd att begagna annans egendom eller att vidtaga åtgärd som medför skada för annan får tagas i anspråk, så snart ersättningsgivaren fullgjort nämnda åligganden.

Om ersättningstagarens förhållanden påkalla det, skall skäligen uppskov med tillträdet eller utförandet av arbete eller åtgärd föreskrivas.

13 § När enligt 12 § inlösen av fastighet eller område därav fullbordats, upphör all särskild rätt i den inlösta egendomen.

14 § Har fast egendom eller område därav efter inlösen tillträtts eller har tillstånd tagits i anspråk att begagna annans egendom eller att vidtaga åtgärd som medför skada för annan, skall ersättning som hänför sig till egendomen eller skadan och bestämts att utgå på en gång i vad den återstår obetalad erläggas och föreskriven anmälan ske inom en månad från det ersättningen blev slutligt bestämd. Har vattendomstolen meddelat förordnande enligt 11 kap. 67 § andra stycket skall dock betalning erläggas inom samma tid från ersättningsbeslutets dag. Vad nu sagts skall äga motsvarande tillämpning beträffande ersättning som bestämts i samband med prövning enligt denna lag av fråga om godkännande av vidtagen åtgärd.

Erlägges ersättning senare än som följer av bestämmelserna i första stycket, skall ersättningsgivaren utgiva sex procent årlig ränta från den dag egendomen tillträdtes eller företaget eller åtgärden utfördes.

Försummar ersättningsgivaren att erlægga ersättningen, skall Konungens befallningshavande på ansökan av den ersättningsberättigade låta uttaga beloppet jämte ränta. Reglerna i utsökningslagen (1877:31 s. 1) om verkställighet av lagakraftgående dom i tvistemål varigenom betalningsskyldighet ålagts någon äga därvid motsvarande tillämpning.

15 § Överstiger ersättning som avses i 14 § första stycket ej vad som utgivits enligt lägre rätts beslut eller som förskott och skulle i annat fall nedsättning eller anmälan hava erfordrats, skall ersättningsgivaren göra anmälan därom hos Konungens befallningshavande sedan ersättningsbeslutet vunnit laga kraft.

16 § Vid ansökning om verkställighet enligt 14 § tredje stycket eller vid anmälan som avses i 15 § skola fogas utslaget samt lagakraftbevis. Har förordnande meddelats enligt 11 kap. 67 § andra stycket, skall dock ej lagakraftbevis fogas vid ansökningen.

17 § Medel som nedsatts eller uttagits skola av Konungens befallningshavande utan dröjsmål insättas i bank mot ränta.

18 § Ersättning som nedsatts eller uttagits samt ränta därpå skola av Konungens befallningshavande utbetalas till den som är berättigad därtill.

19 § Om ersättning nedsatts, äga bestämmelserna om fördelning av köpeskilling för utmätt fastighet som sålts på auktion motsvarande tillämpning. Är egendomen förutom av in-teckning besvärad av annan särskild rätt som minskar egendomens värde och åtnjuter sämre rätt än in-teckningen, skall borgenär som har panträtt på grundval av in-teckningen, i den mån det erfordras för att han skall få full betalning för sin fordran, erhålla betalning som om egendomen ej var besvärad av nämnda rättighet. Ersättningen för rättigheten minskas i motsvarande mån.

20 § Sammanträde för fördelning hålles så snart det kan ske. Kallelse till sammanträdet sändes minst två veckor i förväg till egendomens ägare, kända borgenärer som hava panträtt i egendomen och innehavare av annan särskild rätt. Om borgenär är okänd, införes kallelsen i allmänna tidningarna och tidning inom orten.

21 § Ersättningsgivaren svarar för kostnaderna för ersättnings fördelning.

22 § Pågår tvist om bättre rätt till ersättning eller skall ersättning, bestämd att utgå på en gång, betalas för egendom som innehaves såsom fideikommiss, skall ersättningen nedsättas hos Konungens befallningshavande, även om nedsättning ej erfordras enligt 7 §. Bestämmelserna i 17–20 §§ äga tillämpning i fråga om sådan ersättning.

23 § Har ägare av fast egendom som avståtts, tagits i anspråk eller skadats, sedan egendomen eller skadan värderats men innan ersättning betalats, vidtagit åtgärd som ökar fastighetens värde, är han berättigad till ersättning för värdeökningen, om åtgärden ej vidtagits i uppenbar avsikt att höja ersättningen.

Bestämmelsen i första stycket äger motsvarande tillämpning i fråga om innehavare av särskild rätt till fast egendom, om denne enligt lag och avtal har rätt till ersättning av fastighetsägaren för värdeökningen.

24 § Inträffar under tid som anges i 23 § betydande ändring i allmänna prisläget, är ersättningstagare berättigad till gottgörelse för förlust till följd därav, om den ej är ringa.

25 § Ersättningsbelopp som betalats får ej till någon del återkrävas.

Har ersättningsbelopp betalats men ersättningen efter fullföljd av talan sedermera bestämts till lägre belopp eller förklarats ej skola utgå, äger ersättningsgivaren utan hinder av bestämmelsen i första stycket avräkna överskottet på ersättning som vid målets fortsatta behandling ytterligare kan komma att tillerkännas samme ersättningstagare. Yrkande därom skall framställas innan vattendomstolen hållit huvudförhandling för behandling av frågan om den sistnämnda ersättningen.

26 § Lider borgenär som har panträtt i fast egendom förlust till följd av att ersättning ej bestämts eller blivit för lågt beräknad och har frågan till följd av överenskommelse mellan ersättningsgivaren och sakägaren eller av annan anledning ej prövats av domstol eller vid syneförättning, är borgenären berättigad till gottgörelse av den ersättningskyldige för förlusten mot avskrivning på fordringshandlingen.

27 § Har inlösen av fast egendom fullbordats utan att egendomen använts för det avsedda ändamålet inom den tid som bestämts för företagets fullbordande och är ändamålet att anse som övergivet, får inom två år efter utgången av nämnda tid talan om återlösen av egendomen väckas av den som närmast före inlösen var egendomens ägare. Om ett område av en fastighet inlösts, tillkommer rätten att väcka talan i stället ägaren av den återstående delen av fastigheten.

Om ersättning vid återlösen samt om byggnad eller annan anläggning som uppförts på egendomen efter inlösen skall gälla vad som för motsvarande fall stadgas i lagen (1917:189) om expropriation.

28 § Närmare föreskrifter för tillämpningen av detta kapitel meddelas av Konungen.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 KAP.

60 §¹

För utrönande av värdet å båtnad för mark genom dess torrläggning, där sådan med företaget avses, skola synemännen med tillämpning av de i 7 kap. 22 § stadgade grunder efter undersökning av den mark, varom fråga är, uppskatta marken såväl i dess skick före företaget som ock i det skick, vari den antages komma efter företagets fullbordan.

Vid uppskattning av båtnad, som genom vattenreglering beredes strömfäll, skola de i 9 kap. stadgade grunder beträffande värdering av vattenkraft, som skall ersättas, i tillämpliga delar lända till efter rättelse.

¹ Senaste lydelse 1920:459.

64 §¹

Vid bestämmande av sakägare tillkommande ersättning för förlust, skada eller intrång skola synemännen iakttaga de i 9 kap. stadgade grunder; dock att, där fråga uppkommer om ersättning medelst kraftöverföring, härom skall gälla föreskriften i 20 §. Skall ersättning utgå med förhöjning över värdet, böra värdet och förhöjningen var för sig angivas.

Uppkommer eljest på grund av bestämmelserna i 3, 7 eller 8 kap. vid syneförrättning fråga om ersättning åt delägarna eller annan för arbete eller dylikt, skall ock sådan fråga prövas av synemännen.

67 §²

Sedan erforderliga sammanträden hållits och alla vid syneförrättningen förefallande frågor blivit utredda, skola synemännen uppräta utlåtande angående företaget.

Utlåtandet skall innehålla synemännens besked, med angivande av skälen, i de i 62–64 §§ eller eljest här ovan omnämnda frågor. Avgift, som omförmäles i 11 kap. 95 §, så ock avgift enligt 2 kap. 10 §, där sådan bör utgå, skola bestämmas i utlåtandet. Lämnas medgivande till vattenreglering, varde angivet, om företaget är av beskaffenhet att stadgandena i 4 kap. om nyprövning och om avgifter därå äga tillämpning; och skall för sådant fall utlåtandet upptaga förslag till dylik avgift.

Utlåtandet skall innehålla synemännens besked, med angivande av skälen, i de i 62–64 §§ eller eljest här ovan omnämnda frågor. Avgift enligt 2 kap. 10 §, där sådan bör utgå, skall bestämmas i utlåtandet. Lämnas medgivande till vattenreglering, varde angivet, om företaget är av beskaffenhet att stadgandena i 4 kap. om nyprövning och om avgifter därå äga tillämpning; och skall för sådant fall utlåtandet upptaga förslag till dylik avgift.

Skola två eller flera med skilda andelar taga del i företaget, skall utlåtandet innehålla särskild längd, upptagande såväl den å varje delägare belöpande anparten i kostnaden för företaget med noggrant angivande av strömfall eller annan egendom, som med delaktigheten avses, som ock det belopp, vartill kostnaden för företaget beräknats. Skall anläggningskostnaden för viss del av företaget eller kostnaden för skötsel och underhåll fördelas på särskilt sätt, varde det ock tydligt angivet i längden. För varje delägare skall anmärkas, huruvida han är sökande till företaget eller på grund av föreskriften i 82 § att anse såsom likställd med sökande, så ock beskaffenheten av båtnad, som må hava lagts till grund för delaktigheten, samt det uppskattade värdet av sagda båtnad. Har på grund av bestämmelsen i 7 kap. 28 § eller 8 kap. 18 § rätt medgivits delägare att erlagga å honom belöpande bidrag med fördelning å visst antal år, skall ock härom anteckning ske. Beträffande mark, som genom företaget vinner torrläggning, skall längden innehålla uppgift för varje fastighet å markens värde före och efter företaget. Är i avbidan på slutlig uppskattning delaktigheten bestämd på sätt i 61 § sägs, varde anteckning därom gjord.

¹Senaste lydelse 1941:614.

²Senaste lydelse 1969:393.

Innehåller utlåtandet föreskrift om anordnande eller ändrande av vattenavlopp genom allmän väg, skall, där arbetets utförande åligger annan än vägens ägare, tillika meddelas bestämmelse, att, innan sådant arbete påbörjas, medgivande, som avses i 40 § lagen om allmänna vägar, skall inhämtas. Vad nu sagts om anordnande eller ändrande av vattenavlopp genom allmän väg skall äga motsvarande tillämpning i fråga om åtgärd till skydd för sådan väg.

80 §¹

Beträffande den slutliga fördelningen av kostnad, som i 79 § sägs, gälla enahanda grunder som för fördelningen av kostnaden för själva företaget, dock att sådan kostnad skall fördelas utan hänsyn till sådan begränsning i delaktigheten, som omförmäles i 3 kap. 5 §, 7 kap. 27 och 28 §§ samt 8 kap. 18 §. *Avgift enligt 11 kap. 95 § skall fördelas enligt samma grunder, som jämlikt sistnämnda lagrum skola tillämpas vid avgiftens bestämmande.*

Beträffande den slutliga fördelningen av kostnad, som i 79 § sägs, gälla enahanda grunder som för fördelningen av kostnaden för själva företaget, dock att sådan kostnad skall fördelas utan hänsyn till sådan begränsning i delaktigheten, som omförmäles i 3 kap. 5 §, 7 kap. 27 och 28 §§ samt 8 kap. 18 §.

Har sakägare eller annan framställt invändning eller påstående, ändå att han insett eller skäligen bort inse, att fog därför saknas, och vållas därav uppskov eller eljest ökade kostnader, varde honom i utlåtandet ålagt att såsom en honom enskilt åliggande kostnad ersätta delägarna eller annan sakägare de utgifter, som därigenom åsamkats dessa. Där vid sådan ny uppskattning, som i 77 § sägs, ändring ej göres i förut verkställd värdering, skall den, som påkallat den senare uppskattningen, ensam gälda kostnaden därför.

11 KAP.

17 §²

Till vattenmål hänföres följande mål:

A. ansökningsmål:

1. ansökan jämlikt 1 kap. 14 § om bestämmande av ersättning för rätt att taga strömfall i anspråk;
2. ansökan om prövning jämlikt 2 kap. 20 §, huruvida och under vilka villkor byggande i vatten må ske;
3. ansökan om godkännande jämlikt tredje stycket i nyssnämnda lagrum av verkställt ändrings- eller reparationsarbete å byggnad i vatten;
4. ansökan om prövning jämlikt 2 kap. 25 § av befintlig vattenbyggnads laglighet;
5. ansökan jämlikt 2 kap. 31 § första stycket om meddelande av bestämmelser rörande hushållning med vatten;
6. ansökan jämlikt 2 kap. 34 § om rätt att utriva byggnad i vatten;
7. ansökan om prövning jämlikt 2 kap. 47 §, huruvida och under vilka villkor grundvattentäkt må anläggas eller nyttjas;
8. ansökan om prövning jämlikt 2 kap. 53 § av lagligheten av befintlig grundvattentäkt;

¹ Senaste lydelse 1969:393.

² Senaste lydelse 1969:396.

9. ansökan jämlikt 2 kap. 56 § första stycket om meddelande av bestämmelser angående den omfattning, i vilken grundvatten må tillgodogöras vid annan tillhörig grundvattentäkt;

10. ansökan jämlikt 2 kap. 59 § andra stycket om prövning, under vilka villkor grundvattentäkt må tagas ur bruk;

11. ansökan jämlikt 3 kap. 11 § om prövning, utan förutgången syneförrättning enligt 10 kap., rörande sättet och villkoren för verkställande av vattenreglering, som avses i 3 kap. 1 §, så ock angående delaktigheten i kostnaden för företaget;

12. ansökan enligt 2 kap. 8 § andra stycket så ock ansökan om bestämmande av avgift enligt 10 § i nämnda kap.;

13. ansökan om *prövning jämlikt 4 kap. 1 §, huruvida och i vilken utsträckning skyldighet må åläggas ägare av strömfall att tillhandahålla kraft åt kringliggande bygd, samt ansökan jämlikt 4 kap. 4 § att komma i åtnjutande av kraft, som på grund av dylikt åläggande skall tillhandahållas, så ock ansökan om nyprövning enligt 4 kap. 5 eller 16 § eller om bestämmande av avgift enligt 14 § i nämnda kap.;*

13. ansökan om nyprövning enligt 4 kap. 5 eller 13 § eller om bestämmande av avgift enligt 14 och 15 §§ i nämnda kap.;

14. ansökan jämlikt 5 kap. 2 eller 7 § om inrättande, utvidgande eller förbättrande av allmän farled eller om nya eller ändrade föreskrifter rörande hushållningen med vattnet eller annat för sjöfartens underlättande eller till förebyggande eller minskande av skada eller om godkännande av anläggning eller åtgärd för allmän farled;

15. ansökan jämlikt 6 kap. 12 § om ändrade anordningar med avseende å beslutade flottledsarbeten;

16. ansökan jämlikt 6 kap. 21 § om prövning, utan förutgången syneförrättning enligt 10 kap., av fråga om anläggning eller åtgärd för befintlig allmän flottleds utvidgande eller förbättrande eller om nya eller ändrade föreskrifter rörande hushållningen med vatten eller annat för flottningens underlättande eller om bestämmelser rörande virkes barkning eller fiskeavgift;

17. ansökan jämlikt 6 kap. 27 § första stycket om avlysande av allmän flottled;

18. ansökan jämlikt 6 kap. 28 § första stycket om tillåtelse att bortskaffa flottledsanläggning samt ansökan, utan samband med prövning av fråga om sådan tillåtelse, om övertagande av flottledsanläggning enligt tredje stycket nämnda paragraf;

19. ansökan jämlikt 7 kap. 45 § andra stycket om prövning, utan förutgången syneförrättning enligt 10 kap., av fråga rörande vattenavlednings- eller invallningsföretag, så ock ansökan jämlikt 8 kap. 33 § första stycket om prövning, utan sådan förrättning, av fråga rörande företag, som avses i 8 kap.;

20. ansökan om anstånd med fullbordande av företag, vartill medgivande enligt denna lag lämnats, så ock om tillämpning av de i 7 kap. 58 § andra stycket och 59 § samt 8 kap. 36 § andra stycket och 37 § meddelade bestämmelser eller om sådan ny uppskattning, som avses i 69 § här nedan;

21. ansökan jämlikt 9 kap. 17 § om överflyttning från en fastighet till en annan av rättighet till kraftbelopp, vilket utgår i ersättning för förlorad vattenkraft;

22. ansökan jämlikt 9 kap. 46 § om över-

flyttning från en fastighet till en annan av rättighet till vatten, vilket skall tillhandahållas i ersättning för förlust av grundvatten.

B. stämmningsmål:

B. stämmningsmål:

22. talan jämlikt 2 kap. 7 § andra stycket om omprövning av rättsförhållandet mellan ägare av vattenkraftanläggning och mottagare av andelskraft från anläggningen;

23. talan om borttagande eller ändrande av annan tillhörig byggnad i vatten för uttagande av vattenkraft eller vattnets tillgodogörande annorledes i industriellt syfte, för vattenreglering, för fiske eller fiskens framkomst, för bevattning, för allmän farled eller för ändamål, som avses i 2 kap. 40 § andra stycket eller 8 kap. 27 §, eller för järnvägsbro eller allmän vägbro, såframt talan grundas därå, att byggnaden icke tillkommit i laga ordning eller icke är av laga beskaffenhet;

24. talan om ersättning för skada eller intrång av sådan byggnad i vatten, som under 23 sägs;

25. talan om ansvar för det sådan byggnad utförts eller ändrats i strid mot stadgande i denna lag eller mot föreskrift, som meddelats i sammanhang med arbetets medgivande, eller för det någon mot stadgandet i 2 kap. 20 § tredje stycket underlåtit att söka vattendomstolens godkännande av verkställd ändring å dylik byggnad;

26. talan jämlikt 2 kap. 24 § om ändrande av byggnad i vatten, vartill vattendomstolen meddelat tillstånd, eller om ändrade föreskrifter rörande hushållningen med vattnet vid sådan byggnad;

27. talan, beträffande andra företag enligt denna lag än de i 6 kap. avsedda, om ansvar eller skadestånd för hushållning med eller framsläppande av vattnet i strid mot lag eller givna föreskrifter så ock talan jämlikt 2 kap. 31 § andra stycket om meddelande av dylika föreskrifter eller ändrande av förut givna sådana i fråga om annan tillhörig byggnad i vatten;

28. talan, som grundas därå, att den, vilken är skyldig att underhålla sådan byggnad i vatten, som under 23 sägs, brister i fullgörande av denna skyldighet, eller därå, att någon utan erhållet medgivande, där sådant erfordras, utriver dylik byggnad;

29. talan, som utan samband med ansökningsmål föres jämlikt 2 kap. 23 § om gottgörelse för damm eller annan vattenbyggnad eller om fortsatt tillgodogörande av annan tillhörigt vatten och bestämmande av ersättning därför, jämlikt 2 kap. 14 § om rätt till intrång å annans fastighet i vissa avseenden, jämlikt 2 kap. 15 § om rätt att begagna annan tillhörig byggnad i vatten eller jämlikt 2 kap. 16 § om rätt att taga annans mark i anspråk till utmål;

30. talan utan samband med ansöknings- eller underställningsmål om tillämpning av stadgandena i 1 kap. 6–13 §§;

31. talan om borttagande eller ändrande av annan tillhörig grundvattentäkt, som ej är avsedd allenast för viss fastighets förseende med vatten till husbehovsförbrukning, eller om förbud mot tillgodogörande av vatten vid sådan grundvattentäkt, såframt talan grundas därå att grundvattentäkten icke tillkommit i laga ordning eller icke är av laga beskaffenhet eller att vatten vid grundvattentäkten tillgodogöres till större myckenhet än lagligen är tillåten;

32. talan om ersättning för skada eller intrång av sådan grundvattentäkt, som under 31 sägs;

33. talan om ansvar för det sådan grundvattentäkt anlagts eller ändrats eller nyttjats i strid mot stadgande i denna lag eller mot föreskrift, som med stöd av denna lag meddelats;

34. talan jämlikt 2 kap. 51 § om ändrande av grundvattentäkt, vartill vattendomstolen meddelat tillstånd, eller om ändrade föreskrifter rörande tillgodogörande av vatten vid sådan grundvattentäkt;

35. talan jämlikt 2 kap. 56 § andra stycket om meddelande av föreskrifter rörande tillgodogörande av grundvatten vid annan tillhörig grundvattentäkt eller ändrande av förut givna sådana föreskrifter;

36. talan, som utan samband med ansökningsmål föres jämlikt 2 kap. 45 eller 62 § om rätt till intrång å annans fastighet i vissa avseenden;

37. talan utan samband med ansökningsmål om tillämpning av stadgandena i 2 kap. 49 och 52 §§;

38. talan jämlikt 3 kap. 6 § om skyldighet för delägare i regleringssamfällighet att delta i kostnaden för vattenreglering och om beräkning av den kostnad, vari sådan delägare har att taga del, så ock talan jämlikt 3 kap. 9 § om skyldighet för den, som av vattenreglering tillskyndas båtnad i annat hänseende än som omförmäles i 3 § av nämnda kap., att lämna bidrag till företaget;

39. talan jämlikt 5 kap. 10 § om vidtagande av sådana anordningar vid allmän farled, som erfordras till förebyggande av skada genom vågsvall eller dylikt;

40. talan beträffande allmän flottled om vidtagande av sådana anordningar eller åtgärder eller meddelande av sådana föreskrifter, som i 6 kap. 17 § första stycket eller 18 § sägs;

41. talan om borttagande eller ändrande av anläggning eller om rättelse i åtgärd, som skett för allmän flottled, såframt talan grundas därå, att anläggningen eller åtgärden icke tillkommit i laga ordning eller icke är av laga beskaffenhet, så ock talan om ansvar för vidtagande av dylik anläggning eller åtgärd eller för olovligt hushållande med eller framsläppande av vattnet i allmän flottled;

42. talan jämlikt 6 kap. 13 § första stycket om förverkande av rätten till flottledsarbets vidare utförande;

43. talan jämlikt 7 kap. 29 § om skyldighet för ägare av mark att delta i kostnaden för diknings-, vattenavlednings- eller invallningsföretag eller om sådan jämkning av bidragsskyldigheten, som i nämnda lagrum omförmäles, så ock talan jämlikt 7 kap. 41 § andra stycket om bidrag med anledning av båtnad, som genom vattenavledning eller invallning tillskyndas allmän flottled;

44. talan jämlikt 7 kap. 54 § om skyldighet att lösa mark, som ingår i invallningssamfällighet;

45. talan, som grundas därå, att genom vattenavledning eller invallning vattenförhållandena ändrats i strid mot stadgande i denna lag eller mot föreskrift, som meddelats i samband med arbetets medgivande;

46. talan om tillämpning av stadgandena i 7 kap. 57 § andra stycket;

51. talan om tillämpning av stadgandena i 8 kap. 35 § andra stycket;

52. talan jämlikt 9 kap. 25, 29, 31 eller 42 § om ändrade föreskrifter rörande kraftbelopp, som utgår i ersättning för förlorad vattenkraft, samt om ändring i vad förut bestämts angående uttagningskostnadens storlek och dess gäldande, så ock talan om förnyud prövning av sådan ständig avgäldsbelopp, som omförmäles i 9 kap. 23 §;

52. talan jämlikt 9 kap. 23 § om ersättning för värdeökning;

53. talan om fördelning av uppburan penningersättning, varom i 9 kap. 31 § förmäles;

53. talan om gottgörelse för förlust som avses i 9 kap. 24 §;

54. talan om fastställande av vite, som i 9 kap. 37 § sägs, eller om höjning eller sänkning av redan bestämt sådant vite;

55. talan jämlikt 9 kap. 39 § om rätt att åter komma i åtnjutande av vattenkraft, som strömfallsägare till följd av företag enligt denna lag gått förlustig;

56. talan jämlikt 9 kap. 46 § om ändring i vad förut bestämts angående vederlag för vatten, som skall tillhandahållas i ersättning för förlust av grundvatten, eller om rätt att åter komma i åtnjutande av möjlighet att vid egen grundvattentäkt tillgodogöra vatten;

57. talan jämlikt 9 kap. 73 § av innehavare av fordran, varför fast egendom häftar, om högre ersättning för egendomen eller för därifrån förlorad vattenkraft eller för skada eller intrång därd;

58. talan jämlikt 9 kap. 74 § om rätt att få återlösa fast egendom, som på grund av stadgande i denna lag blivit av annan löst.

57. talan av borgenär som har panträtt i fast egendom om gottgörelse enligt 9 kap. 26 §;

58. talan jämlikt 9 kap. 27 § om rätt att få återlösa fast egendom, som på grund av stadgande i denna lag blivit av annan löst.

C. besvärsmål:

59. besvär mot synemäns beslut, varigenom vid syneförrättning enligt 10 kap. jävsinvändning ogillats, ävensom klagan över synemännens åtgöranden eller utlåtande i fall, då utlåtande ej underställes.

D. underställningsmål:

60. underställning av samt besvär mot utlåtande vid syneförrättning enligt 10 kap. i fall, då underställning av utlåtandet äger rum.

Hurusom, efter anmälan, ersättningsanspråk i vissa fall skola prövas av vattendomstolen, därom stadgas i 68 §.

26 §¹

Ansökan, som i 17 § 1–22 sägs, skall göras skriftligen och ingivas till vattenrättsdomaren i det antal exemplar, som finnes nedan för varje fall föreskrivet.

Ansökan, som i 17 § 1–20 sägs, skall göras skriftligen och ingivas till vattenrättsdomaren i det antal exemplar, som finnes nedan för varje fall föreskrivet.

29 §²

I mål, som i 27 § 1 och 5 mom. avses, skola samtliga ansökningshandlingar ingivas i tre exemplar, i mål som avses i 27 § 6 mom. i åtta exemplar samt i övriga ansökningsmål i

I mål, som i 27 § 1 mom. avses, skola samtliga ansökningshandlingar ingivas i tre exemplar, i mål som avses i 27 § 6 mom. i åtta exemplar samt i övriga ansökningsmål i

¹ Senaste lydelse 1948:479.

² Senaste lydelse 1971:531.

Nuvarande lydelse

sex exemplar. Där så finnes erforderligt, må vattenrättsdomaren föreskriva, att ytterligare ett eller flera exemplar skola ingivas.

Hava ansökningshandlingar ej ingivits i nödigt antal exemplar, eller finner vattenrättsdomaren handlingarna eljest i något avseende ofullständiga, förelägge han sökanden viss tid att ingiva vad ytterligare erfordras, vid äventyr, om det försummas, att ansökningen förklaras förfallen.

Föreslagen lydelse

sex exemplar. Där så finnes erforderligt, må vattenrättsdomaren föreskriva, att ytterligare ett eller flera exemplar skola ingivas.

32 §¹

Äro ansökningshandlingarna fullständiga, eller varder vad därutinnan brister inom förelagd tid fullgjort, skall vattenrättsdomaren skyndsamt inhämta nödiga upplysningar för bestämmande av det eller de ställen, där handlingarna efter ty nedan sägs skola hållas för parterna tillgängliga, samt därefter om ansökningen utfärda kungörelse.

Kungörelsen skall innehålla
dels tillkännagivande:

att, intill dess frågan blivit slutligen prövad, ett exemplar av ansökningshandlingarna skall för dem, som önska taga del därav, finnas tillgängligt å viss för parterna välbelägen plats hos tjänsteman, kommunal befattningshavare eller pålitlig enskild person eller, där ansökningen angår företag, som berör två eller flera län eller eljest ett vidsträckt område, å flera dylika ställen;

att, därest i målet avgivas erinringar eller påminnelser, varom i 39 § förmåles, eller sådant utlåtande, som i 45 § sägs, jämväl dessa handlingar skola hållas tillgängliga på förut angivna ställe eller ställen;

att även handlingar, som ingivits vid sammanträde för muntlig förberedelse eller vid vattendomstolens sammanträde, de vid dessa sammanträden förda protokollen samt vattendomstolens utslag skola därstädes i avskrift vara för parterna att tillgå; samt

att kallelser och andra meddelanden till parterna, under det målet är anhängigt vid vattendomstolen, skola, där de icke röra allenast sökanden eller ock särskilt tillställas den eller dem, till vilka de äro riktade, ske på det sätt, att de genom vattenrättsdomarens försorg införas i viss eller vissa tidningar inom orten och hållas tillgängliga så som nyss är sagt;

dels erinran om innehållet i 38 och 53 §§ jämte besked om den tid, inom vilken erinringar enligt 38 § skola ingivas;

dels ock erinran om vad i 65 § stadgas om sakägares rätt till gottgörelse för kostnader samt, i tillämpliga fall, om föreskriften i 35 § 1 mom. andra stycket andra punkten rörande förordnande av särskilt biträde.

I mål, som avses i 17 § 1–13, 18, 19, 21 och 22, skola i kungörelsen de fastigheter, om vilka uppgift skall lämnas i ansökningen, namngivas eller, i den mån det kan ske på oförtydligt sätt, utmärkas medelst gemensam geografisk eller annan beteckning, varjämte, där sökanden vill med tillämnad byggnad tillgodogöra sig annan tillhörig vattenkraft, särskild uppgift därom skall lämnas. I

I mål, som avses i 17 § 1–13, 18 och 19, skola i kungörelsen de fastigheter, om vilka uppgift skall lämnas i ansökningen, namngivas eller, i den mån det kan ske på oförtydligt sätt, utmärkas medelst gemensam geografisk eller annan beteckning, varjämte, där sökanden vill med tillämnad byggnad tillgodogöra sig annan tillhörig vattenkraft, särskild uppgift därom skall lämnas. I mål, som avses

¹ Senaste lydelse 1961:548.

Nuvarande lydelse

mål, som avses i 17 § 14, 15 och 16, skall i kungörelsen uppgivas, vilka bebyggda strömfall eller med fast fiskebyggnad försedda fisken saken må angå, så ock, då ansökningen avser utförande eller godkännande av visst arbete, å vilken fastighet arbetet skall utföras eller är utfört.

Innefattar ansökan om tillstånd till utnyttjande av samfällt strömfall så, som i 2 kap. 7 § sägs, tillika inbjudan till övriga delägare att delta i företaget, skall i kungörelsen, med omförmälan av sistnämnda förhållande, jämväl intagas föreläggande för delägare, som vill begagna sig av inbjudningen, att tillkännagiva detta i den ordning och inom den tid, som är förelagd för bestridande av ansökningen eller framställande av invändningar i fråga om företaget, vid äventyr att den, som underlåter detta, skall hava försuttit sin rätt att bliva delaktig i företaget.

Om kungörelsens innehåll i fall, som avses i 61 § första stycket, gälle vad där finnes stadgat.

Är fråga om ansökan, varom i 17 § 15 och 20 förmäles, skall kungörelse enligt denna § eller 61 § första stycket utfärdas allenast, då vattenrättsdomaren prövar det nödigt. Utfärdas ej sådan kungörelse, skall dock tiden och stället för vattendomstolens sammanträde sist å tjuguförsta dagen förut kungöras på sätt i 33 § första stycket sägs.

Huruledes mål i visst fall må kunna behandlas utan förutgången kungörelse, därom stadgas i 61 § andra stycket.

35 §

3 mom.¹ I mål, som avses i 17 § 2—11, 18 och 19, ävensom i mål, som anhängiggjorts genom ansökan enligt 2 kap. 8 § andra stycket samt 4 kap. 1 § sista stycket och 14 § andra och femte styckena, må kommun föra talan för tillgodoseende av allmänna intressen inom orten. Om sådan talan skall kommunen snarast underrätta kammarkollegiet.

I mål, som avses i första stycket, skall vattenrättsdomaren utan dröjsmål översända kungörelsen till vederbörande kommun. Är fråga om ansökan om tillstånd att tillgodogöra grundvatten, skall kungörelsen städse tillställas kommun, inom vars område tillgången på grundvatten kan påverkas.

¹ Senaste lydelse 1971:531.

Föreslagen lydelse

i 17 § 14, 15 och 16, skall i kungörelsen uppgivas, vilka bebyggda strömfall eller med fast fiskebyggnad försedda fisken saken må angå, så ock, då ansökningen avser utförande eller godkännande av visst arbete, å vilken fastighet arbetet skall utföras eller är utfört.

3 mom. I mål, som avses i 17 § 2—11, 18 och 19, ävensom i mål, som anhängiggjorts genom ansökan enligt 2 kap. 8 § andra stycket samt 4 kap. 14 och 15 §§, må kommun föra talan för tillgodoseende av allmänna intressen inom orten. Om sådan talan skall kommunen snarast underrätta kammarkollegiet.

37 §¹

Kan inverkan ske på kanal- eller slussanläggning, skall kungörelsen delgivas anläggningens ägare eller styrelsen för densamma på sätt, som för delgivande av stämning i tvistemål är stadgat. Lag samma vare beträffande känd förvaltning eller styrelse för annan allmän farled eller vattenregleringsföretag eller flottningsstyrelse för allmän flottled eller syssloman eller styrelse för torrlägningsföretag eller företag enligt 8 kap., där det företag, varom i målet är fråga, berör led eller företag, som nu nämnts.

Är fråga att genom tillämnad byggnad taga i anspråk av annan tillgodogjord vattenkraft, skall kungörelsen på sätt förut sagts delgivas ägaren av den anläggning, där kraften tillgodogöres.

Vad i andra stycket är stadgat skall äga motsvarande tillämpning, där fråga är om meddelande av bestämmelser angående den omfattning, i vilken vatten må tillgodogöras vid annans grundvattentäkt.

Där fråga är om ansökan, som i 17 § 21 avses, skall kungörelsen delgivas ägaren av det strömfall, från vilket kraftbelopp, varom fråga är, tillhandahålles. Vad nu sagts äge motsvarande tillämpning beträffande ansökan enligt 17 § 13.

Ansökan, som i 17 § 12 avses, skall, där ansökningen ej göres av byggnadens ägare, delgivas denne.

Är fråga om ansökan, som i 17 § 22 avses, skall kungörelsen delgivas ägaren av den grundvattentäkt, från vilken vatten, varom fråga är, tillhandahålles.

Ansökan, som avses i 17 § 12 eller 13, skall delgivas sökandens motpart.

Skall delgivning ske genom sökandens försorg, äge vad i 32 kap. 2 § rättegångsbalken är stadgat om stämning motsvarande tillämpning; vad där sägs om rätten skall avse vattenrättsdomaren. Förklaras ansökningen i anledning av underlåten delgivning förfallen, skall bevis därom med de skäl, varå beslutet grundas, tecknas å ett exemplar av ansökningen. Tillkännagivande om beslutet skall lämnas parterna i den för kallelser till dem stadgade ordning.

48 §

För att lämna vederbörande kommuner, trafikanter och andra tillfälle att yttra sig angående den inverkan företag eller åtgärd, varom i målet är fråga, kan medföra å allmän samfärdsel eller flottning eller eljest å allmänna intressen samt om vidtagande av åtgärder för tillgodoseende av dylika intressen eller angående ärende, som i 41 § sägs, förordne vattenrättsdomaren, där sådant prövas lämpligt, att särskilda sammanträden skola

För att lämna vederbörande kommuner, trafikanter och andra tillfälle att yttra sig angående den inverkan företag eller åtgärd, varom i målet är fråga, kan medföra å allmän samfärdsel eller flottning eller eljest å allmänna intressen samt om vidtagande av åtgärder för tillgodoseende av dylika intressen förordne vattenrättsdomaren, där sådant prövas lämpligt, att särskilda sammanträden skola hållas i sammanhang med undersök-

¹Senaste lydelse 1964:110.

hållas i sammanhang med undersökning, som i 45 § sägs, eller ock i annan ordning.

ning, som i 45 § sägs, eller ock i annan ordning.

För anordnandet av sådana sammanträden äge vattenrättsdomaren, där det finnes lämpligt, påkalla Konungens befallningshavandes biträde.

60 §¹

Finner vattendomstolen anledning antaga, att företag eller åtgärd, som i målet avses, har vidsträcktare verkningar än i ansökningen uppgivits, skall i tillfälle lämnas tillstådesvarande parter att yttra sig däröver. Finnes antagandet grundat, ålägga domstolen, ändå att särskilt yrkande ej framställes, sökanden att gälda den ökade ersättning, som därav må föranledas.

I mål rörande företag enligt 6 kap. skall vattendomstolen, ändå att yrkande därom ej göres, ingå i prövning av, huruvida och till vad belopp ersättning för skada och intrång genom anläggning eller åtgärd för företaget bör till vederbörande utgå, allt i den mån ej sådan prövning må jämlikt 9 kap. 47 § göras beroende på särskild talan.

I mål rörande företag enligt 6 kap. skall vattendomstolen, ändå att yrkande därom ej göres, ingå i prövning av, huruvida och till vad belopp ersättning för skada och intrång genom anläggning eller åtgärd för företaget bör till vederbörande utgå, allt i den mån ej sådan prövning må jämlikt 9 kap. 2 § göras beroende på särskild talan.

Där i andra mål på yrkande av någon part uppskattningen av honom tillkommande ersättning finnes böra sättas högre än sökanden föreslagit, må domstolen jämväl beträffande andra parter vidtaga sådan jämkning i ersättningsbelopp, som må erfordras för vinnande av likformighet i uppskattningen. Ej må i dessa mål ersättning sättas lägre än sökanden i ansökningen föreslagit.

Har särskild uppgörelse träffats, må ersättning ej på grund av föreskrifterna i denna § bestämmas annorlunda än sålunda blivit avtalat, dock må i mål rörande företag enligt 6 kap. uppgörelse, som nu sagts, icke fastställas, därest den finnes innehålla villkor, som är oförenligt med flottledens intresse eller länder de flottande till men.

I fråga om grundvattentäkt skall vattendomstolen, ändå att yrkande därom ej göres, ingå i prövning, huruvida förbehåll, varom i 2 kap. 49 § sägs, erfordras.

62 §

*1 mom.*² Där genom vattendomstols utslag lämnas medgivande att bygga i vatten, skall utslaget innehålla noggranna bestämmelser om byggnadens läge och konstruktion, om den ersättning, som skall till följd av företaget utgå, i den mån ej prövning därav jämlikt 9 kap. 47 § göres beroende på särskild talan eller bestämmelser därom skola träffas i den för expropriation stadgade ordning, samt om de villkor i övrigt, som må

1 mom. Där genom vattendomstols utslag lämnas medgivande att bygga i vatten, skall utslaget innehålla noggranna bestämmelser om byggnadens läge och konstruktion, om den ersättning, som skall till följd av företaget utgå, i den mån ej prövning därav jämlikt 9 kap. 2 § göres beroende på särskild talan eller bestämmelser därom skola träffas i den för expropriation stadgade ordning, samt om de villkor i övrigt, som må vara behövliga för

¹ Senaste lydelse 1964:110.

² Senaste lydelse 1919:425.

Nuvarande lydelse

vara behövliga för tillgodoseende av allmän och enskild rätt, så ock, i den mån det prövas erforderligt, innefatta bestämmelse om vattenmärke eller andra föreskrifter om hushållningen med och framläppande av vattnet såväl efter byggnadens fullbordan som under byggnadstiden.

2 mom.¹ Är fråga om byggnad för vattnets tillgodogörande, skall utslaget angiva, med vilken fastighet rätten till tillgodogörandet skall för framtiden vara förenad. Denna fastighet (strömfallfastigheten) bör, där så lämpligen kan ske, omfatta allenast den sökanden tillhöriga mark, som upptages av byggnaden och därmed förenade anläggningar, jämte den del av vattenområdet, som sökanden äger. Vattenrättsdomaren bör förty, när omständigheterna därtill föranleda, tillse att, såvitt möjligt, en till strömsfallsfastighet lämpad fastighet varder under målets handläggning bildad.

Utslaget skall jämväl angiva, i vad mån tillgodogörandet medgivits på grund av äganderätt eller av annan grund, samt, där med byggnaden avses tillgodogörande allenast av en del av det framrinnande vattnet, huruvida utslaget vilar på antagande att jämväl vattnet i övrigt i strömfallet eller den del därav, vars fallhöjd tages i anspråk, eller den sida av strömfallet, om vars tillgodogörande är fråga, tillhör fastighet, för vilken sökanden såsom ägare fört talan i målet.

I utslag, varigenom medgivande lämnas till byggnad för utnyttjande av vattenkraft, varde vidare angivet, huruvida byggnaden är av beskaffenhet, att de i 4 kap. meddelade bestämmelserna om *skyldighet för byggnadens ägare att tillhandahålla kraft åt kringliggande bygd ävensom angående* nyprövning och lösningsrätt för kronan därå äga tillämpning.

Föreslagen lydelse

tillgodoseende av allmän och enskild rätt, så ock, i den mån det prövas erforderligt, innefatta bestämmelse om vattenmärke eller andra föreskrifter om hushållningen med och framläppande av vattnet såväl efter byggnadens fullbordan som under byggnadstiden.

I utslag, varigenom medgivande lämnas till byggnad för utnyttjande av vattenkraft, varde vidare angivet, huruvida byggnaden är av beskaffenhet, att de i 4 kap. meddelade bestämmelserna om nyprövning och lösningsrätt för kronan *samt om avgifter* därå äga tillämpning.

66 §

2 mom.² Vid meddelande av tillstånd till företag enligt denna lag äge vattendomstolen, *där* verkningarna av företaget *i visst hänseende* icke med *erforderlig* säkerhet kunna förutses, utan hinder av vad i 62 § finnes stadgat i avbidan på erfarenhetens rön uppskjuta frågan om de föreskrifter, som *i denna del* *erfordras* angående ersättning eller annat.

I samband med beslut om uppskov, som nu sagts, skall vattendomstolen, såvitt angår skada, förlust eller intrång, som kan antagas bli av mera kännbar beskaffenhet, *meddela*

2 mom. Vid meddelande av tillstånd till företag enligt denna lag äge vattendomstolen, *när* verkningarna av företaget *på allmänna intressen eller på viss fastighet* icke med *nöjaktig* säkerhet kunna förutses, utan hinder av vad i 62 § finnes stadgat i avbidan på erfarenhetens rön *i erforderlig omfattning* uppskjuta frågan om de föreskrifter, som *skola gälla i dessa delar*.

I samband med beslut om uppskov, som nu sagts, skall vattendomstolen, såvitt angår skada, förlust eller intrång, som kan antagas bli av mera kännbar beskaffenhet, *förord-*

¹ Senaste lydelse 1919:425.

² Senaste lydelse 1952:235.

Nuvarande lydelse

erforderliga provisoriska bestämmelser angående ersättning eller om vidtagande av åtgärder till skydd för den skadelidande.

Avgörande av målet i *den uppskjutna delen* skall äga rum så snart ske kan. Ersättning må därvid ej bestämmas till lägre belopp än som utgått eller skolat utgå *på grund av provisoriska bestämmelser.*

Då målet i viss del uppskjutits enligt vad i första stycket sägs, skall, innan tillståndet till företaget må tagas i anspråk, hos Konungens befallningshavande ställas pant eller borgen för den ersättning, som sökanden eller anläggaren i denna del kan förpliktas utgiva, *så ock för ersättning, som i samband med uppskovsbeslutet bestämts att utgå i avbidan på den slutliga prövningen och som ej skall gäldas innan tillståndet tages i anspråk.*

Vill någon mot annan föra talan, som i 17 § 23–58 avses, skall han hos vattenrättsdomaren göra skriftlig ansökan om stämning å svaranden.

Vad i 29 § andra stycket, 39–41 §§, 56 § första stycket, 60 § första, andra och fjärde styckena, 70–72 §§, 73 § första, tredje och fjärde styckena samt 74 § stadgas beträffande ansökningsmål skall äga motsvarande tillämpning å underställningsmål ävensom i tillämpliga delar å besvärsmål vid vattendom-

¹ Senaste lydelse 1948:479.

² Senaste lydelse 1971:531.

Föreslagen lydelse

na att provisoriska åtgärder skola vidtagas till skydd för allmänna eller enskilda intressen eller att förskott skall utgå till skadelidande i avräkning på den ersättning som slutligt fastställles.

Beslut som avses i andra stycket får meddelas även sedan tillståndet till företaget tagits i anspråk. Har beslut om förskott meddelats på yrkande av viss skadelidande, får på talan av denne fråga om nytt förskott ej upptagas till prövning, förrän ett år förflutit sedan det föregående beslutet vann laga kraft.

Avgörande av målet i *uppskjutna delar* skall äga rum så snart ske kan. Ersättning må därvid ej bestämmas till lägre belopp än som utgått eller skolat utgå *som förskott.*

Då målet i viss del uppskjutits enligt vad i första stycket sägs, skall, innan tillståndet till företaget må tagas i anspråk, hos Konungens befallningshavande ställas pant eller borgen för ersättning *och förskott*, som sökanden eller anläggaren i denna del kan förpliktas utgiva.

Vill någon mot annan föra talan, som i 17 § 22–58 avses, skall han hos vattenrättsdomaren göra skriftlig ansökan om stämning å svaranden.

Vad i 29 § andra stycket, 39 och 40 §§, 56 § första stycket, 60 § första, andra och fjärde styckena, 70–72 §§, 73 § första, tredje och fjärde styckena samt 74 § stadgas beträffande ansökningsmål skall äga motsvarande tillämpning å underställningsmål ävensom i tillämpliga delar å besvärsmål vid

Nuvarande lydelse

stolen, 60 § dock med iakttagande av bestämmelserna i 3 kap. 11 §, 6 kap. 3 § 1 mom. samt 7 kap. 45 och 55 §§.

Bestämmelserna i 42–45, 48, 49 §§, 50 § första stycket, 52, 54, 55, 57–59, 62–64, 66 och 67 §§ skola i tillämpliga delar gälla besvärsmål vid vattendomstolen och underställningsmål.

Föreslagen lydelse

vattendomstolen, 60 § dock med iakttagande av bestämmelserna i 3 kap. 11 §, 6 kap. 3 § 1 mom. samt 7 kap. 45 och 55 §§.

14 KAP.

3 §

I allt, varom denna lag innehåller bestämmelse, vare kronan likställd med enskild person, där ej för särskilt fall finnes annorlunda stadgat.

Kronan vare fri från skyldighet att ställa säkerhet, där sådan eljest är föreskriven.

Kronan, kommun, landstingskommun och kommunalförbund behöva ej ställa säkerhet.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1973.
2. I mål som anhängiggjorts före ikraftträdandet skall äldre lag tillämpas, om annat ej följer av vad nedan sägs.

3. Årlig avgift som fastställts med stöd av 2 kap. 8 § eller däremot svarande äldre lag skall utgå till dess annat bestämts efter omprövning som avses i nämnda lagrum.

Skyldighet att utge fiskeavgift enligt 2 kap. 10 § nya lagen får ej åläggas i fråga om företag som tillkommit eller till vilket tillstånd meddelats före ikraftträdandet, om företaget är så beskaffat att avgift ej skolat utgå enligt äldre bestämmelser. Utan hinder av vad nu sagts får fråga om fiskeavgift för företaget upptagas i samband med förnyad prövning enligt 2 kap. 8 § och skall därvid vad i 2 kap. 10 § 3 mom. andra stycket stadgas om avgift för byggnad, som tillkommit enligt äldre lag, äga motsvarande tillämpning.

Har beträffande byggnad i vatten avgift enligt 2 kap. 10 § fastställts före ikraftträdandet, skall vad i nämnda lagrum i dess nya lydelse stadgas ej äga tillämpning med avseende på den tidrymd av tjugu år, för vilken vattendomstolens avgörande skall gälla. Även utan samband med förnyad prövning enligt 2 kap. 10 § 2 mom. får fråga om avgiftens storlek upptagas till omprövning när avgift skall bestämmas för annat företag, om avgift för företagen till följd av nya lagens bestämmelser skall fastställas i ett sammanhang. Härvid får beträffande beslutets återstående giltighetstid ej annan avgift bestämmas för byggnaden än som motsvarar den avgiftsskyldiges förpliktelser enligt äldre lag.

4. Har enligt 4 kap. 1–3 §§ äldre lag ägare av vattenkraftanläggning ålagts skyldighet att tillhandahålla kraft åt kringliggande bygd, skall ansökan att enligt 4 kap. 4 § komma i åtnjutande av kraft som skall tillhandahållas ha inkommit till vattendomstolen senast den 31 december 1974 och skall i fråga om ärendets handläggning äldre lag alltjämt gälla. Om sådan talan ej har väckts inom nu föreskriven tid, skall frågan om tillämpning beträffande anläggningen av bestämmelserna i sistnämnda lagrum anses förfallen.

5. Skall till följd av nya lagens bestämmelser bygdeavgift för flera företag fastställas i ett sammanhang, får därvid upptagas fråga om avgift för företag, vartill tillstånd lämnats före ikraftträdandet, även om företaget är så beskaffat att avgift för vattenreglering ej skolat utgå enligt äldre bestämmelser.

Har genom beslut, som alltjämt gäller, avgift för vattenreglering enligt äldre lag fastställts för visst företag, får även fråga om avgift enligt nya lagen för företaget upptagas till gemensam prövning som nu sagts. Härvid får beträffande beslutets återstående giltighetstid ej annan avgift bestämmas än som motsvarar avgiftsskyldigheten enligt äldre lag.

6. I fråga om ersättning, som enligt äldre lag bestämts att utgå genom överföring av kraft eller tillhandahållande av vatten, äger äldre bestämmelser fortfarande tillämpning.

Har ersättning fastställts att utgå genom överföring av kraft, får vattendomstolen efter ansökan av part bestämma att rättigheten skall avlösas mot ersättning i pengar, om detta icke medför betydande olägenhet för motparten. Finner vattendomstolen det erforderligt och lämpligt får förordnas, att ersättningen i pengar skall utgå med minst hälften på en gång och med återstoden under högst tio år som annuiteter beräknade efter skälig ränta. Betalningen av annuiteterna skall fullgöras på tid som vattendomstolen bestämmer av ägaren till fastighet varå skyldigheten att tillhandahålla kraften vilar oavsett fastighetens försäljning och tillfalla ägaren av fastighet som är berättigad till kraften. I fråga om ersättning som skall utgå på en gång gäller i tillämpliga delar vad i 9 kap. stadgas om nedsättning och fördelning av inträngsersättning. För belopp som ej skall betalas på en gång skall säkerhet ställas hos länsstyrelsen.

Skyldigheten att fullgöra kraftöverföring upphör den dag vattendomstolen bestämmer. Ersättningsgivaren skall dessförinnan ha fullgjort vad som åligger honom i fråga om penningersättning som bestämts att utgå på en gång.

I fråga om rättegången i avlösningsärende gäller i tillämpliga delar vad i 11 kap. föreskrivs om mål som anhängiggjorts efter ansökan enligt 17 § 13. Ersättningsgivaren skall dock alltid själv vidkännas sina kostnader vid vattendomstolen, om annat ej föranleds av bestämmelserna i 18 kap. 6 § rättegångsbalken.

2 Förslag till Lag om ändring i lagen (1919:426) om flottning i allmän flottled

Härigenom förordnas, att 13 § lagen (1919:426) om flottning i allmän flottled¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

13 §

Finnes flottningsskada bliva så stadigvarande, att värdet därå kan genom uppskattning på förhand utronas, skall, om ersättningstagaren påstår det, ersättningen på förhand bestämmas att utgå vare sig i årlig avgift under hela den tid flottning kommer att fortgå eller ock på en gång, allt efter ty skäligt prövas. Ej må, ändå att parterna må vara ense om visst belopp, ersättningen bestämmas till högre belopp än som kan anses skäligt.

Vad i 9 kap. 54–57 samt 68–71 §§ *vattenlagen* stadgas beträffande ersättnings nedsättande i vissa fall samt Kungl. Maj:ts befallningshavandes befattning med nedsatta ersättningsmedel *och om anmälan i vissa fall till vederbörande domstol* skall äga motsvarande tillämpning i fråga om ersättning för flottningsskada, som blivit på förhand bestämd att utgå på en gång. I samband därmed att ersättning enligt denna § bestämes, skola skiljemännen giva tillkänna, om och i vilken mån nedsättning därav skall ske.

Beslut, varigenom ersättning bestämes på förhand, vare, sedan beslutet vunnit laga kraft, gällande jämväl mot framtida ägare och innehavare av fastighet, som beröres av beslutet. Om insändande *till vattendomstolen, för anteckning i vattenboken, av beslut, varom nu är fråga*, förordnar Konungen.

Vad i 9 kap. 8 och 10 samt 17–22 §§ *vattenlagen (1918:523)* stadgas beträffande ersättnings nedsättande i vissa fall samt Kungl. Maj:ts befallningshavandes befattning med nedsatta ersättningsmedel skall äga motsvarande tillämpning i fråga om ersättning för flottningsskada, som blivit på förhand bestämd att utgå på en gång. I samband därmed att ersättning enligt denna § bestämes, skola skiljemännen giva tillkänna, om och i vilken mån nedsättning därav skall ske.

Beslut, varigenom ersättning bestämes på förhand, vare, sedan beslutet vunnit laga kraft, gällande jämväl mot framtida ägare och innehavare av fastighet, som beröres av beslutet. Om insändande *av beslut varom nu är fråga till vattendomstolen för anteckning i vattenboken samt om anmälan i vissa fall till vederbörande domstol* förordnar Konungen.

Hurusom till följd av ändrade förhållanden avgift, som bestämts att utgå årligen, kan vardas till beloppet ändrad eller ock bestämd att upphöra, därom skils i 6 kap. 23 § *vattenlagen*.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1973.

¹ Senaste lydelse 1954:123.

**3 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1962:627) om vissa åtgärder för utnyttjande
av vattenkraft vid krig m. m.**

Härigenom förordnas beträffande lagen (1962:627) om vissa åtgärder för utnyttjande av vattenkraft vid krig m. m.

dels att 13 och 20 §§ skall upphöra att gälla,

dels att 7 § skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 §¹

Är företag enligt denna lag av betydande omfattning eller ingripande beskaffenhet, kan Konungen förbehålla sig prövning av frågan huruvida företaget får komma till stånd. I sådant fall äger vad i 4 kap. 17, 18 och 20 §§ vattenlagen (1918:523) föreskrives om Konungens prövningsrätt motsvarande tillämpning.

Bestämmelserna i 4 kap. 1–12, 16 och 19 §§ vattenlagen skola ej äga tillämpning i fråga om företag enligt denna lag.

Bestämmelserna i 4 kap. 5–13 och 19 §§ vattenlagen skola ej äga tillämpning i fråga om företag enligt denna lag.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1973.

¹ Senaste lydelse 1971:532.

4 Förslag till Lag om ändring i lagen (1966:454) om företagsinteckning

Härigenom förordnas, att 4 § lagen (1966:454) om företagsinteckning¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §

Företagsinteckning gäller i näringsidkarens lösa egendom, i den mån denna hör till den in-tecknade verksamheten och utgöres av

1. inventarier, varor eller andra lösören, dock ej fartyg som kan in-tecknas för fordran eller luftfartyg eller sådan reservdel till luftfartyg som kan omfattas av in-teckning i luftfartyg,

2. byggnad eller annan anläggning som icke hör till tomträtt,

3. arrenderätt, hyresrätt, rättighet som avses i 7 kap. 3 § jordabalken, bostadsrätt eller rätt till gruva eller annan gruvegendom, om rättigheten kan utmätas,

3. arrenderätt, hyresrätt, rättighet som avses i 7 kap. 3 § jordabalken, *rätt till andelskraft enligt vattenlagen (1918:523)*, bostadsrätt eller rätt till gruva eller annan gruvegendom, om rättigheten kan utmätas,

4. nyttjanderätt till inventarier eller andra lösören, om rättigheten kan utmätas,

5. patent, upphovsrätt eller annan rättighet av immateriell art, om rättigheten kan utmätas,

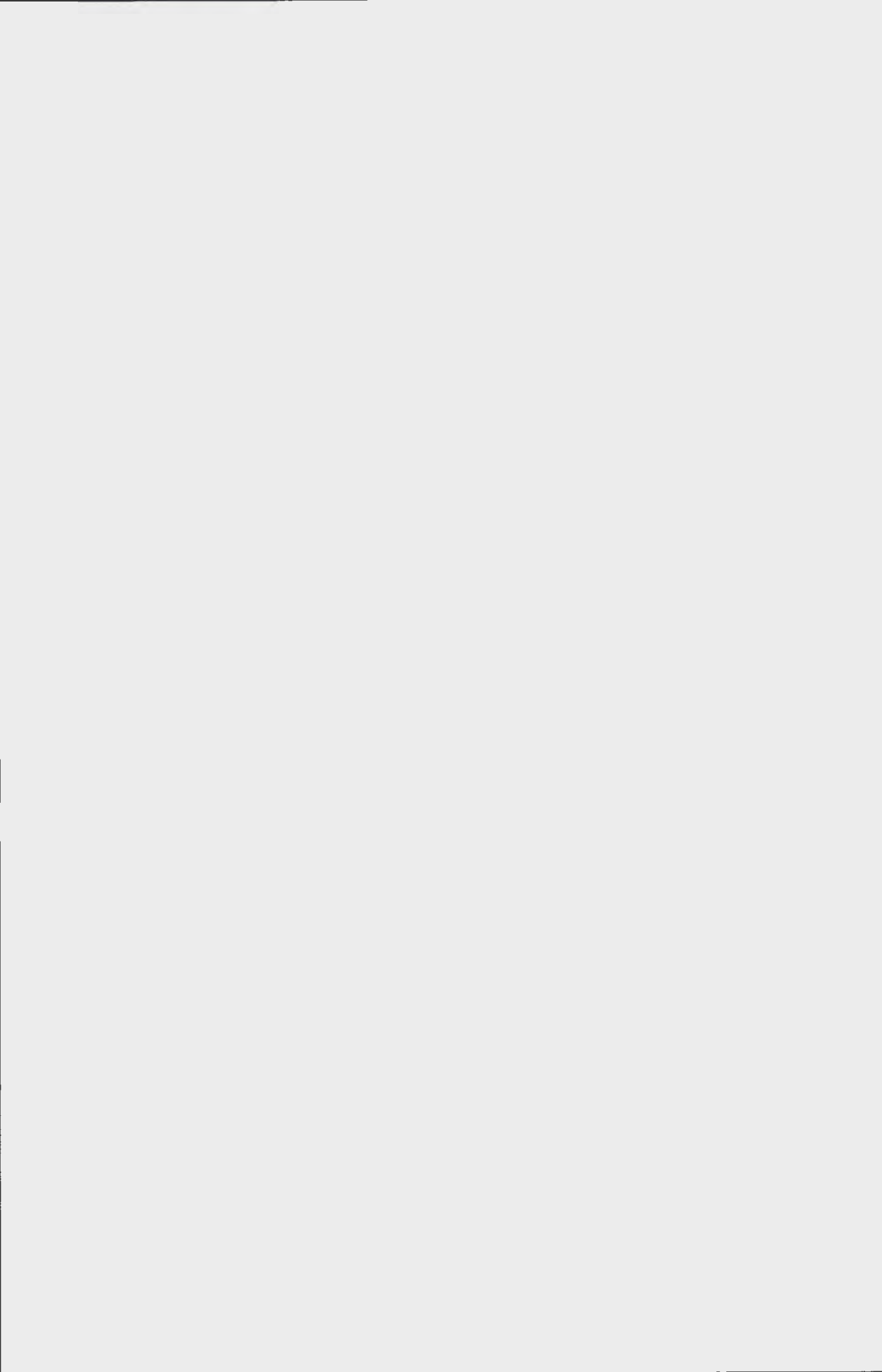
6. fordran på vederlag för överlåtelse eller upplåtelse av egendom av sådant slag, som avses under 1–5, eller på ersättning med anledning av att sådan egendom skadats eller gått förlorad eller tagits i anspråk genom expropriation eller liknande förfarande,

7. fordran på vederlag för arbete.

Överlåtes verksamheten, gäller in-teckningen i överlåtarens fordran på vederlag, i vad detta avser egendom som vid överlåtelser omfattades av in-teckningen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1973.

¹ Senaste lydelse 1971:1215.

1 Inledning

Vattenlagsutredningens uppdrag omfattar en allmän översyn av vattenlagen (1918:523) — VL — med huvudvikten lagd på de delar av lagen som har samband med samhällsplaneringen i stort, främst provningssystemet och de allmänna tillåtlighetsreglerna. Utredningen avlämnade i augusti 1970 delbetänkandet *Revision av vattenlagen. Del 1. Provisoriska ändringar i provningssystemet* (SOU 1970:40). I betänkandet föreslogs — i avvaktan på en mera genomgripande reform av VL — att Kungl. Maj:ts provningsrätt i vattenmål skulle utvidgas och att vattendomstolarna på visst sätt skulle inordnas i tingsrättsorganisationen. Betänkandet har legat till grund för vissa år 1971 beslutade ändringar i VL m. fl. lagar vilka har trätt i kraft den 1 januari 1972 (prop. 1971:106, JuU 13, rskr 204, SFS 1971:531—533).

Som understrukits i både propositionen och utskottsutlåtandet innebär 1971 års lagändringar inte något slutligt ställningstagande till provningssystemets utformning. Utredningen har i delbetänkandet gett uttryck för uppfattningen att tiden ännu inte är mogen för ett sådant ställningstagande med hänsyn till pågående reformarbete på den fysiska planeringens område. Statsmakterna har godtagit denna uppfattning. Utredningen har i detta läge ansett sig böra överväga möjligheterna att föra arbetet framåt genom partiella reformer.

Procedur- och tillåtlighetsreglerna har central betydelse i det vattenrättsliga regelsystemet och frågan om deras framtida utform-

ning blir därmed i allmänhet avgörande också för hur man skall lösa flertalet övriga vattenrättsliga problem. Ett slutligt reformförslag måste därför omfatta i huvudsak samtliga de frågor som berörs av utredningsuppdraget och presenteras som ett förslag till en ny VL. Utrymmet för partiella reformer är följaktligen begränsat. Det synes inte desto mindre angeläget att man av arbetsekonomiska skäl söker ta till vara de möjligheter som kan finnas till sådana reformer. Lagändringarna bör då i en första reformetapp kunna genomföras inom ramen för nuvarande VL i sådan form att bestämmelserna huvudsakligen oförändrade kan infogas i den nya lagen. Partiella reformer av detta slag förutsätter med andra ord att bestämmelsernas sakliga innehåll inte nämnvärt påverkas av senare ställningstaganden i centrala frågor, t. ex. beträffande provningssystemet. Utredningen har från dessa utgångspunkter närmare undersökt förutsättningarna för ett delbetänkande omfattande ersättnings- och avgiftsfrågorna.

VL:s bestämmelser om ersättning återfinns huvudsakligen i 9 kap. Kapitlet inleds med regler om ersättningskyldighet i allmänhet (1—12 §§). Därefter följer bestämmelser om ersättning genom kraftöverföring (13—45 §§), om ersättning genom tillhandahållande av vatten (46 §) och om ersättning i pengar (47—53 §§). Ett följande avsnitt av kapitlet (54—67 §§) reglerar sättet och tiden för erläggande av penningersättning samt ti-

den för tillträde av egendom som löses. Kapitlet avslutas med föreskrifter om länsstyrelsens befattning med nedsatta ersättningsmedel (68–70 §§), om anmälan i vissa fall till vederbörande domstol (71 och 72 §§), om rätt för fordringsägare att påkalla prövning av ersättningsbelopp (73 §) samt om återlösningsrätt (74 §). Vissa speciella frågor om ersättningskyldighet enligt VL regleras i lagrum utanför 9 kap. Det rör sig här inte om skadeståndssituationer i vanlig mening utan om exempelvis rätt till viss särskild ersättning med hänsyn till ersättningsgivarens nytta av en byggnad i vatten (2 kap. 15 §), ersättning för utfört arbete (2 kap. 19 §), ekonomisk uppgörelse efter bifall till viss klandertalan (2 kap. 23 § 1 mom. andra stycket) eller om ersättning av statsmedel vid tillämpning av institutet nyprövning (4 kap. 6–8 och 16 §§).

Ersättningsfrågorna i vattenmål avser huvudsakligen rättsförhållanden mellan enskilda parter och de bör därför liksom hittills avgöras av domstol. Man torde i detta sammanhang kunna bortse från att ersättningsfrågor eventuellt liksom hittills kan komma att prövas vid någon form av syneförrättning. I stort sett all fastighetsrättslig skadeståndsreglering har fr. o. m. den 1 januari 1972 koncentrerats till fastighetsdomstolarna. Vattenlagsutredningen har utgått från att även skadeståndsregleringen i vattenmål enligt en ny vattenlag skall kunna förläggas till fastighetsdomstol i enlighet med de riktlinjer för reformarbetet som anges i utredningens direktiv (jfr SOU 1970:40 s. 63). Ersättningsbestämmelserna kan utformas så att det från lagteknisk synpunkt blir betydelselöst att ersättningsfrågorna under en övergångstid kommer att ligga kvar hos vattendomstolarna. Det bör också påpekas att dessa fr. o. m. den 1 januari 1972 knutits till de tingsrätter med fastighetsdomstol vilka kan väntas svara för vattenrättskipningen enligt nya VL.

De nyss angivna förutsättningarna för en partiell reform inom ramen för nuvarande VL får alltså anses uppfyllda såvitt gäller ersättningsbestämmelserna. De speciella ersättningsreglerna i 2 kap. 15 § m. fl. lagrum

utanför 9 kap. torde dock på grund av sitt samband med materiella bestämmelser få lämnas åt sidan. I fråga om 9 kap. kan ytterligare skäl anföras för en särbehandling. Vattenlagsutredningen har i sitt första delbetänkande förutskickat att det kan ta viss tid, innan en ny VL kan genomföras (bet. s. 37). De nuvarande bestämmelserna i 9 kap., som delvis utarbetats med förebilder från 1866 års expropriationsförordning och 1879 års dikningslag, har kvarstått i stort sett oförändrade sedan VL:s ikraftträdande år 1919, och det är ofrånkomligt att utvecklingen medfört behov av en översyn på olika punkter i regelkomplexet. Enligt direktiven bör VL:s ersättningsregler så långt det är möjligt anpassas till vad som gäller inom annan fastighetsrättslig lagstiftning, främst den expropriationsrättsliga, i syfte att få en enhetlig bedömning av likartade ersättningsproblem. Betydelsefulla ändringar i lagen (1917:189) om expropriation (ExL) har trätt i kraft den 1 januari 1972 och berör bl. a. lagens ersättningsregler. Dessa ändringar kommer att slå igenom också i t. ex. fastighetsbildnings- och väglagstiftningen (jfr prop. 1971:122, CU 27, rskr 310, SFS 915 och 917 samt, beträffande väglagstiftningen, prop. 1971:123, TU 24, rskr 316 och SFS 948).

Det är angeläget att man inte i onödan bevarar en ordning som innebär att likartade frågor bedöms på olika sätt, beroende på vilken lagstiftning som tillämpas. Bestämmelserna om ersättningskyldighetens omfattning i 9 kap. 1–53 §§ VL bör därför redan nu ses över i enlighet med departementschefens intentioner. En sådan översyn torde också underlätta arbetet med de fastighetsrättsliga ersättningsbestämmelserna som pågår på andra håll i samordnande syfte (jfr SOU 1971:75 s. 499 f). I 9 kap. 54–74 §§ regleras det sätt på vilket ersättningskyldigheten skall fullgöras och därmed sammanhängande frågor bl. a. om rätt att utnyttja meddelade tillstånd. Nuvarande ordning har utformats i så nära anslutning till ExL:s regler som ansetts möjlig. Enligt utredningens mening bör VL i fråga om betal-

ning och tillträde anpassas till vad som avses skola gälla inom expropriationslagstiftningen. Ett förslag till nya bestämmelser i ämnet har lagts fram i en inom justitiedepartementet upprättad promemoria (Ds JU 1971:23).

Vissa delar av VL:s skaderegleringssystem måste lämnas utanför den nu aktuella översynen och i stället tas upp till behandling i samband med förslag till en ny VL. Detta gäller till en början de s. k. skadeförebyggande åtgärderna. Domstolarnas befogenhet att föreskriva sådana åtgärder härleds ur den i 2 kap. 2 § VL fastslagna principen att en vattenbyggnad skall inrättas så att ändamålet utan oskäligen kostnad kan vinnas med minsta intrång och olägenhet för motstående intressen. Härav anses följa att den skada som ändå uppstår i skäligen omfattning skall förebyggas genom lämpliga åtgärder, och ersättning skall följaktligen utgå bara för eventuellt kvarstående skada. Bestämmelsen i 2 kap. 2 § hör emellertid till de grundläggande reglerna om tillstånd till byggande i vatten, och frågan om eventuell lagstiftning om de skadeförebyggande åtgärderna torde inte kunna lösas separat. Utredningen utgår emellertid från att den nuvarande ordningen i princip kommer att behållas. En annan fråga som får ställas på framtiden är rätten att föra talan om ersättning för oförutsedd skada. Det rör sig här om en särskild begränsning i tillståndsbeslutets rättskraft som motiverats av vattenföretagets speciella skadeverkningar och som alltså har nära samband med rättskraftsfrågorna över huvud. Utredningen utgår också här från att institutet i någon form måste behållas. Vidare innehåller 11 kap. VL vissa bestämmelser om processen i ersättningsfrågor som också betingas av vattenmålens särskilda natur. Här avses bl. a. de regler som förbjuder domstolen att bestämma ersättningen till lägre belopp än sökanden föreslagit men som också ger domstolen befogenhet att oberoende av yrkande jämka erbjuden ersättning uppåt för att få en likformig uppskattning. I sammanhanget bör också erinras om de regler i 11 kap. som ger domstolen möjlighet att uppskjuta svårbe-

dömda ersättningsfrågor under en prövotid i avbidan på erfarenhetens rön. En viss översyn av skaderegleringssystemet i uppskovssituationerna måste dock ske redan nu. Huruvida de nu ifrågakarande bestämmelserna bör få motsvarighet i en ny VL torde böra bedömas i samband med att ställning tas till det större problemet om processen inför fastighetsdomstol i vattenmål.

Det skulle naturligtvis vara en fördel om hela VL:s skaderegleringssystem kunnat ses över i ett sammanhang. De delar som tas upp nu, främst då ersättningsreglerna i 9 kap., omfattar emellertid huvudfrågorna medan de frågor som enligt vad som nyss nämnts skulle falla utanför översynen — ehuru i flera fall viktiga i och för sig — mera är av sidoodnat slag i detta sammanhang. Något avgörande hinder mot en partiell reform av föreslagen omfattning kan därför inte anses föreligga.

De nu behandlade bestämmelserna i 9 kap. reglerar i huvudsak företagarens skyldighet att betala ersättning till enskilda skadelidande. Företagaren kan emellertid också åläggas att i form av avgifter utge ekonomisk kompensation för intrång i allmänna bygde- och fiskeriintressen eller i sådana enskilda intressen som inte kan beredas gottgörelse enligt 9 kap. De avgifter som här avses är dels fiskeavgifter enligt 2 kap. 8 och 10 §§ samt 6 kap. 9 § och dels regleringsavgifter enligt 4 kap. 14 och 15 §§. Vid sidan härav utgår i vissa fall domstolsavgift enligt 11 kap. 95 § som bidrag till kostnaderna för vatten-domstolarnas organisation och verksamhet.

Avgiftssystemet berörs inte i vattenlagsutredningens direktiv. I den enkät varmed utredningen inlett sitt arbete framförs emellertid önskemål om reformer som föranleder en allmän översyn av avgiftsreglerna. Utredningen anser att en sådan översyn utan olägenhet kan ske redan nu. Bestämmelsernas sakliga innehåll torde inte nämnvärt kunna påverkas av senare ställningstaganden till prövnings-systemet eller andra centrala frågor, även om det f. n. möjligen kan vara ovissat åt vilken myndighet det bör uppdras att bestämma avgifter enligt en ny VL.

2.1 Ersättningsskyldighet

2.1.1 Ersättningsskyldighet i allmänhet

De nuvarande bestämmelserna i 9 kap. VL härrör i stor utsträckning från vattenrättskommitténs och dikningslagskommitténs år 1910 gemensamt avgivna betänkande med förslag till vattenlag m. m. (1910 års betänkande). Förslaget överarbetades sedermera av särskilt tillkallade sakkunniga, vilkas uppdrag redovisades i ett år 1917 avgivet betänkande med förslag till vattenlag m. m. (1917 års betänkande). Sedan lagrådets yttrande inhämtats över de sakkunnigas förslag, skedde viss ytterligare bearbetning inom justitiedepartementet, varefter förnyat yttrande från lagrådet inhämtades, innan förslaget till VL förelades riksdagen för godkännande (prop. 1918:128, 3 SäU 1 och 2, rskr 391).

Den grundläggande regeln om ersättningsskyldighet enligt VL ges i 9 kap. 1 § första stycket. Som förutsättning för att ersättningsskyldighet skall inträda gäller att någon har medgivits rätt jämlikt VL att lösa, taga i anspråk eller skada annans egendom. Om denna förutsättning är uppfylld, skall ersättning utges för egendom som avstås eller för förlust, skada eller intrång som förorsakas, i den mån annat inte följer av särskilda undantagsregler i 1, 2, 5 eller 6 kap. Olika motivuttalanden ger vid handen att hänvisningen avser bestämmelserna om bl. a. kungsådra i 1 kap. 3–13 §§ (NJA II 1919 s. 250), om skyldighet att avstå grundvatten enligt 2 kap.

49 och 52 §§ (NJA II 1940 s. 75) samt om skyldighet att enligt 5 kap. 4 § andra stycket och 6 kap. 5 § första stycket avstå vatten för allmän farled och allmän flottled (NJA II 1920 s. 450 resp. 140).

Enligt 9 kap. 1 § andra stycket skall ersättningen bestämmas i pengar, om den inte till följd av särskilt stadgande skall utgå genom kraftöverföring eller tillhandahållande av vatten. Parterna kan avtala om att ersättning skall utgå på annat sätt. Sådant avtal gäller dock bara om det efter lämplighetsprövning fastställs av vattendomstolen.

Bestämmelserna i 9 kap. 2–8 §§ innebär till stor del bara att stadgandet i 9 kap. 1 § första stycket förtydligas och i viss mån upprepas. De medför emellertid också i flera fall att företagarens ersättningsskyldighet utvidgas till att omfatta egendom som inte omedelbart tas i anspråk eller skadas genom den medgivna åtgärden.

Det första av de ifrågavarande lagrummen (9 kap. 2 §) avser det fallet att en del av en fastighet skall inlösas. Blir därigenom en återstående del onyttig för ägaren eller uppstår synnerligt men vid dess begagnande, har ägaren rätt att fordra att också den delen löses. Uppkommer eljest skada eller intrång på återstoden av fastigheten, skall detta ersättas.

Det närmast följande lagrummet (3 §) avser skada på återstod till följd av sådan åtgärd enligt VL vilken primärt inte innebär några förändringar i äganderätten till fastig-

heten utan närmast att fastigheten belastas med ett tvångsservitut. Om vattenuppdämning eller annan åtgärd enligt VL medför att hel fastighet eller del därav blir onyttig för ägaren eller att egendomen kan begagnas bara med synnerligt men, skall sålunda på ägarens yrkande hela fastigheten eller den särskilda delen lösas. Medför åtgärd av nu angivet slag att det blir svårare eller dyrare att begagna fastigheten, skall detta intrång ersättas i den mån fastigheten inte inlöses.

I 9 kap. 4 § ges bestämmelser om ersättningskyldighetens omfattning när en del av vattenmängden eller fallhöjden i ett strömfall går förlorad för ägaren, t. ex. genom ianspråktagande enligt 2 kap. 5 eller 6 § VL. Om det därigenom blir svårare eller dyrare att begagna återstoden, är ägaren berättigad till ersättning för sådan skada. Blir återstoden onyttig för ägaren eller uppkommer synnerligt men vid dess begagnande skall på ägarens yrkande ersättning lämnas för återstodens hela värde. Bestämmelsens första led utgör en närmare utveckling av 1 §. Att man i det senare ledet valt totalersättning i stället för inlösen vid totalskada förklaras av Gärde (PM II:2 s. 8) med att det inte sker någon förändring av äganderätten till ett strömfall som tas i anspråk enligt 2 kap. 5 §. Av motiven (se 1910 års bet. s. 412, NJA II 1919 s. 252) framgår att 9 kap. 4 § tillkommit närmast med tanke på bebyggda strömfall. Man har emellertid också beaktat att ett partiellt ianspråktagande av ett obebyggt strömfall kan öka kostnaderna för att tillgodogöra återstående kraftbelopp och eventuellt hindra att återstående fallsträcka byggs ut.

Även bestämmelserna i 5 § avser ersättningskyldigheten i situationer då vattenkraft i strömfall går förlorad för ägaren. Lagrummets första stycke är tillämpligt om det hör särskilt utmål eller annan mark till strömfall, som tas i anspråk enligt 1 kap. 14 § VL eller vars vattenkraft till följd av företag enligt VL går förlorad för ägaren. Sådan mark skall lösas på yrkande av ägaren, om marken blir onyttig för denne eller bara kan begagnas med synnerligt men. Första

stycket utgör en närmare utveckling av regeln i 3 § (Gärde PM II:2 s. 10).

Om vattenkraften i bebyggt strömfall tas i anspråk, kan kvarn, såg, fabrik eller annan anläggning som drivs med vattenkraften minska i värde. Detsamma gäller annan fast eller lös egendom som är förenad med strömfall och avsedd för att tillgodogöra vattenkraften i detta. Enligt 5 § andra stycket skall sådan skada ersättas, och om värdeminskningen är av betydelse kan ägaren yrka att egendomen skall lösas.

Enligt 6 § är företagaren skyldig att lösa onyttig lös egendom som hör till inlöst fastighet, fastighetsdel eller anläggning som avses i 5 § andra stycket. Även egendom som till följd av skada på jord, hus, fiske eller annat blir onyttig för ägaren skall lösas på dennes begäran. Bestämmelsen avser bl. a. det fallet att ett till fastighet hörande fiske förstörs utan att inlösen av fastigheten blir aktuell. Det åligger då den byggande att lösa fiskredskap som blir onyttiga för ägaren (NJA II 1919 s. 254).

I 9 kap. 7 § föreskrivs att ersättning skall utgå också för annan skada eller förlust än som nämnts i de föregående paragraferna i kapitlet och som förorsakas av företag eller åtgärd enligt VL. Beträffande innebörden av 7 § framhåller Gärde (PM II:2 s. 11) att 1 § bara avser skada på egendom (varmed torde åsyftas objekt för någons äganderätt), medan under 7 § inryms också skada av annan beskaffenhet, t. ex. intrång i servituts- eller nyttjanderätt. Av en hänvisning i Gärde PM II:2 till 7 § första stycket ExL framgår att 9 kap. 7 § VL avsetts vara tillämplig även på vad som enligt ExL utgör "skada för ägaren". Härmed åsyftas ekonomisk skada i form av t. ex. flyttningkostnad eller förlust genom avbrott i rörelse (jfr NJA II 1918 s. 147).

Slutligen gäller enligt 9 kap. 8 § att vid avgörande, om och i vilken mån skada tillskyndas någon genom företag eller åtgärd enligt VL, hänsyn skall tas också till skada eller lidande av annan beskaffenhet än rent ekonomisk. Lagrummet är enligt motiven avsett att undantagsvis möjliggöra ersättning

för intrång i ideella värden. Framst avses affektionsvärden som har stor betydelse för en viss person, familj eller kanske släkt men som inte äger allmängiltighet och därför inte inverkar på fastighetens marknadsvärde (jfr NJA II 1919 s. 252 f).

Genom bestämmelserna i 9 § har den byggandes ersättningsskyldighet utvidgats till att i vissa fall avse även fastighet som tillhör honom själv. Medför företaget att vattenkraft går förlorad för sådan fastighet och utförs företaget inte för denna fastighetsräkning skall sålunda ersättning betalas för den förlorade vattenkraften, om inte borgenär med panträtt i fastigheten har lämnat medgivande till företaget. Det sagda gäller dock inte, när förlusten av vattenkraft prövas vara väsentligen utan betydelse för borgenärens säkerhet. Bestämmelsen har motsvarande tillämpning, om den byggandes fastighet vållas skada genom vattenuppdämning eller annan ändring av vattenståndsförhållandena. Dessa regler bör ses mot bakgrund av det förhållandet av innehavare av panträtt i allmänhet saknar självständig talerätt i vattenmål.

I 10 och 11 §§ ges bestämmelser till ledning för bedömandet av vad som skall ersättas vid förlust av vattenkraft. I förarbetena anges som allmän utgångspunkt för beräkning av ersättning för förlorad vattenkraft det antal effektiva hästkrafter som kan utvinnas ur strömfallet och dessas värde fullt monterade (1910 års bet. s. 411). I huvudsaklig anslutning härtill föreskrivs i 10 § att med vattenkraften i ett strömfall avses i 9 kap. den kraft som kan tas ut vid axeln på en eller flera för fallet avpassade vattenmotorer. Vid beräkningen skall hänsyn tas till mera betydande växlingar i vattenföringen inte bara av naturligt slag utan också sådana som beror på regleringsåtgärder (jfr NJA II 1919 s. 257 och Gärde PM II:2 s. 16).

En grundläggande bestämmelse om hur den sålunda beräknade vattenkraften skall värderas ges i 11 §. Såvitt gäller ersättning för tillgodogjord vattenkraft ansåg vattenrätts- och dikningslagskommittéerna, i fortsättningen kallade "kommittéerna", (1910

års bet. s. 412) att om det avgörande för värderingen var hästkraftens marknadsvärde på platsen i fullt monterat skick, blev det -- åtminstone principiellt -- skäligen betydelseöst om själva vattenbyggnaderna kostat mer eller mindre. Enligt lagtexten, som väsentligen motsvarar kommittéförslaget, skall ersättning för tillgodogjord vattenkraft anses innefatta gottgörelse för vattenverksbyggnaderna eller del därav som för framtiden blir onyttig för ägaren. Om byggnadernas beskaffenhet gör dem speciellt värdefulla för sitt ändamål, kan detta dock föranleda särskild gottgörelse. Begreppet vattenverksbyggnader omfattar i huvudsak alla anordningar för vattnets utnyttjande utom den maskinella utrustningen, t. ex. turbiner, generatorer, transformatorer och ställverk. Ersättning för vattenkraft som inte är tillgodogjord vid befintlig anläggning skall bestämmas med hänsyn till vattenkraftens värde i tillgodogjort skick.

VL:s bestämmelser om ersättningsskyldighet i allmänhet avslutas med en regel om verkan av värdeförhöjande åtgärder på egendom som kan väntas bli utsatt för ingrepp enligt lagen (12 §). Bestämmelsen innebär att man vid skadeuppskattningen bara under vissa förutsättningar skall ta hänsyn till sådana åtgärder, när de har vidtagits efter det att ansökan om företaget kungjorts eller eljest i föreskriven ordning bringats till egendomsägarens kännedom. Förutsättningarna för att kostnaderna för värdeförhöjande åtgärder skall få beaktas är dels att kostnaden prövas ha varit nödig och nyttig och dels att den inte har gjorts i uppenbar avsikt att höja ersättningen.

2.1.2 Ersättning genom kraftöverföring

Förslaget att den som tvingas avstå vattenkraft till annan skall kunna få ersättning genom överföring av motsvarande kraftbelopp var en av de viktigaste nyheterna i 1910 års kommittébetänkande. Kommittéernas allmänna motivering för förslaget i denna del kan sammanfattas på följande sätt (jfr NJA II 1919 s. 260 ff). Kommittéförslaget inne-

bar att man genom bestämmelser motsvarande 2 kap. 5–7 §§ VL gav ägare till andel i ett strömfall betydligt ökade möjligheter att tilltvinga sig rätt att tillgodogöra sig andras andelar. Sett från den enskilde strömfallsägarens synpunkt medförde förslaget en vidgad skyldighet att avstå vattenkraft till annan i ett läge då innehavet till följd av elektroteknikens utveckling syntes alltmer värdefullt. Vid fallande penningvärde skulle varje ersättning i pengar efter längre eller kortare tid förefalla otillräcklig. Privatekonomiska hänsyn motiverade därför en ersättningsform som gjorde strömfallsägaren oberoende av variationer i penningvärdet samtidigt som stegringar i kraftens värde kom honom till godo. De föreslagna tvångsrätterna innebar emellertid också att man underlättade en koncentration av vattenkraften på ett fåtal händer. De olägenheter som detta från nationalekonomisk synpunkt kunde medföra motverkades om tvångsrätterna förenades med skyldighet att utge ersättning i kraft. Härigenom skulle nämligen åtminstone någon del av vattenkraften för all framtid komma den kringliggande orten till godo på villkor som kraftverksägaren inte kunde bestämma godtyckligt. Från nationalekonomisk synpunkt innebar ersättningsformen slutligen också den fördelen att den främjade landsbygdens elektrifiering.

De grundläggande bestämmelserna om ersättning genom kraftöverföring finns i 9 kap. 13 och 14 §§. Enligt 13 § skall ersättning i allmänhet utgå i form av kraft, när annans vattenkraft med stöd av 2 kap. 5–7 §§ tas i anspråk för gemensamt tillgodogörande och när vattenkraft skall avstås med tillämpning av 1 kap. 14 § eller 2 kap. 23 § VL. Den förlorade vattenkraften skall ersättas genom överföring av motsvarande kraftbelopp. Hur detta skall bestämmas regleras närmare bl. a. genom reglerna om uttagningskostnad i 9 kap. 19–21 §§. Parterna kan inte avtala om annan ersättningsform (13 § första stycket, jfr 45 §). Lagens ståndpunkt i denna del bör ses mot bakgrund av önskemålet att genom bestämmelser om ersättning i kraft motverka monopolisering av landets tillgångar på vat-

tenkraft (jfr NJA II 1919 s. 265). Förhållandena är emellertid ofta sådana att ersättning i kraft framstår som mer eller mindre olämplig. Vattendomstolen får därför föreskriva att ersättningen helt eller delvis skall utgå i pengar, om kraftöverföring skulle medföra olägenhet av betydelse för ena eller andra parten. Bestämmelsen avser enligt motiven (se NJA II 1919 s. 264) bl. a. den situationen att ersättningstagaren inte kan begagna sig av ersättning i form av kraft därför att hans fastighet frångår honom genom inlösen i samband med företaget. För ersättningsgivaren kan det vara en betydande olägenhet att vidta kanske dyrbara åtgärder för överföring av ett blygsamt kraftbelopp.

För tillämpning av 13 § krävs att det sökta företaget innefattar tillgodogörande av vattenkraft. När företaget inte är av detta slag men ändå medför förlust av vattenkraft för annan kan vattendomstolen med stöd av 14 § bestämma att förlusten skall ersättas genom överföring av kraft. Ersättningsformen ges emellertid inte något bestämt företräde framför ersättning i pengar utan får användas om det bedöms lämpligt. Domstolen skall härvid beakta bl. a. den verkan som skyldigheten att leverera ersättningskraft kan få för panträttshavare i den fastighet på vilken kraftstationen ligger (jfr NJA II 1919 s. 267).

När ersättning för tillgodogjord vattenkraft skall utgå genom kraftöverföring, skall kraften levereras från den kraftstation där vattenkraften utnyttjas. Undantag medges bara för provisoriska anordningar för att undvika leveransförseningar (13 § tredje stycket). Skyldigheten att tillhandahålla kraften förenas med strömfallsfastigheten (15 § första stycket). För tillämpning av 14 § förutsätts att kraft på fullt betryggande sätt kan erhållas från välbeläget strömfall. Någon lagfäst skyldighet för utomstående kraftproducent att medverka finns självfallet inte (jfr Gärde PM II:2 s. 37). Bestämmer domstolen att ersättning i kraft skall utgå enligt 14 §, kommer leveransskyldigheten emellertid att vara bunden vid den fastighet vartill den kraftproducerande anläggningen

hör (15 § andra stycket). Skyldighet som avses i 15 § består även om strömfallsfastigheten försäljs i exekutiv ordning eller byter ägare på annat sätt (16 §).

Rätten till ersättning i kraft förenas med den fastighet till vilken den ianspråktaga vattenkraften har hört. Rättigheten kan i allmänhet inte övergå till ny ägare annat än tillsammans med den berättigade fastigheten. Om hinder inte möter med hänsyn till in-teckningshavare eller andra rättsägare, kan vattendomstolen dock medge att rättigheten får flyttas över till annan fastighet i ström-fallets närhet (17 §). Fastighetsägaren kan dessutom upplåta rättigheten till annan på viss tid. Avtalstiden begränsas till vad som i allmänhet gäller för upplåtelse av nyttjande-rätt till fast egendom på landet, dvs. i regel 50 år (18 §, jfr 7 kap. 5 § jordabalken, JB).

Ersättningstagaren skall i viss utsträckning bidra till kostnaderna för produktion och överföring av ersättningskraften. Hans vederlag, den s. k. uttagningskostnaden, kan tas ut enligt två olika alternativ. Det ena innebär att ersättningstagaren betalar uttagningskostnaden i pengar, och han skall då få ersättningskraften i oavkortat skick, s. k. bruttokraft. Enligt det andra alternativet fastställs även uttagningskostnaden till ett kraftbe-lopp. Med detta reducerar man det kraftbe-lopp som ersättningstagaren annars skulle ha fått. Man talar i detta fall om nettokraft (19 §).

Uttagningskostnaden skall vanligen be-stämmas på grundval av det värde ersättningsstagarens vattenkraft i och för sig skäli-gen kan anses representera, om hänsyn tas också till den nytta som ersättningsgivaren får genom tillgodogörandet av den kraft som skall ersättas. Kostnaden skall hållas inom vissa marginaler. Den får i regel inte understi-ga ersättningsgivarens självkostnad för pro-duktion och överföring av ersättningskraften och inte heller överstiga det belopp vartill ersättningstagarens egen kostnad skulle upp-gå, om han självständigt hade tillgodogjort sig sin vattenkraft (20 § första stycket). Ba-kom dessa bestämmelser ligger enligt förar-betena (NJA II 1919 s. 280) den huvudsyn-

punkten att uttagningskostnaden skall be-stämmas så att den kraft som tillhandahålls ersättningstagaren efter avdrag för uttag-ningskostnaden utgör full gottgörelse för den vattenkraft han avstår. Man har underlåtit att ge några mera detaljerade föreskrifter om uttagningskostnadens storlek på grund av svårigheterna att åstadkomma en för alla förhållanden lämplig reglering. Kostnaden får bestämmas med beaktande bl. a. av fall-delarnas inbördes betydelse för ett gemen-samt tillgodogörande av ström-fallet i dess helhet. Vid denna bedömning anses den be-räknade kostnaden för ett självständigt be-byggande av varje särskild falldel i allmänhet ge god ledning. Det bör också beaktas att en falldel kan ha särskild betydelse av den anledningen att den gränsar till ett lämpligt regleringsmagasin och därför är särskilt läm-pad för dammbyggnader och andra anlägg-ningar. Ett sådant förhållande skulle nämligen med säkerhet vid en frivillig upplåtelse ha påverkat köpeskillingen uppåt och fallde-lens ägare bör inte bli sämre ställd vid en tvångsupplåtelse.

I enlighet med de allmänna grunderna skall uttagningskostnaden uppdelas i anlägg-nings-, underhålls- och driftkostnad. I drift-kostnad inräknas skälig avsättning till för-nyelsefond, däremot inte ränta på anlägg-ningskostnaden. Om den vattenkraft som skall ersättas är tillgodogjord i befintlig an-läggning, räknar man bara med underhålls- och driftkostnad (21 §). Den som tvingas avstå tillgodogjord vattenkraft har nämligen redan haft den utgift som motsvarar anlägg-ningskostnaden. Eftersom han för framtiden undgår kostnader för den egna anläggningens underhåll och drift anses han däremot bära bidra till motsvarande kostnader för den nya anläggningen.

Det har i allmänhet överlämnats åt ersättningsstagaren att välja mellan bruttokraft och nettokraft. Om han inte lämnar besked i frågan anses han ha valt att få nettokraft, dvs. att slippa kontanta utlägg för kraftleve-ransen (22 §). Ersättningstagaren kan också välja att betala en del av uttagningskostna-den i pengar och resten i kraft. Den som från

början har valt bruttokraft kan övergå till nettokraft, men han blir då skyldig att ersätta den förlust och skada som omläggningen kan vålla anläggningens ägare. Den som valt nettokraft kan däremot inte senare övergå till bruttokraft för att på så sätt öka kraftbeloppet (25 §).

När ersättningstagaren valt nettokraft bestäms uttagningskostnaden en gång för alla i samband med att ersättningsfrågan avgörs. Kraftbeloppets storlek kan alltså inte omprövas av den anledningen att ersättningsgivarens verkliga underhålls- och driftkostnader visar sig större än beräknat. Om uttagningskostnaden skall utgå i pengar, gäller beträffande möjligheten till omprövning olika regler för å ena sidan anläggningsskostnad och å andra sidan underhålls- och driftkostnader. Av anläggningsskostnaden skall minst en tredjedel betalas på en gång och resten genom årliga avbetalningar under högst 40 år. Någon möjlighet till omprövning föreligger inte i fråga om dessa kostnader men parterna har i 45 § tillerkänts viss avtalsfrihet. Underhålls- och driftkostnader betalas med årlig avgäld, vars belopp fastställs för minst tio år i taget med rätt för parterna att påkalla omprövning av avgäldsbeloppet vid periodens utgång (23 §). Ersättningstagaren kan åläggas att hos länsstyrelsen nedsätta det belopp som enligt 23 § skall betalas på en gång eller att ställa säkerhet för beloppet. Om en sådan föreskrift inte åtlöds, kommer kraftersättningen att utgå som nettokraft (24 §). Den del av anläggningsskostnaden som skall betalas på en gång förfaller till betalning 14 dagar efter det att kraftöverföringen inletts i föreskriven ordning. Ersättningstagarens skyldighet att betala annuitet och avgäld räknas från samma tidpunkt (35 §).

Ersättningsgivaren skall tillhandahålla ersättningskraften på den fastighet till vilken vattenkraften hört, närmare bestämt på lämplig plats nära det strömfall varifrån vattenkraften har gått förlorad. Han är också skyldig att anlägga och underhålla de ledningar som krävs för överföringen (26 §). Kraften skall tillhandahållas på mottagningspunkten med strömart, spänning och period-

tal som kan finnas lämpliga (27 §). Ersättningsgivaren är i princip skyldig att underhålla överföringsanordningarna. Viss avtalsfrihet föreligger dock (26 § andra stycket, jfr 45 §).

Det ankommer på vattendomstolen att mera i detalj utforma förhållandet mellan ersättningsgivare och ersättningstagare. Domstolen skall bl. a. fastställa ersättningskraftens storlek i förhållande till vattenföringens växlingar. Som allmän regel gäller att kraftersättningen skall utgå i växlande storlek vid olika vattenföring eller under skilda tidsperioder, allt i största möjliga överensstämmelse med de mera betydande växlingarna i krafttillgång i ersättningstagarens strömfall. Parterna kan avtala i dessa frågor (28 § första stycket, jfr 45 §). Såvitt gäller ersättning enligt 13 § begränsas ersättningsskyldigheten i regel till ett kraftbelopp motsvarande medelvattenföringen. Vill ersättningstagaren få ut ett större kraftbelopp kan han åläggas att ställa säkerhet för ökad uttagningskostnad (28 § andra stycket). Med hänsyn till svårigheterna att på längre sikt avgöra hur ersättningskraften bör fördelas på olika tidsperioder har parterna fått möjlighet att efter viss tid, minst fem år, påkalla omprövning av avgörandet (29 §). Bland andra frågor rörande kraftersättningsförhållandet som vattendomstolen har att avgöra kan nämnas verkan av åläggande för ersättningsgivaren att leverera bygdekraft (30 §), verkan av åtgärder varigenom vattenföringen i strömfallet eller krafttillgången i detta ändras (31 §), tiden för kraftöverföringens början (33 §) och ersättningsgivarens skyldighet att ställa säkerhet för skada till följd av försenad leverans (34 §).

Vissa regler om förhållandet mellan ersättningsgivare och ersättningstagare motsvarar i stort vad som vid VL:s tillkomst brukade föreskrivas i avtal om leverans av elektrisk energi (NJA II 1919 s. 389 och Gärde Grunddragen s. 36). Detta gäller bl. a. bestämmelserna om verkan av brist eller dröjsmål i kraftleveransen (37–39 samt 44 §§), verkan av avbrott i leveransen på grund av nödvändiga reparationer eller force majeure

(40 och 41 §§) samt om verkan av att ersättningstagaren försummat att betala uttagningskostnaden (42 och 43 §§). Som en följd av dessa frågors privaträttsliga karaktär skall uppkommande tvister inte anses som vattenmål och följaktligen prövas av allmän domstol (jfr NJA II 1919 s. 389)

2.1.3 Ersättning genom tillhandahållande av vatten

Enligt bestämmelser i 2 kap. 44 § VL kan grundvattentäkt under vissa förutsättningar få anläggas eller användas trots att annan därigenom lider men av någon betydelse, t. ex. genom att fastighet berövas vatten som behövs för dess bruk eller att grundvattentäkt som är avsedd för annat ändamål än att förse viss fastighet med vatten inte kan utnyttjas i samma omfattning som förut. Uppkommande skada eller intrång skall ersättas enligt bestämmelserna i 9 kap. Ersättningen skall i princip utgå i pengar eller genom tillhandahållande av vatten (1 § andra stycket). Bestämmelser om ersättning genom vattenleverans har intagits i 46 §, som omfattar åtta moment. De har i åtskilliga hänseenden utformats efter mönster av föreskrifterna om ersättning genom kraftöverföring.

Av förarbetena (se NJA II 1940 s. 79 ff) framgår att ersättning i pengar bedömts vara den normala ersättningsformen också vid skada och intrång till följd av grundvattentäkt. Det har ansetts att olägenheterna i första hand borde kunna avhjälpas genom skadeförebyggande åtgärder, t. ex. fördjupning eller nyanläggning av brunn eller installation av pump med större uppfodringshöjd. Förarbetena utgår från att sådana åtgärder skall utföras av den skadelidande själv mot ersättning i pengar. Det torde dock numera vara vanligast att sådana åtgärder utförs av sökanden (jfr Viklund s. 83).

Om skadeförebyggande åtgärder av nu angivet slag inte är möjliga, får det avgöras efter lämplighetsprövning om skadan eller intrånget skall ersättas kontant eller genom tillhandahållande av vatten. Ersättning i

vatten skall enligt 46 § 1 mom. utgå, när någon till följd av medgivet uttag av grundvatten berövas möjligheten att vid egen grundvattentäkt tillgodogöra erforderligt vatten, om och i den mån ersättningsformen inte prövas medföra olägenheter av betydelse för någon av parterna. Olägenheterna kan bestå i att den vattenmängd som kommer att återstå för ersättningsgivarens eget behov blir för liten eller i att ersättningstagaren skulle få vatten av sämre kvalitet (NJA II 1940 s. 79 f). Det är också möjligt att ersätta annan skada än som avses med huvudregeln genom att tillhandahålla vatten, om detta skulle visa sig praktiskt, t. ex. med hänsyn till ledningsnätets sträckning (jfr NJA II 1940 s. 80).

Ersättningsvattnet skall i allmänhet levereras från den skadevällande grundvattentäkten, och skyldigheten att tillhandahålla vattnet gäller med bästa rätt i den fastighet med vilken grundvattentäkten är förenad (1 mom. andra stycket). Rättigheten till vattnet är förenad med den fastighet till vilken den skadade vattentäkten hör. Rättigheten kan flyttas till annan fastighet (2 mom.).

Ersättningstagaren kan under vissa förutsättningar åläggas att bidra till ersättningsgivarens kostnader för grundvattentäktens anläggning, drift och underhåll (3 mom.). Man kan härvid skilja på två fall. I det ena innehar ersättningstagaren redan en vattentäkt från vilken han kunnat ta ut samma vattenmängd som skall levereras. Detta anses vara normalfallet. Om ersättningstagaren vinner förmån av någon betydelse genom leveransen av ersättningsvatten, t. ex. i form av bättre vattenkvalitet, skall han utge ett med hänsyn härtill skäligen bidrag till drift- och underhållskostnaderna. I det andra fallet har ersättningstagaren inte anlagt vattentäkt eller också kan han inte vid sin egen, redan befintliga vattentäkt ta ut så mycket vatten som ersättningsgivaren ålagts leverera till honom. Bidragsskyldigheten omfattar i detta fall också anläggningskostnaden. Bidrag till drift- och underhållskostnader utgår genom ständig avgäld bestämd för viss tidsperiod eller efter förbrukning med möjlighet till om-

prövning efter tio år. Bidrag till anläggningskostnad betalas i den ordning vattendomstolen bestämmer (3 mom., jfr NJA II 1940 s. 81 f). Om ersättningsstagaren avstår från rättigheten till ersättningsvatten kan han befrias från skyldigheten att bidra till drift- och underhållskostnaderna. Bidragsskyldigheten kan däremot komma att kvarstå såvitt gäller anläggningskostnaderna (4 mom.).

Lagrummet avslutas med bestämmelser om verkan av ersättningsgivarens och ersättningsstagarens försumlighet (5–7 mom.) samt om verkan av överenskommelse i fråga om ersättning genom vattenleverans (8 mom.).

Under förarbetena föreslogs att ersättningsformen borde kunna tillämpas även vid inverkan på företag varigenom någon berövas tillgång på ytvatten. Departementschefen ansåg emellertid att VL redan gav domstol möjlighet att såsom villkor t. ex. för bortledande av ytvatten föreskriva skyldighet att tillhandahålla skadelidande viss kvantitet ytvatten, när det lämpligen kan ske (NJA II 1940 s. 85).

2.1.4 Ersättning i pengar

Som framgått av den tidigare redogörelsen utgör bestämmelserna om ersättning genom kraftöverföring och tillhandahållande av vatten undantag från huvudregeln i 9 kap. 1 § andra stycket att ersättning i allmänhet skall utgå i pengar. Närmare bestämmelser om denna ersättningsform ges i 9 kap. 47–53 §§.

Ersättning i pengar skall i allmänhet bestämmas att utgå på en gång. Ersättning för skada till följd av företag för allmän flottled kan dock utgå i form av årlig avgift (47 § första stycket). Är det omöjligt att i mål rörande allmän flottled på förhand med säkerhet uppskatta skada eller intrång eller bedöms skadan inte komma att uppstå varje år, kan den skadelidande hänvisas att föra talan såsom för flottningsskada enligt lagen (1919:426) om flottning i allmän flottled.

I sammanhanget bör nämnas att avgörandet av ersättningsfrågor kan uppskjutas under en provotid, om uppskattningen av viss

skada skulle bli alltför osäker (jfr 11 kap. 66 § 2 mom.). Särskilt vid mindre skador kan ett alternativ till uppskov vara att med tillämpning av 11 kap. 1 § fjärde stycket VL och 35 kap. 5 § rättegångsbalken (RB) fastställa ersättningen till skäligt belopp. En möjlighet är också att – om skadan inte kan förutses med någon grad av säkerhet – lämna ersättningsfrågan öppen och hänvisa den skadelidande till att göra anmälan såsom för oförutsedd skada enligt 2 kap. 24 § VL.

I 9 kap. 48 § återfinns den för VL karakteristiska bestämmelsen att fastställda engångsersättningar i vissa fall skall utgå med femtio procents förhöjning. De olika fallen anges under fem punkter i lagrummet. Förhöjningsregeln skall till en början tillämpas när ersättning utgår i pengar för tillgodogjord vattenkraft eller för icke tillgodogjord vattenkraft som uppenbarligen är avsedd för befintlig eller under byggnad varande anläggning (punkt 1). Regeln gäller också ersättning för fiskeverk, bevattningsanläggning samt annan därmed eller med byggnad för uttagande av vattenkraft jämförlig anläggning för att nyttja vatten liksom ersättning för skada på sådan anläggning (punkt 2). Förhöjd ersättning utgår vidare för mark vartill äganderätt avstås samt för skada på mark till följd av vattenuppdämning eller annan ändring i vattenståndsförhållandena. Beträffande ersättning för mark vartill äganderätt avstås undantas det fallet att marken ingår i invallningssamfällighet och skall lösas enligt 7 kap. 54 § VL på yrkande av icke sökande delägare. Förhöjd ersättning utgår inte heller för skada som består i att vattenuppdämning hindrar eller försvårar framtida torrläggning av mark (punkt 3). Ersättning för fiske eller skada på fiske skall likaså utgå med förhöjning. Enligt 2 kap. 14 § andra stycket VL kan i samband med beslut angående inrättande av fiskväg eller vidtagande av annan anordning för att förebygga skada på fiske eller för att främja fiske meddelas fiskeförbud inom visst område. Om sådant förbud medför skada genom uteblivna fångstmöjligheter utgår förhöjd ersättning (punkt 4). Uppläts enligt 2 kap.

16 § första stycket VL utmål till byggnad för vattnets tillgodogörande och därmed förenade anläggningar, skall förhöjningsregeln tillämpas liksom då utmål upplåts för motsvarande ändamål enligt 7 kap. 40 § andra stycket. Förhöjningsregeln skall slutligen också tillämpas på ersättning som utgår för intrång genom ledning för elektrisk kraftöverföring (punkt 5).

De nu angivna bestämmelserna gäller enligt 50 § inte i fråga om ersättning till följd av byggande i vatten eller annan åtgärd enligt VL för allmänt ändamål, om åtgärden inte dessutom åsyftar vattens utnyttjande vid kraftanläggning eller eljest i industriellt eller privatekonomiskt syfte. Genom 50 § undantas också ersättning som enligt 9 § bestäms för skada på sökanden tillhörig egendom från förhöjningsregelns tillämpningsområde.

När ersättning för jord skall bestämmas med tillämpning av 48 § skall enligt 51 § i jordens värde inräknas värdet av byggnader som hör till jorden och behövs för dess brukande.

I fråga om den allmänna bakgrunden till förhöjningsregeln, som haft motsvarighet i äldre vatten- och expropriationsrättslig lagstiftning, ger förarbetena vid handen att lagstiftaren velat tillförsäkra den skadade egendomens ägare ersättning för minskade möjligheter att öka den skadade egendomens produktionsförmåga. I förarbetena återopas också att tillfälliga konjunkturedgångar kunde medföra orättvisa bedömningar i det enskilda fallet. Det har slutligen också hävdats att lagstiftaren inte varit alldeles främmande för den synpunkten att förhöjningen skulle kunna ge ersättningstagaren andel i den väntade ekonomiska vinsten av företaget (jfr NJA II 1919 s. 326 f, Viklund s. 91 ff samt — för historik — 3LU 1958:B 1).

Ersättning som inte utgår med förhöjning skall enligt 49 § första stycket bestämmas till skadans fulla värde. Därmed torde avses att ersättningens belopp skall motsvara värdet av skadan, varken mer eller mindre (Viklund s. 8). I paragrafens andra stycke ges

en särbestämmelse om ersättning för sådan till invallningssamfällighet hörande mark som skall lösas jämlikt 7 kap. 54 §. Ersättningen skall bestämmas till markens värde i dess skick efter företagets fullbordande med avdrag av det belopp vartill båtnaden för marken genom invallningen uppskattats i laga ordning. Bidrag som markens ägare betalat till företaget skall gottgöras honom med skälig ränta från betalningsdagen. Har markens ägare tillgodogjort sig avkastning utöver den som kunnat påräknas med hänsyn till markens skick före invallningen, har delägarna rätt till skälig gottgörelse för ökningen. Skall mark som inte ingår i samfälligheten lösas med tillämpning av 9 kap. 2 §, skall ersättningen för sådan mark bestämmas till fulla värdet.

I 9 kap. 52 och 53 §§ föreskrivs att ersättning i pengar för fast egendom som inlöses eller skadas skall bestämmas särskilt för egendomens ägare och för eventuella innehavare av nyttjanderätt, rätt till servitut eller rätt till elektrisk kraft som besvärar fastigheten. Om rättigheten — såsom vanligen torde vara fallet — medför att den fasta egendomens värde minskas för ägaren, skall dennes ersättning bestämmas med hänsyn härtill. Om förhöjningsregeln i 48 § skall tillämpas på ägarens ersättning beaktas emellertid inte den särskilda rättigheten vid uppskattningen.

2.2 *Betalning och tillträde*

2.2.1 *Sätt och tid för betalning samt villkor för tillträde*

Utdömda penningersättningar skall i vissa fall betalas genom att nedsättas hos länsstyrelsen. De ersättningar som ovillkorligen skall nedsättas är av fyra olika slag nämligen 1) ersättning för fast egendom som skall lösas, 2) ersättning för skada och intrång på återstod vid inlösen av del av fastighet, 3) ersättning för förlust av eller intrång i sådan särskild rätt till inlöst egendom som nämns i 52 § samt 4) ersättning som fastställts enligt 9 § för skada på egendom som tillhör

sökanden (54 § första stycket).

Enligt andra stycket i 54 § skall penning-ersättning vidare i några fall nedsättas under vissa förutsättningar. Detta gäller dels ersättning för vattenkraft och dels ersättning för skada och intrång på fast egendom i andra fall än som anges i lagrummets första stycke. De olika förutsättningarna för nedsättning är följande. Ersättningen skall ha bestämts att utgå på en gång. Förhållandena skall vara sådana att uppsägning skall ske enligt 9 kap. 59 eller 60 § eller också skall fastigheten svara för beviljad eller sökt in-teckning. Även ersättning till innehavare av särskild rätt till fastigheten skall nedsättas i dessa fall. Skall uppsägning inte ske, får nedsättning underlåtas om förlusten av vattenkraft eller skadan eller intrånget prövas vara väsentligen utan betydelse för borgenär som har panträtt i fastigheten.

Den myndighet som bestämmer ersättningen, dvs. vanligen vattendomstolen, skall i samband med ersättningsbeslutet ange om och i vilken mån nedsättning skall ske (54 § tredje stycket).

Förutom i de nu angivna fallen skall nedsättning alltid ske, när det har uppkommit tvist om bättre rätt till ersättningen eller om engångsersättning skall utgå för fideikommissegendom. Ersättningsbeloppet skall stå i kvarstad i avvaktan på att tvisten löses eller, i fideikommissfallet, att Kungl. Maj:t meddelar föreskrift om medlen. Om förut-sättning för utdelning enligt 69 § föreligger, skall dock utdelning äga rum ur den nedsatta ersättningen trots att denna belagts med kvarstad (55 §).

I samband med nedsättning skall ersättningsgivaren tillstålla länsstyrelsen gravationsbevis rörande den fasta egendom som ersättningen avser samt det utslag varigenom ersättningsskyldigheten bestämts. Om s. k. verkställighetsförordnande enligt 11 kap. 67 § inte meddelats, skall utslaget åtföljas av lagakraftbevis. Underlåter ersättningsgivaren att inge dessa handlingar, åligger det länsstyrelsen att ofördröjligen anskaffa dem på ersättningsgivarens bekostnad (57 §).

Ersättningsbelopp som inte skall nedsättas

har ersättningsgivaren att betala till den som tillerkänts ersättningen. Om ersättningen avser arbete för att förebygga skada på fast egendom, ändra eller flytta byggnad eller dylikt, kan vattendomstolen t. ex. på yrkan-de av in-teckningshavare meddela föreskrifter som säkerställer att åtgärden verkligen blir utförd (56 §).

I 58–60 §§ ges regler om uppsägning och fardag m. m. beträffande fast egendom som skall lösas och vissa därmed jämställda fall. Bestämmelserna kompletteras i olika hänse-enden genom 61–65 §§.

För att ett beslut om inlösen av fast egendom skall få verkställas genom tillträde krävs dels att lösenbeloppet fastställts genom utslag som vunnit laga kraft eller som enligt 11 kap. 67 § får verkställas omedelbart, dels att det utdömda lösenbeloppet nedsatts hos länsstyrelsen och dels att uppsägning skett hos ägaren.

Egendomen skall i princip avträdas på fardag i arrende- eller hyresförhållanden som infaller näst efter sex månader sedan ersättningsbeloppet fastställts genom lagakraftvun-net utslag och uppsägning därefter ägt rum. Annan ordning kan dock bestämmas genom överenskommelse mellan parterna eller av domstolen med stöd av 61 § (58 § första stycket). Uppsägning skall ske på det sätt som gäller för uppsägning av arrende- och hyresavtal (64 §). För att uppsägning skall ha laga verkan krävs att de ersättningsbelopp har betalats som har en mera omedelbar anknytning till den fasta egendomen. Ned-sättning enligt 54 § skall sålunda ha ägt rum av dels ersättning i pengar för själva egendo-men, dels ersättning för skada och intrång på återstod vid delinlösen och dels ersättning för förlust av eller intrång i särskild rätt till egendomen. Uppsägning skall i regel ske senast inom ett år från det ersättning slutligen bestämts. Om tidsfristen försitts, förfaller frågan om inlösen såvitt fastighets-ägarens rätt är beroende därav (58 § andra stycket). Om ett inlösenbeslut får verkställas enligt 11 kap. 67 § utan hinder av att det saknar laga kraft, beräknas fardagen med utgångspunkt i beslutsdatum. Vad som

enligt sistnämnda lagrum gäller om ställande av säkerhet skall i detta fall ha fullgjorts före uppsägningen (58 § tredje stycket). Före tillträdesdagen skall ersättningsgivaren också ha betalat sådana ersättningsbelopp som skall utges direkt till fastighetsägaren eller annan på grund av att den fasta egendomen avträds. Före tillträdesdagen får ersättningsgivaren inte verkställa arbete eller annan åtgärd varigenom den fasta egendomen kan lida men (58 § fjärde stycket).

Bestämmelserna i 58 § om tillträde av fast egendom som skall lösas har motsvarande tillämpning i vissa fall då någon övergång av äganderätten inte sker och fråga alltså närmast är om ersättning för rådighetsinskränkning. Detta gäller till en början om ett bostadshus eller en byggnad som används till yrkesutövning, bl. a. såg och industribyggnad, skadas så svårt att anläggningen skall ersättas som totalskadad eller flyttas till annan plats. Ett annat fall är att tillgodogjord vattenkraft skall avstås och ersättas med ett engångsbelopp i pengar (59 §). Bestämmelserna i 58 § om uppsägning och fardag skall också tillämpas, om en jordbruksfastighet lider sådan skada att den inte längre lämpar sig för jordbruk utan att ägaren likväl påkallar inlösen av fastigheten (60 §).

Utän hinder av bestämmelserna i 58–60 §§ kan det i ersättningsbeslutet föreskrivas längre eller kortare uppsägningstid eller annan tillträdesdag än som följer av lagrummen. Det förutsätts dock att avvikelserna behövs för att förebygga alltför varierande tillträdestider beträffande olika fastigheter. Domstolen får också avvika från tidsbestämmelserna, om detta med hänsyn till det ifrågasatta företagens snara genomförande eller annan omständighet prövas medföra fördelar som överväger de olägenheter som kan uppstå för motparten. Uppkommer särskild olägenhet skall den gottgöras (61 §). I samband med beslut om ersättning i fall som avses i 58–60 §§ skall det lämnas besked om vad som åligger ersättningsgivaren med avseende på uppsägning och om tiden för tillträde (62 §).

Enligt 11 kap. 33 § femte stycket VL är fastighetsägare skyldig att till vattenrättsdomaren eller vattendomstolen lämna uppgift om innehavare av bl. a. arrende- eller hyresrätt till fastigheten vilkas rätt berörs av saken. Om fastigheten skall lösas eller vållas sådan skada att reglerna i 59 och 60 §§ är tillämpliga, är arrendatorn eller hyresgästen inte skyldig att flytta eller avstå från vad han innehar annat än efter det han särskilt uppsagts i enlighet med vad som gäller för fastighetsägaren. Innan uppsägningstiden gått ut får tillträdaren inte vidta åtgärd varigenom nyttjanderätten kränks (63 §).

Det kan ofta förflyta lång tid från det egendom värderas till dess ersättningen betalas. Med hänsyn härtill gäller beträffande egendom som skall lösas att ägaren har rätt till särskild ersättning för nödig och nyttig kostnad som nedlagts på egendomen under mellantiden, om kostnaden inte gjorts i uppenbar avsikt att få högre ersättning. Tvist om sådan särskild ersättning prövas av allmän domstol och hindrar inte tillträde till egendomen, om den tillträdande hos länsstyrelsen ställer säkerhet för det omtvistade beloppet (65 §).

Beträffande tillträde i de fall då det inte är fråga om inlösen eller därmed jämställda situationer gäller som huvudregel att arbete på annans mark eller eljest åtgärd till förfång för annan inte får vidtas, innan föreskriven ersättning betalats. Om det behövs får vattendomstolen skärpa förutsättningarna genom att föreskriva att viss tid skall ha förflutit från det ersättningen betalats till dess den skadebringande åtgärden får utföras (66 § första stycket). Den tid inom vilken föreskrivna ersättningar skall betalas kan bestämmas i avtal mellan parterna eller i ersättningsbeslutet. Saknas bestämmelse i ämnet, skall ersättningen betalas inom fem år efter det ersättningsbeloppet fastställts genom utslag som vunnit laga kraft. Om ersättningen inte betalas i tid anses den väckta frågan förfallen i vad angår ersättningstagarens rätt (66 § andra stycket). Reglerna i 65 § om ersättning för nödig och nyttig kostnad på egendom som skall lösas är tillämpliga även

då det rör sig om kostnad på egendom som eljest skadas eller lider intrång (66 § tredje stycket).

Som berörts tidigare kan tillstånd till företag eller åtgärd enligt VL få tas i anspråk med stöd av 11 kap. 67 § första stycket utan att utslaget vunnit laga kraft. Om så skett och ersättning i ett sådant fall har nedsatts i enlighet med lägre rätts beslut men efter fullföljd slutligen bestäms till högre belopp, skall ersättningsgivaren inom 30 dagar från det utslag i målet vunnit laga kraft nedsätta det överskjutande beloppet. Underlåtes detta kan den som är berättigad till ersättningen framtvunga nedsättning. Om ersättningen efter fullföljd inte bestäms till högre belopp, skall detta av ersättningsgivaren anmälas hos länsstyrelsen, sedan utslaget i målet vunnit laga kraft (67 § första stycket).

Om eljest ersättning som skall nedsättas enligt 54 § t. ex. efter uppskov kommer att bestämmas först efter det att företaget utförts, skall ersättningsgivaren likaså inom en trettiodagarsfrist nedsätta beloppet vid äventyr som nyss angivits. Fristen beräknas med utgångspunkt i den dag då utslaget i ersättningsfrågan vann laga kraft eller i utslagets dag, om förordnande meddelats enligt 11 kap. 67 § andra stycket att ersättningsbeslutet genast skall gå i verkställighet som om det vunnit laga kraft (67 § andra stycket).

Belopp som i enlighet med vattendomsstols beslut nedsatts hos länsstyrelsen eller betalats i annan ordning får inte till någon del återkrävas, även om ersättningen efter klagan mot ersättningsbeslutet bestäms till lägre belopp eller ersättning förklarar icke skola utgå (67 § tredje stycket). Beträffande innebörden av detta stadgande har i rättspraxis (NJA 1953 s. 341) ansetts att det i det avsedda fallet inte ens är tillåtet att vidta avräkning på skadeersättning som sedermera kan komma att ytterligare tillerkännas samma fastighetsägare. Det har inte varit ovanligt att sökande till kraftverks- eller regleringsföretag fullföljt talan mot ersättningsbeslut trots att ersättningen betalats, något som ju är en förutsättning för att tillståndet

skall få tas i anspråk. Något hinder mot att i sådana fall uppta fullföljd talan till prövning har inte ansetts föreligga i tidigare praxis (jfr NJA 1954 s. 482). HD har emellertid i ett plenimål (NJA 1961 s. 743) med tolv röster mot tolv intagit motsatt ståndpunkt. Avgörande för majoriteten var att den som utan rätt till återkrav erlagt ett av domstol bestämt ersättningsbelopp enligt allmänna processrättsliga grundsatser är avskuren från möjlighet att fullfölja talan om att ersättningen skall fastställas till lägre belopp. Minoriteten hänvisade till tidigare praxis och framhöll att ett avvisande av fullföljd talan i nu avsedda fall skulle innebära en inte önskvärd inskränkning av eljest föreliggande möjligheter att bringa frågor om lagtolkning och rättstillämpning under högre rätts prövning.

2.2.2 Länsstyrelsens befattning med nedsatta medel m. m.

Medel som nedsatts hos länsstyrelsen jämlikt 9 kap. 54 och 67 §§ VL skall genast göras räntebärande, om de inte omedelbart kan betalas ut. I fall som avses i 58–60 §§ har ersättningsgivaren rätt till räntan intill tillträdesdagen (68 §). Länsstyrelsen skall utbetala nedsatta ersättningsmedel jämte upplupen ränta till den som är berättigad till beloppen. I fall som avses i 58–60 §§ får utbetalning inte ske före tillträdesdagen (69 § första stycket).

Om fastighet som helt eller delvis skall lösas svarar för beviljad eller sökt inteckning, skall ersättningsmedlen – både lösenbelopp och eventuell ersättning för skada på återstod – fördelas i den ordning som stadgas för fördelning av köpeskilling för utmättningsvis såld fast egendom (69 § andra stycket punkt 1). Under vissa förutsättningar får ersättning som tillerkänts innehavare av i 52 § angiven särskild rättighet tas i anspråk för fordringsägare med panträtt på grund av inteckning. Det förutsätts dels att den särskilda rätten minskar fastighetens värde, dels att rättigheten har sämre rätt än inteckningen och dels att ersättningen för

egendomen understiger det värde denna skulle ha om den inte besvärats av rättigheten (69 § andra stycket punkt 2). Vad nu sagts om fördelning äger motsvarande tillämpning i fråga om ersättning som bestämts på grund av stadgandena i 9 § eller som nedsatts enligt 54 § andra stycket (69 § tredje stycket).

Sammanträde för fördelning av ersättning skall hållas så snart som möjligt, i fall som avses i 58–60 §§ dock inte före tillträdesdagen. Länsstyrelsen skall till sammanträdet låta kalla ägaren av den fastighet som ersättningen avser, kända borgenärer som skall tillgodoses ur ersättningen samt rättighetshavare åt vilka särskild ersättning bestämts. Om borgenär är okänd skall kungörelse om fördelningssammanträde offentliggöras i Post- och Inrikes Tidningar samt i ortspresen. Kostnaderna för att fördela ersättningen skall betalas av ersättningsgivaren (70 §).

I 6 kap. 14 § JB stadgas att om intecknad fastighet eller område av sådan fastighet avstås på grund av expropriation eller liknande tvångsförvärv så är inteckningen utan verkan i den inlösta egendomen, sedan inlösen fullbordats. Såvitt angår annan av inteckningen besvärad egendom är inteckningen utan verkan till belopp som vid fördelning av medel med anledning av tvångsförvärvet utfallit på pantbrevets belopp. Härvid gäller dock en inskränkning. Inteckningens verkan ändras inte, om innehavaren av pantbrevet har avstått från sin rätt till betalning och, när det gäller gemensam inteckning, samtycke till avståendet lämnats av såväl ägare till övriga av inteckningen besvärade fastigheter som innehavare av panträtt i en eller flera av fastigheterna med lika rätt som eller sämre rätt än inteckningen. I anslutning härtill föreskrivs i 19 kap. 21 § JB att inskrivningsmyndigheten skall göra anteckning i fastighetsboken om tvångsförvärvets inverkan på inteckning, när anmälan, bevis eller fördelningslängd som utvisar förhållandet inkommit. Häremot svarande bestämmelser om anmälningskyldighet finns i 9 kap. 71 och 72 §§ VL.

Om fast egendom som skall lösas med pengar besvärats av inteckning eller inskriven rättighet, åligger det länsstyrelsen att sedan den genom lagakraftvunnet utslag bestämda ersättningen nedsatts samt egendomen avträtts ofördröjligen anmäla förhållandet till inskrivningsmyndigheten för anteckning i fastighetsboken. Har egendomen avträtts innan ersättningen slutligen fastställts och bestäms ersättningen inte till högre belopp än vad som enligt 58 § redan nedsatts, skall anmälan göras så snart lagakraftägande utslag i målet ingetts till länsstyrelsen (71 § första stycket). Länsstyrelsen är också skyldig att anmäla verkställd fördelning av nedsatta ersättningsmedel, varvid betalning har utfallit på pantbrevets belopp. Detta gäller till en början de fall då egendomen har avträtts innan ersättningen slutligen fastställts, vidare de fall då en del av intecknad fastighet eller en eller flera av gemensamt intecknade fastigheter avträtts samt slutligen också om ersättningen bestämts enligt 9 § eller nedsatts på grund av stadgandet i 54 § andra stycket (71 § andra stycket).

Anmälningskyldighet gentemot inskrivningsmyndigheten åvilar ersättningsgivaren, om ersättning för andel i samfällt strömfall, som skall lösas enligt 2 kap. 7 §, har bestämts att utgå i form av kraft och andelen besvärats av inteckning eller inskriven rättighet. Sedan den lösande tillträtt fallet och påbörjat kraftleveransen i föreskriven ordning, skall detta anmälas till inskrivningsmyndigheten för anteckning i fastighetsboken. Förhållandet skall styrkas genom intyg av vederbörande ersättningstagare, av två stämmingsmän eller av andra trovärdiga personer (72 §).

Som nämnts tidigare saknar borgenärer med panträtt i fast egendom självständig talerätt i ersättningsmålet. Anser borgenären att ersättning för egendomen eller för därifrån förlorad vattenkraft eller för skada och intrång på egendomen beräknats för lågt, kan han emellertid kräva att ersättningen bestäms av vattendomstolen, i den mån ersättningsbeloppet till följd av överenskommelse mellan ersättningsgivaren och fastig-

hetens ägare eller av annan anledning inte prövats av domstol eller vid syneförrättning. Talerätten prekluderas sex månader efter det fördelning av penningersättningen vunnit laga kraft eller efter kraftöverföringens början vid ersättning i kraft (73 §).

VL:s 9 kap. avslutas med en bestämmelse enligt vilken förre ägaren av fast egendom som inlösts mot ersättning i pengar kan berättigas återlösa egendomen. Återlösningsrätten inträder, om egendomen inte kommer till användning för medgivet ändamål inom den för företaget fastställda byggnadstiden och företaget eller den del därav för vilken egendomen lösts prövas vara övergivet. Talan om återlösen skall anhängiggöras hos vattendomstolen inom två år efter byggnadstidens utgång (74 § första stycket). Återlösensumman skall motsvara egendomens fulla värde vid den tid återlösen sker men får inte sättas högre än det belopp för vilket egendomen avträtts. Har på egendomen efter det den avträtts uppförts byggnad eller eljest nedlagts kostnad, skall med avseende härå vad om lösningsrätt till exproprierad egendom är stadgat äga motsvarande tillämpning (74 § andra stycket).

3.1 Inledning

Vattenlagsutredningen har som förut nämnts utgått från att ersättningsfrågorna enligt ett nytt vattenrättsligt prövningssystem kommer att avgöras av fastighetsdomstol. Utredningen har härvid beaktat bl. a. att det ofta finns ett påtagligt samband mellan värderingsfrågorna i vattenmål och i annan fastighetsrättslig lagstiftning, och att man följaktligen genom en prövning i samma ordning kan uppnå en mera enhetlig bedömning av ersättningsproblemen inom fastighetsrätten.

Fr. o. m. den 1 januari 1972 ankommer det på fastighetsdomstol att pröva ersättningsfrågor enligt bl. a. ExL, byggnadslagen (1947:385), fastighetsbildningslagen (1970:988), miljöskyddslagen (1969:387), naturvårdslagen (1964:822) och väglagen (1971:948). Till följd av hänvisningar är ExL:s regler i allmänhet tillämpliga helt eller delvis också vid tvångsförvärv enligt övriga nu nämnda lagar, inte bara i fråga om vad ersättningskyldigheten omfattar utan också beträffande betalning och tillträde. Vattenlagsutredningen vill i det följande i korthet redogöra för den rättsliga regleringen av ersättningsfrågorna i de delar som närmast är av intresse i sammanhanget.

3.2 Ersättningskyldighet

I fråga om ersättningskyldighetens omfattning gäller enligt ExL (i lydelse enligt SFS

1971:915) som huvudregel att ersättning utgår dels för den förmögenhetsminskning som uppstår genom att en fastighet eller fastighetsdel övergår till annan ägare och dels för den ekonomiska förlust som fastighetsägaren i övrigt kan vållas genom expropriationen. Skada av det förstnämnda slaget ersätts, när fastighet exproprieras i sin helhet, genom den s. k. löseskillingen som skall motsvara fastighetens marknadsvärde. Exproprieras del av fastighet, ersätts skadan genom inträngsersättning motsvarande den minskning av fastighetens marknadsvärde som uppkommer genom expropriationen. För de ekonomiska följskadorna utgår i båda fallen s. k. annan ersättning (7 § första stycket, jfr 31 § första stycket). Hänsyn tas alltså bara till ekonomisk skada i form av skada på sak eller av allmän förmögenhetsförlust. Affektionsvärden ersätts sålunda inte i vidare mån än de påverkar ekonomiska värden.

När marknadsvärdet bestäms skall man i viss utsträckning bortse från sådan påverkan i positiv eller negativ riktning på fastighetsvärdena som är en följd av expropriationsföretaget (8 §). Man skall likaså bortse från sådan värdehöjning som kan hänföras till åtgärder vidtagna av fastighetsägaren i uppenbar avsikt att höja ersättningen (10 §). Ersättning för särskild rätt som går förlorad genom expropriation av den besvärade fastigheten, s. k. osjälvtändig rättighets-

expropriation, bestäms enligt samma grunder som gäller för ersättning till fastighetsägaren (11 §). Detsamma gäller när särskild rätt till fastighet är föremål för expropriation, s. k. självständig rättighetsexpropriation (3 §). Under vissa förhållanden då skada på restfastighet är mera omfattande kan inlösen förekomma i stället för ersättning (12 §). Vissa bestämmelser i ExL har det särskilda syftet att hindra att kommunerna vid expropriation för tätbebyggelseändamål behöver ersätta värden som har uppstått till följd av samhällets egna insatser och har samband med tätbebyggelseutvecklingen (111 a §, 115 §).

Vid inlösen av mark enligt *byggnadslagen (1947:385)* skall på grund av en allmän hänvisning i 137 § i princip ExL:s ersättningsregler tillämpas. Dessa regler modifieras för vissa fall av inlösen genom bestämmelser om kompensation för s. k. planskada. Den speciella värderingsregeln i 111 a § ExL är tillämplig också när kommun löser mark enligt *byggnadslagen (142 §)*.

Bestämmelserna i 5 kap. 9 och 10 §§ *fastighetsbildningslagen (1970:988)* – FBL – om graderings- och likvidvärdering samt 8 kap. 5 § om ersättning vid inlösen har utformats i nära anslutning till ExL:s värderingsregler. Enligt 8 kap. 5 § andra stycket är ägare av fastighet som inlöses berättigad till ersättning motsvarande fastighetens marknadsvärde. Inlöses del av fastighet, skall intrångsersättning utgå med belopp motsvarande den minskning av fastighetens marknadsvärde som uppkommer genom åtgärden. Uppkommer eljest genom inlösen skada för ägaren, skall också sådan skada ersättas. En motsvarighet till bestämmelserna i 10 § ExL om verkan av värdeförhöjande åtgärder återfinns i 8 kap. 5 § andra stycket. Däremot görs ingen hänvisning till bestämmelsen i 8 § ExL om hänsynstagande till värdeinfluser av expropriationsföretaget.

Enligt 30 § *miljöskyddslagen (1969:387)* gäller strikt skadeståndsansvar för den som genom miljöfarlig verksamhet orsakar olägenhet av någon betydelse, i den mån olägenheten inte skäligen bör tålas med

hänsyn till förhållandena i orten eller till dess allmänna förekomst under jämförliga förhållanden. Om olägenheten är en följd av försummelse på företagarens sida gäller inte den begränsning av ersättningskyldigheten som följer av väsentlighetskriteriet och orts- och allmänvanlighetsrekvisiten. Synnerligen omfattande intrång kan enligt 32 § medföra skyldighet för företagaren att lösa fastighet eller fastighetsdel, varvid ExL gäller i tillämpliga delar.

Enligt 25–36 §§ *naturvårdslagen (1964:822)* kan markägare få ersättning av staten i vissa fall då med stöd av lagen meddelade beslut och föreskrifter medför mera långt gående inskränkningar i förfoganderätt till fastighet. Även vissa innehavare av nyttjanderätt eller annan särskild rätt till marken är ersättningsberättigade. De viktigaste anledningarna till ersättning är föreskrifter i samband med beslut om naturreservat (25 §), vägrat tillstånd att bygga inom strand- eller landskapsskyddsområde (28 §) samt vägrat eller villkorat tillstånd till täkt (29 §). Om tillkomsten av naturreservat medför synnerligen långt gående inskränkningar i rådigheten över en fastighet, kan ägaren påkalla inlösen av fastigheten men inte av fastighetsdel (26 §). Vid inlösen gäller ExL i tillämpliga delar (36 §).

Mark för väg tas normalt i anspråk med vägrätt enligt *väglagen (1971:948)*. Ersättningsfrågorna behandlas i ett särskilt kapitel som omfattar 55–70 §§. Om väghållaren har fått vägrätt, är fastighetsägaren i princip berättigad till intrångsersättning och ersättning för annan skada till följd av vägens byggande eller begagnande. Samma rätt till ersättning har innehavare av sådan nyttjanderätt eller annan särskild rätt till fastigheten som upplåtits innan marken togs i anspråk. Vid ersättningens bestämmande gäller 7, 8, 10 och 11 §§ ExL i tillämpliga delar (55 §). Vidare ges bestämmelser om inlösen av i stort sett samma innehåll som 12 § ExL (56 §).

3.3 Betalning och tillträde

I fråga om betalning och tillträde väntas för *ExL:s* del nya bestämmelser träda i kraft den 1 januari 1973. Den följande redogörelsen utgår från det inom justitiedepartementet upprättade förslaget till vissa bestämmelser i en ny expropriationslag.

I 6 kap. i förslaget ges bestämmelser om erläggande av expropriationsersättning och fullbordande av expropriation. Löseskilling eller intrångsersättning skall nedsättas hos länsstyrelsen, om fastigheten svarar för beviljad eller sökt inteckning. Detta gäller dock inte om samtliga borgenärer med panträtt i fastigheten har medgett att ersättningen betalas ut direkt till den ersättningsberättigade. Besväras fastigheten av gemensam inteckning, fordras dessutom de medgivanden som i 22 kap. 11 § JB föreskrivs för relaxation. Rättsägares medgivande behövs inte, om expropriationen är väsentligen utan betydelse för honom (1 § första stycket). I samband med att domstolen bestämmer ersättning skall domstolen ange i vad mån nedsättning skall ske (1 § andra stycket). Om nedsättning inte skall ske, åligger det den exproprierande att göra anmälan till länsstyrelsen och därvid styrka att ersättningen har betalats (1 § tredje stycket). Bestämmelserna i 1 § äger motsvarande tillämpning i fråga om förskott på ersättning (1 § fjärde stycket). Vid nedsättning eller anmälan skall den exproprierande inge domen eller beslutet samt lagakraftbevis, vid nedsättning dessutom gravationsbevis rörande fastigheten (2 § första stycket). Försummar den exproprierande att inge dessa handlingar skall länsstyrelsen anskaffa dem på den exproprierandes bekostnad (2 § andra stycket).

Expropriationsersättningen skall nedsättas eller anmälan ske inom tre månader från det målet slutligen avgjorts (3 § första stycket). Har fastigheten helt eller delvis tillträtts enligt bestämmelserna om förhandstillträde, skall ersättning som hänför sig till den tillträdde egendomen nedsättas eller anmälan ske inom en månad från det ersättningen blev slutligen bestämd (3 § andra stycket).

Överstiger expropriationsersättningen inte vad som utgått på grund av domstols beslut om förskott eller skall expropriationsersättning inte utgå, skall den exproprierande sedan domen vunnit laga kraft göra anmälan därom till länsstyrelsen. Anmälan behöver dock inte ske, om egendomen övergått på den exproprierande enligt 6 § (4 §).

När den exproprierande har fullgjort vad som åligger honom enligt 1, 3 och 4 §§ i fråga om slutlig expropriationsersättning, är expropriationen fullbordad (5 § första stycket). Om tillträde inte redan har skett är den nye ägaren berättigad att genast tillträda egendomen (5 § andra stycket). Anmäler den exproprierande hos länsstyrelsen att han vill utnyttja medgivande till s. k. kvalificerat förhandstillträde, och visar han därvid att domen vunnit laga kraft och att han har fullgjort föreskrivna villkor för tillträdet, övergår egendomen genom anmälan på den exproprierande med samma rätt som om expropriationen fullbordats. Sker anmälan före den dag då medgivandet tidigast får utnyttjas, övergår egendomen dock först denna dag (6 §).

Försummar den exproprierande att beträffande slutlig expropriationsersättning iaktta vad som åligger honom enligt 1 och 3 §§ och har han inte tillträtt egendomen eller utnyttjat medgivande till kvalificerat förhandstillträde, är expropriationsrätten förverkad (7 § första stycket). Visar fastighetens ägare vid domstolen att expropriationsrätten är förverkad, skall domstolen anmäla förhållandet till inskrivningsmyndigheten för anteckning i fastighetsboken (7 § andra stycket). Är expropriationsrätten förverkad enligt 7 § och påfordrar fastighetsägaren inom tre månader därefter hos länsstyrelsen att expropriation fullbordas, skall länsstyrelsen på ansökan av fastighetsägaren låta uttaga expropriationsersättningen hos den exproprierande (8 §). Expropriationsersättning skall också tas ut hos den exproprierande på ansökan av ersättningsberättigad, om den exproprierande har tillträtt egendomen eller utnyttjat medgivande till kvalificerat förhandstillträde men försummat att betala

föreskrivet förskott eller slutlig expropriationsersättning (9 §). Vid ansökan som avses i 8 eller 9 § skall fogas domen eller beslutet samt lagakraftbevis (10 § första stycket). I fråga om uttagande av ersättning tillämpas utsökningslagens bestämmelser om verkställighet av lagakraftägande dom i tvistemål, varigenom betalningsskyldighet blivit någon ålagd (10 § andra stycket). Expropriationen är fullbordad, när den slutliga ersättningen har inkommit till länsstyrelsen. Detta gäller dock inte, om anteckning skett enligt 7 § andra stycket att expropriationsrätten är förverkad (10 § tredje stycket).

Om domstolen har hänvisat sakägare att föra talan om ersättning för skada eller intrång i särskild rättegång, äger i fråga om ersättning som bestäms i sådan rättegång föreskrifterna i 1–3 och 9 §§ samt 10 § första och andra styckena motsvarande tillämpning (11 §).

Betalas expropriationsersättning efter den i 3 § första stycket bestämda tiden eller, om tillträde har skett eller medgivande till kvalificerat förhandstillträde har utnyttjats, efter tidpunkten härför, skall den exproprierande utge sex procent årlig ränta på ersättningen. I förra fallet räknas ränta från den nämnda tidsfristens utgång och i det senare från den dag tillträdet skedde eller medgivandet utnyttjades (12 § första stycket). Expropriation fullbordas utan hinder av att ränta inte betalas enligt första stycket (12 § andra stycket).

Medel som har nedsatts eller uttagits skall av länsstyrelsen utan dröjsmål insättas i bank mot ränta (13 §).

Ersättning som har nedsatts eller uttagits skall jämte ränta av länsstyrelsen utbetalas till den ersättningsberättigade (14 § första stycket). Har domstolen förordnat att ersättning skall nedsättas äger bestämmelserna om fördelning av köpeskilling för utmätningsvis såld fast egendom motsvarande tillämpning. Är egendomen förutom av inteckning besvärad av annan särskild rätt, som minskar egendomens värde och åtnjuter sämre rätt än inteckningen, skall borgenär som har pant rätt på grund av inteckningen få betalt som

om egendomen inte vore besvärad av den särskilda rättigheten, i den mån det behövs för att han skall få full betalning för sin fordran. Härvid skall ersättningen för rättigheten minskas i motsvarande mån (14 § andra stycket). Sammanträde för fördelningen skall hållas så snart det kan ske. Kallelse till sammanträdet sänds till egendomens ägare, kända borgenärer som har panträtt i egendomen och innehavare av annan särskild rätt minst två veckor i förväg. Om borgenär är okänd, införs kallelsen i allmänna tidningarna och tidning inom orten (14 § tredje stycket).

I 7 kap. ges vissa särskilda bestämmelser, bl. a. om rätt för fordringsägare att påkalla prövning av ersättningsbelopp och om återlösningsrätt. Lider borgenär som har panträtt i fast egendom förlust till följd av att expropriationsersättning inte har bestämts eller har beräknats för lågt, och har frågan till följd av överenskommelse mellan den exproprierande och sakägaren eller av annan anledning inte prövats av domstolen, är borgenären berättigad att få gottgörelse av den ersättningskyldige för förlusten mot avskrivning på fordringshandlingen. Talan om gottgörelse skall väckas vid fastighetsdomstolen. I mål om sådan gottgörelse gäller i tillämpliga delar bestämmelserna om rättegång i expropriationsmål och om expropriationskostnad (9 §).

Enligt 3 kap. 7 § i expropriationsutredningens förslag till allmän expropriationslag (jfr SOU 1969:50 s. 15) kan Kungl. Maj:t i samband med expropriationstillstånd förordna att exproprierad egendom eller genom expropriation förvärvad särskild rätt som inte används för avsett ändamål får återlösas inom viss tid, om ändamålet kan anses övergivet. I anslutning härtill ges i 7 kap. i det här behandlade departementsförslaget vissa bestämmelser om hur återlösningsfrågor skall handläggas. Har förordnande meddelats enligt 3 kap. 7 §, får talan om återlösen väckas av den som närmast före expropriationen var fastighetens ägare eller hans rättsinnehavare (3 § första stycket). Om en del av en fastighet har exproprierats tillkom-

mer rätten att väcka talan i stället ägaren av den återstående delen av fastigheten (3 § andra stycket). När särskild rättighet har exproprierats, får talan om återlösen väckas av ägaren av den fastighet som besväras av rättigheten (3 § tredje stycket).

Vid återlösen får värdet inte sättas högre än den expropriationsersättning som har utgetts. Har det allmänna prisläget höjts, skall dock ersättningen jämkas med hänsyn därtill. I övrigt gäller bestämmelserna i ExL i tillämpliga delar med undantag för skyldigheten att svara för rättegångskostnader där allmänna regler gäller (4 §).

Vill den som väcker talan om återlösen inte lösa byggnad eller annan anläggning som uppförts på egendomen efter expropriationen, får ägaren bortföra den. Egendomen skall återställas i det skick den befann sig vid expropriationen (5 § första stycket). Har anläggning som avses i första stycket inte bortförts inom tre månader från det den nye ägaren fick tillträda egendomen, tillfaller anläggningen honom utan lösen (5 § andra stycket). Har virke eller annat hämtats från den exproprierade egendomen till byggnad eller annan anläggning på egendomen, är den nye ägaren berättigad till ersättning härför. Vid bestämmandet av ersättningen gäller föreskrifterna i ExL i tillämpliga delar. Anläggningen får inte bortföras innan ersättning betalats (5 § tredje stycket).

ExL:s regler om nedsättning och fördelning av expropriationsersättning är i stor utsträckning tillämpliga också då inlösen av fastighet sker enligt annan lagstiftning. Hänvisningar till ExL:s regler förekommer såsom tidigare har nämnts i bl. a. byggnadslagen (137 § första stycket), miljöskyddslagen (33 § andra stycket), naturvårdslagen (36 § första stycket) och väglagen (24 § andra stycket). Särskilda bestämmelser om nedsättning som i allt väsentligt ansluter till ExL:s finns i 5 kap. FBL.

4.1 Utredningens direktiv

Beträffande ersättningsreglerna i 9 kap. anförs i direktiven följande.

En förutsättning för att uppnå en enhetlig bedömning av ersättningsfrågorna vid fastighetsdomstol är att huvudsaklig överensstämmelse föreligger mellan ersättningsreglerna på de olika fastighetsrättsliga områdena. VL inrymmer emellertid en del regler som intar en särställning inom fastighetsrätten (jfr 9 kap. 8 och 48 §§ VL). Expropriationsutredningen har också i annat sammanhang betonat kravet på att ersättningsreglerna vid olika former av tvångsingripande ses över i syfte att nå större enhetlighet. Det förefaller naturligt att låta de i vissa fall särpräglade vattenrättsliga reglerna så långt det är möjligt närma sig de regler som finns inom likartad lagstiftning, främst den expropriationsrättsliga. Utredningen bör överväga förslag i enlighet härmed.

Enligt direktiven bör vidare bestämmelserna om ersättningskraft ses över i förenklande syfte.

4.2 Utredningens enkät

I enlighet med sina direktiv har vattenlagsutredningen som tidigare anmärkts inhämtat yttranden från ett antal myndigheter och organisationer i syfte att kartlägga vilka brister i lagstiftningen som visat sig föreligga i praktiken och vilka önskemål som kan finnas beträffande lagstiftningens framtida innehåll. Yttranden har avgetts av vatten-

överdomstolen, fortifikationsförvaltningen (vars yttrande även innefattar överbefälhavarens synpunkter), socialstyrelsen, statens järnvägar, sjöfartsstyrelsen, Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut (SMHI), kammarkollegiet, riksantikvarieämbetet, domänenverket, lantbruksstyrelsen, lantmäteristyrelsen, skogsstyrelsen, veterinärstyrelsen, fiskeristyrelsen, statens naturvårdsverk, statens planverk, statens vägverk, vattenrättsdomarna i samtliga vattendomstolar utom Västerbygdens vattendomstol, samtliga länsstyrelser, Svenska flottledsförbundet, Svenska kommunaltekniska föreningen, Svenska kommunförbundet, Svenska naturskyddsföreningen, Svenska samernas riksförbund, Svenska teknologföreningen, Svenska turistföreningen, Svenska vatten- och avloppsverksföreningen, styrelsen för Sveriges advokatsamfund, Sveriges industriförbund, Vattenregleringsföretagens samarbetsorgan (Vaso) på uppdrag av statens vattenfallsverk och Svenska kraftverksföreningen samt av Vattenrättsingenjörsföreningen. Därjämte har Svenska kommittén för internationella hydrologiska dekaden framfört synpunkter på vattenlagstiftningen. I yttrandena framförs bl. a. följande mera allmänna synpunkter på ersättningsreglerna.

Departementschefens önskemål om en samordning av VL:s ersättningsregler med vad som gäller enligt likartad lagstiftning,

främst den expropriationsrättsliga, biträds av *lantmäteristyrelsen, vattenrättsdomaren i Nedre Norrbygdens vattendomstol, överlantmätarna i Östergötlands, Göteborgs och Bohus samt Norrbottens län, Vattenrättsingenjörsföreningen* och av *advokatsamfundets styrelse*, som tillägger att de nuvarande ersättningsreglerna i VL ehuru svårtillgängliga i stort sett har fungerat väl i praxis.

Enligt *vattenöverdomstolens* uppfattning är VL:s ersättningsregler allmänt sett svårtillgängliga och onödigt tillkrånglade. De bör kunna göras avsevärt överskådligare och enklare. Detta gäller särskilt bestämmelserna i 9 kap. 1–8 §§. Beträffande samordningsmöjligheterna konstaterar domstolen att förhållandena inom vattenrättskipningen är sådana att vissa specialregler torde behövas också för framtiden. Man bör upprätthålla den grundläggande principen att skadereglering såvitt möjligt skall ha ägt rum och ersättningarna betalats, innan ett tillstånd får utnyttjas. Genom att skaderegleringen sker i förväg kan skadeförebyggande åtgärder föreskrivas i stället för ersättningar, och frågan härom bör närmare regleras i en ny VL. Utgångspunkten synes liksom vid all skadegörelse böra vara att skadegöraren har att vidta alla åtgärder som kan anses skäliga för att förebygga eller minska skada. Skada som inte kan förebyggas skall ersättas.

Sveriges industriförbund uppehåller sig särskilt vid möjligheterna att samordna VL:s och ExL:s ersättningsregler. Förbundet framhåller att VL:s regler avviker från ExL:s bl. a. därigenom att de reglerar grannelagsrättsliga anspråk som kan hänföras till menliga hydrologiska förändringar. Som en följd av detta kan åtskilliga skador bara regleras genom eftervärdering. Möjligheter härtill bör finnas också enligt en ny VL. Ett annat särdrag i VL:s kompenstationssystem är att samtliga menliga förändringar skall regleras i ansökningsmålet. Den vida sakägarkrets man på detta sätt får beakta torde ha motiverat bl. a. VL:s bestämmelser om slutlig reglering av skador och preklusion av anspråk från motstående intressen. Även en ny VL torde böra bereda företaget en sådan säkerhet mot

ytterligare anspråk. En annan grupp ersättningsregler som saknar motsvarighet i ExL är reglerna om ersättning för tillgodogjord fallhöjd, vilka också bör behållas med vissa ändringar. Vidare omfattar VL:s ersättningsregler i princip även nackdelar för andra vattenbyggnadsföretag till följd av ny- eller ombyggnad, t. ex. minskad kraftproduktion för en kraftstation genom ändrad vattenushållning vid en annan. Dessa frågor torde i allmänhet ha reglerats på frivillig väg genom kraftbyten på grundval av VL:s värde regleringsprinciper. ExL torde sakna direkt motsvarighet till detta system, som har fungerat friktionsfritt och torde böra behållas. Förbundet anser det slutligen värdefullt med en reglering av de ekonomiska konsekvenserna vid intresseavvägning mellan konkurrerande exploateringsanspråk. Det gäller här närmast att undersöka om det företag som får göra eftergifter kan kompenseras för någon del av omställningskostnaderna. Även detta problem torde sakna motsvarighet inom expropriationsrätten.

I fråga om det framtida behovet av ersättningsformen kraftöverföring anför *vattenöverdomstolen* att varje legitimt kraftbehov numera torde kunna tillgodoses till skäligt pris och att institutet ersättningskraft därför kan synas överflödigt. Det kan emellertid vara rimligt att ersättning utgår i form av kraft t. ex. om en industri eller en kommun med stort elbehov äger en betydande minoritetsandel i den fallsträcka som skall byggas ut. Fallhöjdsägaren kan i en sådan situation böra få ersättning med motsvarande kraftbelopp mot skyldighet att delta i utbyggnadskostnader och årliga kostnader. Man bör därför behålla ersättningsformen bruttokraft medan anledning saknas att medge ersättning i nettokraft. Det bör vara möjligt att avlösa ersättningskraft med ersättning i pengar, t. ex. om ersättningstagarer inte fullgör sina skyldigheter att betala uttagningskostnad. Avtalsfriheten bör inte begränsas i denna fråga. Liknande synpunkter kommer till uttryck i svaren från *vattenrättsdomaren i Söderbygdens vattendomstol, Vaso, Vattenrättsingenjörsför-*

eningen, advokatsamfundets styrelse och Sveriges industriförbund.

Vattenrättsdomaren i Mellanbygdens vattendomstol upplyser att anspråk på ersättning i kraft numera sällan framkommer. Vattenrättsdomaren i Övre Norrbygdens vattendomstol anser att ersättningsformen saknar praktisk betydelse och föreslår att den utmönstras med möjlighet dock för parterna att avtala i frågan. Även vattenrättsdomaren i Nedre Norrbygdens vattendomstol samt Västerbottens och Norrbottens länsorgan för vattenkraftfrågor anser att ersättningsformen bör utgå ur lagstiftningen.

Såvitt gäller ersättning genom tillhandahållande av vatten har någon ändring i nuvarande ordning inte föreslagits. Vattenöverdomstolen framhåller att ersättningsformen ofta utgör den enda möjligheten att tillgodose vattenbehovet för den som på grund av annans grundvattenuttag förlorar vatten vid egen vattentäkt.

I fråga om andra former av ersättning i realvärden framhåller fiskeristyrelsen att fiskeskador i allmänhet drabbar inte bara de aktuella rättsägarna utan också deras successorer. En ersättning i realvärden kan därför ibland vara en lämplig väg att bevara bygdens livskraft. Det synes därför vara av visst allmänt intresse att även domstolen kan ta initiativ till och besluta om ersättning i realvärden. Vattenöverdomstolen erinrar om att frågan om ökade möjligheter att reglera skador genom ersättning in natura tidigare har varit föremål för överväganden, som emellertid inte lett till lagstiftning, och domstolen kan inte se något skäl till att frågan tas upp på nytt.

I några yttranden har uppmärksamats att departementschefen i direktiven anger 9 kap. 8 och 48 §§ som exempel på regler varigenom VL skiljer sig från fastighetsrätten i övrigt. Vad först angår bestämmelserna i 8 § om ersättning för ideell skada bör de enligt flera ledamöter i vattenöverdomstolen få motsvarighet i en ny VL. Samma uppfattning har vattenrättsdomaren i Söderbygdens vattendomstol och en vattenrättsdomare i Mellanbygdens vattendomstol, vilka anser att

en samordning av de olika fastighetsrättsliga ersättningsreglerna bör leda till att ersättning för ideell skada får dömas ut också vid andra tvångsförvärv.

Beträffande förhöjningsregeln i 48 § anser bl. a. vattenöverdomstolen, vattenrättsdomarna i Övre Norrbygdens, Mellanbygdens, Österbygdens och Söderbygdens vattendomstolar samt Vaso att någon motsvarighet inte bör tas upp i en ny VL. Man framhåller att de skäl som på sin tid föranlett förhöjningsregeln numera knappast kan anses bärande och att samordningstanken bör leda till att regeln utmönstras. Kammarkollegiet ifrågasätter emellertid om inte övervägande skäl talar för att förhöjningsregeln behålls. En jämförelse med expropriationslagstiftningen haltar så till vida som expropriation sker för allmänna behov medan tvångsingenjöringen enligt VL ofta sker för att tillgodose lukrativa intressen, särskilt vid kraftverks- och sjöregleringsföretag. Kollegiet erinrar om att förhöjningsregeln på grund av undantagsbestämmelsen i 9 kap. 50 § inte är tillämplig när det är fråga om ersättning för skada till följd av åtgärd för allmänt ändamål.

Från länsstyrelsehåll framförs önskemål om reformering av bestämmelserna om nedsättning och fördelning. Enligt länsstyrelsen i Kalmar län kan det starkt ifrågasättas om nedsättning alltid bör ske vid inlösen av del av fastighet såsom nu föreskrivs i 9 kap. 54 § första stycket. Ersättningen kan i sådana fall tänkas avse t. ex. bara mindre del av en större jordbruksfastighet, och det är också tänkbart att fastigheten besväras av så få inteckningar att den inlösta fastighetsdelen uppenbarligen saknar betydelse för fordringsägarnas säkerhet. Ersättningsbeloppen kan för övrigt ibland vara obetydliga. I sådana situationer bör domstolen kunna besluta att nedsättning hos länsstyrelsen inte skall ske. Nedsättningsförfarandet innebär i dessa fall också en onödig och kostnadskrävande omgång för både myndigheter och rättsägare. Vidare bör länsstyrelserna få ökade möjligheter att betala ut nedsatta medel direkt till fastighetsägaren. Det ligger

nära till hands att i anslutning till nuvarande bestämmelser i 9 kap. 69 § tredje stycket tillåta direktutbetalning i samtliga fall av delinlösen, när fordringsägaren medger det, dock med den begränsningen att inteckningar i fastigheten alljämt skall gälla till oförändrat belopp i återstoden. *Länsstyrelsen i Jämtlands län* uttalar sig på liknande sätt.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län erinrar om att länsstyrelsernas befattningsmed överexekutorsärenden skall upphöra enligt lagberedningens betänkande Utsökningsrätt VIII (SOU 1968:64). Om detta förslag genomförs bör länsstyrelserna inte vara fördelningsmyndigheter enligt VL. I varje fall bör VL:s och ExL:s bestämmelser i denna del samordnas.

Enligt *vattenöverdomstolen* har reglerna om nedsättning och om tvist angående bättre rätt till ersättning (9 kap. 54 och 55 §§) visat sig svårtillämpliga och de har ibland felbedömts av parterna. Det har förekommit att sakägare i vattenöverdomstolen yrkat att bli tillerkänd ersättning som vattendomstolen dömt ut till annan sakägare. Eftersom sidoprocesser inte kan förekomma i vattenmålet, utan sakägarnas talan bara kan riktas mot sökanden, har den förda talan i sådant fall inte kunnat uppfattas på ett sätt som förefallit naturligt för parterna i målet. Vattenöverdomstolen framhåller vidare att sakägare kan vållas avsevärd skada genom att frågan om ett meddelat tillstånd verkligen kommer att tas i anspråk kan hållas svävande under lång tid med stöd av bestämmelserna i 9 kap. 66 § andra stycket.

Vattenöverdomstolen, vattenrättsdomaren i Övre Norrbygdens vattendomstol och *Vaso* föreslår lagändring för att undanröja de hinder mot fullföljd i ersättningsfrågor som föreligger efter pleniavgörandet i NJA 1961 s. 743. Enligt *vattenöverdomstolen* bör företagaren — t. ex. efter betalning av erbjudet eller eljest medgivet ersättningsbelopp — kunna föra ersättningsfrågan vidare till högre instans, även om tillståndet utnyttjas. *Vattenrättsdomaren* konstaterar att prövningen av stora och principiellt viktiga ersättnings-

frågor med nuvarande ordning i praktiken ofta begränsas till första instans, vilket är otillfredsställande. Det är särskilt olyckligt att saklig prövning i högre instans bara blir möjlig, när yrkandet avser att ersättningen skall höjas. Detta förhållande kan leda till att underrätten i tveksamma fall stannar för en lägre ersättning för att möjliggöra en överprövning. Frågan kan lösas genom att de vattenrättsliga bestämmelserna närmas till bestämmelserna om ersättning vid förhandstillträde enligt 36 § sista stycket ExL. I anslutning till ifrågavarande förslag förordar *Vaso* att ersättningsgivare, som efter ett överklagande får bifall till yrkande om nedsättning i sin ersättningskyldighet, bör få kvitta överskjutande belopp vid reglering av andra återstående skador i målet.

5 Allmän motivering för nya ersättningsregler

5.1 Ersättningskyldighet

5.1.1 Förutsättningarna för samordning

I fråga om möjligheterna att närma de vattenrättsliga ersättningsreglerna till annan fastighetsrättslig lagstiftning kan till en början slås fast att de olika lagarna är avsedda att tillämpas under så skiftande förhållanden att en fullständig samordning är omöjlig. Byggnadslagens och naturvårdslagens syfte att tillgodose det allmänna behovet av en ändamålsenlig markanvändning har exempelvis föranlett begränsningar i markägarens rätt till ersättning för intrång i hans förfoganderätt. Frågor av dessa slag, som för VL:s del f. n. regleras bl. a. genom bestämmelserna om kungsådra, behandlas inte i detta sammanhang. Det är vidare tydligt att de grannelagsrättsliga principer som präglar miljöskyddslagens ersättningsregler skulle leda till en opåkallad begränsning av rätten till ersättning om de gavs generell tillämpning i vattenmål.

Å andra sidan råder inom fastighetsrätten i stort sett samma ordning för bedömning av ersättningsfrågor i samband med att mark skall avstås under expropriationsliknande förhållanden. Enligt byggnadslagen och flertalet andra fastighetsrättsliga lagar gäller i sådana situationer ExL:s regler i tillämpliga delar. FBL:s bestämmelser om rätt till ersättning i samband med inlösen har utformats i nära anslutning till ExL:s ersättningsregler. Dessa utgör därför som förutskickats i

vattenlagsutredningens direktiv en naturlig utgångspunkt för översynen av VL:s bestämmelser om ersättning.

I 2–8 kap. VL ges bl. a. bestämmelser om under vilka förutsättningar och villkor byggnade i vatten och därmed jämförliga åtgärder får äga rum. Bestämmelserna innebär huvudsakligen en avvägning mellan företagarentresset och motstående allmänna intressen. Motstående intressen av enskild natur skall givetvis också beaktas, något som framgår bl. a. av 2 kap. 2 § och däremot svarande lagrum. Lagen utgår emellertid från att en medgiven åtgärd i princip inte får medföra ekonomisk skada för enskilda utan att förmögenhetsförlusten på ett eller annat sätt blir kompenserad. Detta synsätt kommer i allmänhet till uttryck i tvångsreglerna genom en hänvisning till bestämmelserna om ersättning i 9 kap.

De allmänna grunderna för företagarens ersättningskyldighet enligt 9 kap. kan sammanfattas på följande sätt. Till en början åligger det honom att ersätta sådan förmögenhetsförlust som uppstår genom att annans mark direkt berörs av den medgivna åtgärden. Här avses dels de fallen då företagaren medges rätt att lösa fastighet eller fastighetsdel och dels de i praktiken betydligt vanligare situationerna då mark tas i anspråk för anläggningar eller utsätts för hydrologisk påverkan, t. ex. däms över. När ingrepp av nu angiven beskaffenhet berör del av fastighet, är företagaren skyldig att ersätta

också värdeminskning på den återstående fastighetsdelen, vilket vid mera allvarligt intrång kan innebära att företagaren blir skyldig att lösa hela fastigheten. Även andra följdskador skall ersättas. Om en fastighet eller fastighetsdel skall lösas eller skadas, kan företagaren åläggas att lösa in också sådan lös egendom som till följd av ingreppet blir onyttig för motparten. Ersättning skall likaså utgå för ekonomiska följdskador av annat slag, t. ex. för flyttningskostnader eller andra omställningskostnader. Hänsyn skall enligt särskilt stadgande i 9 kap. 8 § VL dessutom tas till skada eller lidande av annan beskaffenhet än rent ekonomisk, dvs. till ideell skada. Ersättningsskyldigheten gäller inte bara i förhållande till fastighetsägaren utan också gentemot innehavare av särskilda rättigheter till den skadade fastigheten i den mån deras rätt lider intrång.

I stort sett samma allmänna utgångspunkter gäller för ersättningsskyldigheten, när företaget innebär att annan tillhörig vattenkraft skall tillgodogöras med stöd av 2 kap. 5 eller 6 § VL eller att vattenkraft till följd av annan åtgärd enligt VL går förlorad för ägaren. Ersättning skall sålunda utgå för vad som direkt tas i anspråk eller skadas, och om ingreppet drabbar bara en del av ett strömfallet omfattar ersättningsskyldigheten också intrång på återstoden. Till skillnad från situationen vid markskada inträder dock här inte någon skyldighet att lösa återstod vid kvalificerat intrång utan i stället en förpliktelse att ersätta återstodens hela värde. Detta sammanhänger med att ett ianspråktagande enligt 2 kap. 5 eller 6 § inte medför någon förändring av äganderätten till vattenkraften utan företagaren får en servitutsliknande rätt att tillgodogöra sig denna. Däremot kan företagaren åläggas att lösa fast eller lös egendom som strömfallsägaren kan ha använt för att själv exploatera fallet och som blir onyttig för honom efter ingreppet.

De allmänna utgångspunkterna för skaderegleringen är väsentligen desamma i VL och ExL. Båda lagarna utgår från att den som har fått tillstånd att tvångsvis förfoga över annans egendom skall ersätta därav föran-

ledd förmögenhetsförlust. Ersättningen skall avse dels fast egendom som direkt utsätts för ingreppet, dels intrång på eventuellt återstående fastighetsdel och dels ekonomiska följdskador i övrigt. Ersättning skall bestämmas särskilt för fastighetsägaren och för eventuella innehavare av rättigheter knutna till den fasta egendomen. Panträttshavarnas intressen tillgodoses bl. a. genom föreskrifterna om ersättningens nedsättning och fördelning.

Även tvångsingreppens art är i stora delar överensstämmande. Detta gäller självfallet i första hand vid jämförelse mellan inlösen av fast egendom enligt VL och expropriation, men också den rätt att ta i anspråk, skada eller göra intrång på fast egendom som kan medges enligt VL kan i själva verket betraktas som en form av expropriation. Det vattenrättsliga expropriationsobjektet utgörs här visserligen i allmänhet inte av viss bestämd fast egendom eller särskild rätt till sådan egendom utan primärt av den rådighet över vatten som enligt 1 kap. 1 och 15 §§ VL är förenad med äganderätten till fast egendom. För att expropriationsändamålet skall kunna förverkligas måste dock vanligen annans mark tas i anspråk, och situationen är då i allt väsentligt densamma som vid expropriation enligt ExL. Andra former av skada och intrång på annans egendom uppträder närmast som följer av den ändrade rådighetsutövningen vilka egendomens ägare är skyldig att tåla mot ersättning. Det har ansetts att fastigheterna belastas med ett tvångsservitut till företagets förmån, och situationen påminner så till vida om en s. k. självständig rättighetsexpropriation. Vad som skall ersättas är också i dessa fall skador som vållas av direkta ingrepp på fast egendom samt olika därmed sammanhängande följdskador. Vissa av VL:s bestämmelser om ersättning för skada på återstod har utformats i nära anslutning till motsvarande bestämmelser i ExL. Att skadorna i vattenmål oftast är en följd av ändrade hydrologiska förhållanden bör inte hindra en ytterligare anpassning till de allmänna ersättningsreglerna i 7—12 §§ ExL, låt vara att vissa

vattenrättsliga specialfrågor alltjämt kan behöva uppmärksammas. Å andra sidan saknas anledning att i VL införa motsvarighet till de särskilda bestämmelser i ExL som tar sikte på tätbebyggelse- och värdestegringsproblemen. Vattenlagsutredningen syftar här på 111 a och 115 §§ ExL.

Som allmän utgångspunkt för uppskattning av penningersättning i vattenmål gäller f. n. enligt 9 kap. 49 § första stycket VL att ersättningen skall motsvara fulla värdet av den egendom som avstås och full gottgörelse för annan förlust eller skada. Som framhållits i litteraturen (jfr Viklund s. 8) finns det inte anledning att anta annat än att denna princip bör ses mot bakgrund av allmänna skadeståndsregler, vilket innebär att ersättningsbeloppet skall motsvara varken mer eller mindre än skadans värde. Den skadelidande skall med andra ord genom ersättningen försättas i samma ekonomiska läge som han skulle ha befunnit sig i, om skadan inte hade inträffat. ExL:s ersättningsregler har enligt vad föredragande statsrådet uttalar i motiven utformats utifrån den grundsatsen att å ena sidan ingen bör drabbas av ekonomisk förlust på grund av att hans egendom tas i anspråk genom expropriation men att å andra sidan den exproprierande har ett befogat anspråk att inte behöva ersätta sådana värden som tillskapas genom hans egna insatser (prop. 1971:122 s.199). Detta senare förbehåll görs emellertid med tanke på de särskilda tätbebyggelse- och markvärdestegringsbestämmelserna, vilka som utredningen nyss anfört inte bör ges tillämpning i vattenrättsliga sammanhang. Även den allmänna utgångspunkten för värderingen av en skada i pengar är alltså såvitt nu är i fråga gemensam för båda lagarna.

Vad angår de mera principiella olikheterna mellan VL och ExL har i den vattenrättsliga litteraturen framhållits att VL intar en i flera avseenden mera generös inställning mot den skadelidande än vad fallet är med ExL. Man har till stöd för denna uppfattning hänvisat till bestämmelserna om ersättningsskyldighetens omfattning i 9 kap. 2–8 §§ som bl. a.

innebär att den skadelidande i större utsträckning än vid expropriation kan kräva inlösen även av annan egendom än sådan som direkt avstås eller tas i anspråk eller skadas. Bestämmelserna i 9 kap. 6 § om skyldighet att lösa in lös egendom har särskilt omnämnts i sammanhanget. Å andra sidan erinras om att inlösen av återstod inte såsom vid delexpropriation får ske på sökandens begäran. Den vittgående ersättningskyldigheten anses ytterligare markerad genom föreskriften i 9 kap. 7 § att även annan skada eller förlust än sådan som uttryckligen omnämnts i föregående lagrum skall ersättas, liksom genom stadgandet i 9 kap. 8 § att hänsyn skall tas också till ideella värden (se Ljungman-Stjernquist s. 88 f).

Enligt utredningens mening bör de principiella skillnader som kan föreligga i den rättsliga regleringen inte överbetonas. Att det för den skadelidande kan vara mera fördelaktigt att få en återstående fastighetsdel inlöst i stället för ersatt sammanhänger närmast med att ersättning för inlöst mark enligt 9 kap. 48 § punkt 3 utgår med 50 procents förhöjning, vilket inte alltid är fallet med inträngsersättning. Vad lös egendom beträffar synes den skadelidandes ekonomiska läge böra bli detsamma vare sig egendomen löses eller ersätts som obrukbar för ägaren. Som framgår av redogörelsen för gällande rätt omfattar ersättningsskyldigheten enligt 9 kap. 7 § dels ekonomiska skador av annat slag än skador på fast egendom, t. ex. flyttningskostnader, och dels intrång i särskild rätt till fast egendom. Även om lagrummet enligt sin ordalydelse ger uttryck för en mycket vidsträckt ersättningskyldighet, kan det alltså inte anses innebära att skadeståndsskyldigheten i vattenmål omfattar något annat eller mera än i expropriationsmål.

Däremot förhåller det sig otvivelaktigt så att ersättningsskyldigheten i vattenmål genom bestämmelsen i 9 kap. 8 § har utvidgats utanför de ekonomiska skadornas krets på ett sätt som saknar motsvarighet inom expropriationsrätten. Den nyss nämnda förhöjningsregeln i 9 kap. 48 § utgör vidare ett

exempel på en för den skadelidande särskilt förmånlig reglering, vars motsvarighet i expropriationsrätten redan tidigt kom att utmönstras såsom alltför oekonomisk för det allmänna. Det torde slutligen kunna hävdas att ersättningar som utgår i form av kraftöverföring eller vattenleverans åtminstone i vissa fall kan medföra att den skadelidande kompenseras utöver den egentliga förmögensförlusten. Bestämmelserna om de särskilda ersättningsformerna utgör i alla händelser en principiellt betydelsefull avvikelse från vad som gäller inom annan fastighetsrättslig lagstiftning.

Om VL alltså intar en i viss mån mera generös inställning till ersättningstagarna kan detta ha en naturlig förklaring i att lagen vid sin tillkomst innebar nya ingrepp i den enskilda äganderätten. Det är att märka att tvångsmöjligheterna vid tiden för VL:s tillkomst torde ha uppfattats som en förmån för övervägande enskilda intressen, även om dessa måste uppfylla bestämda krav på allmännytta för att få göras gällande. Uppfattningen om vad som bör hänföras till allmänna och enskilda intressen har dock sedermera avsevärt förändrats. Ändamål som tidigare betraktats som renodlat enskilda, t. ex. exploatering av vattenkraft, har numera av samhällsekonomiska och andra hänsyn tagit åt sig ett betydande mått av allmänintresse, alldeles bortsett från att just kraftexploateringen till stor del sker i statlig och kommunal regi. Genom VL:s tillåtlighetsregler är det vidare sörjt för att företag av betydande omfattning eller ingripande beskaffenhet inte kommer till utförande utan att de uppfyller krav på en från allmän synpunkt ändamålsenlig resursanvändning, och frågan huruvida ingreppet kan sägas ske till förmån för ett allmänt eller ett enskilt intresse torde också därigenom ha underordnad betydelse från ersättningsynpunkt. Att tvångsrätt kan tänkas bli utövad till förmån för övervägande enskilda intressen vid mindre ingripande företag är inte något som särskilt utmärker VL. Även enligt annan markpolitisk lagstiftning, exempelvis FBL och lagen om enskilda vägar, kan enskild rätt

få vika för annat enskilt intresse utan att den skadelidande ansetts berättigad till någon särskilt gynnad ställning från ersättningsynpunkt.

Vad särskilt gäller bestämmelserna om ideell skada i 9 kap. 8 § VL tar dessa i första hand sikte på de s. k. affektionsvärden som kan vara förenade med exempelvis innehavet av en gammal släktgård och som alltså skall ersättas om gården går ur slakten till följd av ett företag enligt VL. Lagstiftaren torde särskilt ha tänkt på de stora kraftverks- och regleringsföretagen. Som förutsetts redan i motiven till lagrummet har stadgandet emellertid tillämpats bara i undantagsfall. Det måste också antas att situationer där fråga om särskild ersättning för ideell skada kan uppkomma i vattenmål blir ännu ovanligare i vattenkraftutbyggnadens slutskede. I andra typer av vattenmål torde ingreppen sällan bli så omfattande att ideella värden berörs. Det torde inte heller kunna komma i fråga att i ExL och liknande lagstiftning nu utvidga rätten till ersättning på denna punkt för att därigenom uppnå överensstämmelse mellan de olika lagarna. Man torde i sammanhanget inte böra bortse från svårigheterna att finna en objektiv värderingsnorm. De allmänna skadeståndsrättsliga och expropriationsrättsliga principerna bör i stället få slå igenom även i VL. Någon motsvarighet till 9 kap. 8 § bör följaktligen inte tas upp bland de nya ersättningsreglerna i VL, vilket innebär att ideell skada kommer att beaktas bara i den mån skadan kan antas återverka på den av ett ingrepp enligt VL drabbade fastighetens värde.

Bestämmelserna i 9 kap. 48 § VL, som härrör från en förordning av år 1824, avser i första hand att bereda kompensation för sådana skador på fast egendom som består i minskade möjligheter att utveckla egendomen till ökad produktivitet i framtiden. Avsikten synes också ha varit att skydda sakägare mot underkompensation, om ersättningen kom att bestämmas under en tillfällig konjunkturnedgång.

Som framhållits i enkätsvaren kan de skäl som på sin tid har föranlett förhöjningsre-

geln knappast längre anses bärande. Hänsyn till framtida produktionsutveckling torde kunna tas inom ramen för gängse metoder att värdera skador på fast egendom. Den fasta egendom som det här närmast är fråga om torde inte heller, generellt sett, kunna betecknas som särskilt konjunkturkänslig. Den synpunkten har emellertid också framförts att tvångsingenjöringen enligt VL ofta sker för att tillgodose privatekonomiska intressen och att det därför kunde vara befogat att för sådana fall låta VL:s regler liksom f. n. avvika från de expropriationsrättsliga. Syftet skulle med andra ord vara att bereda den skadelidande del i företagets vinst. Detta stämmer dock mindre väl med uppfattningen att ersättningsgivaren i expropriationssituationer inte skall behöva ersätta värden som har uppstått genom hans egna insatser. Det nuvarande systemet har också vållat åtskilliga tolkningssvårigheter i praxis. Tiden får därför anses mogen att utmönstra den nu snart 150 år gamla förhöjningsregeln ur vattenlagstiftningen. Det kan tilläggas att röster höjts för att slopa också den bestämmelse om förhöjning av vissa ersättningsbelopp som f. n. finns i gruvlagen och som utgör den enda återstående motsvarigheten i annan svensk lag till 9 kap. 48 § VL. Denna fråga övervägs f. n. i industridepartementet med anledning av gruvrättsutredningens betänkande Ny gruvlag (SOU 1969:10).

5.1.2 Ersättning genom kraftöverföring

Bestämmelserna om ersättning genom kraftöverföring bör ses mot bakgrund av det förhållandet att utvecklingen på det industriella och tekniska området vid tiden för VL:s tillkomst skapat helt nya förutsättningar för att utnyttja landets stora tillgångar på vattenkraft. Dessa fanns ofta i sådana smärre forsar och strömdrag som inte var självständigt utbyggnadsvärda men som vid gemensam utbyggnad med närbelägna strömfäll kunde öka vattenkraften i dessa. Äganderätten till vattenkrafttillgångarna var också ofta splittrad mellan olika hemman eller

byar. Möjligheterna att på annat sätt än genom avtal förvärva rätt att bygga ut falldelar av dessa slag var före VL:s tillkomst ytterst begränsade. VL och särskilt då bestämmelserna i 2 kap. 5 § innebar i det hänseendet en betydande skärpning från fallägarnas synpunkt. De bör kanske också påpekas att expropriationsliknande ingrepp då ännu var förhållandevis sällsynta. Det var väl därför närmast en förutsättning för VL:s genomförande att de som tvingades avstå sin vattenkraft genom en såvitt möjligt fullständig reglering av ersättningsfrågan garanterades fullgod kompensation.

Som bekant har utvecklingen medfört genomgripande förändringar på kraftförsörjningens område efter VL:s tillkomst. Ett väsentligt drag är den omfattande utbyggnaden av vattenkraften. Återstående tillgångar på utbyggd exploateringsbar vattenkraft ägs till väsentlig del av staten och torde i övrigt oftast tillhöra större kommunala och enskilda kraftbolag. Frågor om ersättning för förlorad vattenkraft kan därför allmänt sett inte antas få samma aktualitet i framtiden som tidigare. Man torde också få räkna med att de frågor som faktiskt uppkommer i stor utsträckning kommer att lösas avtalsvägen. Exploateringen av ännu inte utbyggd vattenkraft kan emellertid väntas fortsätta ehuru troligen i starkt begränsad omfattning. Det finns också anledning anta att det ökade effektbehovet kommer att medföra att många befintliga kraftstationer efter hand måste utvidgas eller ersättas med nya och att det behövs nya regleringar. Bestämmelser om tvångsförvärv av minoritetsandel i strömfäll och om ersättning för sådant ianspråktagande kommer därför alltjämt att behövas. Utredningen anser emellertid att denna ersättningssituation i princip inte avviker från andra fall då tvångsingenjöringen medför ett minskat fastighetsvärde, eventuellt i förening med annan ekonomisk skada för fastighetsägaren.

Ersättning för ianspråktagen vattenkraft skall f. n. i princip utgå genom överföring av motsvarande kraftbelopp. För denna ordning har i förarbetena åberopats huvudsakligen tre skäl. För det första ville man tillförsäkra

ersättningstagaren en värdebeständig ersättning. För det andra såg man i institutet en möjlighet att motverka de olägenheter, bl. a. i form av godtycklig prissättning, som kunde bli en följd av monopolbildning på producentens sida. Det tredje och kanske viktigaste skälet var önskemålet att främja landsbygdens elektrifiering.

Vad först gäller kraftöverföringen som värdebeständig ersättningsform kan konstateras att kraftpriserna vid detaljdistribution har sjunkit i förhållande till priserna för flertalet andra nyttigheter. Denna prisutveckling kan i första hand tillskrivas de stora produktionsenheterna och den ökade specifika förbrukningen. Viss betydelse har också bl. a. det förhållandet att kraftproduktionsanläggningarna direkt eller indirekt är anslutna till det riksomfattande stamlinjesystemet som till omkring 90 % ägs av staten och administreras av statens vattenfallsverk. Genom samkörning av anläggningarna kan man utjämna såväl olikheter i produktionens karaktär som tillfälliga variationer i vattentillgången och därigenom tillhandahålla den totalt erforderliga produkten till lägsta möjliga pris. Statens vattenfallsverk har genom sin stora andel av kraftproduktionen ett betydande inflytande på prisbildningen på högspänd kraft. Genom bestämmelser om koncession och prisreglering som införts i 1902 års lagstiftning om elektriska distributionsanläggningar har statsmakterna redan nu möjlighet att säkerställa en ändamålsenlig elförsörjning på skäliga villkor och att åstadkomma en planmässig och rationell distribution. På det energipolitiska området pågår f. n. ett betydande reformarbete, bl. a. genom utredningen rörande eldistributionens och elproduktionens organisation (I 1971: 1), vilket arbete tillsammans med en fortsatt utveckling på produktionssidan får väntas leda till att varje legitimt kraftbehov också i framtiden kommer att kunna tillgodoses till skäliga priser. Landsbygdens elektrifiering är i realiteten slutförd (jfr SOU 1968:39 s. 23). De skäl på vilka det nuvarande ersättningsystemet bygger har alltså väsentligen förlo-
rat sin bärkraft.

Det visar sig också att ersättning i kraft har kommit att utdömas i mindre utsträckning än man från början torde ha avsett. Detta har ansetts i hög grad bero på den ändrade utbyggnadstekniken (jfr SVP 1957: 5 s. 61). Vid VL:s tillkomst utbyggdes ofta vattenkraften i en viss mer eller mindre koncentrerad fallsträcka. Kraftstationen kom därigenom i regel att ligga i närheten av de fastigheter vilkas vattenkraft tillgodogjordes och överföringskostnaderna blev förhållandevis små. Numera tillgodogörs vanligen i ett kraftverk vattenkraften från milslånga fallsträckor. Överföringskostnaderna blir härvid ofta så pass stora att det blir fördelaktigare för ersättningstagarna att köpa sin kraft från det lokala distributionsföretaget. Utvecklingen har enligt vattenrättsdomarna i de norrländska vattendomstolarna nått dithän att ersättningsformen numera saknar praktisk betydelse, vilket såvitt gäller mindre falldelar bekräftas av en summarisk genomgång av det domsmaterial som finns tillgängligt hos Vaso.

Av det nu anförda kan till en början dras den slutsatsen att ersättning genom kraftöverföring inte längre är ett realistiskt alternativ till ersättning i pengar, när de fallsträckor som avses är obetydliga. De lokala småförbrukarna torde över huvud taget bl. a. av distributionstekniska skäl kunna lämnas ur räkningen i sammanhanget. Frågan är närmast om ersättningsformen såsom vattenöverdomstolen och Vaso förordar i princip bör behållas med tanke närmast på de situationer då ersättningstagaren har ett stort behov av elektrisk kraft, t. ex. en kommun eller en industri, och äger en betydande minoritetsandel i den fallsträcka som skall byggas ut.

I de fall då sådana kraftintressen gör sig gällande också på minoritetssidan brukar i allmänhet överenskommelse träffas om gemensam utbyggnad. Överenskommelserna utgår vanligen från VL:s bestämmelser om ersättning i kraft så till vida som minoritetsdelägaren får del av kraftproduktionen mot skyldighet att bidra till anläggnings-, drift- och underhållskostnaderna. Överenskommel-

serna brukar dock avvika från lagen bl. a. genom att minoritetsdelägarens skyldighet att bidra till kostnaderna bestäms i förhållande till fallhöjdsinnehavet utan hänsyn till nyttan av det gemensamma tillgodogörandet. Bidraget till anläggningskostnaderna brukar inte heller få betalas genom årliga avbetalningar. Kraften tillhandahålls vid kraftstationen och överförs till minoritetsdelägaren på befintliga ledningar, varvid denne står för transformerings- och överföringskostnader.

Det måste å ena sidan anses i viss mån tveksamt om ersättningsformen bör behållas med tanke enbart på de s. k. större minoritetsdelägarna. Utredningen vill tillägga att en lösning av frågan enligt de nyss angivna riktlinjerna synes innebära att ersättningskraft av distributionstekniska skäl kan tillgodogöras enbart av dem som har möjlighet till uttag och avräkning vid stam- eller radiallinjer. Ersättningstagarna kommer med andra ord oftast att själva tillhöra producentkretsen. Det kan under sådana omständigheter hävdas att frågan om ersättning i kraft bör kunna lösas inom ramen för det väl utvecklade samarbetet på kraftproduktionens område, även om rättsinstitutet utmönstras.

Å andra sidan framgår av förarbetena till JB:s bestämmelser om institutet rätt till elektrisk kraft att VL:s ersättningskraft tillmäts viss betydelse som kreditunderlag. Svenska bankföreningen har sålunda i skrivelse år 1969 till justitiedepartementet upplýst att ersättningskraften möjliggör en rationell uppgörelse mellan kraftverksägaren och minoritetsdelägaren och utgör ett synnerligen rationellt institut för belåning av såväl kraftverket som ersättningsrätten. Minoritetsdelägarens kapitalinsats kan upplånas efter pantsättning av inteckningar i den fastighet till vilken ersättningsrätten är knuten. För åtskilliga obligationslån utgörs säkerheten helt eller delvis av sådana inteckningar (jfr prop. 1970:145 s. 300 ff). Vid de kontakter som vattenlagsutredningen har haft med bankföreningen har denna bekräftat sin uppfattning om ersättningskraftens betydelse från finansieringssynpunkt. Även

om exploateringen av outbyggd vattenkraft avstannar, kommer som utredningen framhållit tidigare många befintliga kraftstationer efter hand att utvidgas eller ersättas med nya. Möjlighet finns visserligen att genom upplåtelse enligt JB:s bestämmelser av rätt till elektrisk kraft finansiera kraftverksbyggnad. Utredningen anser emellertid att kraftintressenternas önskemål om fortsatt lagstiftning om ersättning i kraft samt bankföreningens synpunkter på institutets betydelse för finansieringen tillsammans utgör tillräckliga motiv för lagstiftning. Det kan tilläggas att finansieringsaspekterna har tillmätts avgörande betydelse för frågan om behovet av bestämmelser i JB om rätt till elektrisk kraft (se prop. 1970:145 s. 302 ff).

Beträffande utformningen av nya bestämmelser i ämnet vill utredningen framhålla att de betydande ekonomiska motprestationer som redan enligt gällande lag kan åläggas minoritetsdelägaren är mindre väl förenliga med ett ersättningssystem i vanlig mening. Detta förhållande blir ytterligare markerat, om minoritetsdelägarna i enlighet med kraftintressenternas önskemål liksom den byggande måste vidkännas kostnaderna för kraftanläggningens utförande, drift och underhåll efter hand som de uppkommer. Minoritetsdelägarnas intresse är inte i första hand att få ersättning utan att få del i kraftproduktionen och de är beredda att på samma villkor som den byggande bära de kostnader och ta de ekonomiska risker som kan vara förenade med företaget. Frågan om minoritetsdelägarnas rätt att delta i företaget är alltså väsentligen av privaträttslig natur och bör därför åtminstone t. v. prövas av domstol. Domstolen bör dock med stöd av 11 kap. 49 § första stycket VL vid behov inhämta yttrande från kommerskollegium om frågor med energipolitisk anknytning.

Utredningen förordar att de materiella bestämmelserna om minoritetsdelägarens rätt till kraft, i fortsättningen kallad andelskraft, tas in i 2 kap. VL. Utredningen återkommer till vad de nya bestämmelserna bör innehålla i det följande kapitlet.

Förslaget att slopa de nuvarande bestämmelserna om ersättning genom kraftöverföring aktualiserar frågan om sådan rätt till ersättningskraft som redan har beslutats med stöd av dessa bestämmelser bör bestå för framtiden. Enligt uttalande av Viklund (s. 59) synes gällande rätt inte erbjuda ersättningstagaren någon möjlighet att få en rätt till ersättningskraft utbytt mot ersättning i pengar, även om vattendomstolen skulle finna en sådan lösning ändamålsenlig. Denna uppfattning vinner enligt utredningens mening stöd i det allmänna syfte som ligger bakom de nuvarande reglerna. Att ersättningsgivaren f. n. skulle kunna genomdriva en avlösning synes inte troligt. Som förut anmärkts har vattenöverdomstolen i sitt enkätsvar förordat att man i lagen skall föra in en möjlighet att byta ut ersättningskraft mot penningersättning. Utredningen, som vill betona att beslut om ersättningskraft mycket väl kan ha fattats i strid med båda parterns önskemål, kan för sin del biträda detta förslag som innebär en naturlig konsekvens av utredningens ståndpunkt i fråga om själva institutet ersättningskraft. Behovet av en avlösningsmöjlighet är särskilt stort när det gäller mindre kraftbelopp, eftersom kostnaderna för transformering, överföring och administration då ofta står i disproportion till de fördelar kraftleveransen möjligen kan ge och ibland t. o. m. kan förhindra leverans i den ordning lagstiftaren har tänkt sig. Som exempel på situationer då en avlösning kan vara påkallad vill utredningen nämna de fallen att ersättningstagaren under längre tid har försummat att betala uttagningskostnad som skall erläggas i pengar eller att ersättningsgivaren vill gå över från produktion av baskraft till produktion av spetskraft men tvingas hålla kraftverket i gång kontinuerligt bara för ersättningskraftens skull. En ersättningstagare bör ha anledning att begära avlösning om han inte längre kan själv förbruka eller på annat sätt avsätta ersättningskraften. Som förutsättning för att avlösning skall få ske bör dock alltid gälla att den inte medför betydande olägenhet för motparten till den som gjort fram-

ställningen.

Utredningen behandlar i specialmotiveringen frågorna om beräkning av den ersättning som skall betalas vid avlösning samt om möjlighet att erlägga betalningen i annuiter.

5.1.3 Ersättning genom tillhandahållande av vatten

När grundvatten tillgodogörs i större omfattning vid en vattentäkt medför detta i regel en avsänkning av grundvattenytan i andra täkter som utnyttjar vattnet i samma grundvattenström. Det är i allmänhet möjligt att åtminstone delvis avhjälpa sådana olägenheter t. ex. genom att anlägga nya brunnar eller fördjupa de befintliga eller genom att förbättra pumpanordningarna. VL utgår från att sådan åtgärd skall vidtas och eventuellt kvarstående skada normalt ersättas i pengar (jfr NJA II 1940 s. 79). Genom bestämmelserna i 9 kap. 46 § öppnas emellertid möjlighet för domstolarna att ålägga skadevållaren att tillhandahålla sakägaren en vattenmängd motsvarande den som gått förlorad. Det närmare förhållandet mellan ersättningsgivare och ersättningstagare har för sådana fall i åtskilliga hänseenden ordnats efter mönster av bestämmelserna om ersättning i kraft. Bl. a. kan ersättningstagaren åläggas att — om han från vattenförsörjnings-synpunkt blir bättre ställd än tidigare — bidra till ersättningsgivarens kostnader för den nya grundvattentäktens anläggning, drift och underhåll.

Som vattenöverdomstolen har framhållit i sitt enkätsvar kan en realkompensation i form av vattenleverans ofta vara den enda utvägen att trygga vattenförsörjningen på en fastighet, vars egen grundvattentäkt påverkas av en ny anläggning. Enligt vad vattenlagsutredningen inhämtat är det inte heller ovanligt att vattendomstolarna meddelar föreskrifter i ämnet. De nuvarande bestämmelserna om ersättningsvatten motsvarar alltså ett praktiskt behov. Enligt utredningens mening finns det emellertid anledning att överväga om den rättsliga regleringen är i allo ändamålsenlig. Bestämmelserna i 9 kap. 46 §

är tillämpliga bara i mål om grundvattentäkt. Särskilda regler saknas för andra måltyper, där vattenleverans kan vara en lika önskvärd kompensationsform. Detta gäller t. ex. när brunnen på en fastighet fått sämre vattenkvalitet genom uppdämning av ett närbeläget vattenområde eller sinat på grund av att ett sådant vattenområde avsänkts. Bristen på uttryckliga lagregler för sådana fall har dock inte hindrat vattendomstolarna att ålägga företagarna att som skadeförebyggande åtgärd svara för vattenleverans från annat håll. Vattenlagsutredningen anser att dessa likartade situationer bör behandlas på samma sätt. Det rör sig i båda fallen om skadeförebyggande åtgärder, för vilka man i fråga om byggande i vatten har stöd i 2 kap. 2 § och beträffande grundvattentäkt i 2 kap. 43 §. Endast frågor om eventuellt kvarstående skada bör komma under bedömande enligt VL:s ersättningsregler. Vattenlagsutredningen förordar på grund av det sagda att de nuvarande bestämmelserna i 9 kap. 46 § utmönstras.

Om detta förslag genomförs, kommer frågor om rätt till vattenleverans vid skada till följd av grundvattentäkt i fortsättningen helt att överlämnas åt rättstillämpningen. Med hänsyn till den praxis som numera etablerats på området bör detta inte inge några betänkligheter. Eftersom förhållandena kan vara mycket skiftande, bör det tvärtom vara en fördel att domstolarna får fria händer att anpassa sina föreskrifter till vad som behövs i varje särskilt fall. Utredningen vill understryka att det även utan uttryckliga lagregler naturligtvis åligger domstolarna att meddela sådana föreskrifter om åtgärder och ersättning att ersättningstagarna inte blir sämre ställda än tidigare.

Utredningens förslag innebär inte någon ändring i de allmänna förutsättningarna för att föreskrifter om vattenleverans skall meddelas. Det bör alltså ha klarlagts att åtgärder av skadeförebyggande natur på den skadade fastigheten, t. ex. fördjupning av befintlig brunn, inte är tillräckliga för att avhjälpa skadan eller blir alltför dyrbara att utföra. Det bör också stå klart att en vattenleverans

inte kommer att medföra olägenheter av betydelse för någon av parterna framför allt från kostnadssynpunkt. Liksom i andra fall av skadeförebyggande åtgärder bör företagaren inte åläggas en vattenleverans som blir oskäligt dyr i förhållande till skadans värde på grund av långa ledningar, separat reningsförfarande o. d. Alternativet blir alltså skadeersättning i pengar. Man får emellertid ha klart för sig att en fastighets användbarhet för t. ex. bostads- eller jordbruksändamål och därmed också dess värde i väsentlig grad är beroende på vattenförsörjningen. Om denna äventyras kan alltså ersättningen bli betydande och inlösen eventuellt böra äga rum.

Beträffande vattenleveransens omfattning bör som allmän utgångspunkt gälla att leveransen skall motsvara vad som faktiskt har tagits ut vid den skadade vattentäkten i dess opåverkade skick. Viss hänsyn måste emellertid självfallet också tas till fastighetens framtida vattenbehov i de fall då vattentäkten inte har utnyttjats i den omfattning som varit möjlig. Det kan härvid vara lämpligt att skilja mellan husbehovsförbrukning på en bostadsfastighet och förbrukning för annat ändamål. Husbehovsförbrukningen stiger stadigt (jfr SOU 1970:40 s. 33), och skadevällaren bör svara för att fastighetens normala behov av husbehovsvatten kan tillgodoses också för framtiden. Skall vattnet användas för annat ändamål än husbehovsförbrukning, torde man i allmänhet ha att bestämma leveransskyldighetens omfattning med utgångspunkt i förbrukningen under de senare åren och i vad som kan behövas för den närmaste framtiden. Det torde få ankomma på sakägaren att göra sannolikt att han i framtiden kommer att behöva mera vatten, om leveransskyldigheten skall utvidgas utöver den sålunda beräknade förbrukningen. Det får också förutsättas att det större behovet i och för sig kunnat tillgodoses vid den skadade vattentäkten.

I enlighet med vad utredningen har anfört tidigare bör själva skadestandsregleringen gå ut på att i pengar uppskatta den efter skadeförebyggande åtgärder kvarstående för-

mögenhetsförlust som den skadelidande tillfogas genom ingreppet. Någon ersättning i pengar skall uppenbarligen inte utgå, om den skadelidande hålls skadeslös redan genom föreskrifter om vattenleverans. Sådana föreskrifter kan å andra sidan ibland innebära att den skadelidande får mera eller bättre vatten än tidigare. Enligt gällande rätt är den skadelidande i denna situation skyldig att i viss utsträckning bidra till företagarens kostnader för att tillhandahålla vattnet, eftersom han i annat fall anses bli överkompenserad. Frågan uppstår då om den skadelidande också enligt den föreslagna ordningen bör kunna åläggas någon ekonomisk motprestation.

Som vattenlagsutredningen har framhållit beträffande ersättning genom kraftöverföring låter det sig mindre väl förenas med ett ersättningsystem att ålägga den ersättningsberättigade betalningsskyldighet gentemot ersättningsgivaren. En sådan ordning bör undvikas också i detta sammanhang genom en lämplig utformning av domstolarnas föreskrifter. Det ligger sålunda i sakens natur att ersättningsgivaren inte bör åläggas en mera omfattande leveransskyldighet än som i huvudsak svarar mot skadans omfattning. Om föreskrifter om vattenleverans likväl bedöms bereda den skadelidande förmån av någon betydelse, bör värdet därav kunna reduceras exempelvis genom att företagaren åläggs att vidta åtgärder för att möjliggöra leveransen medan den skadelidande får svara för drift och underhåll. Det bör också vara möjligt att låta företagaren svara för vattenleveransen bara till en viss punkt, exempelvis fastighetsgräns. Den skadelidande får dock inte därigenom belastas med engångskostnader som han kan ha svårt att bära. Om det gäller att samtidigt ordna flera skadade fastigheters vattenförsörjning, kan det f. ö. vara möjligt att lösa frågan med tillämpning av lagstiftningen om gemensamhetsanläggningar. Vattenlagsutredningen vill tillägga att värdet av de förmåner som kan beredas en fastighetsägare genom en vattenleverans beror på vad det skulle ha kostat honom att förbättra sin egen vattentäkt i motsvarande

mån. Eftersom kostnaderna för en egen vattentäkt vanligen är låga, rör det sig alltså om blygsamma belopp. Att en skadeförebyggande åtgärd kan innebära viss överkompensation är inte något ovanligt i vattenmål. Ett typiskt exempel är att åtgärder vidtas för att mot erosion skydda mark som också vid naturliga förhållanden är utsatt för sådan inverkan. Enligt utredningens mening är det rimligt att den som utsätts för tvångs-ingrepp får tillgodogöra sig de obetydliga övervärden som här är i fråga.

Särskilt i mera tätbefolkade delar av landet förekommer det ofta att de fastigheter som skadas av en grundvattentäkt ligger inom en allmän va-anläggnings verksamhetsområde. Enligt 8 och 9 §§ lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar, i fortsättningen kallad va-lagen, är huvudman för allmän va-anläggning skyldig att låta ägare av fastighet inom anläggningens verksamhetsområde bruka anläggningen, om fastigheten behöver anordningar för vattenförsörjning och avlopp och detta behov inte med större fördel kan tillgodoses på annat sätt. Denna s. k. brukningsrätt är förenad med skyldighet för fastighetsägaren att betala avgifter. Bestämmelserna om brukningsrätt kompletteras bl. a. av föreskrifter om skyldighet för huvudmannen att ersätta befintliga anläggningar på fastigheten.

I rättspraxis (NJA 1959 s. 501) har gällande rätt ansetts ha den innebörden att rättsförhållandet mellan en allmän va-anläggning och den fastighetsägare som genom anläggningen lider intrång i sin rätt till vatten i princip skall bedömas enligt VL:s regler utan beaktande av att fastighetsägaren samtidigt kan vara skyldig att bli ansluten till anläggningen och därigenom få vatten i ersättning för det han förlorar. Att äldre lags anslutningsbegrepp ersatts av va-lagens brukningsrätt och avgiftsskyldighet torde inte innebära att rättsläget förändrats (jfr prop. 1970:118 s. 100). Även om sökanden i vattentäktsmålet är identisk med va-anläggningens huvudman bör skaderegleringen därför ske i det målet och med tillämpning av ersättningsreglerna i 9 kap. VL. Om skyldig-

heten att leverera vatten i samband med grundvattentäkt i enlighet med vattenlagstudredningens förslag ses som en fråga om skadeförebyggande åtgärder, torde man emellertid inte kunna undgå att vid skaderegleringen ta hänsyn till va-lagens bestämmelser. Har det klarlagts att sakägare får bruka va-anläggningen, bör alltså hänsyn tas härtill. Detta innebär för det första att åtgärder i form av brunnsfördjupning eller vattenleverans i särskild ledning i allmänhet inte blir meningsfulla. Men vidare torde konsekvensen bli att ersättning för fastighetskada skall beräknas till skillnaden mellan fastighetens värde i oskadat skick och dess värde skadad men ansluten till va-anläggningen, med de ekonomiska fördelar och nackdelar denna anslutning kan medföra. Dessutom kan personlig ersättning komma i fråga.

5.1.4 Ersättning i realvärden av annat slag

F. n. gäller enligt 9 kap. 1 § andra stycket VL att överenskommelse mellan parterna om att ersättning skall utgå i annan form än VL medger, t. ex. i form av mark, måste prövas av vattenöverdomstolen med avseende på lämpligheten och fastställas genom domstolsbeslut för att bli gällande. I samband med den intensiva exploateringen av landets vattenkrafttillgångar under 1950- och 1960-talen framfördes från olika håll önskemål om möjligheter för domstolarna att oberoende av överenskommelse döma ut ersättning i realvärden. Bl. a. framlade vattenlagssakkunniga år 1952 förslag i ämnet, vilket i allt väsentligt biträdades av Norrländska vattenkraftutredningen i dess betänkande år 1957. Riksdagen uttalade sig åren 1960 och 1962 till förmån för ytterligare utredning och eventuell lagstiftning (3LU 1960:33, rskr 396, 3LU 1962:14, rskr 130). Frågan om ersättning i realvärden, som inte berörs i utredningens direktiv, torde i dagens utbyggnadssituation sakna nämnvärd aktualitet. Fiskeristyrelsen har visserligen i sitt enkät-svar framhållit att det med tanke på fiskets betydelse för bygdens liv kan vara av visst

intresse att domstolen kan ta initiativ till och besluta om ersättning i realvärden för fiske-skador. Vattenöverdomstolen kan å sin sida inte se något skäl till att frågan övervägs på nytt. Utredningen anser för sin del att den av fiskeristyrelsen väckta frågan faller utom ramen för de privaträttsliga ersättningsreglerna. Frågan om rätt till ersättning i realvärden bör därför nu avföras från dagordningen. Utredningen återkommer i special-motiveringen till frågan om verkan av överenskommelse i ämnet.

5.1.5 Ersättning i pengar

Vattenlagstudredningens överväganden i det föregående har lett fram till att VL:s skadebegrepp kommer att sammanfalla med ExL:s. Det blir i båda fallen fråga om att bestämma ersättning för ekonomiska skador på fast egendom samt för följdskador i form av skador på lös egendom och allmän förmögenhetsskada. Vidare kommer ersättning enligt båda lagarna alltid att utgå i pengar. Detta förhållande aktualiserar i sin tur frågan om man i VL bör införa ExL:s system att uppdelade penningersättningen på olika ersättningsarter: löseskilling, ersättning för fastighetsintrång samt annan ersättning.

En viss uppdelning på olika ersättningsarter förutsätts redan nu i VL. Bestämmelserna om nedsättning av utdömda ersättningsbelopp, vilka i huvudsak bara skall tillämpas på ersättningar avseende fast egendom, gör det till en början nödvändigt att från övriga ersättningar skilja ut vad som i ExL kallas annan ersättning. Vidare gäller enligt 9 kap. 54 § olika regler om nedsättning av utdömda ersättningsbelopp beroende på om ersättningen avser fast egendom som skall lösas, skada och intrång på återstod eller skada och intrång på fast egendom i andra fall. Bl. a. hänsyn till borgenärer med panträtt i berörda fastigheter torde motivera att man också i en ny VL drar en gräns mellan ersättningar som hänför sig till fastigheter och ersättningar för andra förmögenhetsförluster. Det ligger då också nära till hands att i överensstämmelse med ExL

namnge de olika ersättningsarterna. En sådan reform är ägnad att göra regelsystemet enklare och mera överskådligt än det nuvarande och bör därför genomföras. Utredningen återkommer i specialmotiveringen till frågan om vad som skall rymmas under de olika ersättningsarterna.

Det gäller härefter att avgöra, om VL bör innehålla en uttrycklig föreskrift om att löseskilling och intrångsersättning skall bestämmas med utgångspunkt i fastighetens marknadsvärde i överensstämmelse med vad som gäller enligt ExL.

I fråga om innebörden av begreppet marknadsvärde har föredragande statsrådet i 1971 års lagstiftningsärende uttalat bl. a. följande (prop. 1971:122 s. 171 ff, 188 ff). Med en fastighets marknadsvärde förstås det pris som fastigheten sannolikt skulle betinga vid försäljning i den allmänna marknaden. Marknadsvärdet får bestämmas på grundval av de värderingsmetoder som med största sannolikhet leder till rättvisande resultat i det särskilda fallet. Åtminstone beträffande fastigheter av sådan typ som relativt ofta omsätts på allmänna marknaden är det naturligt att bestämma marknadsvärdet med ledning av prisjämförelser, medan exempelvis avkastningsberäkningar och produktionskostnadsberäkningar huvudsakligen får karaktären av kontrollfunktioner. Man måste givetvis beakta att inte alla fastighetsförsäljningar är lika användbara som uttryck för den fria prisbildningen.

För vissa typer av fastigheter kan det enligt vad föredraganden konstaterar vara svårt att fastställa någon allmän prisnivå. Detta kan bero på fastighetens speciella karaktär eller på där befintliga byggnader och andra anläggningar. Om en fastighet har inrättats för exempelvis en viss typ av industriell verksamhet och försetts med därför avpassade anläggningar kan den ofta ha ett mycket ringa värde för en köpare som inte kan använda den för samma ändamål. I ett sådant fall torde som fastighetens marknadsvärde böra betraktas dess värde som underlag för den industriella verksamheten, om det kan sägas existera någon marknad för

sådana fastigheter. Värderingen torde härvid huvudsakligen få bygga på avkastnings- och produktionskostnadskalkyler. Eventuellt synes värderingen kunna ske på det sättet att själva fastigheten åsätts ett visst värde, till vilket läggs realisationsvärdet av sådan egendom som har karaktär av tillbehör till den fasta egendomen. Liknande resonemang anses kunna föras i vissa andra fall då man svårigen kan tala om ett marknadsvärde. Som exempel nämns vissa typer av vårdanstalter, gudstjänstlokaler och andra samlingslokaler samt anläggningar för militära och vetenskapliga ändamål. Om det uppskattade marknadsvärdet på fastigheten i sådant fall inte täcker den förlust fastighetsägaren lider, vilken kan anses motsvara hans kostnader för att anskaffa en ny, likvärdig anläggning där verksamheten kan bedrivas i fortsättningen, torde särskild ersättning vid sidan av löseskillingen böra utgå.

De nu återgivna uttalandena avser närmast det fallet att löseskilling skall bestämmas för hel fastighet som exproprieras. Löseskillingen skall härvid motsvara marknadsvärdet. Vid delexpropriation utgår intrångsersättning motsvarande skillnaden mellan fastighetens marknadsvärde före expropriationen och restfastighetens marknadsvärde efter denna. Föredragande statsrådet konstaterar att det ibland givetvis kan vara svårt att påvisa någon skillnad i marknadsvärde mellan den odelade fastigheten och restfastigheten, t. ex. när det exproprierade området utgör endast en ringa del av hela fastigheten. Som regel torde man dock, sägs det, med fog kunna räkna med att en viss skillnad föreligger åtminstone så till vida att en köpare inte skulle vara beredd att avstå från någon del av fastigheten utan reduktion av priset. Mot bakgrund härav synes det motiverat att i sådana fall döma ut ersättning bestämd exempelvis till visst belopp per m². I andra fall kan det förhålla sig så att det exproprierade området har ett självständigt marknadsvärde och att expropriationen inte i och för sig påverkar restfastighetens värde. Detta kan ofta vara förhållandet exempelvis vid expropriation av skogsmark. I en sådan

situation bör man kunna utgå från att skillnaden i marknadsvärde före och efter expropriationen överensstämmer med värdet på den avstädda marken och det är då tillräckligt att fastställa detta värde.

Som vattenlagsutredningen tidigare har påpekat kan den rätt att lösa, ta i anspråk eller skada annans fastighet som kan medges enligt VL i själva verket sägas utgöra en form av expropriation. Principen att uppskatta fastighetsskador med utgångspunkt i fastighetens marknadsvärde tillämpas numera inte bara vid expropriation enligt ExL utan också vid inlösen enligt annan fastighetsrättslig lagstiftning, såsom byggnadslagen, FBL, miljöskyddslagen, vägagen och naturvårdslagen. Sett från den skadelidandes synpunkt torde det vara likgiltigt om han tvingas avstå sin fastighet helt eller delvis genom inlösen enligt VL eller någon annan lag liksom om han med stöd av den ena eller andra lagen tvingas underkasta sig inskränkningar i rätten att förfoga över sin egendom. Vad han oavsett tillämplig lagstiftning med fog kan kräva är att inte drabbas av ekonomisk förlust. Från allmänna rättvisesynpunkter är det självfallet angeläget att likartade ersättningsfrågor bedöms efter enhetliga grunder. Principen att fastighetsskada skall värderas med utgångspunkt i marknadsvärdet måste därför få slå igenom också i VL, om inte starka skäl kan anföras för en särreglering.

Några sådana skäl kan enligt utredningens mening inte anföras, när det gäller inlösen av hel fastighet. Det förhåller sig visserligen så att företagen enligt VL ofta är lokaliserade till glesbygds- och avfolkningsområden, där det kan vara svårt att fastställa ett marknadsvärde. ExL:s ersättningsregler är emellertid avsedda att tillämpas också inom sådana områden vid exempelvis expropriation för flygfält eller försvarsändamål, och en värdering enligt de i 1971 års lagstiftningsärende angivna riktlinjerna bör leda till ett tillfredsställande resultat även i vattenmål. Marknadsvärdet för fastigheter i glesbygdsområden torde ofta te sig orimligt lågt, särskilt om man jämför med vad som skulle ha utgått enligt den för värdering av byggnader

ibland tillämpade metoden att uppskatta nybyggnadskostnaden med reduktion för ålder och beskaffenhet i övrigt hos den befintliga byggnaden. Det är också tydligt att fastighetens värde för ägaren i dessa fall ofta är väsentligt högre än marknadsvärdet. Innehavet kan för ägaren medföra — förutom fördel av bostad — möjligheter till biinkomster och naturahushållning. Möjligheten att till förmånligt pris arrendera tillskottsmark kan också böra beaktas i sammanhanget. Den förlust fastighetsägaren lider genom att han tvingas avstå sin fastighet kan motsvara hans kostnader för en ny, likvärdig fastighet. Man måste räkna med att en sådan inte alltid står till buds på samma låga prisnivå. Om ett uppskattat marknadsvärde i ett sådant fall inte täcker fastighetsägarens förlust, bör i enlighet med föredragande statsrådets uttalanden särskild ersättning vid sidan av löseskillingen kunna utgå även vid inlösen enligt VL. Utredningen vill tillägga att systemet med särskild ersättning inte synes böra tillämpas generellt inom områden med extremt låga marknadsvärden utan först efter prövning i varje särskilt fall huruvida de i viss mån personliga skälen för särskild ersättning föreligger.

Inlösen av hel fastighet förekommer emellertid förhållandevis sällan i vattenmål. Den vanligaste ersättningssituationen är i stället att en del av en fastighet drabbas av ett direkt ingrepp, t. ex. inlösen eller överdämning, och att återstoden menligt påverkas av de ändrade vattenförhållandena i form av försumpning, skada på fiske, försvårad virkesutdrivning osv. Särskilt i de större vattenmålen föreligger denna situation beträffande ett stort antal fastigheter. Detta har medfört att domstolarna ofta i ett sammanhang upptar till bedömning likartade skador på alla berörda fastigheter liksom att mera svårbedömda frågor om ersättning, t. ex. för fiske eller försvårad virkesutdrivning, uppskjuts beträffande en rad fastigheter för närmare utredning under en prövotid. En uttrycklig regel att fastighetsskadans värde skall motsvara minskning i marknadsvärde torde förutsätta en samlad bedömning av

skadornas inverkan på fastighetsvärdet. De hinder mot en sådan bedömning som kan ligga i nuvarande ordning synes dock vara huvudsakligen av processrättslig natur. Enligt utredningens mening bör man först söka avgöra om de nya värderingsprinciperna i och för sig är ägnade att leda till ett tillfredsställande resultat och, om så är fallet, vidta erforderliga ändringar i de processuella reglerna.

Utredningen är medveten om att åtskilliga praktiska skäl kan anföras för den nuvarande ordningen. Skador på jordbruksmark eller på skogsmark och växande skog kan uppskattas inom hela skadeområdet med ledning av allmänt vedertagna normer och värderingen sker därigenom efter enhetliga grunder. På motsvarande sätt kan exempelvis företagets verkningar på fisket i det berörda vattenområdet eller på virkesutdrivningen utredas och skaderegleras i ett sammanhang. Det kan inte heller förnekas att metoden att värdera varje skadeobjekt för sig i princip leder fram till ett minskat fastighetsvärde. I stället för att uppskatta skillnaden mellan två olika fastighetsvärden beräknar man den marginella värdeändringen t. ex. som en minskad nettoavkastning till följd av ökad arbetsinsats eller som ett ökat investeringsbehov till följd av försvarade brukningsförhållanden. Detta sätt att värdera en fastighetsskada överensstämmer också med den metodik som föredragande statsrådet förordat för vissa situationer i delexpropriationsfallen. När en fastighet samtidigt drabbas av flera olikartade skador leder en värdering av varje skadetyper för sig emellertid erfarenhetsmässigt lätt till att de särskilda objekten övervärderas. Det torde också förekomma att man vid värderingen utgår från att fastigheten i framtiden kommer att användas på oförändrat sätt, trots att detta måste framstå som orationellt om hänsyn tas till företagets samlade inverkan på fastigheten. Det kommer inte heller in i bilden att företaget eventuellt kan medföra nytta, t. ex. från torrläggningssynpunkt, eller att skadeförebyggande åtgärder kan innebära viss överkompensation. Värderingen av olika objekt kan också leda till ersättningar för

skadetyper som vid en samlad bedömning tar ut varandra, t. ex. om inverkan i ett hänseende innebär att arbetskraft blir överflödigt och i ett annat att det kommer att krävas ökad arbetsinsats.

Svagheter i det nuvarande systemet kan ytterligare belysas med utgångspunkt i det för expropriationsfallet angivna exemplet att marknadsvärdet vid obetydlig delskada kan anses motsvara den reduktion av en eventuell köpeskillning som skadan kan tänkas medföra. Om fastigheten samtidigt drabbas av flera skador, är det inte troligt att en presumtiv köpare söker bedöma vilken reduktion av köpeskillningen som bör föransledas av varje särskild skada sedd för sig. Det naturliga synes i stället vara att köparen söker bilda sig en uppfattning om vilken inverkan på fastighetens användningssätt företaget totalt sett kan tänkas få och bestämmer sitt bud därefter. Enligt utredningens mening bör partiella fastighetsskador i vattenmål på motsvarande sätt avgöras efter en helhetsbedömning. Man kan inte heller bortse från att slutresultatet blir ett annat och för den enskilda fastighetsägaren i allmänhet mera förmånligt med nuvarande tillvägagångssätt vid skadeuppskattningen i vattenmål jämfört med de metoder som numera måste tillämpas i andra expropriationsliknande situationer. De ojämnheter som uppkommer därigenom kan svårigen försvaras.

Utredningen förordar med hänsyn till det anförda att det i VL uttryckligen anges att intrångsersättning skall motsvara den minskning i marknadsvärde som uppkommer genom det medgivna ingreppet. Den skadade egendomen kan självfallet också vid delskada ha ett värde i ägarens hand som bör ersättas med särskild ersättning. Detta kan vara fallet t. ex. vid fiskeskada.

En regel enligt vilken intrångsersättning bestäms med hänsyn till förändringar i marknadsvärdet innebär bl. a. att hänsyn måste tas också till den nytta som företaget kan medföra för den fastighet som skadas. I motsats till ExL som redan vid sin tillkomst innehöll en bestämmelse om avräkning av nytta mot skada (jfr den genom 1971 års

lagstiftning upphäva bestämmelsen i 9 § ExL) saknar VL f. n. uttryckliga föreskrifter om sådan avräkning. Frågan uppmärksammades under förarbetena till VL. Därvid betonades bl. a. att lösningen i viss mån borde anses beroende av allmänna skadeståndsregler. Samtidigt anfördes emellertid exempel på fall då en kvittning mellan nytta och skada kunde komma i fråga (1917 års bet. s. 198). I praxis har det också, delvis i anslutning till dessa exempel, ansetts tillåtligt att åtminstone i vissa fall kvitta skada som drabbar en fastighet mot nytta som företaget kan medföra för fastigheten (se NJA 1944 s. 516 och af Klintberg s. 26). I doktrinen har framhållits att avräkningsfrågan rymmer så många konkurrerande ändamålssynpunkter att ett försiktigt lagande efter lägligheten ter sig motiverat inom rättstillämpningen (Ljungman i Festskrift för Karlgren s. 235). Den nya värderingsregeln för intrångsfallen kan alltså sägas stå i tämligen god överensstämmelse med vad som får antas vara gällande rätt inom VL:s område. Samtidigt måste emellertid uppmärksammas att tveksamhet möjligen kan uppkomma vid tillämpningen av den nya regeln i den för vattenrättens del inte alldeles ovanliga situationen att nyttan enligt föreskrift i VL grundar tvångsdelaktighet och därigenom bidragsskyldighet. I dessa fall får nyttan inte avräknas i samband med regleringen av till äventyrs uppkommande fastighetsskada till följd av företaget.

Enligt 8 § ExL skall expropriationsersättning bestämmas med beaktande bl. a. av den inverkan av någon betydelse — uppåt eller nedåt — på den exproprierade fastighetens marknadsvärde som expropriationsföretaget kan ha. När löseskilling bestäms skall man bortse från sådan inverkan, om det kan anses skäligt med hänsyn till förhållandena i orten eller till den allmänna förekomsten av likartad inverkan under jämförliga förhållanden. När 8 § skall tillämpas på intrångsersättning vid delexpropriation, sker jämförelsen mellan å ena sidan hela fastighetens värde före expropriationen, bortsett från värde-

influens om så bör ske enligt grannelagsrättsliga grunder, och å andra sidan restfastighetens värde efter expropriationen, varvid hänsyn tas även till sådan inverkan. Det rör sig alltså om en bedömning efter de grannelagsrättsliga principer som har kommit till uttryck i 30 § miljöskyddslagen. Av förarbetena framgår att bestämmelsen i första hand avses skola tillgodose intresset av att dämpa markvärdestegringarna (prop. 1971:122 s. 178). Det framgår också att bestämmelsen är avsedd att tillämpas, bara om expropriationsföretaget vållat en större och av denna orsak lätt påvisbar förändring av fastighetsvärdet (prop. 1971:122 s. 70).

De bakomliggande frågeställningarna kan för expropriationsmålens del sammanfattas på följande sätt. Expropriation används ofta för att möjliggöra omfattande eller på annat sätt betydelsefulla företag, som har stor inverkan på fastighetsvärdenas utveckling. Sådan inverkan kan föreligga långt innan expropriationen skall äga rum, ibland redan innan det är definitivt bestämt att företaget skall komma till stånd. I samband med expropriationen uppkommer då fråga om löseskilling och intrångsersättning skall bestämmas med eller utan hänsyn till den värdeförändring som fastigheterna i grannskapet kan ha undergått till följd av förväntningar om att det exproprierande företaget skall ha förmånlig eller oförmånlig inverkan på fastighetsägarnas ekonomi. Om antagandena har tagit sig uttryck i sjunkande fastighetsvärden, kommer frågan att gälla huruvida fastighetsägaren skall finna sig i att få en löseskilling som bestäms med hänsyn till de faktiskt rådande låga fastighetsvärdena, eller om han skall kompenseras för värdeförsämringen genom att löseskillingen bestäms till det värde fastigheten skulle ha haft, om det expropriationsberättigade företaget inte kommit till stånd. Har antagandena resulterat i stigande fastighetsvärden, gäller frågan om fastighetsägaren skall tillåtas göra den vinst på företagarens bekostnad som en värdering efter den rådande högre värdenivån innebär, eller om löseskillingen skall reduceras till det lägre värde man får

fram genom att räkna bort värdeinflansen.

Vad vattenmålen beträffar synes någon påvisbar förändring av fastighetsvärdena knappast äga rum annat än i samband med åtgärder av mera betydande omfattning eller ingripande beskaffenhet, då främst kraftverksbyggen och sjöregleringar. Behovet av en motsvarighet i VL till 8 § ExL framstår sålunda som begränsat med hänsyn till utvecklingen på vattenkraftexploateringsområdet. Antagandena inför företag som kan medföra ersättningskyldighet enligt VL torde vidare i bara något enstaka undantagsfall ha någon positiv inverkan på fastighetsvärdena i grannskapet. Utredningen beaktar härvid att frågor om ersättning för fastighets-skador i samband med brobyggen i allmänhet skall bedömas enligt väglagstiftningen och att exempelvis större kraftexploateringsprojekt i den mån de blir aktuella främst torde utlösa markvärdestegringar i närbelägna tätorter med allmänna servicefunktioner. De för expropriationsmålen karakteristiska markvärdestegringsproblemen får alltså anses sakna större aktualitet i vattenmål. Däremot kan det tänkas att ett företag enligt VL genom att väcka farhågor för förfulning, dimbildning eller buller påverkar fastighetsvärdena i negativ riktning. Detsamma kan vara fallet, om företaget befaras medföra en minskning av befolkningsunderlaget i bygden. Också i dessa fall torde främst kraftföretagen vara av intresse.

Enligt vattenlagsutredningens mening är det mot bakgrund av det anförda befogat att i sakägarnas intresse låta 8 § ExL få motsvarighet i VL. Domstolarna skulle därigenom åläggas att bortse från negativ värdeinflansen av någon betydelse. Det bör emellertid påpekas att sådan influens ändå skäligen kan få tålas med hänsyn framför allt till sin allmänvanlighet. Det aktuella företags verkningar på fastighetsvärdena kan nämligen ha sin motsvarighet vid liknande företag på andra håll.

Tidigare i detta avsnitt har utredningen framhållit att om en fastighetsskadas värde skall anses motsvara minskningen i mark-

nadsvärdet så kan en samlad bedömning av alla skadornas inverkan på fastighetsvärdet vara erforderlig samt att detta förhållande möjligen bör leda till ändringar i gällande processuella regler. Utredningen har därvid närmast tänkt på bestämmelserna i 11 kap. 66 § 2 mom. VL. Om verkningarna av ett företag i visst hänseende inte kan förutses med erforderlig säkerhet, har vattendomstolen enligt detta lagrum möjlighet att i avbidan på erfarenhetens rön uppskjuta frågan om de föreskrifter som i denna del erfordras angående ersättning eller annat. I samband med sådant uppskov åligger det vattendomstolen att meddela erforderliga provisoriska bestämmelser om ersättning eller om skyddsåtgärder, för den händelse företaget medför skada, förlust eller intrång som kan antas bli av mera kännbar beskaffenhet.

Den uppskovsmöjlighet som VL således erbjuder har kommit att flitigt utnyttjas i praxis, företrädesvis i de stora kraftverks- och regleringsmålen. Man har därvid i allmänhet förfarit på det sättet att hela frågekomplex i målen, t. ex. om företagens inverkan på fiske, flottning eller skogsutdrivning, ställts på framtiden för särbehandling efter fortsatt utredning, ofta genom en av domstolen tillkallad sakkunnig. Slutregleringen i uppskjutna delar kan sedan äga rum avsevärd tid efter det övriga ersättningsfrågor fått sin definitiva lösning för de olika fastigheterna.

Det inses lätt att det nu skisserade förfarandet sådant det tillämpats i praxis låter sig mindre väl förenas med ett ersättningsystem som grundas på en samtidig bedömning av vattenföretagets samlade inverkan på de olika fastigheterna. En jämkning av bestämmelserna i 11 kap. 66 § 2 mom. bör därför övervägas. Dessa bestämmelser bör utformas så att slutlig skadereglering för fastighet inte behöver äga rum, förrän även uppskjutna ersättningsfrågor är mogna för avgörande. Om skada skulle medföra mera kännbar nedgång i fastighetens marknadsvärde under uppskovstiden och provisorisk ersättning till följd därav anses påkallad, bör denna utges i form av

förskott på den slutliga ersättningen och detta både för skador som i och för sig hade kunnat regleras omedelbart och för skador som omfattas av uppskovet. Förskottet bör avvägas så att det i rimlig mån kompenserar den förutsebara totala nedgången i fastighetens marknadsvärde. När den uppskjutna ersättningsfrågan senare blir klar för avgörande, får den slutliga ersättningen för alla skador på fastigheten bestämmas och utgivna förskott i samband därmed avräknas. Att slutersättningen inte får understiga summan av de tidigare utdömda förskotten är uppenbart.

Utredningen är medveten om att en lösning av frågan om ersättning i uppskovsfallen efter dessa linjer kan verka något tyngande på målens handläggning men vill likväl förorda den. Den överensstämmer förhållandevis väl med de grundtankar som ligger bakom 1952 års vattenlagsreform genom vilken uppskovsinstitutet infördes (jfr prop. 1952:52 s. 51) och ansluter dessutom till vad som gäller i expropriationsförfarandet vid förhandstillträde, då förskott kan fastställas att utgå i avräkning på den slutliga expropriationsersättningen. Väsentligare är att den enligt utredningens mening leder till en så riktig skadevärdering i vattenmålen som möjligt.

Utredningen vill emellertid samtidigt betona nödvändigheten av att uppskov, såsom också förutsattes av statsmakterna 1952 (jfr prop. 1952:52 s. 49 och 3LU 1952:12 s. 27), i fortsättningen förbehålls de fallen då ett verkligt trängande behov därav föreligger. I första hand bör den utvägen prövas att med tillämpning av 35 kap. 5 § RB uppskatta skadan till skäligt belopp utan någon mera ingående undersökning av olika delskador. Vad särskilt gäller fiskeskador har det från yrkesfiskets sida gjorts gällande att tidsutdräkten i vattenmål kan vara så stor att den ersättningsberättigade om han nått mogen ålder inte kan påräkna compensation under sin livstid. Väntas mera omfattande skador på fiske eller annat bör domstolarna självfallet inte underlåta att närmare utreda företagets verkningar, eventuellt under en prövo-

tid, även om detta medför viss tidsutdräkt. Om företaget bara i mindre mån kan väntas påverka t. ex. fisket, bör emellertid i enlighet med det förut sagda mera ingående undersökningar kunna underlåtas.

Avslutningsvis må framhållas att intet synes hindra att ersättning till en fastighetsägare personligen bestäms slutligt, trots att frågan om slutlig intrångsersättning för skada på själva fastigheten ställs på framtiden. Å andra sidan kan emellanåt förhållandet vara det motsatta, nämligen att uppskov behövs för prövning av personlig ersättning, medan frågan om ersättning för fastighetsintrång avgörs utan uppskov.

5.2 Betalning och tillträde m. m.

De nuvarande bestämmelserna i VL om betalning av utdömda ersättningar, villkoren för tillträde till mark som avstås m. m. har utformats i så nära anslutning till motsvarande bestämmelser i ExL som de vattenrättsliga förhållandena ansetts medge. Den i utredningsdirektiven anbefallda samordningen mellan VL och ExL på ersättningsområdet bör därför givetvis omfatta också dessa regler. Vattenlagsutredningen har vid sitt arbete i denna del utgått från att ExL:s bestämmelser kommer att få i stort sett det innehåll som framgår av den tidigare anmärkta departementspromemorian med förslag till ändringar i expropriationsförfarandet (Ds Ju 1971:23).

En grundläggande princip i VL är f. n. att åtgärd i vatten som skadar annan inte får utföras innan föreskriven engångsersättning har betalats. Med hänsyn till de skadelidandes trygghet är det enligt utredningens mening ett oeftergivligt krav att denna princip vidmakthålls. Betalningen bör liksom hittills ske antingen genom nedsättning hos länsstyrelsen i det län där den skadade fastigheten ligger eller direkt till ersättningstagaren. Avgörande för vilken ersättningsform — nedsättning eller direktbetalning — som skall användas bör vara hänsynen till fastighetsborgenärerna, dvs. de borgenärer som har panträtt i fast egendom vilken berörs av

företag i vatten.

En tillämpning av de vattenrättsliga tvångsrättsreglerna inverkar ofta på fastighetsborgenärernas rätt. När egendomen avstås, övergår den sålunda till den nye ägaren fri från de inteckningar som tidigare kan ha besvärat den. Enligt 6 kap. 14 § JB gäller nämligen bl. a. att om intecknad fastighet eller område av sådan fastighet avstås på grund av expropriation eller liknande tvångsförvärv så är inteckningen utan verkan i den inlösta egendomen sedan inlösen fullbordats. Även de fastighetsrättsliga rådighetsinskränkningar som är normala företeelser i samband med företagen påverkar uppenbarligen borgenärernas rätt. Deras intresse tillgodoses i VL liksom i annan närstående lagstiftning genom reglerna om nedsättning och om fördelning genom länsstyrelsens försorg av fastställda ersättningar.

VL:s nuvarande regler kan sammanfattningsvis sägas innebära att nedsättning alltid skall ske i händelse av inlösen, och detta oavsett om fastigheten är intecknad eller inte. När det gäller skada eller intrång på fast egendom krävs däremot nedsättning bara om egendomen är intecknad. T. o. m. då kan den emellertid underlåtas, nämligen om skadan eller intrånget prövas vara väsentligen utan betydelse för borgenär som har panträtt i fastigheten.

För ExL:s del föreslås i departementspromemorian att nedsättning i princip skall vara obligatorisk i fråga om löseskilling och intrångsersättning men blott i de fallen då fastigheten svarar för beviljad eller sökt inteckning. Normalt skall nedsättningskravet emellertid kunna vika, om berörda rättsägare har lämnat sitt medgivande därtill. I syfte att undvika det ofta både tidsödande och kostnadskrävande arbete som det innebär att skaffa medgivanden har regeln därom i promemoriaförslaget uppmjukats så att nedsättning skall kunna underlåtas även utan att medgivande inhämtats, om expropriationen bedöms vara riskfri för panträttshavarna. Här föreligger alltså viss överensstämmelse med nuvarande VL.

Hänsynen till borgenärsintresset synes inte

hindra att man här tar steget fullt ut och låter promemoriaförslagets regler utgöra mönster för VL. Detta skulle i stort sett inte innebära annan ändring i VL än att de regler om nedsättning som nu gäller i fråga om skade- och intrångsersättningar kan tillämpas också beträffande ersättning vid inlösen. Ersättning som inte behöver nedsättas skall självfallet som hittills utbetalas direkt till den berättigade.

Den nuvarande ovillkorliga skyldigheten att sätta ned lösenbelopp kan emellertid ha varit motiverad inte blott av omtanke om fastighetsborgenärerna utan också av önskemålet att ägarbytet — med hänsyn till de ingripande rättsverkningar som detta för med sig — ges viss offentlighet. Enligt utredningens mening bör man kunna tillgoda detta offentlighetskrav i annan form än genom nedsättning. En anmälan till länsstyrelsen synes vara fullt tillräcklig. Om hänsynen till fastighetsborgenärer inte påkallar nedsättningskyldighet, bör det i enlighet härmed åligga ersättningsgivaren att genom en anmälan till länsstyrelsen ge till känna att han berättigats lösa fastigheten och att han betalt föreskriven ersättning direkt till den ersättningsberättigade. Till en sådan anmälan, som saknar motsvarighet i gällande VL, finns förebild i promemoriaförslaget. Anmälan får på samma sätt som nedsättning den rättsverkan att inlösen anses fullbordad. Därmed blir också bl. a. eventuella fastighetsinteckningar utan verkan i den inlösta egendomen. Länsstyrelsen bör i administrativ ordning läggas att underrätta inskrivningsmyndigheten om att anmälan har inkommit från ersättningsgivaren och att inlösen därmed har fullbordats.

Enligt både VL och ExL har företagaren en viss betänketid under vilken han måste bestämma sig för om han vill utnyttja ett givet tillstånd att efter betalning ta annans egendom i anspråk. Tidsfristen är olika lång i de båda lagarna. Enligt ExL skall han i vanliga fall betala ersättningen inom tre månader från det målet blev slutligt avgjort, om inte hans expropriationsrätt skall förverkas. En företagare enligt VL har betydligt

längre tid på sig. När det gäller skade- och intrångsersättningar är hans betänketid utsträckt ända till fem år efter det att lagakraftäggande beslut har meddelats, varjämte möjligheter föreligger till förlängning genom avtal eller genom beslut av vattendomstolen. I fråga om lösen och ersättning för viss särskild egendom är emellertid tidsfristen mera begränsad, nämligen till ett år efter det ersättningsbeslutet vunnit laga kraft utan möjlighet — formellt sett — till förlängning. Betalas ej ersättningen inom uppställd frist medför enligt VL betalningsförsummelsen att företagaren går miste om sin rätt mot ersättningstagaren att ta givet tillstånd i anspråk.

Att fristerna i VL gjorts avsevärt mycket längre än de i ExL torde ha berott på att det ofta tar betydande tid att detaljplanera och utföra företag enligt VL och att man velat frita ersättningsgivaren från att utge ersättningen innan han verkligen använder den rättighet han har fått. Dessa skäl är allttjämt bärande. Ersättningstagarnas anspråk på att inte under alltför lång tid hållas i ovetskap om huruvida deras egendom skall tas i anspråk eller ej synes emellertid motivera en viss förkortning av företagarnas nuvarande betänketider. I samma riktning talar risken för att ersättningstagarna kan drabbas av betydande förluster till följd av förändringar i penningvärdet innan företagaren bestämmer sig för att utnyttja erhållet medgivande. De nuvarande reglerna i 9 kap. 48 och 50 §§ om 50 procents förhöjning av ersättningsbeloppet utöver de åsatta värdena i vissa fall kan sägas rymma viss kompensation för denna risk. Om förhöjningsregeln som utredningen förordar upphävs synes det vara rimligt att fristen förkortas. Därmed minskar också förlustrisken. Det kan innebära en rimlig avvägning mellan de olika intressena att för de normala förhållandena bestämma fristerna till två år vid skada och intrång samt till sex månader vid inlösen, i båda fallen räknat från det lagakraftäggande utslag föreligger i tillstånds- och ersättningsfrågorna. Samtidigt bör emellertid möjlighet beredas vattendomstolen att med tanke på de

mera extraordinära fallen förkorta eller förlänga fristerna. När parterna är ense om annan tid än den som anges i lagen bör vattendomstolen naturligtvis kunna förordna i enlighet med parternas önskemål.

Även efter en skäligen förkortning av den tid inom vilken företagaren har att betala föreskriven ersättning kvarstår naturligtvis en viss risk för att ersättningstagaren inom VL:s område kan drabbas av olägenheter till följd av förändringar i penningvärdet. För att undvika uppenbara orättvisor som kan tänkas inträffa vid betydande ändringar i allmänna prisläget under tiden mellan tidpunkten för skadeuppskattningen (den s. k. värdetidpunkten) och betalningsdagen synes ersättningstagarna därför böra tillförsäkras rätt till gottgörelse för förluster som drabbar dem till följd av den ekonomiska utvecklingen. Tvister om bagatellbelopp bör dock undvikas. Gottgörelse bör med hänsyn härtill utgå bara till dem vilkas förluster ej är ringa. Talan härom bör väckas genom stämning till vattendomstolen. Det bör anmärkas att någon motsvarighet härtill inte finns inom ExL:s område. En dylik reglering torde inte heller behövas där, eftersom tiden mellan värdetidpunkten och betalningsdagen vanligen är kort.

Den inledningsvis berörda principen att åtgärd i vatten inte får utföras förrän ersättning betalats äger giltighet även i det fallet att företagaren med stöd av 11 kap. 67 § första stycket VL bemyndigats att ta ett tillstånd i anspråk, fastän tillståndsbeslutet ännu inte har vunnit laga kraft. Vill han utnyttja ett sådant bemyndigande, måste han följaktligen först betala fastställd ersättning för de skador som uppkommer genom åtgärden. Enligt föreskrift i 9 kap. 67 § tredje stycket får sådan ersättning inte till någon del återkrävas, även om den efter klagan över ersättningsbeslut senare skulle komma att bestämmas till lägre belopp eller ersättning förklarar inte skola utgå. De ersättningsberättigades ekonomiska trygghet torde kräva att detta förbud mot återkrav behålls i framtiden.

Emellertid har i gällande rätt återkravsför-

budet givits en något vidare innebörd än som uttryckligen framgår av lagregeln. Som anmärkts i redogörelsen för gällande rätt har sålunda HD i rättsfallet NJA 1953 s. 341 ansett bestämmelsen innebära att det inte är tillåtet för företagaren att ens avräkna det belopp han utgett för mycket mot ersättningsbelopp som han sedermera blir skyldig fastighetsägaren. Med de föreslagna bestämmelserna i 11 kap. 66 § 2 mom. kommer detta problem normalt att bortfalla. Den slutliga ersättningen för hela fastigheten bestäms i ett sammanhang och från denna ersättning skall avräknas vad som utgått i förskott. I vissa fall kan dock kvittning komma i fråga, t. ex. då skadorna avser olika fastighetsdelar med självständiga marknadsvärden och ersättningen för de olika delarna därför bestäms slutligt vid olika tillfällen. En sådan av värderingstekniska skäl företagen uppdelning bör emellertid inte leda till ett annat materiellt resultat än om förskott hade utgått för hela fastighetens skada. Om den ersättning som först utgått för en fastighet eller fastighetsdel efter fullföljd reduceras eller förklaras inte skola erläggas, bör således överskottet få avräknas mot vad som senare bestäms för den andra fastighetsdelen.

En dylik regel om rätt till avräkning torde få konsekvenser i fråga om ersättningsgivarens möjligheter att fullfölja talan mot ersättningsbeslut, när ersättningen har betalats. Som tidigare anmärkts har HD i pleniavgörandet 1961 s. 743 med tolv röster mot tolv förklarat att någon fullföljdsrätt då inte föreligger. Om emellertid avräkning tillåts torde den teoretiska grunden för fullföljdsförbudet vara undanröjd. Därmed bortfaller också en inskränkning av möjligheterna att under högre rätts prövning föra frågor om lagtolkning och rättstillämpning som utredningen i likhet med minoriteten inom HD anser mindre önskvärd. Samma mening kommer till uttryck i bl. a. vattenöverdomstolens enkätsvar.

Det är tänkbart att skillnaden mellan erlagt och i högre rätt reducerat ersättningsbelopp kan komma att kvittningsvis göras gällande av företagaren i samband med talan

om ersättning för oförutsedd skada. Med hänsyn till de skiftande förhållandena måste det överlämnas till rättstillämpningen att avgöra under vilka omständigheter sådan avräkning bör få ske. Vad som i allmänhet gäller för rätt till kvittning torde härvid få vara vägledande (jfr framställningen i lagberedningens betänkande Utsökningsrätt VI Arbetsgivares kvittningsrätt SOU 1967:3 s. 13 ff). Detta synes bl. a. innebära att kvittning får ske inom den allmänna preskriptionsfristen, räknat från den tidpunkt då den ursprungliga ersättningsfrågan slutligt avgjorts i högre rätt, under förutsättning att den skadade fastigheten inte bytt ägare.

En annan principiellt viktig fråga gäller de förutsättningar under vilka en företagare får tillträda fast egendom som han skall lösa. VL innehåller nu utförliga regler i ämnet. När inlösenbeslutet meddelats i dom som har vunnit laga kraft har företagaren att nedsätta fastställd ersättning för den egendom som skall avstås liksom, när bara en del av fastigheten skall lösas, ersättning för skada och intrång på återstoden. För att vinna rätt att tillträda egendomen har han därefter att säga upp fastighetsägaren. Uppsägning får ske till laga fardag som inträffar näst efter sex månader efter uppsägningen. I synnerhet när det gäller jordbruksfastigheter kan denna bestämmelse leda till ganska långa uppsägningstider. Sker exempelvis uppsägning av sådan fastighet den 30 september 1972, skall egendomen avträdas först den 14 mars 1974. Har domstolen förordnat att inlösenbeslutet får verkställas fastän det inte har vunnit laga kraft, skall egendomen avträdas på fardag som infaller näst efter sex månader efter det tillståndet har givits och uppsägning därefter har ägt rum. Föreskrift att säkerhet skall ställas måste dock vara fullgjord före uppsägningen. Reglerna om rätten till tillträde kompletteras med föreskriften att företagaren före tillträdesdagen även måste betala bl. a. ersättning som till följd av den fasta egendomens avträdande tillkommer fastighetsägaren och inte behöver nedsättas före uppsägningen, t. ex. ersättning för flyttningskostnader.

Motsvarande regler om nedsättning och uppsägning gäller när boningshus eller annan byggnad som används till yrkesutövning skall totalersättas eller flyttas ävensom när företag tillskyndar jordbruksfastighet sådan olägenhet att jordbruket inte kan drivas med fördel i fortsättningen.

De nu angivna reglerna kan sättas ur spel om parterna kommer överens om andra tillträdesvillkor. Vidare har domstolen befogenhet att bestämma längre eller kortare uppsägningstid eller annan tillträdesdag. Förutsättningen för beslut därom är att andra villkor än de i lagen angivna behövs för att förebygga alltför skilda tillträdestider beträffande olika fastigheter eller också att nyttan av ändringen med hänsyn till det ifrågasatta företagets snara genomförande eller annan omständighet prövas vara övervägande i jämförelse med olägenheten därav för den andra parten.

För expropriationslagstiftningens del föreslås i departementspromemorian bestämmelser om exproprierandes rätt till tillträde som i sak överensstämmer med innehållet i gällande ExL. När den exproprierande har nedsatt föreskriven ersättning eller betalt ersättningen till den berättigade och gjort anmälan därom till länsstyrelsen är expropriationen fullbordad. Har tillträde inte skett redan tidigare, är den nye ägaren då berättigad att genast tillträda egendomen. Reglerna kompletteras av bestämmelser om förhandstillträde. Dessa innebär, såvitt är av intresse i förevarande sammanhang, att egendom som omfattas av expropriationstillstånd kan få tillträdas fastän expropriationen inte har blivit fullbordad, om detta är av väsentlig betydelse för den exproprierande. Tiden för tillträdet skall därvid sättas så att ägaren eller annan sakägare får skäligt rådrom. Dessa kan också tillerkännas förskott i avräkning på den slutliga expropriationsersättningen. Förutsättningen härför är dock att expropriationsersättningen uppenbarligen inte blir obetydlig.

Enligt vattenlagsutredningens mening är det mycket väl tänkbart att närma VL:s tillträdesregler till motsvarande regler i ex-

propriationslagstiftningen. De synbarligen något stela reglerna i VL bör således med fördel kunna ersättas med bestämmelser om rätt för företagaren att tillträda egendom som skall lösas utan ett komplicerat uppsägningsförfarande. Förutsättningen härför måste emellertid vara att sakägares berättigade anspråk på hänsyn kan beaktas på ett tillfredsställande sätt. Starka sociala skäl och rättvisemotiv talar för att han i den situation som uppkommer, när företagaren påkallar utnyttjande av sin tvångsrätt, får tillräcklig tid på sig att skaffa ny bostad, ordna nytt arbete eller i övrigt skaffa sig nya utkomstmöjligheter, om situationen kräver det, och därutöver att vidta andra nödvändiga dispositioner på det personliga planet. Utredningen vill föreslå att företagaren berättigas tillträda fast egendom som han skall lösa när han betalt ersättningen för egendomen liksom ersättning för skada genom avståendet och dessutom, i förekommande fall, gjort anmälan till länsstyrelsen. Ersättningstagaren måste emellertid samtidigt få rätt till skäligt uppskov, om hans förhållanden ger anledning till det. Sådana regler kan samordnas med reglerna om rätt att utnyttja tillstånd att begagna annans egendom eller att vidta åtgärd som medför skada för annan och detta utan att någon egentlig saklig ändring behövs i vad som nu gäller enligt 9 kap. 66 §. Det bör anmärkas att möjligheten att föreskriva tillträde med kortare eller längre varsel medför att ersättningens storlek måste bestämmas med hänsyn till tillträdesvillkoren. Detta kan leda till en reduktion av ersättningsbeloppet, om ersättningstagaren får rätt att sitta kvar på fastigheten efter betalningsdagen, men också till förhöjd ersättning för den händelse tillträdesdagen infaller vid en med hänsyn till fastighetens brukande olämplig tidpunkt.

Ett uppskov med tillträdet av egendom som tas i anspråk bör principiellt sett inte ha någon inverkan på frågan om när inlösningen skall anses fullbordad. Rättsverkningarna av inlösningen bör i enlighet med vad utredningen sagt tidigare inträda den dag ersättningen betalats och, i förekommande fall,

anmälan skett. Denna principiella inställning, som strider mot vad som gäller f. n., medför också att länsstyrelsens anmälan till inskrivningsmyndigheten, som enligt 9 kap. 71 § gällande VL skall ske först sedan ersättningen nedsatts och egendomen avträtts, framdeles bör fullgöras utan att tillträdet avvaktas. Vidare bör en av förutsättningarna för återlösen bli att inlösen av fast egendom fullbordats, medan det i nuvarande lag (9 kap. 74 §) uppställda kravet på att egendom avträtts bör uppges.

Till övriga frågor om betalning och tillträde återkommer utredningen i specialmotiveringen.

6.1 Inledning

Vattenlagsutredningen har i föregående kapitel bl. a. föreslagit att VL:s bestämmelser om ersättning genom kraftöverföring skall utmönstras men få viss motsvarighet i ett nytt institut, kallat andelskraft. Rätt till andelskraft får under vissa förutsättningar den vars fallhöjd får tas i anspråk för att tillgodogöras tillsammans med andra fallsträckor i en gemensam vattenkraftstation. Förslaget utgår från att man behåller nuvarande system med utbyggnadsvitsord, dvs. att hela fallsträckan får byggas ut av den som råder över mer än hälften av vattenkraften i fallsträckan. Utredningen har emellertid ansett sig böra redan i denna reformetapp se över bestämmelserna i 2 kap. 5–7 §§ VL om ianspråktagande av annans vattenkraft i syfte att ge dem ett mera tidsenligt innehåll. Utredningens överväganden i denna del redovisas i det följande (6.2). Utredningen behandlar vidare i detta kapitel frågor om villkor för rätt till andelskraft och om det nya institutets sakrättsliga konstruktion (6.3).

Ersättning i pengar för förlorad vattenkraft bestäms nu efter samma grunder som gäller för ersättning genom kraftöverföring. Hur penningersättningen skall bestämmas, om reglerna rörande ersättning i kraft upphävs och nya regler om värdering av fastighetsskada i allmänhet införs, hör också till de frågor som upptas i kapitlet (6.4). Slutligen behandlas ett annat spörsmål som ut-

redningen funnit naturligt att ta upp i anslutning till en utmönstring av reglerna om ersättning i kraft, nämligen frågan om upphävande av reglerna om bygdekraft (6.5).

6.2 Utbyggnadsvitsord

6.2.1 Nuvarande bestämmelser

Strömfallen i våra vattendrag omfattas av den allmänna fastighetsindelningen. Fallsträckan kan vara uppdelad på flera ägare genom ägo gränser tvärs över vattendraget. Ägo gränsen kan också gå i vattendraget parallellt med strömriktningen, varigenom falllets båda sidor kan komma att tillhöra olika ägare. Ett strömfall kan slutligen utgöra en samfällighet för en by eller ett skifteslag, varvid varje fastighetsägare i byn eller skifteslaget innehar en ideell andel i fallet. Det är inte ovanligt att dessa situationer förekommer i kombination inom en fallsträcka som skall byggas ut.

Rådigheten över vattenkraften i ett vattenområde ingår bland de befogenheter som enligt 1 kap. 1 § VL tillkommer vattenområdets, dvs. ofta strandfastighetens, ägare. I fråga om möjligheterna att överlåta vattenområdet eller upplåta särskild rätt till detta gäller allmänna bestämmelser om fast egendom. Rådigheten över vattenkraften kan följaktligen övergå till annan genom överlåtelse av en fastighet eller dess vattenområde i

den mån överlåtelsen är giltig enligt 4 kap. JB och gällande förvärvslagstiftning. Rådigheten kan också övergå till annan genom särskild rättighetsupplåtelse enligt 7 kap. JB. Upplåtelser före JB:s ikraftträdande av rätt till andel i samfällt strömfall såsom nyttjanderätt eller servitut har rättsverkan enligt 35 § lagen (1970:995) om införande av nya jordabalken (JBP).

Enligt den före VL:s tillkomst gällande lagstiftningen kunde vattenkraften i ett strömfall med flera ägare i allmänhet tillgodogöras i en gemensam anläggning bara om ägarna var ense om utbyggnaden. Ett gemensamt tillgodogörande kunde dock framtingas om strömfall utgjorde en samfällighet. Enligt 5 § i den s. k. vattenrättsförordningen (1880:57 s. 1) kunde den delägare som ville utnyttja hela fallet inbjuda övriga delägare att ta del i utbyggnaden. Om inbjudan antogs, bebyggdes fallet för gemensam räkning. Ett slags bolagsförhållande uppkom därigenom mellan delägarna. Om inbjudan avvisades, fick initiativtagaren ensam bebygga och utnyttja fallet på villkor som allmän domstol bestämde.

Vid sekelskiftet framstod det alltmera som ett allmänt intresse av största vikt att våra vattenkrafttillgångar togs i anspråk för produktion av elektrisk kraft. Man var också medveten om att önskemålet om lägsta möjliga kraftpris förutsatte en utbyggnad i stora enheter och det var därför nödvändigt att söka ordna det så att hela den fallhöjd som så att säga naturligt hörde samman kunde tillgodogöras på en gång i en gemensam anläggning. Detta synsätt präglar i hög grad bestämmelserna i 2 kap. 5–7 §§ VL om ianspråktagande av annans vattenkraft och deras förarbeten.

I 2 kap. 5 § behandlas den situationen att ett strömfall till skilda delar tillhör olika ägare. Av 2 kap. 6 § framgår att 2 kap. 5 § inte avser det förhållandet att strömfallens ena sida tillhör en ägare och den andra sidan en annan (jfr Gärde PM II:1 s. 99). Den som äger eller på grund av servitut förfogar över mer än hälften av den efter vattenmängd och naturlig fallhöjd beräknade vattenkraften är

enligt 2 kap. 5 § berättigad att tillgodogöra sig det hela. Det förutsätts att det gemensamma tillgodogörandet innebär en väsentlig teknisk eller ekonomisk fördel jämfört med förhållandet om varje särskild ägare skulle bygga ut sin andel för sig. Samma ordning gäller beträffande rätten att tillgodogöra vattenkraften i två eller flera strömfall som har olika ägare och som har sådant läge att de kan tillgodogöras gemensamt.

När strömfallens båda sidor tillhör olika ägare, har vardera sidans ägare enligt 1 kap. 2 § VL i allmänhet lika lott i vattnet. Initiativrätten till utbyggnad kan därför inte fördelas enligt majoritetsprincipen. Den ena sidans ägare har i stället genom 2 kap. 6 § VL hänvisats att inbjuda den andra sidans ägare att gemensamt utnyttja fallet. Om inbjudan antas utan att parterna kan enas om hur utbyggnaden skall ske, skall vattendomstolen bestämma villkoren. Avvisas inbjudan, får initiativtagaren bygga ut hela fallet. Vill den inbjudne själv utnyttja hela strömfall, får vattendomstolen avgöra frågan om företräde mellan parterna enligt de allmänna reglerna i 2 kap. 38 § andra stycket VL.

Bestämmelserna i 2 kap. 5 och 6 §§ VL avser sålunda att främja ett ändamålsenligt tillgodogörande av vatten genom att möjliggöra upplösning av den tvungna samfällighet som på grund av naturförhållandenas egen beskaffenhet föreligger mellan olika fastigheter beträffande ett strömfall (jfr 1917 års bet. s. 218 f). Föreskrifterna i 2 kap. 7 § åsyftar däremot upplösning av den samfällighet av juridisk art som uppkommer när ett strömfall är samfälld egendom för en by eller ett skifteslag. Man har utgått från att en sådan upplösning i första hand bör komma till stånd genom tillämpning av skifteslagstiftningen (1910 års bet. s. 246, 1917 års bet. s. 219). Men i den mån så inte kan ske, ger 2 kap. 7 § första stycket rätt åt den som förfogar över mer än hälften i strömfall att påkalla inlösen av hela fallet och därefter tillgodogöra sig vattenkraften i detta. Det förutsätts att ifrågasatt inlösen inte medför synnerlig skada för övriga delägare. I 2 kap. 7 § andra stycket öppnas möjlighet för del-

ägare i samfällt strömfall att utan inlösen få utnyttja vattenkraften i fallet för kvarn, såg eller annan mindre anläggning. För dessa situationer har man behållit det inbjudningsförfarande som gällde enligt vattenrättsförordningen.

Tvångsrätt enligt 2 kap. 5–7 §§ VL kan inte beviljas självständigt utan bara i samband med tillstånd att bebygga fallsträckan i fråga. Utbyggnadsföretagets tillåtlighet från allmän och enskild synpunkt skall alltså prövas enligt de allmänna tillåtlighetsreglerna i bl. a. 2 kap. 3 § VL. Genom denna prövning klarläggs huruvida de värden som vattenbyggnaden skapar väger tyngre från samhällselig och allmän ekonomisk synpunkt än de värden som tillintetgörs genom byggnaden. Vattenkraften i fallsträckan hör dock inte till de värden som går förlorade. Däremot mister den enskilde strandägaren sin rådighet över vattenkraften. Prövningen enligt 2 kap. 5 § kan sägas gå ut på en avvägning från nationalekonomisk synpunkt mellan å ena sidan sökandens intresse av att få tillgodogöra sig så stor del som möjligt av vattenkraften i fallet i sin större anläggning och å andra sidan övriga fallägares intresse av att få utnyttja vattenkraft för sina speciella ändamål, t. ex. i separata anläggningar. Kravet i 2 kap. 5 § på majoritet i vattenkraft kan sägas innebära att vissa formella förutsättningar måste vara uppfyllda för att sökanden över huvud taget skall få göra sina anspråk gällande. Fallhöjdsinnehavet utgör alltså här ett mått på utbyggnadsintressets styrka. Gemensamt för 2 kap. 3 och 5 §§ är att de under vissa förutsättningar medger att en befintlig rätt till vatten fullständigas i syfte att möjliggöra ett ändamålsenligt utnyttjande av ett större vattenområde än vattenrätten omfattar.

Det har inte ansetts möjligt att till ledning för tillämpningen av 2 kap. 5–7 §§ ange andra riktlinjer för intresseavvägningen än vad som kommer till uttryck i kravet på väsentlig ekonomisk eller teknisk fördel av ett gemensamt tillgodogörande. Denna grundsats, som lagfästs i 2 kap. 5 §, anses utan särskilt stadgande böra gälla också vid

tillämpning av 2 kap. 6 och 7 §§ (Gärde PM II:1 s. 94, af Klintberg s. 45). Rörande den närmare innebörden av rekvisitet väsentlig ekonomisk eller teknisk fördel framhålls i motiven bl. a. att rekvisitet inte får uppfattas så att hänsyn i främsta rummet skall tas till fördelen för ägarna av de fall eller falldelar som skall ingå i den gemensamma utbyggnaden eller för någon av dem. Medgivandet av en tvångsrätt måste alltid grundas på den nytta från allmän synpunkt som därigenom kan vinnas och inte på den enskildes fördel. Huruvida det gemensamma tillgodogörandet bör få omfatta hela fallet eller eventuellt begränsas får bedömas mot bakgrund av bl. a. det föreliggande kraftbehovet (1917 års bet. s. 213 ff).

I 2 kap. 5–7 §§ uppställs olika villkor för tvångsrätten vilka enligt Gärde (PM II:1 s. 94 f) i huvudsak skall skydda den strömfallsägare som utsätts för tvånget. Ett sådant skydd har ansetts påkallat särskilt av den anledningen att den nationalekonomiska spärren inte såsom i 2 kap. 3 § utformats som ett krav på viss proportion mellan nytta och skada. Till dessa villkor hör kraven i 2 kap. 5 § och 2 kap. 7 § första stycket att företagaren skall ha majoritet i vattenkraft beträffande den fallsträcka som skall byggas ut. Hit hör också bestämmelserna om att ersättning för vad som tas i anspråk skall utgå enligt 9 kap. VL, varvid man förutsatt att ersättningen kommer att utgå i form av kraft (se t. ex. 1917 års bet. s. 213). Vidare kan nämnas förbehållet i 2 kap. 6 och 7 §§ att ägaren inte får tillskyndas synnerlig skada genom att vattnet avstås. Sådan skada har ansetts kunna inträffa t. ex. om en befintlig anläggning där vatten tillgodogörs måste utrivs (1917 års bet. s. 218, 219).

Som anförts tidigare förutsätts för tillämpning av 2 kap. 7 § första stycket bl. a. att en upplösning av samfälligheten inte har kunnat genomföras genom skifte. Detta villkor har i lagen uttryckts som ett krav att det samfälliga strömfallfallet inte utan deläggares förfång kan skiftas vare sig ensamt eller i förening med annat samfälligheten tillhörigt vattenområde. Stadgandet, som härrör från

1910 års kommittéförslag, svarar mot en föreskrift i 4 § 1866 års skiftesstadga att möjligheten till skifte står öppen bara då skiftet kan ske utan övriga delägares förfång. Möjligheterna till skifte av samfällt strömfall regleras numera bl. a. genom de allmänna bestämmelserna om fastighetsreglering i 5 kap. FBL. Genom fastighetsreglering får mark överföras bl. a. från samfällighet till fastighet (5 kap. 1 §). Det förutsätts bl. a. att lämpligare fastighetsindelning eller eljest mer ändamålsenlig markanvändning vinnas samt att fördelarna härav överväger de kostnader och olägenheter som regleringen medför (5 kap. 4 §). Fastighetsreglering som begärs av sakägare får genomföras bara om den är nödvändig för att sökanden tillhörig fastighet skall förbättras (5 kap. 5 §). Vid fastighetsreglering skall iakttas att varje däri ingående fastighet får sådan sammansättning och utformning att den inte i mindre mån än före regleringen lämpar sig för avsett ändamål (5 kap. 8 §). Av visst intresse är också de särskilda bestämmelserna om behandlingen av fiske vid fastighetsbildning. Fiske får inte uppdelas genom fastighetsbildning på sätt som medför olägenhet av någon betydelse för fiskevården. Uppdelning får dock ske, om den är nödvändig för att möjliggöra en eljest angelägen ändring i fastighetsindelningen och inte medför avsevärd olägenhet för fiskevården. Är fastighetsbildningen av synnerlig vikt för en lämplig fastighetsindelning eller i övrigt av betydande allmänt intresse, får åtgärden genomföras utan att omfatta fisket, om detta skulle lida avsevärd olägenhet. Syftet med denna undantagsbestämmelse är bl. a. att tillgodose vattenkraftintresset (3 kap. 8 §, jfr prop. 1969:128 s. B 166, 167 och 170).

Beträffande tvångsrättens innebörd enligt 2 kap. 5–7 §§ kan slutligen anmärkas att lagstiftaren har utgått från att tvångsrätten i allmänhet kommer att användas i samband med företag för tillgodogörande av vattenkraft. Rent formellt föreligger dock möjlighet att tillämpa 2 kap. 5–7 §§ också när det är fråga om en uppdämning och avledning av vatten för bevattningsändamål eller om an-

nat sätt att använda vatten till ekonomisk nytta (1910 års bet. s. 241).

6.2.2 Reformbehovet

Bestämmelserna om utbyggnadsvitsord berörs inte i utredningens direktiv och har uppmärksammats bara i ett par enkätsvar. *Vattenöverdomstolen* anser sålunda att reglerna i 2 kap. 5–7 §§ VL bör kunna förenklas och tillägger att under senare tid har såvitt bekant uteslutande 2 kap. 5 § tillämpats. Enligt vattenöverdomstolens mening kan det ifrågasättas om en ny VL bör medge utbyggnadsvitsord i andra situationer än då den som vill bygga ut förfogar över en majoritet i fallsträckan. *Vaso* konstaterar i sitt enkätsvar att bestämmelserna i 2 kap. 5–7 §§ fungerar bra.

6.2.3 Utredningens förslag

Bestämmelserna i 2 kap. 5–7 §§ VL har det allmänna syftet att så långt som möjligt underlätta en rationell utbyggnad av vattenkrafttillgångarna. Man har på olika sätt sökt övervinna de hinder mot exploatering som kan följa av att strömfällen har flera ägare. Om äganderättsförhållandena är sådana att den byggande förfogar över mer än hälften av vattenkraften, öppnar 2 kap. 5 § möjlighet för honom att ta i anspråk återstående vattenkraft för gemensam utbyggnad. Lagstiftaren har också beaktat att strömfallets båda sidor kan ha olika ägare till följd av att ägogränsen går i strömriktningen och att de båda sidorna då i allmänhet har lika lott i vattnet. I dessa situationer då utbyggnadsvitsord enligt 2 kap. 5 § vanligen inte kan erhållas kan ena sidans ägare framtvinga utbyggnad efter ett inbjudningsförfarande med stöd av 2 kap. 6 §. Slutligen ger 2 kap. 7 § möjlighet för den som innehar ideell andel i samfällt strömfall att exploatera hela fallet.

Som utredningen tidigare har framhållit kommer det alltså att behövas bestämmelser som öppnar möjlighet till tvångsförvärv av annans vattenkraft. Vad vattenöverdomstolen anfört tyder emellertid på att man här

kanske kan nöja sig med den reglering av frågan som f. n. innefattas i 2 kap. 5 §, och utredningen vill till en början uppehålla sig vid det lagrummet.

Det har inte från något håll hävdats annat än att den i 2 kap. 5 § fastslagna majoritetsprincipen bör upprätthållas. Enligt utredningens mening kan det möjligen göras gällande att majoritetsprincipen är för stel. Som anförts i det föregående ägs återstående tillgångar på utbyggd men utbyggbar vattenkraft till väsentlig del av staten och i övrigt oftast av större kommunala och enskilda kraftbolag. Starka kraftintressen kan följaktligen uppträda också på minoritetssidan, och man kan knappast ur fallhöjdsinnehavets storlek dra några bestämda slutsatser om den ena eller andra partens förutsättningar att utföra och driva företaget på ett i tekniskt och ekonomiskt hänseende betryggande sätt. Det kunde därför stå i god överensstämmelse med grunderna för Kungl. Maj:ts prövningsrätt i vattenmål att tillerkänna även en minoritetsdelägare initiativrätt till utbyggnad, särskilt som prövningsrätten också inrymmer effektiva möjligheter att hindra en från allmän synpunkt mindre önskvärd exploatering. Det får emellertid antas att kraftintressenterna har inrättat sig efter nuvarande rättsliga reglering och att deras långsiktiga planering av kraftproduktionen följaktligen kan förryckas, om majoritetsprincipen uppges. Att fallhöjdsinnehavet under alla förhållanden kan berättiga till andelskraft föranleder inte till annat bedömande, eftersom även ett sådant kraftuttag kan kräva omfattande investeringar. Vattenlagsutredningen anser därför att det i 2 kap. 5 § alltså bör slås fast att utbyggnadsvitsord tillkommer den som förfogar över majoritet i vattenkraft i fallsträckan.

Utredningen vill i anslutning härtill ta upp frågan ur vilka rättigheter till vattenområdet som majoriteten i vattenkraft bör härröra. Enligt utredningens mening bör man liksom f. n. utgå från att förhållandena skall regleras på ett för framtiden bestående sätt och att sökanden därför inte bör få tillgodoräkna sig

tidsbegränsade rättighetsupplåtelser eller rättigheter som inte förenas med strömfallsfastigheten. Med denna utgångspunkt bör sökanden självfallet liksom f. n. få tillgodoräkna sig vattenkraften i fallhöjd som innehas med äganderätt eller på grund av servitut som gäller för all framtid. Avtal om upplåtelse av annan nyttjanderätt än tomträtt är enligt 7 kap. 5 § JB i princip inte bindande längre än femtio år från det avtalet slöts och bör följaktligen inte heller kunna ligga till grund för utbyggnadsvitsord. Det torde ännu så länge vara en huvudsakligen teoretisk fråga huruvida fallhöjdsinnehav på grund av tomträtt bör godtas. I fråga om tomträtts innehåll framgår av 13 kap. JB bl. a. följande. Rättigheten upplåts på obestämd tid men kan efter vissa längre tidsperioder bringas att upphöra efter uppsägning. I tomträtt får upplåtas panträtt och annan nyttjanderätt än tomträtt liksom servitut och rätt till elektrisk kraft, och servitut får upplåtas till förmån för tomträtt. Tomträttsinnehavaren har oinskränkt rätt att överlåta tomträtten. Enligt vattenlagsutredningens mening bör tomträttsinstitutet med hänsyn särskilt till att tomträttsupplåtelse inte är tidsbegränsad kunna jämföras med äganderätt vid beräkning av utbyggnadsvitsord.

Det nu sagda har närmast avsett förhållandet, när fallhöjden ingår i en odelad strandfastighet med en ägare. Det förekommer emellertid att samfälliga strömfäll ingår som delar av en fallsträcka som skall byggas ut liksom att enstaka fälldelar kan innehas av flera ägare med samäganderätt. Frågan huruvida rättigheter till ideella andelar av dessa slag får tillgodoräknas har i stor utsträckning fått överlämnas till rättstillämpningen.

Vad först gäller andel i samfällt strömfäll kan rättsläget sammanfattas så att sökanden med tillämpning av grunderna för 2 kap. 5 § och lagrummets tolkning i rättspraxis (NJA 1949 s. 18) får tillgodoräkna sig andel som han förfogar över på grund av äganderätt eller servitutsrätt som gäller för all framtid (jfr föredragande revisionssekreteraren i NJA 1957 s. 787). Det kan tilläggas att upplåtelse i servitutsform av rätt till andel i samfällt

strömfall har förekommit i mycket stor utsträckning — sammanlagt flera tusen avtal, omfattande en betydande del av landets utbyggnadsvärda vattenkraft — och att servituten i allmänhet intecknats. Undantagsvis lär också upplåtelse ha skett i form av nyttjanderätt. Den tvekan som tidigare rätt om ifrågavarande upplåtelsers sakrättsliga verkan har undanröjts genom bestämmelserna i 35 § JBP. Där föreskrivs att om det genom avtal före JB:s ikraftträdande har upplåtits rätt till samfällt strömfall såsom nyttjanderätt eller servitut och andelens ägare vid ikraftträdandet är bunden av upplåtelsen på den grund att han själv är upplåtare eller att han förvärvat andelen med förbehåll om rättighetens bestånd, så har avtalet rättsverkan enligt sitt innehåll utan hinder av att upplåtelsen avser andel i samfäll egendom. Detsamma gäller om rättigheten vid ikraftträdandet är intecknad eller ansökan om inteckning av rättigheten då är beroende på prövning. Enligt uttalanden i förarbetena har bestämmelserna tillkommit med hänsyn särskilt till reglerna om utbyggnadsvitsord i 2 kap. 5 § VL. Det är uppenbart att de rättighetsupplåtelser som sålunda åtnjuter sakrättsligt skydd bör få tillgodoräknas för utbyggnadsvitsord. Utredningen vill dock erinra om att upplåtelser av servitut eller nyttjanderätt i fastighets andel i mark enligt 7 kap. 9 § JB inte får sakrättslig verkan. Sådana rättigheter till andel i samfällt strömfall bör alltså inte beaktas vid beräkning av utbyggnadsvitsord, om de grundas på upplåtelser som skett efter den 31 december 1971.

Med samfällt strömfall torde f. n. förstås sådant strömfall som tillhör oskift by eller annan samfäll mark eller som vid skifte av samfällighet inte ingått i skiftet (jfr 2 kap. 7 § VL). Begreppet omfattar med en sådan utformning även vattenområden till samfälligheter vilka tillkommit med stöd av 6 kap. FBL. Däremot torde vattenområde som utgör gemensam ägovidd för två eller flera fastigheter inte utgöra samfällt strömfall i vedertagen mening. Utredningen anser att sökanden bör få tillgodoräkna sig varje inne-

hav av andel i vattenområde som hör till flera fastigheter gemensamt. Avgränsningen kan då lagtekniskt lösas genom en hänvisning till vad som enligt 1 kap. 3 § FBL utgör samfällighet (jfr prop. 1969:128 s. B 80 och justitiedepartementets promemoria Ds Ju 1971:16 med förslag till anläggningslag och lag om förvaltning av samfälligheter s. 457 f).

Om ett strömfall utan att vara samfällt ägs av flera personer, t. ex. tillhör en fastighet med flera ägare, får enligt af Klintberg (s. 43) frågan om utbyggnadsvitsord avgöras enligt exempelvis lagen (1904:48 s. 1) om samäganderätt. Detta skulle innebära krav på samfällt beslut av delägarna för försäljning eller servitutsupplåtelse med rätt för varje delägare att påkalla domstolsbeslut om försäljning på offentlig auktion. I rättsfallet NJA 1949 s. 18 uttalades inom vattenöverdomstolen den mening att samäganderättslagens bestämmelser helt skulle kunna åsidosättas om en delägare, som ville mot de andras bestridande tillgodogöra sig även deras andelar i den gemensamma fallsträckan, fick för utbyggnadsvitsord tillgodoräkna sig sin andel i fallsträckan. Vid bedömning av frågan om utbyggnadsvitsord borde enligt denna mening samäganderätten som sådan anses representera ett mot företagarintresset motstående sakägarintresse på samma sätt som om falldelen tillhört en särskild juridisk person.

I rättsfallet NJA 1957 s. 787 var fråga bl. a. huruvida delägare i samägd fastighet kunde såsom servitut upplåta rätt till vattenkraft. HD:s majoritet (tre ledamöter) besvarade frågan nekande. I målet förekommer vissa uttalanden som tyder på att sökande i vattenmål dittills ibland tillåtits att för utbyggnadsvitsord enligt 2 kap. 5 § VL tillgodoräkna sig vattenkraft som belöper på egen andel i samägd fastighet (se t. ex. justitieråden Karlgren, s. 820, och Lind, s. 822, enligt vilka denna praxis bekräftats genom NJA 1949 s. 18). Frågan om tillämpningen av 2 kap. 5 § VL i samäganderättsfallen behandlas utförligt i Hillert, Servitut — förman och last s. 339 ff. Hillert anser att den

lösning som troligen står närmast lagstiftarens intentioner är att inte tillåta samägare att individuellt åberopa sin andel i samägd fastighet (a.a. s. 349).

Av utredningen i NJA 1957 s. 787 framgår att de nu aktuella andelsinnehavaren saknar nämnvärd betydelse som grund för utbyggnadsvitsord. Det finns likväl anledning att söka klarlägga vad som kan böra gälla för framtiden.

Vad först angår rätt till vattenkraft som upplåtits i servitutsform från andel i samägd fastighet uppställs i 7 kap. 9 § JB förbud mot servitutsupplåtelse från sådan andel (motiv se prop. 1970:20 Del B 1 s. 374 ff) och något sakrättsligt skydd för äldre upplåtelser har inte tillskapats genom JBP. Under dessa omständigheter torde en sökande inte heller böra tillåtas att åberopa sådana upplåtelser för utbyggnadsvitsord enligt 2 kap. 5 § VL.

Beräffande sökandens rätt att tillgodoräkna sig vattenkraft som kan hänföras till egen andel i samägd fastighet kan å ena sidan konstateras att överlåtelse av sådan andel från civilrättslig synpunkt är fullt giltig (jfr 4 kap. 8 § JB och prop. 1970:20 Del B 1 s. 171 ff). Det finns följaktligen stöd för uppfattningen att vattenkraft som sökande förfogar över på grund av sådant andelsinnehav också bör kunna tillgodoräknas honom för utbyggnadsvitsord enligt 2 kap. 5 §. Å andra sidan skulle vid en sådan tillämpning av 2 kap. 5 § kunna kvarstå ett behov att ta i anspråk den vattenkraft som belöper på återstående ideella andelar i fastigheten. Ett sådant ianspråktagande skulle emellertid innebära att en servitutsliknande rättighet fastställs att gälla i andel av fastighet, vilket får anses strida mot den civilrättsliga regleringen i 7 kap. 9 § JB. Ett ianspråktagande enligt 2 kap. 5 § VL bör alltså avse all vattenkraft som belöper på den samägda fastigheten, och sökanden bör inte till någon del få tillgodoräkna sig vad som sålunda tas i anspråk. Det kan invändas att man vid tillämpning av 2 kap. 5 § på samfällt strömfall vari sökanden har del tillskapat just sådana rättigheter i ideella andelar som enligt det nyss sagda bör

anses otillåtna. Detta får dock betecknas som en av starka praktiska skäl redan accepterad undantagslösning. Några tillräckligt bärande skäl för en liknande särbehandling av samäganderättsfallen synes inte föreligga.

Även samäganderättslagens bestämmelser om samägd egendoms försäljning vid förvaltningstvister synes leda till en sådan tillämpning av 2 kap. 5 § VL som nu har antytts. En delägare kan sålunda i allmänhet inte hindra att egendomen säljs, om en annan delägare begär det. Lagens bestämmelser om tvångsförsäljning kan dock sättas ur spel genom avtal mellan delägarna. Om en sökande har uppnått utbyggnadsvitsord först genom att vattenkraft som belöper på andel i samägd egendom tillgodoräknats honom, kan situationen tydligen bli den att sökanden efter en sedermera framtingad försäljning enligt samäganderättslagen kommer att sakna majoritet i fallsträckan. Hans rådighet över vattenkraften har med andra ord i detta läge inte haft den stabilitet som förutsätts i 2 kap. 5 §.

En tillämpning av 2 kap. 5 § enligt vilken andelsinnehav av detta slag inte beaktas för utbyggnadsvitsord erbjuder också vissa praktiska fördelar. En fastighet kan tillhöra flera ägare utan att samäganderätt i teknisk mening föreligger (jfr 19 § andra stycket samäganderättslagen), bl. a. om egendomsgemenskapen kan hänföras till ett bolagsförhållande. I ett sådant fall då egendomen innehas för viss verksamhet synes det vid tvist mellan delägarna om egendomens exploatering inte böra tillåtas en av dem att såsom sökande i vattenmål tillgodoräkna sig sin andel för utbyggnadsvitsord. En gränsdragning mellan samäganderätt och bolagsförhållande möter ibland svårigheter (se SvJT 1971 rf. s. 12). Däremot kan en entydig gräns dras mellan samägande- och samfällighetssituationerna, vilket är en fördel inte minst med tanke på att hithörande frågor i en framtid kan komma att avgöras helt i administrativ ordning.

En ytterligare fråga är om sökanden bör få tillgodoräkna sig tidigare förvärvat rätt att enligt 2 kap. 5 eller 6 § VL ta i anspråk annans vattenkraft. Frågan torde kunna få

viss praktisk betydelse, när en befintlig kraftstation skall utvidgas eller läggas ner i syfte att låta däri tillgodogjord vattenkraft i stället utnyttjas i en större anläggning.

Ett medgivande enligt 2 kap. 5 eller 6 § VL att tillgodogöra annans vattenkraft anses konstituera en servituts- eller nyttjanderätt till vattenkraften som består till dess företaget överges (1917 års bet. s. 237, jfr af Klintberg s. 47). Det har synts tveksamt om den förvärvade rättigheten vid en ny tillämpning av 2 kap. 5 § kan sägas gälla för all framtid såsom förutsätts i lagrummet. Ett tillgodoräknande förmenas åtminstone teoretiskt kunna leda till att majoritetsregeln kringgås genom successiva förvärv av allt större delar av en utbyggbar fallsträcka. Övervägande skäl har därför ansetts tala för att man inte bör tillåta den som enligt 2 kap. 5 eller 6 § har förvärvat rätt att tillgodogöra annans vattenkraft att åberopa förvärven för fortsatt ianspråktagande av annans fallhöjd (af Klintberg s. 50).

De nu redovisade synpunkterna torde utgå från att sökanden genom successiva tillstånd av vilka bara det sista tas i anspråk skulle med stöd av 2 kap. 5 § kunna utvidga sitt fallhöjdsinnehav. Mot detta torde emellertid bl. a. kunna invändas att de tidigare medgivandena att ta annans fallhöjd i anspråk förfaller, om tillståndet inte utnyttjas inom föreskriven tid (jfr 2 kap. 22 § tredje stycket VL). Rättighetens giltighetstid sammanfaller alltså i de angivna situationerna med byggnadstiden enligt 11 kap. 63 § VL.

I fråga om rättighetens bestånd är att märka att VL inte innehåller något allmänt stadgande om när ett vattenbyggnadsföretag skall anses övergivet. Att driften vid ett vattenverk varit nedlagd under ganska lång tid har i rättspraxis inte ansetts medföra att dämmningsrätter e. d. har förfallit (se af Klintberg s. 156). Om vattendomstolen enligt 2 kap. 34 § VL meddelar beslut att vattenbyggnad skall utrivas anses visserligen företaget övergivet och de med byggnaden förenade rättigheterna förfallna (1917 års bet. s. 264 f). Samma verkan torde emellertid inte inträda, om domstolen meddelar utrivnings-

beslut beträffande en äldre kraftstation i samband med att tillstånd ges till en ny kraftanläggning vid vilken bl. a. den vattenkraft som tillgodogjorts i den äldre anläggningen skall utnyttjas (jfr af Klintberg s. 154). Något hinder mot att i en sådan situation förordna att rätt att tillgodogöra vattenkraft som är förenad med den äldre anläggningen för framtiden skall vara förenad med den nya strömfallsfastigheten torde inte föreligga. Det anförda ger vid handen att sökanden i princip bör för utbyggnadsvitsord till den nya anläggningen få tillgodoräkna sig den vattenkraft som med stöd av 2 kap. 5 § VL tagits i anspråk för den äldre anläggningen, om denna ägs av honom. Även om vissa invändningar skulle kunna riktas mot ett sådant ställningstagande, bör den gamla anläggningen naturligen betraktas som ett helt oavsett om vattenkraften däri tillgodogörs på grund av äganderätt, avtalservitut eller medgivande enligt 2 kap. 5 §.

Vattenlagsutredningen övergår härefter till frågan om det för framtiden behövs någon motsvarighet till bestämmelserna i 2 kap. 6 och 7 §§. Det är givet att bestämmelserna kan ha haft en viktig uppgift att fylla i vattenkraftutbyggnadens första skeden. Exploateringen måste då av tekniska skäl inriktas på förhållandevis koncentrerade fallsträckor i de mera tätbefolkade delarna av landet och det var naturligtvis då också realistiskt att räkna med de särskilda former av ägosplittring i strömfällen som de båda lagrummen avser. I takt med den vattenbyggnadstekniska utvecklingen som möjliggjort utbyggnad av allt längre fallsträckor har dessa situationer enligt sakens natur blivit allt ovanligare. Detta gäller särskilt den i 2 kap. 6 § avsedda situationen att fallsträckan genom ägo gräns i strömriktningen i sin helhet är uppdelad på olika ägare med lika lott i vattnet. Lagrummet torde ytterligare ha förlorat i betydelse genom att kraftproducenterna successivt har förvärvat merparten utbyggnadsvärd vattenkraft. Man måste nämligen utgå från att om strandägarna på ömse sidor är kraftproducenter överenskommen

träffas om utbyggnad utan att parterna behöver falla tillbaka på ett inbjudningsförfarande enligt 2 kap. 6 §. Utredningen anser det inte motiverat att bestämmelsen behålls för att möjliggöra utbyggnad i något exceptionellt undantagsfall och förordar att den utmönstras.

Vad sedan gäller bestämmelserna i 2 kap. 7 § får den moderna utbyggnadstekniken antas ha medfört att det numera helt sällan kan bli fråga om utbyggnad som omfattar enbart ett samfällt strömfall eller del därav. Som antytts tidigare är det däremot inte ovanligt att samfällda strömfall ingår som delar av en längre utbyggnadssträcka. Det råder visserligen i någon mån delade meningar om den byggande härvid kan med stöd av 2 kap. 5 § VL förvärva rätt att utan inlösen enligt 2 kap. 7 § första stycket tillgodogöra sig den samfällda falldelen. Enligt af Klintberg (s. 44) är det inte nödvändigt att tillämpa 2 kap. 7 §, även om den byggande förfogar över majoritet i det samfällda strömfall. Enligt Hillert (s. 333 not 1) skall 2 kap. 5 och 7 §§ tillämpas samtidigt, om den byggande har majoritet i samfälligheten. Hillert lämnar däremot öppet hur man skall förfara, om den byggande inte alls är delägare i samfälligheten eller bara har en minoritetsandel men samtidigt har utbyggnadsvitsord beträffande hela fallsträckan enligt 2 kap. 5 §. Enligt utredningens mening är det otänkbart att man i denna situation skall tillåta utbyggnad av fallsträckan med undantag för samfälligheten, något som för övrigt oftast inte går att praktiskt genomföra. När ett samfällt strömfall ingår som del av en utbyggnadssträcka bör alltså strömfall. alltid kunna tas i anspråk med stöd av 2 kap. 5 §, om den byggande har utbyggnadsvitsord beträffande hela fallsträckan. Som utredningen tidigare framhållit bör den byggande härvid få tillgodoräkna sig innehav av andel i samfälligheten. Bestämmelserna i 2 kap. 7 § första stycket saknar alltså i denna situation praktisk betydelse.

I fråga om behovet av det nämnda stadgandet bör dessutom beaktas att den tvångsupplösning av samfällighet som stadgandet

medger närmast får uppfattas som ett medel att i kraftutbyggnadens intresse kringgå de hinder mot skifte av samfällt strömfall som uppställts i jorddelningslagen och dess äldre motsvarighet. Medan jorddelningslagens förbud mot skifte till förfång för delägare i allmänhet torde ha hindrat att samfälligheten upplöstes genom skifte, kan något sådant generellt hinder inte anses föreligga enligt FBL. Som anförts tidigare får det antas höra till sällsyntheterna att en utbyggnad enbart omfattar ett samfällt strömfall. Skulle det likväl inträffa bör den byggande, som får förutsättas förfoga över mer än hälften av vattenkraften i strömfall. i allmänhet kunna utverka fastighetsreglering i syfte att överföra vattenområdet till respektive fastigheter. Frågan om rätten att tillgodogöra vattenkraften i hela strömfall. får därefter avgöras med tillämpning av majoritetsprincipen enligt 2 kap. 5 §. Bestämmelserna i 2 kap. 7 § första stycket är alltså också i denna situation överflödiga.

Bestämmelserna i 2 kap. 7 § andra stycket öppnar möjlighet för varje delägare att i samfällt strömfall bygga kvarn, såg eller annan mindre anläggning utan att lösa fallet. Ett tillstånd att bygga enligt stadgandet innefattar dock inte något skydd mot ett senare inlösenförfarande jämlikt 2 kap. 7 § första stycket. Stadgandet, vars undantagskaraktär betonats redan i 1910 års betänkande, framstår numera som helt otidsenligt och bör utmönstras.

6.3 *Andelskraft*

Av vad utredningen tidigare anført torde det i stora drag framgå vilket innehåll som bör ges åt bestämmelserna om det nya institutet andelskraft. Utgångspunkten är alltså att en fallsträcka som skall byggas ut har olika ägare och att fallsträckan till en del måste tas i anspråk med stöd av 2 kap. 5 § VL. Den vars fallhöjd tas i anspråk skall då under vissa förutsättningar kunna få del i kraftproduktionen i förhållande till sitt fallhöjdsinnehav mot skyldighet att i motsvarande mån bidra till kostnaderna för kraftanläggningens ut-

förande, drift och underhåll efter hand som de uppkommer.

Vattenlagsutredningen har utgått från att rätten till andelskraft lika litet som rätten till ersättning genom kraftöverföring kan inträda som en undantagslös konsekvens av att 2 kap. 5 § tillämpas. De faktiska förhållandena på elförsörjningens område innebär som utredningen tidigare har utvecklat att det i allmänhet bara inom kraftproducenternas egen krets lär föreligga något intresse av andelskraft. Mottagarna kommer alltså i regel att utgöras av kraftproducenter. Här framträder en karakteristisk avvikelse från nuvarande kraftersättningsystem, där mottagarna i alla händelser vid VL:s tillkomst förutsatts vara lokala småförbrukare. Det nya institutets tillämpningsområde torde också på det sättet begränsas av de faktiska förhållandena att smärre fallhöjdsinnehav i allmänhet inte bör föranleda anspråk på andelskraft. Sådana innehav torde nämligen representera så obetydliga kraftbelopp att de inte motiverar de distributionstekniska och administrativa insatserna för ett uttag av andelskraft.

De begränsningar i institutets tillämplighet som utredningen nu berört bör på något sätt komma till uttryck i lagtexten. I sammanhanget uppkommer också frågan hur den som önskar utnyttja sin rätt till andelskraft lämpligen bör göra sitt anspråk gällande.

Det ligger nära till hands att jämföra med den situation som f. n. behandlas i 2 kap. 6 § VL. Parterna betraktas där som jämbördiga i vad avser de till strömfallet knutna intressena och lagen anvisar den som vill bygga ut hela fallet att i första hand inbjuda motsidan att delta i företaget. En sådan generell inbjudningsskyldighet synes emellertid alltför omfattande, eftersom man ju måste räkna med att i en fallsträcka med flera ägare långt ifrån alla minoritetshavare är intresserade av att delta i en utbyggnad.

Enligt finsk lag har den som äger mer än 20 % av vattenkraften i ett utbyggbart fallkomplex rätt att ta initiativ till utbyggnad med skyldighet för honom att inbjuda samtliga ägare av andelar om mer än 1 % av

vattenkraften att delta i utbyggnaden. Om en motsvarande ordning skulle införas för Sveriges del, synes gränsen för rätt att delta böra sättas väsentligt högre i syfte att undvika meningslösa inbjudningar. En gränsdragning med hänsyn till innehavets storlek blir dock med nödvändighet mycket schablonmässig vilket kan kräva olika undantagsregler för att undvika otillfredsställande resultat i det särskilda fallet.

En annan jämförelsegrund erbjuder de olika regler om samverkan mellan fastigheter som finns i t. ex. 3, 7 och 8 kap. VL samt i lagstiftningen om s. k. gemensamhetsanläggningar. Dessa lagregler går ut på att bereda fastigheter möjlighet att delta i företag som är till gemensam nytta mot skyldighet att bidra till kostnaderna för företaget. Enligt det nyligen framlagda förslaget till anläggningslag, som bl. a. omfattar dikningsföretag enligt VL, krävs för anslutning att det är av väsentlig betydelse för fastigheten att ha del i anläggningen (jfr PM med förslag till anläggningslag och lag om förvaltning av samfälligheter, Ds Ju 1971:16 s. 2). Förslaget överensstämmer med FBL:s rekvisit för samfällighetsbildning (6 kap. 1 §). Som anförts tidigare kan det för minoritetsdelägarna vara ett förstahandsintresse att få del i kraftproduktionen. Delägaren har haft berättigad anledning att planera sin verksamhet med utgångspunkt i att minoritetsinnehav vid utbyggnad medför rätt till motsvarande kraftbelopp. Å andra sidan kan de marginella krafttillskottet här blir fråga om knappast anses vara av väsentlig betydelse för verksamheten i ett större kraftföretag, t. ex. vattenfallsverket. Om väsentlighetsrekvisitet godtas som villkor för deltagande i kraftutbyggnad, skulle institutets tillämpningsområde följaktligen bli alltför snävt. Som förutsättning för en minoritetsdelägars rätt att delta i utbyggnaden synes därför lämpligen böra anges att deltagandet är av betydelse för hans verksamhet. Med en sådan formulering kan också andra minoritetshavare än kraftföretag få möjlighet att delta, när de tekniska och ekonomiska förutsättningarna härför föreligger. Det kan t. ex. vara fråga om en industri

eller ett kommunalt eldistributionsföretag.

En särskild fråga är om delaktighet bör kunna vägras, trots att betydelsekravet är uppfyllt. Detta skulle med andra ord innebära att majoritetshavarens intresse att ensam få tillgodogöra sig all vattenkraft i det utbyggda fallet skulle ges företräde framför minoritetshavarens berättigade anspråk på delaktighet. Gällande rätt talar i viss mån för att frågan bör besvaras jakande. Enligt nuvarande 9 kap. 13 § VL skall sålunda ersättning inte utgå i kraft utan i pengar, om kraftöverföringen skulle medföra olägenheter av betydelse för ena eller andra parten. Som enda exempel på sådana olägenheter för ersättningsgivaren nämns i motiven orimliga överföringskostnader (jfr NJA II 1919 s. 264). Man har knappast anledning att för framtiden räkna med olägenheter av det slaget, och det är svårt att tänka sig några andra situationer då majoritetshavarens olägenheter av att avstå andelskraft skulle bli så stora att minoritetshavarens intresse bör få vika. Möjligt kan leverans av andelskraft någon gång förutsätta en sammankoppling av olika kraftsystem som inte kan genomföras utan risk för allvarliga störningar i leverantörens system. Det är emellertid knappast troligt att olägenheter av detta slag inte kan förebyggas. Det kan tilläggas att det för den byggande alltid torde vara en olägenhet att avstå från kraft och att dessa olägenheter naturligtvis växer i takt med kraftbortfallet. Detta förhållande måste givetvis fränkännas betydelse i sammanhanget. Slutsatsen blir närmast att minoritetshavarens rätt att delta i utbyggnaden bör vara ovillkorlig, om betydelsekravet är uppfyllt.

Överenskommelse om gemensam utbyggnad torde i allmänhet komma att träffas, innan ansökan om tillstånd till företaget görs. Det bör emellertid inte överlämnas åt initiativtagaren att i tvistiga fall bedöma för vilka övriga intressenter det kan vara av betydelse att delta i utbyggnaden. Det förefaller också onödigt komplicerat att låta vattendomstolen som ett led i förberedelserna för tillståndsprövningen bestämma att initiativtagaren skall inbjuda vissa minoritets-

delägare att delta. Enklast torde vara att majoritetshavaren på samma sätt som nu ansöker om tillstånd till företaget och att övriga ägare av vattenkraft i fallsträckan inom erinringstiden framställer anspråk på att få delta. Rätten därtill bör fastställas i tillståndsbeslutet efter prövning huruvida betydelsekravet kan anses uppfyllt. Domstolen bör också kunna meddela närmare föreskrifter om kraftverkets drift så att minoritetsdelägarens särskilda önskemål i möjlig mån kan tillgodoses. Domstolen synes också böra fastställa den s. k. leveranspunkt vid vilken andelskraften skall levereras. Beslutet bör träffas efter bedömning av vad som för båda parterna kan anses vara tekniskt och ekonomiskt lämpligast.

Träffas överenskommelse om gemensam utbyggnad, får det antas att avtalet också kommer att omfatta andelskraftens storlek och vederlagsfrågorna. Parterna bör dock i sista hand kunna falla tillbaka på vissa grundläggande lagregler i ämnet. Med hänsyn till den avtalspraxis som redan har utbildats synes reglerna kunna vara allmänt hållna och utformas i överensstämmelse med vedertagna principer. Minoritetsdelägarens andel i kraftproduktionen bör sålunda motsvara hans andel i den vattenkraft som skall tillgodogöras vid anläggningen. Han bör vara oförhindrad att avstå från viss del av vattenkraften mot ersättning i pengar. Detta innebär ingen ändring i förhållande till vad som gäller om ersättning i kraft. Minoritetshavarens motprestation bör bestå i bidrag till samtliga kostnader för kraftstationens utförande, drift och underhåll efter samma andelstal som för kraftleveransen. Anläggningskostnaderna anses vanligen böra omfatta alla kostnader för att utföra stationen och därtill hörande anläggningar till och med leveranspunkten. Kostnader för förvärv av vattenkraft brukar inte hänföras till anläggningskostnad. Dessa begreppsbestämningar torde inte behöva intas i lagtexten. Enligt nuvarande 9 kap. 21 § VL räknas till driftkostnad skälig avsättning till förnyelsefond. Sådan avsättning torde dock ofta underlåtas i avtalsfallen och minoritetshavaren bör därför som

regel inte belastas med förnyelsekostnader förrän de blir aktuella. Bidraget bör också avse kostnader för de regleringar som betjänar kraftverket.

Man får räkna med att många äldre anläggningar i framtiden kommer att ingå i större nya anläggningar som byggs ut av annan företagare. I sådana situationer ter det sig naturligt att ägaren till den äldre anläggningen inträder som andelskraftstagare. Såvitt gäller storleken av den andelskraft till vilken ägaren av den äldre anläggningen då skall vara berättigad kan ifrågasättas om han skall få tillgodoräkna sig fallhöjd till vilken han ursprungligen förvärvat rätten enligt 2 kap. 5 § VL. Enligt utredningens mening bör detta vara möjligt. Anledning saknas nämligen till annan bedömning i detta fall än vid bestämning av sökandens innehav för utbyggnadsvitsord, då enligt vad tidigare sagts fallhöjd förvärvat med stöd av 2 kap. 5 § bör få beaktas.

En viktig fråga i sammanhanget är andelskraftens rättsliga konstruktion, inte minst med tanke på rättsinstitutets betydelse från finansieringssynpunkt. I fastighetskreditens intresse har i 9 kap. 15 och 16 §§ VL föreskrivits att skyldigheten att tillhandahålla ersättningskraft enligt bestämmelserna i kapitlet skall vara förenad med strömfallsfastigheten eller — om ersättning i kraft lämnas på grund av 9 kap. 14 § — med den kraftverksfastighet varifrån kraften skall levereras. Leveransskyldigheten skall vara oberoende av avyttring och exekutiv försäljning och äga bestånd i vems hand fastigheten än hamnar.

Av förarbetena framgår att hänsynen till fastighetskrediten ansetts kräva inte bara att den belastade fastigheten på ett bestående sätt bundits vid skyldigheten att tillhandahålla ersättningskraft utan också att rätten till kraften inte skall avhändas den berättigade fastigheten (NJA II 1919 s. 272). I konsekvens härmed innehåller 9 kap. 17 § huvudregeln att rättighet till ersättningskraft skall vara förenad med den fastighet till vilken vattenkraften har hört. Samtidigt öppnar emellertid lagen en möjlighet att över-

flytta kraften till annan fastighet. För sådan överflyttning gäller dock vissa begränsningar. För det första får åtgärden inte orsaka förfång för inteckningshavare eller andra rättighetshavare i den fastighet med vilken rättigheten är förenad. För det andra får överflyttningen bara ske till fastighet i närheten av det strömfall varifrån vattenkraften har gått förlorad eller ersättningskraften lämnas. Anledningen till den senare inskränkningen synes närmast vara att kravet på närbelägenhet utgör ett av de klassiska servitutsrekvisiten (jfr Gärde PM II:2 s. 46).

Intet i lagtexten eller dess förarbeten tyder på att föreskriften om överflyttning av ersättningskraft syftar till att möjliggöra överlåtelse av rätten därtill. Förarbetena ger i stället närmast stöd för uppfattningen att någon överlåtelse inte får komma i fråga (NJA II 1919 s. 272 o. 274). Däremot är den som har rätt till ersättningskraft enligt 9 kap. 18 § oförhindrad att upplåta kraften på viss tid.

Om rätten till ersättningskraft sålunda har servitutskaraktär, utgör rätten till elektrisk kraft enligt 15 kap. JB närmast en avkomst rätt. Den utformning det senare institutet slutligen fått i JB kan sammanfattas på följande sätt. Rätt till elektrisk kraft upplåts i fastighet till vilken elektrisk kraftstation hör. Upplåtelsen skall ha skriftlig form. Den till vilken rättigheten har upplåtits kan överlåta den med verkan mot upplåtaren, men överlåtarens svarar för de skyldigheter som enligt upplåtelseavtalet åligger honom, om inte upplåtaren godtar den till vilken rättigheten har överlåtit. Upplåtelse får avse o begränsad tid. Rätt till elektrisk kraft får inskrivas, om kraftstationsfastighetens ägare skriftligen har medgivit detta.

Frågan om andelskraftens sakrättsliga ställning har som nyss antytts nära samband med vissa spörsmål om finansieringen av vattenkraftsutbyggnaderna och om de säkerheter som brukar ställas därvid. I varje fall gäller detta de kommunala och privata kraftverken. För dem har beräknats att under åren 1962—1969 omkring 35 % av finansieringen skett med egna medel. 55 % av in-

vesteringsmedlen har lånats upp på obligations- och aktiemarknaden och resterande 10 % på annat sätt (se Thunholm i SKVP 1970:8 s. 187).

Som säkerheter för obligationslånen, vilka sammanlagt under nämnda period torde ha uppgått till omkring 1 600 Mkr, synes företrädesvis ha utnyttjats fastighetsinteckningar i kraftverk som utbyggnaden avser eller som eljest tillhör den byggande eller honom närstående företag. Vid beräkning av belåningsvärdet hos dessa kraftverksfastigheter har reduktion brukat ske med hänsyn till den värdeminskning som följer med skyldighet att leverera ersättningskraft enligt 9 kap. VL eller att fullgöra andra kraftleveranser enligt avtal om rätt till elektrisk kraft. Därjämte har som säkerheter utnyttjats dels inteckningar i företagens fastigheter med vilka är förenade rätt till ersättningskraft och dels, undantagsvis, företagsinteckningar i lös egendom som hör till den vid visst kraftverk bedrivna rörelsen. I åtminstone ett fall har slutligen gäldenären till säkerhet för obligationslån som handpant pantförskrivit honom tillkommande rättigheter till kraft från vissa kraftverk. Dessa rättigheter har uppgivits grunda sig på avtal som intecknats i berörda strömfallsfastigheter (jfr uttalande av Svenska bankföreningen, återgivet i prop. 1970:145 s. 301).

Utredningen har tagit kontakt med Svenska bankföreningen för diskussion om andelskraftens sakrättsliga konstruktion och de därmed förenade finansieringstekniska frågorna. Bankföreningen har framför allt betonat vikten av att andelskraftstagaren inte blir sämre ställd än ersättningskraftstagaren nu är, när det gäller skyddet för hans rättighet. Han bör sålunda tillförsäkras absolut trygghet gentemot kraftverksägaren och dennes borgenärer. För detta behövs ett skydd som fungerar både vid kraftverksägarens konkurs och vid frivillig eller exekutiv försäljning av kraftverksfastigheten. Ett sådant skydd för andelskraftstagaren ger på samma gång ett absolut skydd för hans inteckningsborgenärer i nämnda situationer. Utredningen anser att de framförda synpunkterna bör beaktas

och förordar att skyldigheten att leverera andelskraft binds vid kraftstationsfastigheten på motsvarande sätt som nu gäller i fråga om ersättning genom kraftöverföring.

Som nyss nämnts bör enligt utredningens mening förutsättningen för att minoritetsdelägare skall få delta i en kraftverksutbyggnad vara att deltagandet är av betydelse för hans verksamhet. Härmed stämmer bäst överens att låta rätten till andelskraft i mottagarens hand utgöra lös egendom ingående i den förmögenhetsmassa han utnyttjar i sin verksamhet med de möjligheter som därmed kan erbjudas att använda rättigheten som kreditunderlag. Genom en sådan ordning uppnås principiell överensstämmelse med vad som gäller för rätt till elektrisk kraft enligt 15 kap. JB, med vilken rättighet rätten till andelskraft även i övrigt har beröringspunkter. För att en sådan lösning skall medföra tillfredsställande belåningsmöjligheter torde lagen (1966:454) om företagsinteckning bör kompletteras så att rätt till andelskraft kommer att ingå bland de i 4 § första stycket p. 3 i lagen angivna rättighetstyper som utgör objekt för företagsinteckning.

6.4 Ersättning för förlorad vattenkraft

6.4.1 Nuvarande ordning m. m.

Som framgått av redogörelsen för 9 kap. 10 och 11 §§ VL skall ersättning för förlorad vattenkraft alltid bestämmas med utgångspunkt i vattenkraftens värde i tillgodogjort skick. Enligt 9 kap. 13 § utgör ersättning genom kraftöverföring den normala kompensationsformen i de vanligaste situationer då vattenkraft går förlorad, nämligen vid ianspråktagande med stöd av 2 kap. 5–7 §§ VL. Ersättning i pengar har emellertid också i dessa fall blivit allt vanligare (jfr Viklund s. 41). I VL:s förarbeten uttalas att ersättningstagarens ställning ekonomiskt sett bör bli i huvudsak densamma vare sig ersättningen utgår genom kraftöverföring eller i pengar. Det anses ligga i sakens natur att bestämmelserna i 9 kap. 19–21 §§ om uttagningskostnad vid ersättning genom

kraftöverföring skall äga motsvarande tillämpning, när ersättning för förlorad vattenkraft utgår i pengar. Om vattenkraften förut är tillgodogjord, inskränker sig avdraget i analogi med vad som gäller vid ersättning genom kraftöverföring till tidigare underhålls- och driftkostnad (NJA II 1919 s. 318 f). I rättstillämpningen framträder bl. a. den skillnaden mellan de båda ersättningsformer- na att ersättning i pengar för förlorad vattenkraft enligt 9 kap. 47 § skall bestämmas att utgå på en gång, medan däremot ersättning i kraft inte till sin storlek bestäms för all framtid utan kan jämkas i betydande omfattning med stöd av 9 kap. 29–31 §§.

Frågan om principerna för värdering av förlorad vattenkraft hör till de mera omtvistade i svensk vattenrätt. Under tiden närmast efter VL:s tillkomst torde man allmänt ha gjort en skönsmässig bedömning med utgångspunkt i prisbildningen vid vattenfallsköp. Fallvärdet uppskattades ofta omkring 5 % av kraftens självkostnad. Under 1930-talet och även senare synes man i stor utsträckning ha hämtat ledning från de normala fallvärdena för fastighetstaxering (Hartzell, Vattenkraftens naturvärde och metoder för bedömning av dess storlek, SVP 1962:4).

I början av 1940-talet övergick dåvarande Norrbygdens vattendomstol till en värderingsmetod som kom att få stor praktisk betydelse för vattenrättsskipningen över huvud. En utgångspunkt var härvid de tidigare refererade uttalandena i motiven till 9 kap. 20 § VL liksom vissa uttalanden under förarbetena om att ersättningstagaren bör beredas andel i den vinst som blir en följd av vattenkraftens gemensamma tillgodogörande (NJA II 1919 s. 278). Domstolens tankegångar har utvecklats av ledamöterna Riben och Zickerman i målet om Midskogs kraftverk (se Viklund s. 50 ff). De anser att motivuttalandena ger utrymme för två olika värderingsprinciper. Enligt den ena har domstolen att bestämma skillnaden i kostnad mellan gemensamt utbyggande, å ena, och separat utbyggnad av de olika falldelarna, å andra sidan. Denna skillnad anses utgöra den

vinst som skall fördelas. Om en falldel inte är utbyggnadsvärd, uppskattas i stället skillnaden mellan marginell värdeökning och marginell kostnad vid tillgodogörande av falldelen i en gemensam anläggning och den marginella vinsten fördelas. Alternativt har domstolen att bestämma och fördela hela vinsten i den gemensamma anläggningen. Företråde ges med tvekan åt den senare principen.

I den vanligaste ersättningssituationen då utbyggd vattenkraft skall värderas brukar domstolarna tillämpa denna s. k. nettoandelsprincip på följande sätt. Man beräknar först värdet vid kraftstationsväggen av hela kraftverkets produktion på grundval av ett pris per kW ekvivalent årseffekt. Från detta värde, som brukar kallas kraftverkets bruttovärde eller bruttonyttan, dras kostnaderna för anläggning, drift, underhåll och förnyelse av kraftverket. Återstoden utgör kraftverkets nettonyttan. Hur stor ersättning som skall tillkomma varje särskild ersättningstagare beror på hur stor del av årsproduktionen som kan utvinnas ur den vattenkraft som skall ersättas och på den större eller mindre nytta som ersättningsgivaren kan anses få av det gemensamma tillgodogörandet. Undantagsvis har därvid olika falldelar ansetts vara till olika stor nytta (jfr målet om Midskogs kraftverk NJA 1954 s. 287 II).

Vid ersättning i bruttokraft skall ersättningstagaren tillhandahållas motsvarande kraftbelopp med skyldighet för honom att betala den kostnad för kraftens uttagande och överföring som domstolen bestämmer. Uttagningskostnaden bestäms i kr per kW till skillnaden mellan bruttonyttan och ersättningstagarens andel i nettonyttan. I uttagningskostnaden skall också ingå kostnaden för de särskilda uttagnings- och överföringsanordningarna. Vid ersättning i nettokraft eller i pengar skall ersättningen motsvara ersättningstagarens andel i nettonyttan.

Det sagda kan åskådliggöras med följande exempel. I målet om Midskogs kraftverk fastställdes i kr per kW bruttonyttan till 1 100, anläggningskostnaden till 582, drift- och underhållskostnaden till 361 och netto-

nyttan till $1\ 100 - 582 - 361 = 157$. En ersättningsstagares andel i netto nyttan bestämdes till 50 kr per kW. Eftersom ersättning skulle utgå i bruttokraft blev uttagningskostnaden $1\ 100 - 50 = 1\ 050$ kr per kW. Vid ersättning i nettokraft eller pengar skulle ersättning ha utgått med ett kraft- eller penningbelopp motsvarande 50 kr per kW ianspråktagen vattenkraft.

Den nu antydda värderingsmetoden har kritiserats av Sterne bl. a. i en artikel i SVP 1957:5. Vissa grundläggande svagheter som enligt Sternes mening kännetecknar metoden framgår av nedanstående avsnitt ur artikeln.

Det ligger i öppen dag att om "nettonyttan" skall kunna angivas med för ändamålet tillfredsställande säkerhet, så måste värdet av kraftverkets produktion och kostnaden för kraftens utvinnande kunna bestämmas med stor noggrannhet. Följande exempel visar att erforderlig noggrannhet härvidlag i regel icke kan uppnås.

I målet om Kilforsens kraftverk har vattendomstolen i dom den 10 april 1953 beräknat att kraftverkets produktion var likvärdig med en året runt tillgänglig effekt av 167 500 kW och att värdet av en kW ekvivalent årseffekt var 120 kr per år. Med användande av 4 % räntefot angavs kapitalvärdet av kraftverkets produktion till $167\ 500 \times 120 \times 25 = 502,5$ Mkr. Kostnaden för kraftens utvinnande upptogs till följande belopp:

<i>Kraftverket</i>	Mkr	Mkr	Mkr
Anläggningskostnad		143,1	
Avsättning till förnyelsefond	30,5		
Drift och underhåll	60,8	91,3	234,4
<i>Årsregleringar</i>			
Anläggningskostnad		33,4	
Avsättning till förnyelsefond	5,5		
Drift och underhåll	24,2	29,7	63,1
<i>Korttidsreglering</i>			
Anläggningskostnad		12,4	
Avsättning till förnyelsefond	2,0		
Drift och underhåll	6,2	8,2	20,6
Summa kronor			318,1

Härtill lades ett risktillägg av 10 % å de kostnader som i VL benämns drift- och underhållskostnader. Ifrågasvarande kostna-

der uppgick för Kilforsens del till 129,2 Mkr. Kostnaden för kraftens utvinnande angavs sålunda till $318,1 + 12,9 = 331$ Mkr och netto nyttan till $502,5 - 331 = 172$ Mkr.

Vilken räntefot som skall användas vid kapitalisering och beräkning av avsättning till förnyelsefond kan vara svårt att angiva. I Kilforsmålet användes 4 %. Tillämpas i stället 5 % räntefot blir det kapitaliserade värdet av kraftverkets produktion 402 Mkr och kostnaden för kraftens utvinnande ca 300 Mkr. Vid 5 % räntefot sjunker alltså netto nyttan till ca 100 Mkr under samma beräkningsförutsättningar i övrigt.

Värdet av Kilforskraften, 120 kr per kW årskraft och år, beräknades av vattendomstolen med utgångspunkt från att marknadsvärdet för årskraft inom centralblocket vid slutet av 1940-talet var 120 kr per kW och år, vilket värde på visst sätt omräknades till 1953 års prisnivå, varefter den uppskattade kostnaden för Kilforskraftens överföring avdrogs. Såväl beräkningen av kraftvärdet som evalveringen av kraftverkets under åren varierande produktion till ekvivalent årskraft inrymmer så många felkällor att rätta kraftvärdet i verkligheten även kan vara 110 eller 130 kr per kW.

Uppskattningen av kostnaden för avsättning till förnyelsefond baserade sig på vissa antaganden om anläggningarnas livslängd. Även om man härvid har vissa erfarenheter att bygga på, torde livslängden i vart fall icke kunna bedömas säkrare än på $\pm 10\%$.

Kostnaden för drift och underhåll av kraftverket och regleringarna uppskattades till 3,65 Mkr per år. En mycket stor del av denna kostnad utgjordes av andel i vattenfallsstyrelsens allmänna omkostnader. Att beräkna hur stor andel härav som bör belöpa på ett speciellt objekt är uppenbarligen utomordentligt vanskligt. Även i övrigt är de framtida kostnaderna för drift och underhåll mycket svåra att uppskatta, varför utan överdrift torde kunna påstås att drift- och underhållskostnaden i realiteten lika väl kan vara 3,3 eller 4,0 Mkr.

De genomförda beräkningarna synas sålunda knappast berättiga till annan slutsats än att värdet av Kilforsens kraftproduktion ligger någonstans mellan 545 och 370 Mkr, och att kostnaden för kraftens utvinnande ligger någonstans mellan 280 och 350 Mkr. Under det extremt ogynnsamma antagandet att alla felbedömningar verkar höjande på kraftproduktionens värde och sänkande på kostnaderna för kraftens uttagande eller tvärtom, skulle alltså netto nyttan bli 265 resp. 20 Mkr. Emellertid finns en viss

sannolikhet för att felbedömningarna i viss mån tar ut varandra. Det är dock uppenbart att det av vattendomstolen uppskattade överskottet 172 Mkr är mycket osäkert och att överskottet i realiteten även kan vara större än 200 Mkr eller mindre än 100 Mkr.

I det valda exemplet var förutsättningarna för ett godtagbart beräkningsresultat gynnsamma. Kraftverkets netto nytta var i vart fall betydande i förhållande till kraftproduktionens värde och kostnaderna för kraftens utvinnande och på grund därav mindre känslig för den bristande noggrannheten i bestämningen av sistnämnda båda belopp. Huvudparten av anläggningskostnaderna var vid tidpunkten för beräkningarnas genomförande nedlagd och känd. I regel är emellertid beräkningsförutsättningarna ogynnsammare. Som exempel härpå kan nämnas Stuguns och Bergeforsens kraftverk, där skillnaden mellan kraftproduktionens värde och kostnaden för kraftens utvinnande är mycket liten och en stor del av kostnaderna för årsregleringarna ännu ej är nedlagd utan måste uppskattas. I dessa fall erfordras endast att kraftproduktionens värde beräknas ett par procent för lågt eller att kostnaden för kraftens utvinnande beräknas ett par procent för hög för att det ringa överskottet skall förbytas i ett underskott.

Sterne konstaterar vidare att netto nyttan inte ger ett tillfredsställande uttryck för ett kraftverks verkliga lönsamhet. Man tar inte tillräcklig hänsyn till den verkliga räntekostnaden för upplånat kapital. Man tar inte heller hänsyn till kraftens speciella användning, när man bestämmer kraftproduktionens värde. Kraftens verkliga värde för utbyggaren kan med hänsyn till användnings sättet vara både lägre och högre än det marknadsvärde som vanligen ligger till grund för kraftproduktionens värdering. Slutligen finns det inte något enhetligt värde på kraften, mätt vid kraftstationen. I verkligheten sker en viss anpassning av kraftvärdet till byggnadskostnaderna med en utjämning av fallvärdena som följd. I den mån ersättningstagaren skall beredas skälig andel i kraftverkets vinst, utgör netto nyttan följaktligen inte heller något lämpligt underlag för en vinstfördelning. Sterne hävdar att en rimlig metod kan vara att fastställa ersättningen för en ianspråktagen falldel till

mellan 1 och 4 % av värdet hos den kraftproduktion som belöper på falldelen. Procenttalets storlek bör variera beroende på förhållandet mellan hela kraftproduktionens värde och produktionskostnaden och på så sätt återspegla falldelens godhetsgrad.

Hithörande frågor har behandlats av Hartzell i en PM 1957 som delvis har återgivits i NJA 1959 s. 697 (s. 703 f och 711 f) samt i SVP 1962:4. I 1957 års PM anförs bl. a. att vad domstolen skall bestämma är falldelens eller vattenkraftens naturvärde mot bakgrund av dess utnyttjande tillsammans med övriga falldelar som ingår i anläggningen. Medan netto nyttan såsom den brukar framräknas motsvarar anläggningens självkostnad bortsett från skatter och företagavinst, måste naturvärdet bestämmas med hänsyn också till dessa faktorer. Naturvärdet utgör alltså bara en del av netto nyttan. Vattendomstolarna brukar i enlighet härmed tillerkänna ersättningstagaren en jämkad del av kraftverkets netto nytta. Denna del — som varierar högst väsentligt — utgör ofta 20 %, ibland mindre, ibland väsentligt mer. Det framgår i allmänhet inte av utslagen efter vilka grunder jämkningen sker. Den torde enligt Hartzells mening verkställas efter en skönsmässig bedömning inriktad på att slutresultatet skall bli skäligt mer eller mindre oberoende av netto nyttan. Man kan förmoda att köpeskillingar vid förvärv av falldelar varit vägledande liksom reglerna om taxering av vattenfallsfastigheter.

I 1962 års artikel diskuterar Hartzell bl. a. frågan om företräde bör ges åt nettoandelsprincipen eller den av Sterne föreslagna s. k. bruttoandelsprincipen. Hartzell anser att domstolarna måste ha samma frihet vid valet av metod att värdera vattenkraft som föreligger vid uppskattning av andra skador och intrång genom vattenbyggnader. Det väsentliga är att ersättningen blir skälig. Hartzell finner stöd för sin uppfattning i det förhållandet att lagstiftaren uttryckligen har avstått från tanken att göra beräkningen beroende av några mera detaljerade föreskrifter. Hartzell föredrar från praktisk synpunkt bruttoandelsprincipen, bl. a. därför att den

andra metoden ställer mycket stora krav på exakthet och av den anledningen är mindre lämplig. Bedömningen av en falldels värde måste under alla förhållanden bli ganska grov. Lönsamhetsgraden hos en fallsträcka som skall byggas ut kan aldrig fastställas exakt, eftersom det är svårt att få fram några verkligt säkra siffror på kraftvärdet och totala årskostnaderna. Härtill kommer svårigheterna att gradera olika falldelar inbördes, något som alltid blir mycket skönsmässigt. Någon fingradering av lönsamhetsgraden och naturvärdesandelen bör därför inte förekomma vid den praktiska tillämpningen av bruttoandelsprincipen.

Det kan tilläggas att bruttoandelsprincipen enligt vad Hartzell uppgett vunnit visst insteg hos vattendomstolarna och i några mål tillämpats även av vattenöverdomstolen. Enligt Viklund (s. 53) däremot har den av Sterne förordade värderingsmetoden inte accepterats av domstolarna.

6.4.2 Reformbehovet

Vattenrättsdomaren i Övre Norrbygdens vattendomstol är kritisk mot att ersättning i pengar för förlorad vattenkraft bestäms genom analogisk tillämpning av bestämmelserna om ersättning i kraft. Metoden leder till att ersättningen i alltför stor utsträckning kommer att bestämmas med hänsyn till just det aktuella utbyggnadsföretaget. Detta medför i sin tur att ganska tillfälliga utbyggnadsmässiga överväganden kan få stort inflytande på ersättningens storlek. Man bör överväga en värderingsmetod som bortser mera från det aktuella utbyggnadsprojektet.

Vaso anser att utbyggd vattenkraft inte längre bör värderas med hänsyn till kraftens värde i tillgodogjort skick. Ersättningen bör utgå med skäligt belopp med utgångspunkt i det utbyggda fallets marknadsvärde. Alltför ingående utredningar och analyser av förutsättningarna för utbyggnad bör härvid undvikas.

Enligt *Sveriges industriförbund* kan något marknadsvärde i vanlig mening knappast påvisas för råkraften. Den anknytning till

företagets produktionsvärde som nuvarande regler förutsätter bör därför bevaras i någon form.

6.4.3 Utredningens synpunkter

Som framhållits tidigare skall enligt nuvarande 9 kap. 13 § VL ersättning för vattenkraft som tas i anspråk för att tillgodogöras i första hand utgå genom kraftöverföring. Även vattenkraft som går förlorad utan samband med tillgodogörande kan enligt 9 kap. 14 § VL ersättas genom kraftöverföring. Ersättning i pengar har emellertid efter hand blivit den helt dominerande formen för ersättning för förlorad vattenkraft. Ersättningen bestäms därvid enligt de grunder som gäller för ersättning genom kraftöverföring. Ersättningens storlek skall alltså i princip motsvara värdet av det kraftbelopp som går förlorat med avdrag för den s. k. uttagningskostnaden.

Enligt 9 kap. 20 § VL skall uttagningskostnaden bestämmas så att ersättningen blir skälig med hänsyn också till den nytta som uppkommer för ersättningsgivaren. Som framgått av tidigare avsnitt har tillämpningen av detta stadgande vållat åtskilliga problem. Sternes artikel i SVP 1957:5 visar att det har varit förenat med betydande svårigheter att finna en värderingsmetod som fyller rimliga anspråk på precision. Den kritik som från den utgångspunkten riktas mot den s. k. nettoandelsprincipen är otvivelaktigt befogad. Metoden motsvarar närmast vad expropriationsutredningen kallar hypotetisk driftkalkyl (jfr SOU 1969:50 s. 165 ff) och får alltså i och för sig betecknas som relativt osäker. Härtill kommer då den avslutande skönsmässiga bedömningen som, har det sagts, är inriktad på att slutresultatet skall bli skäligt mer eller mindre oberoende av netto nyttan. Men också den av Sterne själv förordade s. k. bruttoandelsprincipen har nackdelar. Den förutsätter bl. a. att kraftverkets beräknade produktion som varierar under året omräknas till ekvivalent årskraft och att produktionen åsätts ett kapitaliserat årsvärde vars storlek delvis kommer att bero

på valet av räntefot. I båda dessa hänseenden föreligger risk för felbedömningar. Metoden torde dock härvidlag inte skilja sig från vad som används i andra sammanhang, t. ex. vid taxering av vattenfall eller vid expropriation. Den avslutande skönmässiga fördelningen markerar emellertid principens summariska karaktär.

Man kan se nuvarande ordning som ett uttryck för lagstiftarens strävanden att till fullo kompensera förlorad avkastningsförmåga, dvs. samma tankegångar som ligger bakom bestämmelserna i 9 kap. 48 § VL om 50 % förhöjning av vissa ersättningsbelopp. Det vill emellertid synas som om vinstaspekten kommit att överbetonas i diskussionen kring 9 kap. 20 § VL, eftersom stadgandet enligt motiven bara ger uttryck för huvudsynpunkten att ersättningstagaren skall få full gottgörelse för vad han avstår (se NJA II 1919 s. 280, jfr Hartzell ovan). Det kan anmärkas att nyttan av ett företag inte beror enbart på de särskilda förhållandena i strömfallet utan också på företagarens speciella förutsättningar. En viss företagare kan ofta bygga ut ett fall och nå ett gott resultat genom att utnyttja egna års- och korttidsregleringar, eget ledningsnät m. m. under det att samma utbyggnad skulle vara olönsam för en annan företagare. Det kan vara tveksamt om sådana vinster som kan hänföras till företagarens speciella förutsättningar bör påverka ersättningens storlek.

Det torde också vara ett önskemål att bedömningen blir mera enhetlig än f. n. En presumtiv köpare av fallhöjd har nämligen från företagsekonomisk synpunkt anledning att bedöma olika fallhöjder efter enhetliga grunder, eftersom de olika delarnas relativa godhetsgrad inom det samlade utbyggnadskomplexet i allmänhet saknar betydelse för honom. Likaså torde falldelar som ingår i olika utbyggnadsprojekt med samma utbyggare oftast ha mindre skillnad i värde än vad en isolerad kalkyl av varje särskilt företags lönsamhet kan ge. Endast i det fallet att tilläggskostnaden för reglering, kraftverk, överföring, administration m. m. för en viss utbyggnad blir högre än genomsnittskostna-

den utan denna utbyggnad föreligger nämligen någon skillnad i lönsamhet mellan olika fallsträckor i ett vattendrag. Det synes ligga också i ersättningstagarens intresse att ersättningens storlek inte i alltför hög grad blir beroende av en isolerad lönsamhetskalkyl.

En mera enhetlig bedömning kan vara påkallad också i ett annat hänseende. När ersättning bestäms enligt 9 kap. 13 § VL kommer ersättningstagarens vinstandel att minska uttagningskostnaden och öka ersättningen. Vid tillämpning av 9 kap. 14 § VL anses det däremot inte möjligt att avvåga uttagningskostnaden med hänsyn till ersättningsgivarens nytta. Det torde vara denna omständighet som avses med HD:s uttalande att det beträffande ersättning för skada på strömfall gäller delvis andra och för ersättningstagaren mindre fördelaktiga regler än då det är fråga om att tillgodogöra vattenkraft (NJA 1952 s. 220). Genom en vattenreglering kan fallhöjden eller vattenföringen eller bådadera tidvis minskas i annan tillhörigt strömfall, varvid den uttagbara vattenkraften i detta minskas. Regleringsåtgärder faller dock i princip utanför tillämpningsområdet för 2 kap. 5—7 §§ VL. Förlusten av vattenkraft kommer därmed att ersättas enligt grunderna för 9 kap. 14 §. Det är önskvärt att vattenkraft som går förlorad i samband med åtgärder för kraftproduktion ersätts på samma sätt, vare sig kraften omedelbart tillgodogörs i en kraftstation eller påverkas av en reglering för kraftändamål (jfr NJA 1967 s. 447 samt af Klintberg s. 40 och 175). Vattenkraft kan tas i anspråk för kraftproduktion också på det sättet att vatten leds bort från ett vattendrag till ett annat för att där till viss del tillgodogöras i en kraftstation (jfr NJA 1952 s. 220). Sådant ianspråktagande sker med stöd av 2 kap. 5 § VL (jfr NJA 1953 s. 535 och af Klintberg s. 18 och 40) och ersättning för den tillgodogjorda vattenkraften kommer att bestämmas enligt 9 kap. 13 § VL, dvs. på samma sätt som om strömfallet direkt utnyttjats i kraftstationen.

Som vattenlagsutredningen tidigare har framhållit finns det från ersättningsynpunkt

inte några principiella olikheter mellan den situationen att en fastighets vattenkraft tas i anspråk och i andra fall då tvångsingrepp medför ett minskat fastighetsvärde. Det finns därför enligt utredningens mening ingen anledning att beträffande fastighets-skada i form av förlust av vattenkraft avvika från den tidigare förordade huvudregeln att ersättning för fastighetsskada skall utgå som löseskilling eller inträngsersättning, i båda fallen med utgångspunkt i fastighetens marknadsvärde. Detta utesluter givetvis inte att förlusten av vattenkraft värderas separat. Eftersom ett företag som vållar förlust av vattenkraft regelmässigt torde medföra även andra skador på fastigheten, måste emellertid effekten av de olika skadorna vägas samman i en helhetsbedömning. Som tidigare påpekats kan en sådan bedömning få till följd att sakägaren får lägre ersättning än han skulle ha fått om nuvarande bestämmelser tillämpats. Det torde nämligen bli svårt för sakägare att som f. n. få ut både full ersättning för ianspråktagen fallhöjd och särskild ersättning för skada till följd av den inverkan tillgodogörandet av fallhöjden får på vattenståndsförhållandena (jfr NJA 1963 s. 586 och Bergsten i SvJT 1964 s. 702). Mot det anförda kan kanske invändas att förlorad vattenkraft inte på detta sätt kommer att värderas med nämnvärt större precision än hittills. Det förhåller sig också otvivelaktigt så att varje möjlig värderingsmetod inrymmer felkällor av olika slag. Principen att ersättning skall bestämmas med hänsyn till fastighetens marknadsvärde har emellertid enligt utredningens mening den bestämda fördelen att den motverkar användningen av mer eller mindre omfattande kalkyler med hypotetiskt underlag. Principen innebär också att domstolarna vid sin sammanvägning av olika skadeeffekter och delvärderingar har att se till att slutresultatet helt allmänt ter sig förnuftigt.

Frågor om värdering av vattenkraft kan till en början bli aktuella, om vattenkraft som tillgodogörs i en äldre anläggning skall tas i anspråk för att utnytt-

jas i en större kraftstation. Detta innebär naturligtvis i allmänhet att den äldre anläggningen rivs ut. Situationen synes i allt väsentligt kunna jämföras med expropriation av rörelse. Värderingen får alltså liksom i expropriationsfallet bygga på avkastnings- och produktionskostnadskalkyler. I det här aktuella fallet torde ersättningen få fastställas med ledning av nettoavkastningen. En kraftstations nettoavkastning torde i allmänhet motsvara det kapitaliserade värdet av dess kraftproduktion minskat med drift-, underhålls- och förnyelsekostnaderna. Kapitaliseringen bör avse all framtid eller en begränsad tid motsvarande stationens antagna återstående livstid. Kraftproduktionens värde bör kunna bestämmas med utgångspunkt i kostnaden för likvärdig kraft från annan kraftkälla, t. ex. värmekraftverk, eller för inköp av motsvarande kraft. Om ägaren av den äldre anläggningen har att utge ersättning medelst kraftöverföring, bör ersättningen i det nya kraftverksmålet bestämmas i skilda poster för den äldre anläggningens ägare och för ersättningskraftens mottagare såsom innehavare av särskild rätt i den gamla strömfallsfastigheten.

En annan tänkbar situation är att påbyggnad av en kraftstation medför att fallhöjd som tillhör en uppströms belägen kraftstation tas i anspråk. Härigenom vållas visst produktionsbortfall som inte uppvägs av minskade drift- och underhållskostnader. Vad som sagts om värderingsmetodiken beträffande det nyss behandlade utrivningsfallet gäller i princip även här med den skillnaden att man rör sig med marginella värden.

I de situationer som nu har behandlats kan ägaren av befintlig anläggning troligen ofta ha rätt till andelskraft i förhållande till den vattenkraft som tas i anspråk och som tidigare helt eller delvis tillgodogjorts i hans egen anläggning. Därmed bortfaller inte hans rätt till ersättning för förlusten av eller skadan på hans anläggning men dubbelkompensation måste självfallet undvikas. Det måste sålunda beaktas att en ersättning för den tillgodogjorda vattenkraften som be-

stäms enligt nettoavkastningsmetoden får anses omfatta även värdet av samma, från början outbyggda vattenkraft. Produktionsvärdet måste därför reduceras inte bara med kostnaden för kraftens framställning utan också med den ianspråktaga vattenkraftens värde i outbyggt skick, det s. k. naturvärdet. Ersättningstagaren bör därefter få andelskraft på samma villkor som ägaren av outbyggt strömfall.

Den i det föregående behandlade nettoavkastningsmetoden synes i och för sig möjlig att tillämpa också vid värdering av ett outbyggt strömfall som är självständigt utbyggnadsvärt. Det kan emellertid inte antas att en sådan begränsad utbyggnad vid prövning enligt 4 kap. 17 § VL i allmänhet kan tillåtas från allmänna planeringsynpunkter, om det finns förutsättningar att tillgodogöra strömfall jämt andra fallsträckor i en större anläggning. Värderingen enligt nettoavkastningsmetoden kommer alltså i sådana fall att vila på ett fiktivt underlag, något som mindre väl stämmer överens med principen om rätt till ersättning för fastighetens marknadsvärde. Detta utesluter inte att metoden någon gång kan behöva tillgripas åtminstone som kontroll. Om ersättning för vattenkraften skall utgå enligt 9 kap., bör den emellertid som regel bestämmas efter samma grunder som kan böra gälla för fallsträckor som inte kan byggas ut självständigt.

En värdering av outbyggd vattenkraft med utgångspunkt i dess marknadsvärde innebär att vattenkraften skall åsättas ett pris som sannolikt skulle erbjudas i en allmän marknad. Det har framhållits att något marknadsvärde i vanlig mening knappast kan påvisas för outbyggd vattenkraft och att man därför i någon form måste bevara anknytningen till företagets produktionsvärde. Det är naturligtvis riktigt att det i dagens utbyggnadssituation inte finns någon allmän marknad för vattenkraft, något som bl. a. beror på att kraftexploatörerna redan förfogar över större delen av den utbyggnadsvärda vattenkraften. Detta utesluter emellertid inte att dom-

stolarna bör kunna bilda sig en uppfattning om vad en exploatör kan vara villig att betala för ytterligare tillskott för att få utbyggnads-
vitsord. Intresse för sådana förvärv måste alltså antas föreligga. Det kan också finnas anledning för innehavare av större minoritetsandelar att utöka sitt innehav inför utsikterna att omsätta detta i andelskraft. Det föreligger med andra ord en konkurrenssituation som kan tänkas stimulera intresset för förvärv av outbyggd vattenkraft i exploateringsbara vattendrag. Vissa möjligheter bör alltså finnas att grunda värderingen på prisjämförelser. En ersättning för ianspråktagen vattenkraft som bestäms på detta sätt kan sägas återspegla den nytta eller vinst som ett gemensamt tillgodogörande i allmänhet innebär. Om en prisjämförelse kan grundas på förvärv med anledning av det aktuella utbyggnadsprojektet kommer ersättningen att ha viss anknytning till företagets beräknade produktionsvärde. Det nya systemet kan således inte anses innebära att man helt uppger den nuvarande metoden att uppskatta ersättning för ianspråktagen vattenkraft med hänsyn bl. a. till den nytta som det gemensamma tillgodogörandet medför för ersättningsgivaren.

Det anförda ger vid handen att värdet av den vattenkraft i utbyggnadssträckan som den byggande inte förfogar över får antas komma att öka inför den förestående exploateringen. Det uppkommer då en situation av det slag som avses i den tidigare behandlade s. k. influensregeln, nämligen att det ersättningsgrundande företaget skapar förväntningsvärden från vilka man kan böra bortse när ersättningen bestäms. Om värderingen av ianspråktagen vattenkraft sker med beaktande av priset vid frivilliga upplåtelse i andra delar av utbyggnadssträckan, leder en sådan tillämpning till att den som tvingas upplåta sin vattenkraft får mindre betalt än vad som har utgått för annan vattenkraft i orten. Enligt utredningens mening är det rimligt att i denna situation tillämpa den undantagsregel som innebär att reduktion får underlåtas om det bedöms skäligt med hänsyn till förhållandena i orten. I de fall då

värderingen grundas på underlag av annat slag, t. ex. på upplåtelse i andra vattenområden, torde influensregeln inte vara tillämplig. Vattenkraftens uppskattade marknadsvärde har nämligen då inte påverkats av det ersättningsgrundande företaget.

Det torde emellertid kunna visa sig svårt att få ett tillfredsställande underlag för värdering av de oftast smärre fallsträckor som det nu är fråga om. Domstolarna kan därför tvingas att med tillämpning av 35 kap. 5 § RB uppskatta skadan till skäligt belopp. Detta synes i och för sig inte innebära någon alltför uppseendeväckande förändring jämfört med nuvarande ordning, eftersom de ersättningar som nu utdöms enligt vad som påvisats i det föregående måste anses utgöra en mycket ungefärlig gottgörelse för vattenkraften. Utredningen har dock ansett sig böra undersöka möjligheterna att för de fall då några större värden inte står på spel använda en mera summarisk värderingsmetod som vägledning vid skälighetsbedömningen.

Utredningen har i detta syfte undersökt ett trettiofall vattenmål i vilka ersättning för ianspråktagen vattenkraft utdömts huvudsakligen under åren 1958–1963 och 1969–1970. Ersättningarna i kronor per meter enkel strand har omräknats till kronor per kW natureffekt. Denna effekt beräknas enligt formeln $9,82 \times Q \times H$, där Q utgör medelvattenföringen och H fallhöjden. De undersökta fallen, ordnade flodområdesvis, redovisas i *bilaga 1*. Det bör anmärkas att dessa ersättningar har utdömts i första instans. I ett par fall har ändring skett i överinstans, men då alla målen inte kunnat följas fram till det slutliga avgörandet i högre rätt har det ansetts mest konsekvent att genomgående redovisa vad vattendomstolarna har dömt ut.

Ersättningarna per kW natureffekt i bilaga 1 företer vid en första anblick en splittrad bild. Genom viss uppdelning av företagen kan emellertid vissa tendenser spåras. I *bilaga 2* har upptagits de kraftverk som har en effekt över 100 MW. För nio av de elva kraftverken ligger ersättningen mellan 157

och 294 kr per kW natureffekt. Anmärkas bör att ersättningen i ytterligare ett fall, nämligen för Bergforsen, antagligen skulle ha legat inom de angivna gränserna, om samma kraftvärde hade tillämpats som ungefär samtidigt låg till grund för ersättningarna i Edefors och Harssele. För övriga 18 undersökta fall, med lägre effekt än 100 MW, var ersättningen bara i ett fall högre än 150 kr per kW natureffekt. Bortser man från Bergforsen, blir medelvärdet för gruppen med effekt över 100 MW 191 kr och för gruppen med lägre effekt 100 kr. Ökad storlek och därmed som regel bättre lönsamhet höjer således ersättningsnivån avsevärt.

Om man i stället delar upp de undersökta fallen efter tidpunkten för ersättningsfrågans avgörande i två grupper, den ena omfattande åren 1958–63 och den andra tiden därefter, finner man att medeltalet för den förra gruppen blir 152 kr och för den senare 91 kr. Den stora skillnaden mellan grupperna kan till stor del förklaras av att samtliga stora kraftverk utom ett ingår i den förra gruppen, men en viss förändring mot en allmänt lägre ersättningsnivå under senare år torde också kunna spåras i materialet. Hänsyn har därvid likväl inte tagits till inträffade förändringar i penningvärdet.

Någon tendens till högre värden i landets sydligare del kan inte spåras, även om man bortser från kraftverken över 100 MW som huvudsakligen är belägna i norra delen. För övriga kraftverk utgör ersättningen i medeltal 98 kr norr om Indalsälven och 102 kr för övriga.

Vid en bedömning av ersättningsnivån i framtiden kan man utgå ifrån att några så gynnsamma stora fallkomplex som utnyttjas i t. ex. Messaure, Stornorrfors och Ramsele inte återstår att bygga ut. En ersättningsnivå över i varje fall 200 kr synes därför f. n. vara inaktuell. De allra lägsta ersättningarna, nämligen för Bergforsen och Sollefteåforsen, synes också kunna utmönstras, för Bergforsen av skäl som redovisats tidigare och för Sollefteåforsen därför att kraftverket vid tidpunkten för ersättningsbestämningen bedömdes som icke lönsamt. Ersättningarna

för normala fall kan på grundval av det undersökta materialet beräknas ligga på i medeltal ungefär 100 kr per kW natureffekt med en variation uppåt och nedåt av ungefär 50 % beroende på de bättre eller sämre utbyggnadsförutsättningarna.

Den begränsade undersökning utredningen sålunda företagit tyder på att ersättningarna för strömfall av den typ som kan bli aktuella att bygga ut i framtiden är mera enhetliga än man kanske kunnat vänta sig mot bakgrund av de nuvarande ersättningsreglerna. Detta kan möjligen bero på att den s. k. Sternes metod haft ett visst inflytande på ersättningsbestämningen i utjämnande riktning.

I detta sammanhang kan det vara av intresse att granska de metoder som skall tillämpas vid taxering av outbyggd vattenkraft. De framgår av de särskilda anvisningarna för taxering av vattenfallsfastighet vid 1970 års allmänna fastighetstaxering vilka fogats som bilaga till kungörelse (1969: 310) i ämnet. Även där utgår man från natureffekten vid medelvattenföring. Denna effekt jämkas uppåt eller nedåt beroende på vattendragets hydrologiska karaktär och regleringarnas omfattning. Den sålunda jämkade effekten justeras därefter med hänsyn till korttidsregleringsmöjligheterna, varigenom den s. k. taxeringseffekten erhålls. Denna effekt åsätts ett värde vilket kan variera mellan 40 kr per kW i Torne och Kalix älvar och 250 kr per kW i Dalälven och älvarna söder därom. Även det sålunda erhållna värdet korrigeras beroende på hur gynnsamma utbyggnadsförhållandena är. Korrektionsfaktorn kan ligga mellan 0,5 och 1,5. Slutligen sker en jämkning beroende av hur lång tid som beräknas förflyta innan vattenkraften tas i anspråk. Vattenlagsutredningens undersökning tyder emellertid på att en så omfattande differentiering inte behövs vid värdering i vattenmål av smärre enheter utbyggd vattenkraft.

Frågan är nu om resultatet av undersökningen kan ge någon vägledning vid bestämning av ersättning med utgångspunkt i ett marknadsvärde på vattenkraft. Man torde då kunna konstatera att frivilliga försäljningar

hittills som regel baserats på värden som för jämförbara fall dömts ut av vattendomstol (jfr Hartzell i SVP 1962:4 s. 42 f). Det genomsnittliga marknadsvärdet för små strömfall torde därför f. n. inte skilja sig nämnvärt från vad som döms ut i medeltal. Däremot talar vissa skäl för att spännvidden mellan ersättningarna per kW natureffekt bör vara mindre vid frivillig försäljning än vid domstolsavgöranden. Vattendomstolens avgörande grundar sig nämligen på en teoretiskt exakt beräkning av kraftverkens ekonomi varigenom en långtgående differentiering mellan olika företag kan motiveras. Vid tidpunkten för frivilliga uppgörelser är det däremot ofta inte känt hur den avsedda utbyggnaden skall gå till. Ersättningen grundas då gärna på genomsnittsvärden. Även det förhållandet att uppgörelse över huvud taget inte kommer till stånd, om ersättningen är alltför låg jämfört med normala värden, verkar i utjämnande riktning. Å andra sidan kan emellertid priset per kW tänkas ha ett visst samband med fallhöjdens storlek eftersom större fallhöjder är mera attraktiva för en utbyggare än helt obetydliga falldelar.

Vad här sagts ger anledning till antagandet att det normala marknadsvärdet f. n. motsvarar den genomsnittliga ersättningen i vattenmål, dvs. ungefär 100 kr per kW natureffekt, samt att avvikelserna uppåt och nedåt i enskilda fall på grund av fallhöjdens större eller mindre attraktivitet som regel inte är större än angivna 50 %. Denna bedömning gäller förhållandena f. n. men dessa kan komma att förändras. Bl. a. är det svårt att bedöma hur attraktiv den återstående vattenkraften kan visa sig vara. Vidare är det osäkert hur den ökade konkurrenssituationen om en och samma fallhöjd som andelskraftinstitutet skapar kommer att påverka värdet. Även om det genomsnittliga värdet på vattenkraft skulle ändras talar övervägande skäl för att värdet bör vara relativt enhetligt olika strömfall emellan. En summarisk värdering av outbyggd vattenkraft enligt de angivna grunderna kan alltså tänkas leda till ett rimligt resultat, när ett bättre värderingsunderlag inte står till buds.

Utredningen vill emellertid understryka att avsikten inte är att på denna punkt binda rättstillämpningen utan bara att antyda en möjlig väg för parter och domstolar att utan onödig omgång komma till rätta med de värderingsproblem som kan uppstå.

6.5 Bygdekraft

6.5.1 Nuvarande ordning

Skyldighet att leverera bygdekraft föreligger enligt huvudregeln i 4 kap. 1 § första stycket när strömfall bebyggs enligt VL med anläggning vid vilken kan tas ut minst 500 turbinhästkrafter vid oregerat lågvatten. Vattenkraft som har tillgodogjorts redan enligt äldre lag är i princip inte underkastad bestämmelserna om bygdekraft, även om medgivande att tillgodogöra denna vattenkraft — eventuellt vid ny byggnad — inhämtas enligt VL. Vattenkraften betraktas i en sådan situation likväl såsom tillgodogjord enligt äldre lag, dock under den i 4 kap. 1 § första stycket uttryckligen angivna förutsättningen att inte mer än tio år har förflutit från det utnyttjandet upphört till vattendomstolens nya medgivande. Skulle detta vara förhållandet anses vattenkraften vara tillgodogjord enligt VL.

Om en enligt VL medgiven ombyggnad av eller tillbyggnad till en äldre anläggning leder till att mera vattenkraft än förut kan tas ut i strömfall, kan vidare enligt 4 kap. 2 § första stycket skyldighet att tillhandahålla bygdekraft inträda beträffande den vunna ökningen. Det förutsätts att ökningen uppgår till minst 300 turbinhästkrafter vid lågvatten. Har ökningen sin grund inte i om- eller tillbyggnad av den äldre anläggningen utan i en jämlikt VL medgiven vattenreglering, kan enligt 4 kap. 2 § andra stycket även beträffande sådan ökning inträda skyldighet att tillhandahålla bygdekraft. Villkoret är här att ökningen uppgår till minst 300 turbinhästkrafter antingen i medeltal eller vid lågvatten.

I ett undantagsfall som anges i 4 kap. 3 § första stycket kan skyldighet att tillhandahålla bygdekraft komma att inträda också

beträffande sådan kraft som tillgodogörs vid en enligt äldre lag tillkommen anläggning. Undantagsregeln gäller när strömfall, där det enligt VL finns kungsådra, har bebyggs enligt Kungl. Maj:ts på grund av äldre lag meddelade tillstånd att bygga i kungsådra och tillståndet är förenat med förbehåll av den i 1 kap. 8 § angivna innebörden att strömfallsägaren är skyldig att underkasta sig ny lagstiftning beträffande tillgodogörandet av vattenkraften i kungsådran. Ett ytterligare villkor är att den vattenkraft som belöper på kungsådran uppgår till minst 500 turbinhästkrafter vid oregerat lågvatten. Vid tillämpning av det sagda skall kungsådrans vattenkraft i enlighet med VL:s bestämmelser anses utgöra en tredjedel av vattenkraften i strömfall. Skyldigheten att tillhandahålla bygdekraft avser bara den del av vattenkraften som belöper på kungsådran och har inträtt först tjugo år efter VL:s ikraftträdande, dvs. den 1 januari 1939.

Skyldigheten att tillhandahålla bygdekraft innebär enligt 4 kap. 1 § första stycket att anläggningens ägare kan åläggas att avstå intill en tiondel av den årliga kraftmängd som kan tas ut med det installerade maskineriet för att tillgodose den kringliggande bygdens behov av kraft för användning i hantverk, industri eller lantbruk eller till belysning eller uppvärmning. Skall bygdekraft utgå enligt 4 kap. 2 eller 3 § beräknas andelen i enlighet med det nyss sagda med utgångspunkt i vunen ökning i kraftproduktion respektive i vad som belöper på kungsådran.

När bygdekraftandelen bestäms skall enligt 4 kap. 1 § andra stycket beaktas å ena sidan det behov av kraft som inom bygden redan föreligger eller är att motse i en nära framtid och å andra sidan den tillgång på kraft som eljest kan påräknas för ändamålet.

Enligt 4 kap. 1 § tredje stycket gäller vattendomstolens avgörande för perioder om tjugo år. Första perioden skall räknas från det år under vilket byggnaden enligt vattendomstolens beslut skall ha fullbordats. Vid en tjuvuårsperiods utgång kan det tidigare

avgörandet omprövas på yrkande av anläggningens ägare, någon som kan anses berättigad till bygdekraft eller av det allmänna. Begärs inte omprövning gäller avgörandet även för nästa period.

Frågan om skyldighet i princip föreligger att enligt 4 kap. 1–3 §§ tillhandahålla bygdekraft prövas vanligen i samband med att tillstånd ges att uppföra eller bygga om en kraftanläggning. Skyldigheten att börja leverera kraften aktualiseras först efter särskilt ansökningsförfarande hos vattendomsstolen. Enligt 4 kap. 4 § första stycket skall den som vill komma i åtnjutande av hela eller någon del av den kraft som anläggningens ägare enligt vattendomsstolens beslut har att avstå för bygdens behov ansöka därom hos domstolen enligt de processuella regler som ges i 11 kap. VL. Anledningen till att den för ansökningsmålen bestämda ordningen har valts är enligt motiven (se 1917 års bet. s. 186) att man velat ge samtliga intressenter tillfälle att framföra sina önskemål i ärendet och på detta sätt göra det möjligt att i ett sammanhang utan alltför stor omgång lösa frågan om hur den tillgängliga bygdekraften bör fördelas mellan olika avnämare och övriga därmed sammanhängande spörsmål. I fråga om avvägningen mellan de berörda intressena gäller vidare enligt 4 kap. 4 § första stycket att anläggningens ägare inte är skyldig att tillhandahålla sökanden kraft tidigare än två år efter det ansökningsdelgetts honom, annat än efter överenskomst eller om eljest särskilda skäl föreligger. Kraften skall efter vattendomsstolens bestämmande tas ut antingen vid kraftstationen eller – om det lämpligen kan ske – på ägaren tillhörig ledning. Vidare skall kraftens fördelning på olika delar av dygnet eller året bestämmas på sätt som med hänsyn till föreliggande förhållanden kan anses skäligt.

I 4 kap. 4 § andra stycket ges regler för de mera komplicerade situationer då flera kraftverks bygdeområden i större eller mindre grad täcker varandra. Vattendomsstolen har då att bestämma från vilken anläggning kraften skall tas efter vad som finnes mest ändamålsenligt från kraftförsörjningssyn-

punkt. Den förpliktade anläggningens ägare har rätt att av de övriga berörda kraftverksägarna få skälig gottgörelse genom kraftöverföring eller i pengar.

För den kraft som levereras skall mottagaren enligt 4 kap. 4 § tredje stycket utge skälig ersättning. Ersättningen skall i händelse av tvist bestämmas genom prisreglering enligt föreskrifterna i lagen (1902:71 s. 1) innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar. Beträffande villkoren i övrigt för kraftens tillhandahållande skall vattendomsstolen meddela bestämmelser i samband med beslut i anledning av ansökan. I fråga om rätten att påkalla ändring i sålunda meddelade bestämmelser gäller föreskrifterna i 9 kap. 29 § VL om omprövning av meddelade bestämmelser rörande fördelning på olika tider av ersättningskraft.

Enligt 4 kap. 4 § fjärde stycket skall vad i 9 kap. 37 § första stycket, 38, 40 och 41 §§ stadgas beträffande överföring av kraft som lämnas i ersättning för förlorad vattenkraft i tillämpliga delar lända till efterrättelse i fråga om tillhandahållande av bygdekraft. Som framgått av tidigare lämnad redogörelse innehåller de nämnda stadgandena huvudsakligen privaträttsliga regler om skadeståndsskyldighet vid brist eller dröjsmål från ersättningsgivarens sida beträffande kraftleveransens fullgörande och om verkan i detta hänseende av att kraftleveransen måste inställas på grund av nödvändiga reparationer eller av force majeure.

6.5.2 Reformbehovet

I fråga om institutet bygdekraft innehåller *direktiven* följande uttalande.

Bestämmelserna om bygdekraft moderniserades och förbättrades år 1962 (prop. 1962:24, 3LU 10, rskr 97, SFS 1962:83). Trots de lagstiftningsåtgärder som då vidtogs tycks bygdekraftsinstitutet inte ha kommit till nämnvärt större användning än tidigare. Skälet härtill kan vara att landsbygdens elektrifiering f. n. är så gott som fullständig och att möjligheter finns att få varje legitimt kraftbehov tillgodosett till priser, som med hänsyn till förbrukningens art och storlek

kan anses vara skäligen. Vidare ställer sig bygdekraften knappast billigare än kraften i den öppna marknaden. Mot bakgrund av dessa förhållanden och då sökanden i vattenmål samt administrativa myndigheter och domstolar tvingas ägna avsevärd tid åt bygdekraftproblemen bör utredningen överväga om inte tiden är mogen för att avskaffa institutet.

I de enkätsvar där bygdekraftsinstitutet berörs hävdas allmänt att institutet nu bör kunna utmönstras ur lagstiftningen med hänsyn till sin ytterst ringa praktiska betydelse. Denna uppfattning har *vattenöverdomstolen, vattenrättsdomarna i Övre Norrbygdens, Nedre Norrbygdens, Mellanbygdens och Söderbygdens vattendomstolar, länsstyrelsen i Västerbottens län, Norrbottens länsorgan för vattenkraftfrågor, Vaso och advokatsamfundets styrelse*. Även *kammarkollegiet* anser att institutet är moget för att avskaffas, i varje fall i nuvarande form.

Vaso anser det vara önskvärt att även rätten att ta i anspråk outnyttjad bygdekraft beskärs, exempelvis genom att rätten därtill görs beroende av ansökan inom viss tid efter det att nuvarande bestämmelser har upphävts.

6.5.3 Utredningens förslag

Bestämmelserna i 4 kap. 1—4 §§ VL innebär skyldighet för ägare av större vattenkraftanläggningar att tillhandahålla viss del av den utvunna kraften för den kringliggande bygdens behov. Bestämmelserna har tillkommit med tanke på att bygden närmast omkring de större kraftkällorna av sociala och ekonomiska skäl borde tillförsäkras kraft för sina behov på skäligen villkor.

Som framgår av utredningens direktiv genomfördes år 1962 vissa ändringar i bygdekraftsbestämmelserna. Redan i detta lagstiftningsärende konstateras att bygdekraftsbestämmelserna i praktiken fått väsentligt mindre betydelse än man ursprungligen torde ha räknat med. De genomförda lagändringarna gick i huvudsak ut på att göra bestämmelserna lättare att tillämpa och riksdagen, som hälsade reformförslaget med

tillfredsställelse, fann detta ägnat medföra att bygdekraftsinstitutet i framtiden kunde komma till praktisk tillämpning utan att berörda domstolar, myndigheter och parter onödigt betungades. Vad som anförs i enkätsvaren bekräftar emellertid departementschefens uttalande i direktiven att institutet trots de vidtagna åtgärderna inte har kommit till nämnvärt större användning än tidigare.

Vattenlagsutredningen delar departementschefens uppfattning att förklaringen till institutets ringa praktiska betydelse är att söka i utvecklingen på kraftförsörjningens område. Vad utredningen i det föregående anført till stöd för förslaget att utmönstra reglerna om ersättning genom kraftöverföring ur VL äger i viss mån också sin giltighet i förevarande sammanhang. Av 1962 års lagstiftningsärende framgår att bygdekraftsbestämmelserna då tillmätts viss, låt vara begränsad betydelse som en garanti för kraftverksbygdernas rätt till kraftleverans, en garanti som i vissa hänseenden ansetts sträcka sig längre än den som ligger i reglerna om distributionsplikt enligt 1902 års lag om elektriska anläggningar. Det är emellertid tydligt att behovet av en särskild reglering i VL i syfte att slå vakt om kraftverksbygdernas elektrifiering minskar i takt med distributionsnätets utbredning över huvud. Utvecklingen härvidlag kan belysas med att det år 1962 fanns omkring 5 000 ej elektrifierade helårsbostäder (prop. 1962:24 s. 56) mot f. n. mellan 1 000 och 2 000. Härtill kommer att eldistributionsutredningen ansett tiden mogen för en skärpning av ellagstiftningens bestämmelser om distributionsplikt så att innehavare av s. k. områdeskoncession åläggs en i princip obegränsad distributionsplikt (jfr SOU 1968:39 s. 183). I sammanhanget bör också beaktas att bygdekraftsinstitutet inte avser att bereda kraftverksbygderna någon särskild prisförmån i betydelsen av en särskild subvention på kraftpriset för att detta skulle bli förhållandevis lägre än i trakten i övrigt (jfr prop. 1962:24 s. 56). De sociala och ekonomiska skäl som ligger bakom bygdekraftsinstitutet

har alltså i dag väsentligen förlorat sin bärkraft, och institutet torde dessutom komma att falla utom ramen för det eldistributionssystem som kan väntas bli resultatet av pågående utredning om eldistributionens och elproduktionens organisation (I 1971:1). Vattenlagsutredningen ansluter sig därför till den i direktiven och enkätsvaren framförda uppfattningen att institutet bör utmönstras ur lagstiftningen.

Som framgår av redogörelsen för nuvarande ordning är bestämmelserna om bygdekraft utformade så att vattendomstolen först har att avgöra om skyldighet enligt 4 kap. 1–3 §§ i princip föreligger för ägaren av en vattenkraftanläggning att tillhandahålla bygdekraft. Detta bestäms vanligen i samband med att tillstånd ges att uppföra eller bygga om en anläggning. Den som önskar komma i åtnjutande av bygdekraft har därefter enligt 4 kap. 4 § att i särskild ordning ansöka därom hos vattendomstolen. Att bygdekraftsinstitutet utmönstras innebär i första hand att några principbeslut om skyldighet att leverera bygdekraft inte längre kommer att meddelas. I fråga om flertalet befintliga större vattenkraftverk har emellertid sådana beslut redan träffats utan att frågan om leverans av kraft sedermera har aktualiserats genom ansökan från lokala avnämare. En redan fastställd men inte utnyttjad skyldighet att tillhandahålla bygdekraft från ett kraftverk torde i och för sig bestå till dess anläggningen överges, även om bestämmelserna i 4 kap. 1–4 §§ VL upphävs. Frågan är närmast huruvida en sådan ordning bör accepteras eller om ifrågasvarande skyldighet i enlighet med Vasos önskemål bör bringas att upphöra.

Med hänsyn till vad utredningen nyss har anfört om behovet av bygdekraftsinstitutet finns det inte anledning att anta att det föreligger något nämnvärt intresse från de berättigades sida att utnyttja redan existerande möjligheter till leverans av bygdekraft. Från kraftproducenternas synpunkt är det givetvis ett rimligt önskemål att bli befriade från en skyldighet med vars infriande det inte finns anledning att räkna. Vattenlagsut-

redningen anser därför att de beslut varigenom ägare av kraftanläggning med stöd av 4 kap. 1–3 §§ VL ålagts att tillhandahålla bygdekraft bör upphöra att gälla i vad de inte har tagits i anspråk efter ansökan enligt 4 kap. 4 §. De bygdekraftberättigade bör dock beredas skäligt rådrum genom att under en övergångstid – förslagsvis två år från nya lagens ikraftträdande – bevaras vid möjligheterna att göra sina anspråk gällande. Föreskrifter i ämnet bör tas in bland övergångsbestämmelserna.

7.1 Nuvarande ordning

7.1.1 Inledning

Ett tillstånd att utföra företag i vatten kan vara förenat med skyldighet att utge avgifter av olika slag. Avgifternas syfte är att tillgodoge huvudsakligen allmänna intressen. För att åstadkomma bättre fiskeförhållanden inom områden som påverkas av ett företag föreskrivs ibland särskild avgift med stöd av 2 kap. 8 § VL. Enligt 2 kap. 10 § utgår s. k. fiskeavgift för byggnad i vatten eller vattenreglering som påverkar de naturliga vattenståndsförhållandena eller hindrar eller försvårar fiskens framkomst. Influtna medel skall användas för att främja fisket inom landet. Enligt 6 kap. 9 § kan flottande åläggas viss fiskeavgift, om flottningen eller flottningsanläggningar vållar avsevärt men för fisket. Vissa fiskeavgifter som fastställts enligt den före VL gällande lagstiftningen utgår fortfarande. I 4 kap. 14 och 15 §§ ges bestämmelser om regleringsavgift i samband med större vattenregleringar för kraftändamål. Avgiftsmedlen används för att kompensera skador som inte ersätts i vattenmålet och för att tillgodose allmänna ändamål i den bygd som berörs av företaget. Med tillstånd att utföra ett antal olika typer av vattenföretag följer också skyldighet enligt 11 kap. 95 § att betala ett engångsbelopp, s. k. domstolsavgift, som bidrag till kostnaderna för vattendomstolarnas organisation och verksamhet. Kammarkollegiet för det allmännas talan i avgiftsfrågor

med stöd av 7 § vattenrättskungörelsen (1971:789). VL:s avgiftsregler kompletteras av bestämmelserna i kungörelsen (1953:620) angående indrivningen och användningen av vissa med anledning av företag i vatten utgående avgifter.

I sammanhanget bör också erinras om Kungl. Maj:ts befogenhet enligt 4 kap. 18 § att föreskriva villkor för att tillgodose allmänna intressen i samband med prövning av underställda vattenmål. Sådana villkor brukar oftast gå ut på att sökanden skall betala vissa belopp, s. k. villkorsmedel.

I egentliga avgifter inflyter f. n. omkring 12 miljoner kr om året. Därav utgörs cirka 10 miljoner kr av regleringsavgifter, 1,5 miljoner kr av olika fiskeavgifter och 0,5 miljoner kr av domstolsavgifter. Man kan räkna med att fram till den 1 januari 1972 har betalats sammanlagt omkring 110 miljoner kr i regleringsavgifter. Som villkorsmedel har inom samma tid utgått omkring 50 miljoner kr, vartill kommer kostnaderna, uppskattningsvis 20 miljoner kr, för de åtgärder som Kungl. Maj:t föreskrivit som villkor. För närmare detaljer hänvisas till sammanställningar i *bilaga 3*.

7.1.2 Fiskeavgifter

Enligt 2 kap. 8 § första stycket gäller som huvudregel att den som bygger i vatten där fisken har sin gång är skyldig att utan ersättning vidta och för framtiden underhålla

nödiga anordningar för fiskens framkomst eller för att trygga fiskets bestånd. Han är också skyldig att släppa till för ändamålet nödigt vatten och att ställa sig till efterrättelse de särskilda föreskrifter i övrigt som kan behöva meddelas till skydd för fisket. Om anordning inte kan väntas medföra nytta som står i rimlig proportion till kostnaden eller förlusten för byggnadens ägare, behöver den dock inte utföras.

Att särskild avgift kan utdömas med stöd av 2 kap. 8 § framgår indirekt av lagrummets andra stycke. Enligt detta får vattendomstolen på ansökan av kammarkollegiet eller av byggnadens ägare meddela nya bestämmelser, om åtgärder eller föreskrifter som avses i första stycket visar sig mindre tjänliga. Därvid skall iakttas att byggnadens ägare inte får åläggas förpliktelser som medför väsentlig kostnad eller olägenhet utöver vad som tidigare ålagts honom, i den mån fråga ej är om sådan höjning av årlig avgift som motsvaras av ändring i penningvärdet.

Bestämmelserna i 2 kap. 8 § är i allmänhet tillämpliga också på andra typer av företag i vatten (se 3 kap. 2 § andra stycket, 26 § första stycket och 27 § första stycket, 5 kap. 5 §, 6 kap. 8 §, 7 kap. 41 § första stycket och 49 §).

I fråga om avgiftsskyldigheten enligt 2 kap. 10 § gäller att årlig avgift skall betalas för att främja fisket inom landet i samband med vissa byggnadsföretag i vatten, nämligen damm eller annan byggnad för att tillgodogöra vattnet eller för att reglera vattnets avrinning. Det förutsätts att byggnaden förorsakar sådan ändring i de naturliga vattenståndsförhållandena som inte är obetydlig eller att den hindrar eller försvårar fiskens framkomst. Avgiftsskyldigheten inträder från och med kalenderåret näst efter det då byggnadsarbetena påbörjats och åvilar byggnadens ägare så länge byggnaden bibehålls (1 mom. första stycket).

Avgiftens storlek skall bestämmas inom vissa gränser. Beträffande byggnad för vattnets tillgodogörande såsom drivkraft är avgiften minst 10 öre och högst 2 kr för varje hästkraft som beräknas kunna tas ut vid

oreglerat lågvatten. Är byggnaden avsedd för att tillgodogöra vatten på annat sätt än som drivkraft skall avgiften utgå med minst 10 och högst 100 kr för varje sekundkubikmeter (m^3/s) som är avsedd att uttagas vid byggnaden. Om byggnadens ändamål är att reglera vattnets avrinning, utgår avgiften efter vattenmagasinets rymd med minst 10 öre och högst 1 kr för varje magasinindel om 50 000 m^3 intill 100 miljoner m^3 och för varje magasinindel om 100 000 m^3 därutöver. Beträffande byggnad som samtidigt tjänar flera av de nu angivna ändamålen bestäms avgiften efter det huvudsakliga ändamålet (1 mom. andra stycket). De nuvarande avgiftslatituderna har fastställts genom lagstiftning år 1954 (prop. 1954:23, 3LU 2, rskr 97, SFS 124).

Avgiftsnivån inom de angivna gränserna bestäms efter förslag av statens fiskeritjänsteman. I lagtexten anges vissa förhållanden som skall beaktas när avgiften bestäms. Hit hör förekomsten av fiske som skadas genom byggnaden, och den mer eller mindre menliga inverkan på fiske som byggnaden har med hänsyn till sin storlek och beskaffenhet i övrigt samt sitt läge. Det skall slutligen också beaktas om byggnadens ägare jämlikt 2 kap. 8 § kan förpliktas att vidta och underhålla anordningar för fiskets bestånd samt om sådana anordningar medför större eller mindre kostnad för ägaren (1 mom. tredje stycket). Om det årliga avgiftsbeloppet, beräknat efter de nu angivna grunderna, blir ringa kan vattendomstolen föreskriva att avgiften i stället skall utgå med visst engångsbelopp (1 mom. fjärde stycket).

Vattendomstolens avgörande angående årlig avgift gäller för en tidrymd av 20 år i sänder, första gången räknat från och med det kalenderår då avgiften först skall erläggas. Om kammarkollegiet eller byggnadens ägare under nittonde året av en sådan tidsperiod ansöker om det, kan vattendomstolen ändra avgiftsbeloppet med hänsyn till ändring i penningvärdet. I annat fall gäller avgörandet också för nästa period (2 mom. första stycket). Utan hinder av det sagda får frågan om avgiftens storlek omprövas i

samband med förnyad prövning enligt 2 kap. 8 § andra stycket. I fråga om omfattningen av de förpliktelser som enligt 8 och 10 §§ sammanlagt får åläggas byggnadens ägare gäller vad som i 8 § andra stycket föreskrivs för där avsett fall. Ägaren får alltså inte i vidare mån än som påkallas av ändringar i penningvärdet åläggas väsentligt ökade förpliktelser (2 mom. andra stycket).

Om byggnad som tillkommit jämlikt äldre lag byggs om eller ändras så att därigenom uppkommer väsentligt större skada på fisket än tidigare, inträder avgiftsskyldighet enligt 1 och 2 mom. (3 mom. första stycket). Görs det beträffande sådan äldre byggnad ansökan enligt 8 § andra stycket, kan byggnadens ägare likaså åläggas avgiftsskyldighet enligt 1 och 2 mom. (3 mom. andra stycket).

Som nämnts tidigare föreligger enligt 6 kap. 9 § viss särskild avgiftsskyldighet beträffande flottledsföretag. Om det i vatten, där allmän flottled skall inrättas, finns fiske av någon betydelse och kan det skäligen befaras att genom anläggningar eller åtgärder för flottleden eller genom flottningen avsevärt men tillskyndas fisket, kan sålunda de flottande åläggas att betala årlig avgift för att bekosta åtgärder för fiskets bevarande inom området. Avgiften får motsvara högst 5 öre per m³ flottgods. Avgiftsnivån har varit oförändrad sedan bestämmelsens tillkomst år 1919.

7.1.3 Regleringsavgift

Regleringsavgift betalas av ägare till strömfall för vars räkning vattenreglering sker, om den uttagbara vattenkraften i strömfallat ökar med i medeltal 500 turbinhästkrafter. Avgiften beräknas på grundval av det antal turbinhästkrafter varmed vattenkraften i medeltal ökas genom regleringen. Medför vattenreglering sådan ändring av vattenföringen att förut uttagbar vattenkraft kan utnyttjas på fördelaktigare sätt, skall i fråga om avgiftsskyldigheten så stor del av vattenkraften som svarar mot värdeförhöjningen anses som ökning av uttagbar vattenkraft (4 kap. 14 § första stycket). Även strömfallsägare

som inte ålagts att ta del i kostnaderna för regleringen och inte heller sökt företaget eller förenat sig med sökanden kan på ansökan av kammarkollegiet åläggas att betala regleringsavgift, om regleringen för honom medför ökat kraftutbyte enligt första stycket (4 kap. 14 § andra stycket).

För varje avgiftsgrundande turbinhästkraft bestäms avgiften till ett belopp mellan 3 och 8 kr. Avgiften bestäms för varje strömfall för sig. Hänsyn skall tas till den större eller mindre förändring av vattenstånds- och avrinningsförhållanden som företaget medför, till den därmed förenade olägenheten eller fördelen för kringliggande bygd, till kostnaderna för företaget samt till företagets ekonomiska betydelse för varje särskilt strömfall. Om särskilda skäl föranleder till det, får avgiften bestämmas till lägre belopp än 3 kr, dock minst 50 öre för varje turbinhästkraft (4 kap. 14 § tredje stycket). De nuvarande avgiftslatituderna har fastställts genom lagstiftning år 1959 (prop. 1959:31, 3LU 5, rskr 124, SFS 114).

Avgiften skall betalas årligen från och med året efter det då tillståndet till vattenregleringen först tas i anspråk. Är fråga om vattenreglering med tvångsdelaktighet skall dock, såvitt angår strömfall för vars ägare skyldigheten att ta del i kostnaderna enligt 3 kap. inträder senare, avgift inte utgå förrän året efter betalningsskyldighetens inträde. Har ägare av strömfall förklarats avgiftspliktig med stöd av 4 kap. 14 § andra stycket, utgår avgiften i regel från och med året efter det talan väcktes mot honom (4 kap. 14 § fjärde stycket).

Vattendomstolens avgörande gäller i tioårsperioder, av vilka den första räknas från det kalenderår under vilket tillståndet till vattenregleringen först tagits i anspråk. Om inte strömfallsägaren eller kammarkollegiet under periodens nionde år påkallar ny prövning av avgiften, gäller avgörandet även för nästa period. Åläggs ägare avgiftsplikt enligt 4 kap. 14 § andra stycket, gäller avgörandet första gången inte längre tid än som kan gälla för annan regleringsavgift som bestämts med anledning av företaget. Om

strömfall bebyggs sedan avgift bestämts kan vattendomstolen på talan av kammarkollegiet även under löpande giltighetsperiod ompröva avgiften för återstående tid (4 kap. 14 § femte stycket). På talan av kollegiet kan domstolen bestämma avgift för tioårsperiod att utgå med högst hälften av nuvärdet på en gång och med resten fördelad på årliga inbetalningar (4 kap. 14 § femte stycket).

De grundläggande bestämmelserna om hur avgiftsmedlen skall användas finns i 4 kap. 15 §. Som berörts tidigare skall medlen användas för två olika syften. Det ena ändamålet är att förebygga eller minska skada eller olägenhet som vållas genom företaget och för vilken ersättning inte bestämts av vattendomstolen och för att gottgöra sådan skada eller olägenhet. Avgiftsmedlen skall vidare användas för att tillgodose annat ändamål beträffande den av företaget berörda bygden. Som exempel på sådana ändamål nämns i lagen jordbrukets främjande, särskilt genom torrläggning, och elektrifiering för samfärdsel, jordbruk, hantverk eller småindustri eller eljest för befolkningens behov.

7.1.4 Domstolsavgift

Skyldighet att utge avgift som bidrag till kostnaden för domstolarnas organisation och verksamhet åligger sökanden i vattenmål som avser medgivande till byggande i vatten för att tillgodogöra vattnet som drivkraft eller till vattenreglering liksom medgivande till torrlägningsföretag som avses i 7 kap. eller till företag enligt 8 kap. vilket avser både avledande av avloppsvatten och torrläggning av mark. Avgiftsskyldighet föreligger också om målet gäller ändrade bestämmelser om vattenhushållning i syfte att öka möjligheterna att utnyttja vattenkraft. Avgiftsskyldigheten inträder så snart beslutet därom har vunnit laga kraft (11 kap. 95 § första stycket).

Beträffande byggnad för vattnets tillgodogörande såsom drivkraft bestäms avgiften i förhållande till den förut icke tillgodogjorda

vattenkraft som beräknas vid lågvatten kunna tas ut vid byggnaden. Avdrag skall dock göras för den vattenkraft för vilken avgift förut erlagts i samband med regleringsföretag. Om vattenreglering eller ändrade hushållningsbestämmelser åsyftar ökning i uttagbar vattenkraft, bestäms avgiften i förhållande till ökningen i den vattenkraft som vid lågvatten kan tas ut i sökandens eller, då fråga är om vattenreglering med tvångsdelaktighet, samtliga till regleringssamfälligheten hörande strömfall. Är avsikten att utnyttja förut uttagbar vattenkraft på fördelaktigare sätt, bestäms avgiften i förhållande till den ökning i vattenkraftens värde som vinnns genom företaget eller de ändrade hushållningsbestämmelserna. Om vattenreglering sker för både kraft- och torrlägningsändamål, skall avgift utgå för båda ändamålen. I fråga om företag enligt 7 kap. och kombinerade företag enligt 8 kap. är torrlägningsbåtningen avgörande. Om avgiften skall beräknas på grundval av viss vattenkraft, skall den utgå med 5 kr för varje hästkraft. Skall avgiften beräknas efter värdeökning för vattenkraft eller efter torrlägningsbåtning utgör avgiften 2 o/oo av värdeökningen eller båtningen (11 kap. 95 § andra stycket). Avgiftsnivån har fastställts genom lagstiftning år 1960 (prop. 1960:52, 3LU 7, rskr 134, SFS 304). Avgift utgår inte, om den efter beräkning enligt angivna grunder skulle uppgå till mindre belopp än 50 kr (11 kap. 95 § tredje stycket). Avgifterna bestäms av vattendomstol eller — om medgivande till företaget lämnas vid syneförrättning enligt 10 kap. — av synemän (11 kap. 96 §).

7.1.5 Administration m. m.

Enligt bestämmelser i 2 kap. 10 § 4 mom., 4 kap. 14 och 15 §§, 6 kap. 9 § och 11 kap. 96 § äger Kungl. Maj:t meddela närmare föreskrifter om hur avgifterna skall indrivnas och användas. Sådana föreskrifter har meddelats i kungörelsen (1953:620) angående indrivningen och användningen av vissa med anledning av företag i vatten utgående avgifter.

Fiskeavgifter skall inbetalas till fiskeristyrelsen om annat inte framgår av avgiftsbeslutet (1 § första och andra styckena). Styrelsen bestämmer hur avgifterna skall användas. De får dock inte användas i styrelsens egen verksamhet utan Kungl. Maj:ts medgivande (6 §).

Regleringsavgift inbetalas till länsstyrelsen i det län där företaget huvudsakligen har utförts (1 § tredje stycket). Den som anser sig ha tillfogats skada genom regleringsföretag utan att ha fått ersättning enligt VL kan hos vattenrättsdomaren ansöka om gottgörelse med avgiftsmedel. Om inte särskilda omständigheter föranleder till annat, får ansökan inte prövas förrän tiden gått ut för anmälan av anspråk på ersättning för oförutsedd skada (7 §). Ärendet avgörs av vattenrättsdomaren, en ibland två av de tekniska ledamöterna i vattendomstolen samt två nämndemän. Vid avgörandet skall hänsyn tas till vad som i varje fall kan anses skäligt. Vattenrättsdomaren får anskaffa den särskilda utredning i ärendet som han bedömer erforderlig och han får också kungöra ärendet i ortspressen. Kostnaderna för att utreda och avgöra ärendet betalas med avgiftsmedel från företaget (8 §). Talan mot beslut i ärendet förs hos Kungl. Maj:t genom besvär (9 §). Den som genom lagakraftvunnet beslut har tillerkänts gottgörelse för skada med avgiftsmedel får ut beloppet hos länsstyrelsen (10 §). Om regleringsavgifter har betalats för företag som berör flera län skall – sedan medel i mån av behov avsatts för användning enligt 7 § – återstående avgiftsmedel fördelas mellan länsstyrelserna i länen i enlighet med vad de bestämmer i samråd. Kungl. Maj:t avgör fördelningen, om länsstyrelserna inte kan enas (11 §).

Ansökan om bidrag ur avgiftsmedel för annat ändamål än som avses i 7 § görs hos länsstyrelsen i det län där medlen skall användas. Ansökan prövas av länsstyrelsen, om det inte är fråga om medel för att främja renskötseln. Länsstyrelsen överlämnar då ärendet med eget utlåtande till lantbruksstyrelsen för avgörande. Om bidragsfråga med hänsyn till beloppets storlek eller annan

omständighet är av synnerlig vikt eller principiell betydelse, skall den i båda fallen underställas Kungl. Maj:ts prövning (12 §).

Domstolsavgift inbetalas liksom regleringsavgift till länsstyrelsen i det län där företaget skall utföras (1 § tredje stycket).

Gemensamt för nu behandlade avgiftstyper gäller bl. a. att årliga avgifter skall inbetalas före varje kalenderårs utgång (1 § fjärde stycket), att det i avgiftsbeslutet skall anges till vem betalning skall ske (3 §) och att avgift som inte betalas i föreskriven ordning skyndsamt skall indrivnas (4 §).

I fråga om de s. k. *villkorsmedlen* framgår av Kungl. Maj:ts beslut i varje särskilt fall till vem och för vilket ändamål avgift skall erläggas.

7.2 Reformbehovet

7.2.1 Allmänt

Avgiftsbestämmelserna berörs inte i vattenlagsutredningens direktiv. Flera myndigheter och organisationer har emellertid framfört synpunkter i frågan med anledning av utredningens enkät.

Vattenöverdomstolen anför att företagen nu med stöd av VL förpliktas att utge avgifter av olika slag och för olika ändamål. Vissa av dessa avgifter bestäms av vattendomstolarna på grund av delvis invecklade regler medan andra avgifter fastställs av Kungl. Maj:t i underställda mål. Dessa senare avgifter som inte behandlas i VL utgår endast beträffande stora företag och är vanligen av engångsnatur. Systemet i stort kännetecknas av att avgifterna huvudsakligen drabbar vattenkraftindustrin. Regleringsavgiften enligt 4 kap. 14 § torde vara mest kännbar. Sådan avgift utgår emellertid bara vid regleringar för kraftändamål och följaktligen inte vid regleringar för andra industriella ändamål eller för kommunalt behov. Dessutom saknas motsvarande avgiftsskyldighet för vattenkraftanläggningar.

Enligt vattenöverdomstolen förefaller det onödigt att för framtiden behålla de mindre avgifter som nu döms ut med stöd av 2 kap.

8 och 10 §§, 6 kap. 9 § och 11 kap. 95 § VL. Dessa bör lämpligen slås samman med regleringsavgifterna och de av Kungl. Maj:t i underställda mål fastställda avgifterna till en enhetlig avgift. Denna bör utgå bara för företag av någorlunda storlek men i princip för alla slags företag. Om avgift skall utgå eller inte bör bero bl. a. på företagets inverkan på motstående intressen, främst fiske och kommunikationsintresset.

I fråga om beräkningsgrunderna anser vattenöverdomstolen att de som f. n. anvisas i 2 kap. 10 § och 4 kap. 14 § knappast kan användas i framtiden, eftersom avgiftsskyldighet kan tänkas uppkomma också i andra fall än då vattnet skall utnyttjas för vattenkraftändamål. Det kanske visar sig omöjligt att finna någon användbar objektiv norm för avgiftens storlek. I så fall kan det bli nödvändigt att fastställa en avgift som är skälig med beaktande av företagets nytta och dess inverkan på motstående intressen. Den kan då tänkas vara antingen en engångsavgift eller t. ex. årlig och indexreglerad.

Enligt vattenöverdomstolens mening bör avgiften — liksom nuvarande regleringsavgift — kunna användas både för att motverka uppkomna skador som inte har ersatts på annat sätt och för att tillgodose allmänna ändamål i bygden.

Även *vattenrättsdomarna i Mellanbygdens och Österbygdens vattendomstolar* uttalar sig till förmån för ett enhetligt avgiftssystem.

Önskemål om ett indexreglerat avgiftssystem framförs av *kammarkollegiet* samt *lantbruksnämnderna i Hallands och Värmlands län*. Förändringarna i penningvärdet åberopas. *Kammarkollegiet* tillägger att det är otillfredsställande att ändring i penningvärdet inte kan åberopas till stöd för en höjning av avgifter enligt 4 kap. 14 § och 6 kap. 9 §.

7.2.2 Fiskeavgifter

Enligt *Vaso* bör man söka åstadkomma full korrespondens mellan prestation enligt 2 kap. 8 § och avgift enligt 2 kap. 10 §. Skall enligt 2 kap. 8 § avgift utgå i stället för att

åtgärd vidtas, bör bara en gemensam avgift förekomma för de ändamål som anges i lagrummen. *Vaso* framhåller att avgift enligt 2 kap. 10 § är påkallad bara när fiskekada föreligger. *Advokatsamfundets styrelse* anser att fiskeavgifter enligt 2 kap. 8 och 10 §§, om de skall behållas för framtiden, bör fastställas efter andra och mera ändamålsenliga grunder än de nuvarande.

Fiskeristyrelsen framhåller att fiskeavgifter enligt 2 kap. 10 § bör ses som en form av ersättning för kvarstående skador på fiskerinäringen i stort och att avgiftsmedlen är ett mycket betydelsefullt instrument för den statliga fiskeripolitiken. Enligt *fiskeriintendenten i övre norra distriktet* är det väsentligt att fiskeavgift som avses i 2 kap. 10 § även i fortsättningen hålls självständig i förhållande till övriga eventuella avgifter av mera allmän miljövärdskaraktär.

Från domstolshåll påtalas att de nuvarande grunderna för avgiftsberäkning enligt 2 kap. 10 § leder till otillfredsställande resultat vid korttidsreglering. *Vattenrättsdomaren i Mellanbygdens vattendomstol* anser att den särskilda fiskeavgiften, om den skall behållas, bör beräknas så att den bättre svarar mot korttidsregleringens ofta rätt ingripande verkan på fisket. *Vattenrättsingenjörsföreningen*, som efterlyser ökade möjligheter att fastställa engångsavgifter, framhåller att det nu inte finns några regler om hur avgift skall beräknas för ett korttidsmagasin. En avgift för korttidsreglering som beräknas efter magasinvolym blir nämligen i allmänhet meningslöst låg. Enligt *vattenrättsdomaren i Nedre Norrbygdens vattendomstol* bör fiskeavgift för korttidsreglering generellt kunna bestämmas som tilläggsavgift till avgiften för kraftverket, eftersom beräkning efter magasinvolym utan beaktande av användningsfrekvensen motsvarar varken företagets nytta eller dess skadeeffekt. I anslutning härtill påpekas att den oreglerade lågvattenmängden synes föga lämpad som avgiftsunderlag för kraftstationer.

Enligt *vattenrättsdomaren i Söderbygdens vattendomstol* leder de nuvarande beräkningsgrunderna till otillfredsställande resul-

tat också vid vattenuttag, då avgiften oftast blir mycket låg. Man bör därför överväga att antingen slopa avgiften helt eller höja den kraftigt.

En höjning av avgiftslatituderna förordas av *domänverket, Norrbottens länsorgan för vattenkraftfrågor* och *fiskeriintendenten i mellersta distriktet*. *Domänverket* anser att en sådan höjning är motiverad inte bara med hänsyn till penningvärdets fall utan också av fritidsfiskets starka expansion vilken ökat värdet särskilt på strömfisket. *Fiskeriintendenten i övre norra distriktet* uttalar sig med viss tvekan till förmån för en höjning av avgiftslatituderna. Enligt *fiskeristyrelsen* bör avgiftslatituderna inte få hindra en anpassning till förändringar i penningvärdet utan de bör få överskridas när omprövning sker av den anledningen.

Kammarkollegiet upplyser att en framställning till Kungl. Maj:t om översyn av bestämmelserna i 2 kap. 10 § VL förbereddes inom kollegiet, när vattenlagsutredningens uppdrag offentliggjordes. Därvid åsyftades dels en höjning av avgiftslatituden, dels särskilda bestämmelser om fiskeavgift för korttidsreglering och dels en avveckling av de mindre avgifterna under 50 kr i utbyte mot ett engångsbelopp.

I fråga om avgiftsbeslutens giltighetstid enligt 2 kap. 10 § anser *fiskeristyrelsen* att fastställda avgifter bör kunna omprövas vart tionde i stället för vart tjugonde år. *Vattenrättsdomaren i Nedre Norrbygdens vattendomstol* och *lantbruksnämnden i Kristianstads län* uttalar sig i samma riktning.

Skogsvårdsstyrelsen i Gävleborgs län föreslår en höjning av fiskeavgiften enligt 6 kap. 9 § i form av indexreglering. Flottgodsmängdernas minskning kan enligt styrelsens mening i annat fall leda till att de skador som de fasta flottledsanläggningarna alltså välar fisket inte kan kompenseras. *Norrbottens länsorgan för vattenkraftfrågor* anser att maximiavgiften enligt 6 kap. 9 § bör höjas.

7.2.3 Regleringsavgift

I fråga om det framtida behovet av avgiftsmedel anför *Norrbottens länsorgan för vattenkraftfrågor* att det trots ökade erfarenheter av regleringsföretagens verkningar har visat sig svårt att förutse alla skador eller den slutliga vidden av skadorna. Man har alltså anledning räkna med ett stort behov av avgiftsmedel för att täcka skador som inte ersätts vid den egentliga skaderegleringen enligt VL. Länsorganet tänker här bl. a. på indirekta skador i form av exempelvis minskad trivsel för befolkningen i bygden på grund av förfullning eller klimatförsämring. Man bör också kunna använda avgiftsmedel för att behålla försörjningsmöjligheterna i en hårt drabbad by och för att skapa nya trivselmoment.

Önskemål om enklare beräkningsgrunder framställs av *kammarkollegiet, vattenrättsdomarna i Övre Norrbygdens, Mellanbygdens och Söderbygdens vattendomstolar, Vattenrättsingenjörsföreningen, Norrbottens länsorgan för vattenkraftfrågor* samt *Vaso. Kammarkollegiet* anser att det för att fastställa det avgiftspliktiga antalet turbinhästkrafter i regel krävs vidlyftiga räkneoperationer som inte är till egentlig nytta för den övriga målbehandlingen. Det framräknade antalet står inte heller i ett konstant förhållande till båtnaden vilken i en eller annan form bör läggas till grund för avgiften. *Vattenrättsdomaren i Mellanbygdens vattendomstol* föreslår att regleringsavgiften — om den skall finnas kvar — bestäms i direkt förhållande till den i tillåtlighetssammanhang uträknade regleringsvinsten. Enligt *Norrbottens länsorgan för vattenkraftfrågor* bör avgifterna sättas mera i relation till företagets vinst än till antalet turbinhästkrafter.

Enligt en inom *Österbygdens vattendomstol* uttalad mening är den vanligen tillämpade beräkningsmetoden omständlig och den leder dessutom vid korttidsreglering inte alltid till tillfredsställande resultat. Om en sådan reglering genomförs stegvis, kan metoden leda till att summan av antalet turbinhästkrafter för de olika stegen blir större än

om antalet beräknas direkt för slutetappen. Metoden medför vidare att en dygnsreglering under sommartid ger flera turbinhästkrafter än en identisk dygnsreglering under vintertid, trots att nyttan av regleringen under vintern är större än under sommaren. Avgiftsberäkningen bör därför förenklas t. ex. genom att avgiften får utgöra viss andel av nettoytan.

I fråga om avgiftspliktens omfattning finner *vattenrättsdomaren i Söderbygdens vattendomstol* det tveksamt om man bör behålla den nuvarande begränsningen till regleringsföretag för vattenkraftändamål. Allt flera regleringar genomförs numera för kommunal eller industriell förbrukning och det finns enligt vattenrättsdomarens mening knappast något sakligt skäl för att avgift inte skulle utgå också för sådana regleringar. *Socialstyrelsen, naturvårdssektionen hos länsstyrelsen i Kronobergs län* samt *Länsingenjörers förening* uttalar sig i samma riktning. *Kammarkollegiet* anser att man bör överväga någon form av koncessionsavgift även för större kraftverksföretag. Dessa är fullt jämförbara med regleringsföretagen i fråga om menlig inverkan på kringliggande bygd.

Under hänvisning till bl. a. förändringarna i penningvärdet framför *länsstyrelsen i Västerbottens län* samt *Västerbottens och Norrbottens länsorgan för vattenkraftfrågor* önskemål om möjligheter att anpassa avgifterna till ändrade förhållanden bl. a. beträffande penningvärdet genom höjda avgiftslatituder, indexreglering eller större möjligheter till omprövning.

I fråga om ändamålsbestämningen anser *fiskeristyrelsen* att fritidsfisket och därmed turismen bör kunna främjas genom avgiftsmedel. *Skogsstyrelsen* finner att skogsbruket bör vara ett förstahandsobjekt för stöd. Enligt *Västerbottens länsorgan för vattenkraftfrågor* vill det synas som om bygdebegreppet tolkas väl snävt av de myndigheter som hittills haft att yttra sig om användningen av fonderade regleringsavgifter. Bygdebegreppet bör avse hela den kommun som berörs av företaget. Härigenom skulle avgifts-

medlen kunna användas på ett sätt som bättre än f. n. ansluter till kommunens uppbyggnad och utsträckning.

7.2.4 Domstolsavgift

Kritik riktas i olika hänseenden mot bestämmelserna om domstolsavgift i 11 kap. 95 § VL. Enligt *vattenrättsdomaren i Söderbygdens vattendomstol* förefaller en allmän översyn påkallad. *Vattenrättsdomarna i Nedre Norrbygdens, Mellanbygdens och Österbygdens vattendomstolar, lantbruksnämnden i Värmlands län* och *Vattenrättsingenjörsföreningen* ifrågasätter om inte avgiften kan slopas. *Lantbruksnämnden* framhåller att den rättssökande allmänheten inte vid andra domstolar behöver betala kostnader för domstolsväsendets arbete. *En vattenrättsingenjör vid Mellanbygdens vattendomstol* anser att företag som avser torrläggning av mark bör undantas från avgiftsplikt med hänsyn till avgiftens ringa statsfinansiella betydelse och den irritation som avgiften vållar torrläggningssintressenterna.

Kammarkollegiet anför att avgiftsberäkningen kan vara nyckfull t. ex. när det gäller att bestämma den genom en årsreglering uppkommande kraftökningen vid lågvatten. Avgiften bör liksom regleringsavgiften genomgående beräknas med utgångspunkt i båtnaden i en eller annan form, såsom numera sker vid korttidsreglering.

Lantbruksnämnden i Jämtlands län finner en avsevärd höjning av minimiavgiften 50 kr påkallad med hänsyn bl. a. till penningvärdets fall.

7.2.5 Administration m. m.

Enligt *Norrbottens länsorgan för vattenkraftfrågor* bör bestämmelserna i kungörelsen (1953:620) angående indrivningen och användningen av vissa med anledning av företag i vatten utgående avgifter lämpligen inarbetas i VL. Därvid bör tillses att fråga om gottgörelse med avgiftsmedel kan prövas före utgången av tiden för anmälan om oförutsedd skada, eftersom denna kompensations-

form bör kunna användas utan onödig tidsutdräkt. I alla händelser bör det klarläggas under vilka särskilda omständigheter tidsfristens utgång inte behöver avvaktas.

7.3 Utredningens förslag

7.3.1 Allmänt

De frågor som utredningen hittills har behandlat i detta betänkande har främst gällt rättsförhållandet mellan den som vill bygga eller vidta annan åtgärd i vatten och honom motstående enskilda intressen. Som framgått av det föregående har förhållandet i huvudsak ordnats så att det i första hand åligger företagaren att utföra sitt företag så att ändamålet utan oskäligen kostnad kan vinnas med minsta intrång och olägenhet för annan. Det intrång som ändå uppkommer skall i rimlig utsträckning förebyggas med lämpliga åtgärder och eventuellt kvarstående skada skall ersättas i pengar. I fråga om förhållandet mellan företagaren och motstående allmänna intressen gäller i stort sett samma ordning. Den civilrättsliga ersättning som utgår till enskilda skadelidande kan sägas ha sin motsvarighet i de offentligrättsliga fiskeavgifterna enligt 2 kap. 8 och 10 §§ samt 6 kap. 9 §, regleringsavgifterna enligt 4 kap. 14 § och de medel som företagaren enligt 4 kap. 18 § kan åläggas att utge för att tillgodose allmänna intressen. Det bör dock anmärkas att regleringsavgifterna till viss del får användas för att kompensera enskilda skadelidande. Medan de nu berörda avgifternas syfte alltså i huvudsak är att möjliggöra ekonomisk kompensation, när allmänna intressen lider intrång genom företag i vatten, utgör den s. k. domstolsavgiften enligt 11 kap. 95 § ett bidrag till kostnaden för vattendomstolarnas organisation och verksamhet.

Det nuvarande systemet företer otvivelaktigt en splittrad bild och den bl. a. av vattenöverdomstolen framförda tanken på ett enhetligt avgiftssystem är därför i och för sig tilltalande. Att låta ett sådant system omfatta de s. k. villkorsmedlen torde å andra

sidan innebära en opåkallad inskränkning i Kungl. Maj:ts generella befogenhet att villkorsvägen tillgodose allmänna intressen, vilken bekräftats av riksdagen så sent som genom 1971 års ändringar i VL:s provnings-system. Utredningen anser sig sakna anledning att nu gå in på denna fråga. Vad de egentliga avgifterna beträffar råder det inga delade meningar om att regleringsavgifter och fiskeavgifter enligt 2 kap. 10 § i princip bör behållas som viktiga delar av det vattenrättsliga compensationssystemet. Därmed är naturligtvis inte sagt att de båda avgiftstyperna också bör slås samman till en enhetlig vattenföretagsavgift. Vattenlagsutredningen har emellertid ingående övervägt en sådan sammanslagning men funnit att den skulle medföra olika komplikationer, främst av administrativ natur, utan att erbjuda några betydande fördelar. Utredningen är därför inte beredd att lägga fram något förslag i ämnet men har i stället sökt uppnå ungefär samma fördelar som en gemensam avgift skulle ge genom att i möjlig mån närma de båda avgiftstyperna till varandra. Liksom hittills bör VL:s regler om fiskeavgift ha sin plats i 2 kap. och bestämmelserna om den avgift som skall motsvara regleringsavgiften i 4 kap. Senare får övervägas om bestämmelserna om olika avgiftstyper bör föras samman i ett särskilt kapitel i en ny VL.

Vad angår de övriga avgiftstyperna — fiskeavgifter enligt 2 kap. 8 § och 6 kap. 9 § samt domstolsavgift — synes det praktiska behovet mindre framträdande. Bestämmelserna i 2 kap. 8 § innebär skyldighet för den som bygger i vatten att vidta eller tåla åtgärder till skydd för fisket. De utgör alltså i viss mån en bekräftelse av principen att företagaren är skyldig att vidta rimliga skadeförebyggande åtgärder. Av förarbetena (se NJA II 1919 s. 110) framgår att alternativet i enlighet med VL:s ersättnings-system har ansetts vara att ersättning betalas till fiskerättsägarna och att förhöjd fiskeavgift bestäms enligt 2 kap. 10 §. Efter hand har emellertid i praxis befrielse från skyldighet att utföra åtgärd enligt 2 kap. 8 §

medfört förpliktelse för den byggande att i stället betala särskild avgift för lokala fiskevårdsåtgärder i hushållningssällskaps eller fiskemyndighets regi. Denna praxis har lagfästs genom 1954 års ändringar i 2 kap. 8 §. Avgifter av detta slag erläggs f. n. med drygt 250 000 kr om året. Det kan tilläggas att avgifter för i stort sett samma ändamål som avses i 2 kap. 8 § utgår enligt föreskrifter som meddelats enligt äldre lag med omkring 50 000 kr per år.

Genom att avgiften enligt 2 kap. 8 § måste utgöra kompensation för åtgärder i det direkt berörda vattenområdet är det inte möjligt för de fiskevårdande myndigheterna att använda avgiftsmedlen för fiskevårdande åtgärder i exempelvis ett bivattendrag där förutsättningarna för positivt resultat kan vara större. Detta får anses innebära en från allmän fiskevårdssynpunkt mindre önskvärd begränsning i handlingsfriheten. För utredningen framstår det också som i viss mån irrationellt med två olika avgiftstyper för fiskefrämjande ändamål. Utredningen vill därför förorda en återgång till den rättstillämpning som ursprungligen avsetts. Företagaren bör alltså med stöd av 2 kap. 8 § liksom f. n. kunna åläggas att vidta åtgärder och tåla föreskrifter till skydd för fisket om detta är ändamålsenligt och kan ske till rimlig kostnad. I motsatt fall bör det utgå en med hänsyn till omständigheterna anpassad allmän fiskeavgift. Bestämmelserna i 2 kap. 8 § bör ändras i enlighet härmed.

Den fiskeavgift som enligt 6 kap. 9 § kan åläggas flottande torde från allmän fiskevårdssynpunkt sakna större praktisk betydelse. Budgetåret 1969/70 inflöt sålunda omkring 75 000 kr. Avgiften 5 öre per m³ flottgods har varit oförändrad sedan bestämmelsernas tillkomst år 1919 och det kan därför i och för sig finnas skäl att såsom förordats i ett par enkätsvar anpassa avgiften till de avsevärda förändringarna i penningvärdet. Med hänsyn till flottningens successivt minskade omfattning synes emellertid inte mycket stå att vinna med en sådan åtgärd. Enligt utredningens mening bör bestämmelsen stå kvar oförändrad i avvaktan på en

framtida översyn av flottningsslagsstiftningen.

Den s. k. domstolsavgift som utgår enligt 11 kap. 95 § bör ses mot bakgrund av det förhållandet att VL:s tillkomst bl. a. innebar att en särskild domstolsorganisation tillskapades för vattenmålen. I förarbetena (se NJA II 1919 s. 472) har framhållits att den nya vattendomstolsorganisationen med nödvändighet måste medföra ökade utgifter för statsverket och att det därför inte kunde vara obilligt att kräva något bidrag till kostnaderna av dem som tar den nya organisationen i anspråk för att främja sina intressen. Som framgår av redogörelsen för nuvarande ordning är avgiftsplikten inte generell utan begränsad till vissa företags typer, främst kraftverks- och regleringsföretag, vilka kännetecknas av att de kan beräknas medföra ekonomisk vinst.

Det har i olika sammanhang hävdats att domstolsavgiften av principiella skäl borde avskaffas (se t. ex. riksdagens revisorers berättelse till 1950 års riksdag del II s. 19 ff och prop. 1954: 198 s. 11 ff). Härvid har bl. a. framhållits att parterna i vattenmål på samma sätt som rättssökande i andra mål har att bidra till statsverkets kostnader genom att betala stämpel och lösen och att det saknades skäl att särskilt belasta vissa partskategorier. Det har också påpekats att någon motsvarande extra avgift inte uttogs i samband med rättegång vid andra specialdomstolar. Även i några enkätsvar har röster höjts för att avskaffa domstolsavgiften.

Som vattenlagsutredningen har berört tidigare har vattendomstolsorganisationen numera införlivats med det allmänna domstolsväsendet, låt vara att vattendomstolarna alltjämt finns kvar som judiciella organ. De är emellertid numera formellt sett allmänna underrätter i särskild sammansättning. Redan de principiella invändningar som riktats mot domstolsavgiften medan den självständiga vattendomstolsorganisationen fanns kvar har enligt utredningens mening haft fog för sig. I dagens läge har avgiften uppenbarligen inte längre något principiellt berättigande, och den bör följaktligen avskaffas.

I fråga om de statsfinansiella aspekterna

framgår av bilaga 3 g att det sammanlagda avgiftsbeloppet är mycket skiftande år från år. Uttryckt i medeltal för år under femårsperioder blir värdet för perioden 1955/56–1959/60 423 000 kr, för perioden 1960/61–1964/65 2 074 000 kr och för perioden 1965/66–1969/70 944 000 kr. För treårsperioden 1967/68–1969/70 är medeltalet dock bara drygt 500 000 kr. Detta belopp bör jämföras med statsverkets totala kostnad för vattendomstolarna under samma period, 5 à 6 miljoner kr. Beaktas bör vidare att vattenfallsverket, som hittills stått för inemot hälften av vattenkraftutbyggnaderna, svarar för en betydande del av avgiftsbeloppen. Som utredningen framhållit i annat sammanhang måste man utgå från att tillströmningen av nya kraftverks- och regleringsmål varken till antal eller omfattning kommer att motsvara tillströmningen under de senaste decennierna (jfr SOU 1970:40 s. 62). Med hänsyn till att avgiftsbeloppen till alldeles övervägande del härrör från dessa måltyper kan alltså domstolsavgiftens statsfinansiella betydelse väntas minska successivt. Hur stor minskningen kan bli är svårt att förutsäga. Med ledning av uppgifter om hittillsvarande vattenkraftutbyggnader och prognoser rörande 1970-talets utbyggnader kan man gissa att avgiftsbeloppen kommer att uppgå till i genomsnitt omkring 250 000 kr per år under innevarande decennium, vilket alltså skulle innebära en halvering av den årliga genomsnittsavgiften för perioden 1967/68–1969/70.

Anförda omständigheter talar enligt utredningens mening för att domstolsavgifterna bör slopas utan att statsverket bereds särskild kompensation för det inkomstbortfall som uppkommer därigenom. Kan viss kompensation inte undvaras, synes man kunna överväga att höja den avgift som enligt avgiftslistan till expeditonskungörelsen (1964:618) utgår för ansökan varigenom vattenmål anhängiggörs och för expeditonsavgift för dom i sådant mål.

Om man bortser från den fiskeavgift som tills vidare bör utgå enligt 6 kap. 9 § kommer alltså det nya avgiftssystemet att

omfatta två avgiftstyper. Den ena, som motsvarar nuvarande regleringsavgift, bör med hänsyn till vad som skall tillgodoses kallas bygdeavgift. Den andra blir en allmän fiskeavgift. De båda avgiftstyperna behandlas i det följande var för sig.

7.3.2 Bygdeavgift

I regleringsavgifter inflyter f. n. omkring 10 miljoner kr om året och det har hittills betalats omkring 110 miljoner kr i sådana avgifter. Som framgår av redogörelsen för nuvarande ordning används avgiftsmedlen dels för att i regleringsbygderna gottgöra enskilda intressen för skador som inte är ersättningsgilla enligt 9 kap. VL eller av annan anledning inte ersatts i vattenmålet och dels för att tillgodose andra bygdebehov av mera allmänt slag. För det förstnämnda ändamålet har dock bara blygsamma belopp använts. Det totala årliga ersättningsbeloppet har på senare år understigit 100 000 kr. Betydande belopp har däremot utgått för sådana allmänna bygdebehov som sport och fritidsverksamhet, vägbelysning och elektrifiering, turism, enskilda vägar, kulturella ändamål, renskötsel, va-anläggningar, gator och parker. Som Norrbottens länsorgan för vattenkraftfrågor har anfört i sitt enkätsvar har man alltjämt anledning att räkna med ett stort behov av avgiftsmedel för sådana ändamål. De stora regleringarna är i huvudsak lokaliserade till utflyttningsbygder i Norrlands inland och de berörda kommunerna har oftast svag ekonomi. Tillgången på avgiftsmedel utgör alltså ofta en förutsättning för investeringar av angivet slag. Bakom de nuvarande bestämmelserna om regleringsavgift ligger den uppfattningen att den vinst som företaget ger ofta uppkommer på bekostnad av avsevärda naturförändringar i den omgivande bygden och olägenheter av olika slag för befolkningen och att det därför är rimligt att en del av denna vinst kommer bygden till godo i form av avgiftsmedel. Enligt utredningens mening har detta synsätt alltjämt fog för sig. Frågan är närmast om avgiftsplikten såsom förordas i några enkät-

svar bör utvidgas till att omfatta även andra företag i vatten än vattenregleringar för kraftändamål.

Av allmänna rättviseskäl är det i och för sig motiverat att införa avgiftsplikt för alla företag i vatten oberoende av deras ändamål, förutsatt att de är av sådan omfattning eller beskaffenhet att de mera kännbart inverkar på bygdens förhållanden. Som exempel på sådana med större kraftregleringar jämförbara företag kan i första hand nämnas kraftverken men också större sjöregleringar och vattenbortledningar t. ex. för vattenförsörjning. Några principiella hinder mot en sådan utvidgning av avgiftsplikten kan inte anses föreligga. Av förarbetena (se NJA II 1919 s. 245) framgår att avgiftsskyldigheten enligt 4 kap. 14 § begränsats till vattenregleringar för kraftändamål främst därför att tvångsrätten till reglering inte förutsätter rätt till vatten i regleringsbassängen utan är ett utflöde av förfoganderätten till den för regleringsvinstens tillgodogörande nödvändiga fallhöjden. År 1959 infördes emellertid avgiftsplikt också för korttidsreglering som oftast sker vid kraftverksdammarna och då bara berör ett vattenområde till vilket företagaren har vattenrätt. Frågan om sådan rätt föreligger eller inte beträffande det påverkade vattenområdet får därför numera anses sakna betydelse för avgiftsskyldighetens omfattning. Man måste emellertid räkna med att det även i fortsättningen blir kraftföretagen, dvs. kraftverk samt regleringar och s. k. överledningar till förmån för kraftverk, som främst kan påverka bygdens förhållanden i någon mera betydande omfattning. I den mån andra företag någon gång kan ha liknande inverkan bör intrång i bygdeintressen i allmänhet kunna kompenseras med villkorsmedel. Utredningen vill därför förorda att skyldigheten att utge bygdeavgift begränsas till kraftföretagen.

I förhållande till gällande rätt innebär detta ställningstagande bl. a. att inte bara vattenregleringar utan också kraftverken formellt sett kommer att omfattas av avgiftsplikt till förmån för bygdeintressen. Det bör emellertid framhållas att nuvarande avgifts-

skyldighet enligt 4 kap. 14 § åvilar de strömfall som har båtnad av vattenregleringen. Avgifterna belastar alltså i första hand kraftverksägarna i det nedanförliggande vattendraget. Regleringsavgiften fungerar följaktligen i praktiken som ett slags kraftverksavgift. Alla kraftverk av någon storleksordning betjänas f. ö. numera av regleringar och dessa bör närmast ses som en nödvändig följd av genomförd eller planerad kraftverksutbyggnad. Det kan tilläggas att den nuvarande skyldigheten att betala avgift enligt 4 kap. 14 § för korttidsreglering i viss mån innebär att kraftverken avgiftsbelagts. Vad utredningen föreslår innebär således inte något mera väsentligt avsteg från nuvarande ordning.

Det är självfallet inte meningen att kraftverken skall påföras nya avgifter medan regleringsavgifter utgår i samma omfattning som nu. Avgiftssystemet bör utformas så att den sammanlagda belastningen på de olika kraftverksägarna blir rimlig. Sett från bygdeintressenas synpunkt bör det vara likgiltigt om avgift bestäms enbart för kraftverken, enbart för regleringarna eller för båda företagstyperna i kombination, så länge de totala avgiftsbeloppen blir tillräckliga för sitt ändamål. I sammanhanget bör också påpekas att en avgiftsplikt för kraftverk enligt utredningens förslag innebär att även kraftverksbygderna formellt blir bidragsberättigade.

Det mest framträdande behovet av ändringar i bestämmelserna om regleringsavgifter hänför sig till beräkningsgrunderna. I detta hänseende har sedan länge röster höjts för enklare regler (se prop. 1944:169 s. 55 och 70 samt prop. 1959:31 s. 24 f) och även i flera enkätsvar riktas kritik mot den nuvarande ordningen. F. n. gäller att regleringsavgift utgår för vattenkraft i ett strömfall som ökar i mängd eller värde genom vattenreglering, förutsatt att ökningen är av viss minsta storlek. Storleken kan uttryckas så att summan av den faktiska och den mot värdeökningen svarande ökningen av vattenkraft som vinnns genom regleringen skall vara lägst 500 turbinhästkrafter. Den faktiskt

ökade vattenkraften beräknas ur den ökade årliga vattenvolym som genom regleringen kan nyttiggöras i kraftverket. Den mot värdeökningen svarande ökningen av uttagbar vattenkraft skall enligt prop. 1944:169 s. 28 och 69 beräknas på ett tänkt antal turbinhästkrafter vilket tal förhåller sig till totala antalet turbinhästkrafter som ökar i värde på samma sätt som värdeökningen förhåller sig till sistnämnda antal turbinhästkrafterns värde efter regleringen. Det antal turbinhästkrafter som ökar i värde bestäms med utgångspunkt i den till högvärdigare tid, t. ex. från natt till dag, överflyttade vattenmängden i medeltal för år.

Vid beräkning av regleringsavgift för årsregleringar beaktas i praxis bara kraftökning och värdeökning upp till en viss s. k. fiktiv eller antagen utbyggnadsvattenföring. Denna vattenföring, som oftast är betydligt lägre än den faktiska utbyggnadsvattenföringen, bestäms så att regleringen då ger största ökning av vattenkraften. Att vattenkraften till följd av regleringen minskar inom registret mellan fiktiv och faktisk utbyggnadsvattenföring beaktas inte alls. Den högre utbyggnaden har ansetts vara uteslutande avsedd för korttidsreglering. Denna på en fiktiv utbyggnadsvattenföring baserade beräkningsmetod är historiskt betingad. Den kom till före 1944 års lagändring, då regeln om värdeökning som grund för avgiftsskyldighet infördes, och behölls därefter trots att behovet av en sådan beräkningsmetod synes ha minskat eller bortfallit genom lagändringen.

Som framgår av enkätsvaren är beräkningsförfarandet inte teoretiskt invändningsfritt. Det leder dessutom till påtagliga fel när den för en viss reglering bestämda fiktiva utbyggnadsvattenföringen höjs i samband med tillkomsten av en ny reglering. Det antal hästkrafter på vilket avgiften skall baseras blir nämligen regelmässigt större om man adderar hästkrafterna för varje regleringsstapp än om beräkningarna grundas på den totala förändringen av alla regleringar sammantagna. Samma förhållande uppkommer om man, som vanligen sker, beräknar avgifterna separat för årsreglering och korttidsreg-

lering. I så fall beräknas nämligen värdeökning genom korttidsreglering även inom ett vattenföringsintervall där förlorad vattenkraft på grund av årsreglering tidigare lämnats obeaktad.

En annan svaghet i nuvarande ordning ligger i den betydande osäkerhet i resultat som uppkommer, när kraftens värdeökning skall överföras till ett däremot svarande kraftbelopp med hjälp av antagna relativtal för kraftvärdet under olika tider av året, veckan och dygnet. De faktiska relativvärdena varierar nämligen på ett inte förutsebart sätt från år till år och från vecka till vecka beroende på den aktuella kraftbalansen och produktionssystemets sammansättning. Det kan tilläggas att sådana beräkningar numera anses helt otidsenliga och att nya metoder för kraftvärdering på senare tid förts på tal av en arbetsgrupp som utsetts av vattenfallsverket och Svenska kraftverksföreningen. Den metod som tillämpas vid överföring av värdeökning till ett motsvarande kraftbelopp och som bygger på 1944 års motivuttalande innebär vidare att hänsyn bara tas till den relativa värdeökningen och inte till den faktiska regleringsvinsten. Detta leder i vissa fall till verklighetsfrämmande resultat.

Den kritik som riktats mot de nuvarande beräkningsmetoderna är alltså enligt utredningens mening i hög grad berättigad. Utredningen har därför sökt skapa ett helt nytt system för beräkning av byggeavgift vilket bygger på faktorer som är kända eller lätta att bestämma samtidigt som de ger uttryck för företagens omfattning och därmed antyder deras inverkan på bygden.

I fråga om kraftverken bör beräkningen grundas på den effekt som kan tas ut vid de i kraftverket installerade generatorerna, i fortsättningen kallad den installerade effekten. Detta värde kan lätt erhållas. Det brukar bl. a. framgå av ansökningshandlingarna rörande kraftverket. Den installerade effekten får anses återspegla inte bara kraftverkets storlek utan också sambandet mellan kraftverket och de regleringar som betjänar det. Effekten bestäms av utbyggnadsvattenföring och fallhöjd. I det förra hänseendet förelig-

ger ett klart samband med nyttan och omfattningen av korttidsreglering till förmån för kraftverket. Detsamma gäller åtminstone inom vissa gränser också beträffande års- och flerårsreglering. Genom att nyttan av en reglering under alla förhållanden är avhängig av den fallhöjd på vilken regleringen utnyttjas i kraftverket, blir den installerade effekten också härigenom ett mått på regleringsvinsten.

Det nu anförda leder närmast till den slutsatsen att kraftverksavgiften kan bestämmas så att den inrymmer även avgifter för regleringar. Utredningen förordar en sådan lösning beträffande korttidsregleringarna. Med korttidsreglering avses därvid reglering av avrinningen under dygn, vecka eller längre helg såsom jul eller påsk. Som tidigare berörts sker korttidsreglering oftast vid kraftverken, och regleringarnas nytta och omfattning kommer till direkt uttryck i kraftverkens storlek. Det sist sagda gäller också för överledningarna som ofta är en förutsättning för lönsam kraftverksutbyggnad, och särskild bygdeavgift bör därför inte utgå för dem. Däremot bör av flera skäl avgift alltjämt bestämmas särskilt för års- och flerårsregleringar. Sambandet mellan dessa företag och kraftverkens effekt är, som antytts tidigare, inte lika entydigt. Regleringarna ger alltså inte något direkt utslag i kraftverkens utbyggnadsvattenföring, när de har sådan omfattning att de medger utjämning av vattentillgången mellan våtår och torrår. Det bör också framhållas att man bara genom särskild avgiftsbeläggning kan anpassa avgiften till regleringens inverkan på den omgivande bygden. På vilken fallhöjd regleringsvinsten tillgodogörs är från den synpunkten av underordnad betydelse, utan magasinets storlek blir helt naturligt utslagsgivande. Bygdeavgiften för vattenreglering bör därför grundas på magasinsvolymen i likhet med vad som nu gäller för fiskeavgift enligt 2 kap. 10 §.

Enligt det nämnda lagrummet skall fiskeavgift för vattenreglering bestämmas med utgångspunkt i vad som kan kallas olika avgiftsenheter. Varje sådan enhet består av viss del av vattenmagasinets volym. Avgifts-

enheten är 50 000 m³ intill magasinsvoly- men 100 miljoner m³ och 100 000 m³ för vad som överstiger denna volym. Man har härigenom velat få en beräkningsgrund som i tillräcklig grad anknyter till regleringen och dess omfattning, varvid det ansetts påkallat att reducera avgiften för regleringsföretag av mera betydande storleksordning (jfr prop. 1954:23 s. 32). Utredningen anser att denna beräkningsgrund med fördel bör kunna tillämpas också när det gäller bygdeavgift för vattenreglering. För kraftverk bör på motsvarande sätt fastställas en avgiftsenhet omfattande ett visst antal kW. Efter mönster av bestämmelserna i 2 kap. 10 § och 4 kap. 14 § bör det vidare fastställas vissa avgiftslatituder vilka kan anknytas till dessa enheter.

Inom utredningen har verkställts särskilda undersökningar för att bestämma avgiftsenheter av lämplig storlek. En utgångspunkt har härvid varit att det totala avgiftsbeloppet inom landet, beräknat enligt det nya systemet, i stort sett skall motsvara vad som f. n. årligen inflyter i regleringsavgifter enligt 4 kap. 14 §. Vidare har eftersträvat en i huvudsak oförändrad avgiftsbelastning för de enskilda företagen. Slutligen har undersökningarna skett med utgångspunkt i nuvarande avgiftslatitud för regleringsavgift i normalfallen, dvs. lägst 3 kr och högst 8 kr. Utifrån dessa förutsättningar har upprepade försöksberäkningar med avgiftsenheter av olika storlek utförts för befintliga kraftverk och regleringar i vissa älvsystem. Undersökningarna omfattar företag som tillsammans svarar för minst 80 % av de totala regleringsavgifterna i landet. Varje kraftverk har härvid för varje avgiftsenhet påförts det efter andelarna i regleringarna vägda medeltalet av avgifterna per turbinhästkraft för de årsregleringar som utförs för kraftverket, medan regleringarna för varje avgiftsenhet åsatts samma avgift som nu utgår i regleringsavgift per turbinhästkraft. Varje kraftverks totala avgiftsbelastning enligt det nya systemet — summan av bygdeavgiften för kraftverket och dess andelar i bygdeavgiften för regleringar som betjänar kraftverket — har sedan jämförts

med vad som f. n. åvilar kraftverket i form av regleringsavgifter enligt 4 kap. 14 § VL. Vissa jämkningar har vidtagits. I de fall då avgift nu utgår enligt beslut före 1959 års lagändring har sålunda avgiften omräknats till vad som kan antas komma att bestämmas vid en omprövning. På samma sätt har förfarits då avgift för utbyggda kraftverk utgår efter vad som gällde under utbyggda förhållanden. Vidare har summan av regleringsavgifterna för de enskilda kraftverken i en älv fördelats mellan kraftverken efter de inom regleringsföretagen fastställda andelstalen. Detta förfarande tillämpas nämligen i flertalet älvar.

De avgiftsenheter som vid dessa beräkningar visat sig bäst motsvara nuvarande avgiftsnivå utgör för vattenkraft 6 kW installerad effekt intill 150 % av effekten vid medelvattenföring och 12 kW för installerad effekt därutöver. För vattenreglering blir avgiftsenheten en magasinsrymd av 15 000 m³ intill rymden 100 miljoner m³, 30 000 m³ för den ytterligare rymden intill 1 000 miljoner m³ och 60 000 m³ för rymden därutöver. Att avgiftsskyldigheten i fråga om kraftverken begränsats för s. k. toppeffekt sammanhänger också med att varken kraftverkets ekonomiska förutsättningar eller dess inverkan på den kringliggande bygden står i eljest antagen relation till utbyggnadseffekten, när utbyggnadsvattenföringen är extremt hög till följd av goda möjligheter till korttidsreglering. Den jämkade avgiftsskyldigheten för större regleringsmagasin ansluter i princip till vad som redan gäller för fiskeavgift. Det har dock ansetts påkallat att ytterligare reducera den marginella avgiften per magasinenshet för de allra största regleringarna. Som tidigare framhållits får nämligen regleringens marginella inverkan antas avta när man närmar sig de högsta magasinsvolymer. De största regleringarna torde f. ö. lokaliseras till bygder där ingreppen kan accepteras antingen därför att regleringsamplituden på grund av sjöns storlek kan hållas inom måttliga gränser eller helt enkelt därför att sjön ligger avsides.

Resultatet av beräkningen med nu angiv-

na värden på enheterna redovisas för vart och ett av de avgiftspliktiga kraftverken i Luleälven, Umeälven, Ångermanälven, Faxälven, Indalsälven, Göta älv och Lagan i *bilaga 4 a-f*, och för kraftverken sammantagna för varje älv i *bilaga 4 g*. Som framgår av bilagorna 4 a-f uppstår för vissa kraftverk betydande skillnader i avgiftsbelastning enligt det nuvarande och det försöksvis tillämpade systemet. Detta gäller särskilt i Luleälven, Göta älv och Lagan. Förhållandet kan förklaras bl. a. med att avgift f. n. utgår för korttidsreglering vid vissa kraftverk men inte vid andra och att nuvarande avgifter har bestämts enligt olika metoder i olika älvar. I vissa fall kan avvikelserna bero på att ett kraftverks utbyggnadsvattenföring har påverkats av planerade regleringar som sedan inte genomförts. Avvikelserna blir särskilt stora i Göta älv och Lagan. Detta beror huvudsakligen på att den fallhöjd vid vilken regleringsvinsten tillgodogörs är väsentligt mindre än vad som är normalt. Vad särskilt gäller Väneren beror skillnaden dessutom på att den utnyttjade magasinrymden bara utgör en mindre del av det tillättna magasinet. Enligt utredningens mening bör avvikelser som har samband med särskilda förhållanden inte tillmätas avgörande betydelse när det gäller att bedöma om det nya systemet är användbart på nya företag. Avvikelserna går åt olika håll och skillnaden mellan totalsummorna är obetydlig. Man har därför anledning räkna med att de totala avgifterna för nytillkommande företag skall bli i stort sett desamma, vilket system som än tillämpas. Utredningen anser för sin del att de verkställda undersökningarna ger vid handen att ett system med avgiftsenheter för kraftverk och regleringsföretag är ägnat att leda till en godtagbar fördelning av avgiftsbördan samtidigt som det är lätt att tillämpa.

Av avgörande betydelse för frågan om systemet bör genomföras blir självfallet huruvida det kan göras tillämpligt också på äldre företag. I detta hänseende bör till en början erinras om att systemet bara formellt sett kan anses innefatta ny avgiftsbeläggning,

nämligen av kraftverken. Som utredningen nyss har utvecklat fungerar redan den nuvarande regleringsavgiften i praktiken som ett slags kraftverksavgift. Vad systemet innebär i fråga om avgiftsskyldighetens omfattning bör alltså inte hindra att det tillämpas på äldre företag.

En sådan ordning får vissa iögonenfallande konsekvenser i fråga om omprövningen av äldre avgiftsbeslut. Det nya systemet kan nämligen övergångsvis framtvinga en omfördelning av fastställda avgifter inom ett helt vattensystem, så snart det tillkommer ett nytt kraftverks- eller regleringsföretag för vilket bygdeavgift skall fastställas eller omprövning dessförinnan skall ske av fastställd regleringsavgift. Från mera principiell synpunkt kan det synas betänkligt att lagakraftvunna avgiftsbeslut kan få rivs upp under sin giltighetstid. Det rättsskydd som beslutet innebär för den avgiftsskyldige bör emellertid beaktas genom att avgiftsbelastningen behålls väsentligen oförändrad under det äldre beslutets återstående giltighetstid. Det nya systemet bör emellertid inte heller för tiden därefter få medföra några mera avsevärda förändringar i den reella avgiftsnivån (jfr 3LU 1959:5 s. 23 ff). Det kan kanske också göras gällande att ett så omfattande omprövningsförfarande som systemet kan medföra ställer myndigheter och parter inför alltför stora praktiska svårigheter. Den utredning som krävs är dock inte av annat slag än den undersökning rörande det nya systemets verkningar som vattenlagsutredningen verkställt för bl. a. fem större älvar och som inte varit särskilt tidskrävande. Det bör tvärtom vara ändamålsenligt att avgiftsfrågorna för varje vattensystem kommer under bedömande i ett sammanhang. Utredningen föreslår därför att den nuvarande regleringsavgiften enligt 4 kap. 14 § ersätts av en bygdeavgift utformad i enlighet med de nu angivna riktlinjerna.

Som framgått av det tidigare anförda har de olika avgiftsenheternas storlek beräknats med teoretisk utgångspunkt i nuvarande totala avgiftsnivå och i avgiftslatituderna i 4

kap. 14 § VL. Det gäller härefter att ta ställning till den allmänna avgiftsnivån för framtiden. Härvid måste medelsbehovet vägas mot den belastning på företagen som avgifterna utgör och återverkningarna av denna belastning i konsumentledet.

I fråga om behovet av avgiftsmedel kan först konstateras (jfr bilaga 3 c) att den totala behållningen, ungefär en fjärdedel av de totala inkomsterna, är påfallande stor. Redovisningen för de senaste budgetåren 1965/66–1969/70 tyder dock på en bättre balans mellan inkomster och utgifter (jfr bilaga 3 d). Den ökade behållningen utgörs huvudsakligen av räntor på tidigare fonderade medel. Detta gäller länen sammantagna. Av de i sammanhanget viktiga länen har Jämtlands och Västerbottens län förbrukat både avgifter och räntor medan Norrbottens och Västernorrlands län har fonderat drygt hälften av inkomsterna. I Kopparbergs och Värmlands län har inkomster och utgifter i stort sett balanserat. I övriga län har bara en ringa del av avgifterna förbrukats. Att betydande belopp har fonderats får dock inte utan vidare tas som ett tecken på att det inte behövs några tillskott av avgiftsmedel. Fondering kan vara uttryck för medveten planering av större projekt. Det kan också förhålla sig så att avgifterna t. ex. för Norrbottens län har ökat så snabbt att de tillgängliga resurserna inte hunnit utnyttjas. Allmänt sett kan dock antas att vissa behov t. ex. av medel för vägbelysning och liknande ändamål efter hand blir mättade. Det kan anmärkas att exempelvis va-anläggningar och gator kan ha bort finansieras över den kommunala budgeten i stället för med avgiftsmedel. Å andra sidan kan nya behov anmäla sig. Restaurering av mindre vattendrag i naturvårdande och fiskeförbättrande syfte har under senare år fått allt större aktualitet på olika håll i landet, och för sådana ändamål bör avgiftsmedel självfallet kunna ställas till förfogande i de av vattenföretagen berörda byggena. Även skogsbruket i bygden bör kunna främjas genom avgiftsmedel. Behovet av forskning med inriktning på mål som är till fromma för kraftverks- och regleringsbyg-

terna bör vidare uppmärksammas. Också behov av här antytt slag bör emellertid i rimlig mån kunna tillgodoses inom ramen för nuvarande avgiftsnivå. Det bör beaktas i sammanhanget att de årliga inkomsterna av avgiftsmedel kan beräknas till omkring 15 miljoner kr mot slutet av 1970-talet vilket innebär att tillgången på avgiftsmedel kommer att öka med omkring 50 % under decenniet, om nuvarande ordning med regleringsavgifter behålls oförändrad.

Vad sedan gäller belastningen på företagsidan kan vattenkraftproduktionen vid slutet av 1970-talet beräknas uppgå till ungefär 60 miljarder kWh per år och ha ett produktionsvärde av omkring 1 500 miljoner kr. Avgifterna utgör alltså grovt räknat i medeltal 1 % av kostnaden för kraftens framställning. I vissa fall kan denna andel vara större, 2 à 3 %. Eftersom en stor del av elkostnaden hänför sig till andra faktorer än produktionen och då värmekraften år 1980 kan väntas svara för ungefär hälften av elkraften blir avgifternas andel i den totala elkostnaden likväl så låg att den knappast kan betunga konsumenterna. En måttlig höjning av avgiftsnivån skulle från denna synpunkt kunna te sig försvarlig. Utredningen vill emellertid inte förorda detta med hänsyn till att kraftindustrin nu arbetar i ett betydligt kärvare läge än under slutet av 1950-talet, vilket på senare tid kommit till uttryck bl. a. i taxehöjningar.

De önskemål om ändringar i avgiftsnivån som framförts i enkätsvaren betingas framför allt av penningvärdeförändringarna. Från några håll förordas ett indexreglerat avgiftssystem i syfte att göra avgifterna värdebeständiga. Om systemet med avgiftslatituder behålls anses det påkallat med högre latituder än de nuvarande och större möjligheter till omprövning.

Ett indexreglerat avgiftssystem innebär otvivelaktigt ett smidigt och säkert sätt att anpassa avgifterna till förändringarna i penningvärdet. Lagtekniskt sett kan systemet lätt genomföras t. ex. genom att bestämma avgiften för varje avgiftsenhet till viss del av basbeloppet enligt lagen (1962:381) om

allmän försäkring. Utredningen anser det emellertid principiellt olämpligt att på detta rättsområde införa automatiskt verkande regler som kan påverka kostnadsutvecklingen (jfr SOU 1964:1 s. 26 f). Om latituderna bestäms till lägst 3 kr och högst 8 kr innebär detta att man står kvar på 1959 års avgiftsnivå. Därefter har penningvärdet otvivelaktigt undergått betydande förändringar. Enligt utredningens mening bör detta emellertid inte vara avgörande. Som nyss anförts kan medelsbehovet under 1970-talet väntas bli tillgodosett, även om avgiftsnivån behålls oförändrad. Den anpassning till penningvärdeförändringarna som skedde genom 1959 års lagstiftning kan med andra ord sägas vara tilltagen med så vida marginaler att någon ytterligare anpassning f. n. inte är påkallad. Hittills bestämda avgifter torde bara i enstaka undantagsfall utgå efter maximibeloppet 8 kr. Utredningen föreslår därför att bygdeavgiften per avgiftsenhet bestäms till lägst 3 och högst 8 kr. Även med dessa latituder kommer det nya systemet att ge högre avgifter än det nuvarande i de allt vanligare situationerna att befintliga kraftverk utvidgas för att öka effektutbytet. Den intensiva korttidsreglering som förutsätts skulle nämligen inte i samma mån ge utslag i högre regleringsavgifter.

När bygdeavgiftens storlek skall bestämmas bör hänsyn liksom f. n. tas till den större eller mindre förändring av vattenförhållandena som företaget vållar och till den större eller mindre olägenhet eller fördel som uppkommer för bygden. Däremot bör hänsyn inte längre tas till kostnaderna för och båtnaden av företaget.

Såsom har framgått av det föregående bör bygdeavgift utgå bara för företag som på grund av sin storlek eller ingripande beskaffenhet kan antas ha mera kännbar inverkan på bygdeförhållandena. Mindre företag kan i allmänhet inte väntas ha sådan inverkan och bör därför undantas från avgiftsplikt. Detta kan lämpligen ske genom en föreskrift att avgift inte utgår om antalet avgiftsenheter understiger 2 000. Härigenom undviks också

att myndigheter och enskilda belastas med administrativt arbete som inte står i proportion till beloppens storlek. Förslaget innebär alltså att lägsta bygdeavgift blir 6 000—16 000 kr. Som jämförelse kan nämnas att lägsta regleringsavgift f. n. utgör 1 500—4 000 kr.

Den föreslagna begränsningen innebär bl. a. att vattenreglering med mindre magasinrymd än 30 miljoner m³ befrias från avgift. Därmed torde alla regleringsmagasin för enbart korttidsreglering bli undantagna från avgift utan att detta behöver särskilt anges. Såvitt känt finns nämligen inga sådana magasin med större rymd och det kan inte heller anses sannolikt att några sådana magasin skall tillkomma. I detta sammanhang bör anmärkas att större korttidsregleringsmagasin däremot förekommer inom gränserna för ett flertal stora årsregleringar. I sådana fall bör bygdeavgift utgå efter hela årsregleringens rymd men avgift bör givetvis inte utgå därutöver för den korttidsreglering som bedrivs inom en del av denna rymd.

Tidsfristen för omprövning av avgiftsbeslut enligt 4 kap. 14 § förkortades genom 1959 års lagstiftning från 20 till 10 år. Det kan inte gärna komma i fråga att — såsom förordats på något håll — ytterligare förkorta avgiftsbeslutens giltighetstid. I fråga om omprövning med hänsyn till inträffade förändringar i penningvärdet har kammarkollegiet hävdats att ändring i penningvärdet inte kan åberopas till stöd för höjning av regleringsavgift. Utredningen finner det tveksamt om detta är riktigt. Uttalanden i förarbetena till 1959 års lagstiftning tyder närmast på att regleringsavgift vid utgången av varje avgiftsperiod kan inom gällande avgiftslatituder anpassas till sådana förändringar (jfr prop. 1959:31 s. 10 f, 18 f och 32). Har avgiftslatituderna höjts under avgiftsperioden får avgiften alltså också höjas, låt vara att 1959 års riksdag för sådana fall förordats viss restriktivitet i tillämpningen. Utredningen anser att det i nya bestämmelser om bygdeavgift bör slås fast att omprövning efter avgiftsperiodens slut får ändras med

hänsyn bl. a. till förändringar i penningvärdet. Detta gäller redan nu i fråga om allmän fiskeavgift. Självfallet bör det liksom f. n. ankomma på statsmakterna att genom ändringar i avgiftslatituderna bestämma den allmänna avgiftsnivån.

Regleringsavgifterna får nu användas i bygden för två olika grupper av ändamål, nämligen gottgörelse för enskilda skador samt allmänna ortsändamål. Utredningen anser det inte påkallat att nu föreslå någon ändring i denna princip för bygdeavgiftens del men vill ändå understryka vikten av att bygdebegreppet ges en vid tolkning. Statsmakterna betonade i anslutning till 1959 års lagändring att bygdeområdet inte får avgränsas så snävt att bara trakten kring själva regleringsmagasinet tillgodoses med regleringsavgiftsmedel (jfr prop. 1959:31 s. 34 och 3LU 1959:5 s. 19). Med utredningens förslag kommer någon tvekan inte att kunna råda om att även kraftverksbyggena blir berättigade till anslag av bygdeavgiftsmedel. Samtidigt bör emellertid anmärkas att den ändring som förslaget på denna punkt innebär närmast är av teoretisk natur. Ändringen får enligt utredningens mening inte leda till att områdena kring regleringsmagasinen blir eftersatta vid tilldelningen av avgiftsmedel. Riktpunkten bör vara att dessa skall användas där de bäst behövs inom utbyggnadsområdena och alltför stor vikt synes inte böra tillmätas frågan från vilket företag medlen härrör. Med det sagda vill utredningen också ta avstånd från det uppslag som från något håll framförts att avgiftsmedlen skall knytas till kommun som berörs av företaget. En sådan anknytning skulle enligt utredningens mening i många fall kunna leda till en inte önskvärd begränsning av användningsområdet.

Ehuru den nuvarande ändamålsbestämningen synes i huvudsak lämplig, anser utredningen det påkallat att den exemplifiering av de allmänna ortsändamålen som nu lämnas i 4 kap. 15 § ses över. Som utredningen tidigare anmärkt talas i detta lagrum om jordbrukets främjande, särskilt genom

jords torrläggning, eller beredande av tillgång till elektrisk kraft för samfärdsel, jordbruk, hantverk eller småindustri eller eljest för befolkningens behov. Syftet med översynen bör vara att ge bestämmelsen ett innehåll som bättre än det nuvarande täcker behov vilka i dag är aktuella i kraftverks- och regleringsbygderna. Utredningen hänvisar i detta sammanhang till sina tidigare uttalanden om tänkbara nya behov av avgiftsmedel. Förslagsvis synes som exempel på allmänna ändamål beträffande den bygd som berörs av företag kunna anges åtgärder och forskning till gagn för näringsliv, kommunikationer, miljöskydd, kulturliv och friluftsliv ävensom uppförande av samlingslokaler och andra anläggningar för gemensamt behov. Eftersom en närmare definiering av de allmänna ortsändamålen även efter en modernisering av den innebörd utredningen nu antytt lämpligen bör kunna ändras från tid till annan utan onödig omgång, föreslår utredningen att exemplifieringen får ske i administrativ ordning med stöd av fullmakt för Kungl. Maj:t — motsvarande den som redan gällande lag innehåller — att meddela närmare bestämmelser om avgiftsmedlens användning.

De nya administrativa bestämmelserna om medelsanvändningen synes liksom bestämmelserna om medlens indrivning kunna införas i vattenrättskungörelsen.

7.3.3 Allmän fiskeavgift

Fiskeavgifterna enligt 2 kap. 10 § VL uppgår f. n. till drygt en miljon kr om året. Medlen används i enlighet med statsmakternas beslut till ungefär lika delar för forskning och försöksverksamhet på fiskets område och för olika former av fiskevård m. m. (*bilaga 3 a och b*, jfr prop. 1954:23, 3LU 2, rskr 97). Som fiskeristyrelsen framhåller är avgifterna ett mycket betydelsefullt instrument för den statliga fiskeripolitiken, och det är självfallet rimligt att de företag som genom åtgärder i vatten medför skada för fiskerinäringen i stort också får tillskjuta medel för de angivna ändamålen.

Skyldighet att utge fiskeavgift föreligger f. n. dels för kraftanläggningar, dels för regleringsföretag och dels för företag som innebär — med lagens ord — tillgodogörande av vattnet annorledes än som drivkraft. Den sistnämnda kategorin omfattar t. ex. bevattning och vattenbortledning för försörjningsändamål. Avgiften beräknas inom vissa latituder, för kraftverken till visst belopp för varje hästkraft som kan tas ut vid oregerat lågvatten, för regleringsföretagen efter avgiftsenheter uttryckta i magasinvolym och för övriga företag för varje m³/s vatten som kan tas ut vid byggnaden. Något krav på mera genomgripande ändringar i 2 kap. 10 § har inte framställts. Däremot har man i några enkätsvar pekat på att nuvarande beräkningsgrunder leder till otillfredsställande resultat vid korttidsreglering och vattenbortledning. Vidare har det ansetts påkallat att anpassa den allmänna avgiftsnivån, vilken fastställdes år 1954, till därefter inträffade förändringar i penningvärdet.

Även enligt utredningens mening får de nuvarande bestämmelserna om fiskeavgift anses vara i stort sett ändamålsenliga. I fråga om beräkningsgrunderna har utredningen beträffande bygdeavgift för regleringsföretagen förordat en lösning som ansluter till vad som gäller för beräkning av fiskeavgift. Det kan emellertid av flera skäl vara lämpligt att också beträffande kraftverken söka nå en lösning efter enhetliga grunder, i detta fall dock med bygdeavgiften som förebild.

Som nyss nämnts beräknas fiskeavgiften för kraftverk på grundval av effekten vid naturlig lågvattenföring. Man har ansett att storleken av det fiskbestånd som ett vattendrag förmår uppbära beror på den genomsnittligt lägsta vattenföringen och att värdet på den presumtiva skada på fisket som en vattenbyggnad vållar i stort sett står i proportion till lågvattenmängdens storlek (jfr prop. 1954:23 s. 31). Särskilt när ett vattendrag under en följd av år gjorts till föremål för olika regleringar tvingas man emellertid att vid avgiftsberäkningen röra sig med fiktiva värden. Den installerade effekten är som tidigare utvecklats å andra

sidan ett lätt tillgängligt värde och den har också ett nära samband med de faktiska förhållandena i vattendraget. Den installerade effekten får med andra ord anses ge ett godtagbart uttryck för kraftverkets inverkan på fiskerinäringen i stort. Som framhållits i 1954 års lagstiftningsärende är det ju här fråga om en högst skönsmässig uppskattning. Vattenlagsutredningen förordar därför att fiskeavgiften för kraftverk liksom bygdeavgiften baseras på den installerade effekten.

Med nuvarande ordning beräknas fiskeavgift för korttidsreglering vanligen på samma sätt som för övriga regleringar, dvs. på grundval av magasinvolymen. Utredningen delar den från domstolshåll framförda uppfattningen att denna beräkningsgrund i allmänhet leder till påfallande låga fiskeavgifter som inte svarar mot korttidsregleringarnas ofta rätt ingripande verkan på fisket. Om den installerade effekten godtas som underlag för avgiftsberäkningen för kraftverken, bör detta liksom beträffande bygdeavgiften leda till att särskild fiskeavgift inte tas ut för korttidsreglering. Den installerade effekten ger ju också uttryck för omfattningen av de korttidsregleringar som bedrivs vid kraftverket. Av samma skäl bör inte heller särskild fiskeavgift utgå vid s. k. överledning. Det kan anmärkas att den föreslagna beräkningsgrunden leder liksom vid bygdeavgift till högre avgifter än f. n. när kraftverk byggs om för ökat effektutbyte.

Frågan om avgiftsenheternas storlek för kraftverk och långtidsregleringar bör lämpligen övervägas mot bakgrund av önskemålen om anpassning av avgiftsnivån till inträffade förändringar i penningvärdet. Med hänsyn till de angelägena ändamål som tillgodoses är det enligt utredningens mening naturligt att man så långt som möjligt söker bevara avgifternas realvärde. Detta synsätt får anses ligga bakom de år 1954 genomförda ändringar i 2 kap. 10 § enligt vilka beslutade avgifter efter avgiftsperiodens slut får omprövas med hänsyn till penningvärdets förändringar. I fråga om förändringar fr. o. m. år 1954 lägger man i praxis konsumentpris-

index till grund för beräkningarna (se NJA 1962 s. 110). Utredningen anser att avgiftsnivån nu bör anpassas till de förändringar i penningvärdet som inträffat sedan 1954. Konsumentprisindex har under samma tid i stort sett fördubblats. Utredningen anser att denna ändring bör komma till uttryck inte i en höjning av avgiftslatituderna utan i en motsvarande minskning av avgiftsenheterna.

Utredningens förslag beträffande kraftverken medför vidare att lågvatteneffekten i hästkrafter måste omräknas till installerad effekt i kW. Inom utredningen har en sådan omräkning verkställts för ett antal kraftverk i olika delar av landet. Installerad effekt överstigande vad som kan tas ut vid 150 % av medelvattenföringen har härvid upptagits till halva värdet. Den högre effekten får nämligen anses vara betingad enbart av korttidsreglering. Av undersökningen vars resultat redovisas i *bilaga 5* framgår att en hästkraft vid oregerat lågvatten motsvaras av 6,3 på angivet sätt beräknade kW för de undersökta kraftverken sammantagna. Om avgiftslatituderna i enlighet med det tidigare anförda behålles oförändrade, dvs. lägst 10 öre och högst 2 kr, bör enheterna minskas till hälften för att avgifternas realvärde skall bibehållas. Enheten bör därför vara 3 kW installerad effekt intill 150 % av effekten vid medelvattenföring och 6 kW för installerad effekt därutöver. Med dessa värden blir det totala avgiftsbeloppets realvärde för kraftverken något högre än tidigare vilket får anses skäligt eftersom avgiften också kommer att omfatta hittillsvarande avgifter för korttidsregleringar och överledningar. Utredningen föreslår att avgiftssystemet för kraftverk utformas i enlighet med undersökningens resultat.

Vad beträffar annan vattenreglering än korttidsreglering gäller f. n. att fiskeavgift utgår med minst 10 öre och högst 1 kr för varje avgiftsenhet om 50 000 m³ intill 100 miljoner m³ och för varje enhet om 100 000 m³ därutöver. I syfte att nå ett oförändrat realvärde bör avgiftsenheterna minskas till 25 000 respektive 50 000 m³. Någon särskild reducering för de största regleringsföre-

tagen synes inte motiverad när det gäller fiskeavgift.

Avgiften för vattenbortledning skall enligt gällande rätt bestämmas till minst 10 kr och högst 100 kr för varje m^3/s vatten som är avsedd att uttagas. Detta innebär exempelvis att en större industriell vattenbortledning om 2 m^3/s ger en fiskeavgift av 20–200 kr om året. Som framhållits från domstolshåll leder alltså de nuvarande beräkningsgrunderna här till ett otillfredsställande resultat. Avgiftsenheten i det nya systemet bör bestämmas med hänsyn härtill. Ett rimligt resultat torde uppnås om avgiftsenheten och avgiftsplatituderna bestäms med utgångspunkt i vad som föreslås gälla beträffande vattenreglering, eftersom vatten i båda fallen undanhålls vattendraget nedströms, låt vara att undanhållandet vid reglering inte sker kontinuerligt och vid vattenbortledning ibland berör bara en del av nedströmssträckan. Rymden i en magasinenshet är 25 000 m^3 , vilket innebär att man kan innehålla något mindre än en liter per sekund i medeltal under ett år. Enheten för vattenbortledning bör därför lämpligen kunna bestämmas till en liter per sekund bortledd vattenmängd. I det nyss anförda exemplet leder detta vid en avgift på minst 10 öre och högst 1 kr till ett årligt belopp på 200–2 000 kr.

Vattenlagsutredningen har tidigare föreslagit att bestämmelserna i 2 kap. 8 § ändras så att det inte längre blir möjligt att med stöd av lagrummet utdöma årlig avgift som alternativ till skadeförebyggande åtgärder. Om åtgärder inte anses ändamålsenliga skall det utgå en med hänsyn till omständigheterna anpassad allmän fiskeavgift. Härvid får först övervägas vilken avgift som bör bestämmas för företaget enligt de grundläggande bestämmelserna i 2 kap. 10 § och avgiften för varje enhet därefter höjas i den utsträckning som krävs för att den uteblivna åtgärden skall kunna anses kompenserad. En sådan kompensation torde inte alltid kunna beredas inom avgiftsplatitudernas ram. Bestämmelserna om fiskeavgift bör därför inrymma möjlighet att för sådana undantagsfall över-

skrida eljest gällande maximigränser. Avgiftsmedel av detta slag bör kunna användas t. ex. för fiskefrämjande åtgärder inte bara i det skadade vattenområdet utan också – alternativt – inom annat vattenområde i trakten om förutsättningarna för ett positivt resultat där är större.

De föreslagna ändringarna i 2 kap. 8 § bör uppmärksammas också från en annan synpunkt. F. n. undantas från avgiftsplikt enligt 2 kap. 10 § sådana företag som varken innebär tillgodogörande av vatten eller vattenreglering. Broar, vägbankar och liknande vattenbyggnader går alltså fria. Detsamma gäller allmänna farledsföretag enligt 5 kap. samt vattenavlednings- och invallningsföretag enligt 7 kap. VL. I fråga om sådana företag har emellertid hittills förelegat möjlighet att med stöd av 2 kap. 8 § föreskriva avgift som alternativ till skadeförebyggande åtgärder, låt vara att denna möjlighet bara sällan torde ha utnyttjats. Om 2 kap. 8 § ändras i enlighet med utredningens förslag utan att skyldighet samtidigt införs för dessa företag att betala allmän fiskeavgift synes möjligheterna att tillgodose allmänna fiskerintressen begränsas på ett principiellt otillfredsställande sätt. Skyldighet att betala allmän fiskeavgift bör därför införas beträffande dessa företag om tillståndet innebär befrielse från skyldighet att vidta åtgärder av betydelse för fisket. Avgiften synes lämpligen kunna fastställas till ett med hänsyn till omständigheterna skäligt belopp.

Vad eljest gäller avgifternas storlek i det särskilda fallet bör domstolarnas avgöranden liksom hittills kunna grundas på förslag från fiskerimyndighet och i övrigt bestämmas med hänsyn till den omfattning i vilken fisk finns eller fiske bedrivs i vattendraget, i vilken utsträckning vattenförhållandena och fisket påverkas och i vad mån företagaren är skyldig att vidta skadeförebyggande åtgärd. Hänsyn bör tas även till förekomsten av fritidsfiske. Avgifterna bör i princip vara årliga, men om det årliga avgiftsbeloppet blir obetydligt bör domstolen liksom f. n. kunna föreskriva att avgiften skall utgå med visst

engångsbelopp. Om det årliga avgiftsbeloppet skulle understiga 100 kr bör domstolen vara skyldig föreskriva engångsbelopp.

Ett beslut varigenom årlig fiskeavgift enligt 2 kap. 10 § har fastställts gäller f. n. i princip under en tjuguarperiod, varefter omprövning kan ske med hänsyn till penningvärdets förändringar. Vattenlagsutredningen förordar i likhet med bl. a. fiskeristyrelsen att omprövning får ske vart tionde år. Härigenom uppnås överensstämmelse med vad som föreslås gälla beträffande bygdeavgift. Omprövning bör liksom f. n. kunna ske under löpande giltighetstid, om det därunder uppkommer fråga om ändrade föreskrifter enligt 2 kap. 8 §. Det ligger i sakens natur att fiskeavgiften vid omprövning inte får höjas över maximum av föreskriven latitud (jfr prop. 1954:23 s. 58 och 79).

I anslutning till frågan om omprövning bör slutligen anmärkas att utredningens förslag beträffande korttidsreglering och överledning kan medföra att också äldre beslut om fiskeavgift som alltjämt gäller måste rivas upp. Förslaget har dock inte här tillnärmelsevis samma räckvidd som i fråga om bygdeavgift. Om det emellertid tillkommer exempelvis en ny korttidsreglering vid ett kraftverk, måste den för kraftverket fastställda fiskeavgiften ersättas med en ny som alltså blir gemensam för kraftverket och korttidsregleringen. Eftersom avgiftsplikten oavsett vilket system som tillämpas åvilar kraftverksägaren synes detta inte böra föranleda några invändningar. Liksom beträffande bygdeavgift bör den sammanlagda avgiftsbelastningen övergångsvis vara i stort sett oförändrad.

8.1 Förslaget till lag om ändring i VL

Vad utredningen i kapitel 5 har förordat innebär så genomgripande ändringar i nuvarande bestämmelser om ersättning i 9 kap. VL att detta måste få helt ny lydelse. Som framgått av den allmänna motiveringen kommer vidare de nya ersättningsreglerna att sakna motsvarighet till nuvarande bestämmelser om ersättning genom kraftöverföring och genom tillhandahållande av vatten. Vissa lagrum som hänför sig till de särskilda ersättningsformerna har härigenom blivit överflödiga och upphävs enligt utredningens förslag. Detta gäller till en början bestämmelserna i 2 kap. 18 § om ledningar för överföring av ersättningskraft och däremot svarande regler i 7 kap. 42 § och 11 kap. 41 §. Vidare utmönstras enligt förslaget reglerna i 10 kap. 20 § om hur ersättning för förlorad vattenkraft skall bestämmas vid syneförrättning och i 11 kap. 27 § 5 mom. angående innehålllet i ansökan om överflyttning från en fastighet till en annan av rättighet till ersättning i form av kraft eller vatten. De nu berörda förslagen har föranlett följdändringar i 2 kap. 19 §, 4 kap. 7 och 12 §§, 5 kap. 5 §, 6 kap. 8 §, 10 kap. 60 och 64 §§, 11 kap. 17, 26, 29, 32, 37, 48 och 60 §§, 62 § 1 mom. samt 75 och 92 §§. Med förslagen sammanhänger också de ändringar i 2 kap. 59 §, 7 kap. 54 § och 11 kap. 66 § 2 mom. till vilka utredningen återkommer i det följande.

Förslagen i kapitel 6 beträffande utbygg-

nadsvitsord och andelskraft berör i första hand 2 kap. 5–7 §§. Bestämmelser om utbyggnadsvitsord upptas i förslaget bara i 5 § medan 6 och 7 §§ innehåller nya bestämmelser om andelskraft. De hänvisningar till 6 eller 7 § som f. n. finns i 1 kap. 4 §, 2 kap. 3 och 19 §§ samt i 11 kap. 32 § har därför fått utgå ur lagtexten. Förslaget att bygdekraftinstitutet skall utmönstras har medfört att 4 kap. 1–4 §§ samt rubriken närmast före 1 § har fått upphävas. Förslaget i denna del har vidare krävt följdändringar i 4 kap. 5, 8 och 9 §§ samt i 11 kap. 17 §, 35 § 3 mom., 37 § och 62 § 2 mom.

I enlighet med vad som har föreslagits i kapitel 7 om avgifter upphävs enligt lagförslaget bestämmelserna i 11 kap. 95 och 96 §§ om domstolsavgift. Vad som föreslås beträffande fiskeavgift har medfört ändringar i 2 kap. 8 och 10 §§. Slutligen har bestämmelserna i 4 kap. 14 och 15 §§ om regleringsavgift ersatts av nya regler om bygdeavgift. I samband därmed har 4 kap. på visst sätt omdisponerats. Följdändringar har vidtagits i 5 kap. 5 §, 7 kap. 41 §, 10 kap. 67 och 80 §§ samt i 11 kap. 35 § 3 mom.

2 KAP.

5 §

I paragrafen ges bestämmelser om utbyggnadsvitsord.

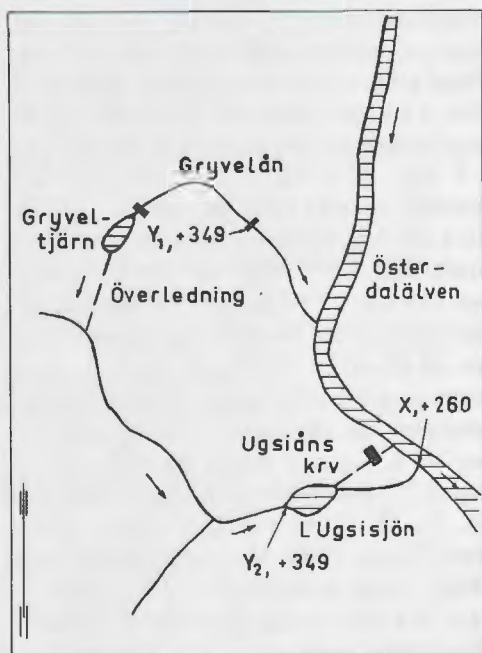
Paragrafens första stycke har utformats i enlighet med de allmänna övervägandena i kapitel 6. Tillhör en fallsträcka olika ägare, får en av dem tillgodogöra sig vattenkraften i hela sträckan, om han på grund av äganderätt eller annan rättighet som gäller mot envar och inte är begränsad till tiden råder över mer än hälften av kraften. Hänsyn skall tas till vad som svarar mot andel i samfällighet som avses i 1 kap. 3 § FBL.

Stadgandet är tillämpligt på hela den för utbyggnad avsedda fallsträckan vare sig denna består av ett eller flera fall och oavsett om den helt eller delvis är samfällig egendom. Det har utan särskilt stadgande ansetts följa av de faktiska förhållandena att majoriteten i kraft skall beräknas på grundval av vattenmängd och naturlig fallhöjd. Den nuvarande förutsättningen för tvångsrätt enligt 2 kap. 5 § att det gemensamma tillgodogörandet skall innebära väsentlig ekonomisk eller teknisk fördel har ansetts överflödigt. Alternativt, nämligen en separat utbyggnad av olika falldelar, torde i dagens läge sakna aktualitet. Vidare får Kungl. Maj:ts befogenhet att pröva större vattenkraftföretag från allmänna planeringssynpunkter anses inrymma tillräckliga korrektiv mot olämplig kraftexploatering.

Överledning av vatten från ett vattendrag till ett annat utgör i många fall en ekonomiskt gynnsam lösning, när vattenkraften i ett vattendrag inte kan tillgodogöras genom självständig utbyggnad. Också när två varandra närliggande vattendrag skulle kunna utnyttjas vart för sig med godtagbar ekonomi kan det ibland vara mera fördelaktigt att genom överledning från det ena vattendraget koncentrera utnyttjandet till det andra. Överledningarna har hittills i allmänhet varit av mindre omfattning men under senare tid har vattenfallsverket aktualiserat flera större projekt, t. ex. överledning av Kaitumälven till Satsjaure i Luleälven, av Juktån till Storuman i Umeälven och av Vojmån till Stalons kraftverk i Ångermanälven (se Vattenfall, 1970-talets vattenkraftutbyggnader i Norrland, uppl. 2, april 1970). Frå-

gan om hur bestämmelserna om utbyggnads- vitsord skall tillämpas i överledningssituationer kan alltså få stor praktisk betydelse för framtiden.

Ett företag varigenom vatten leds från ett vattendrag till ett annat har tidigare ansetts utgöra en form av vattenreglering (jfr NJA 1928 not. A 253). Med detta synsätt skulle företagaren inte behöva inneha någon vattenrätt inom det vattenområde varifrån vattnet leds utan det skulle vara tillräckligt att han förfogade över vattenrätt på annat håll vilken fullständig genom överledningen (jfr af Klintberg s. 17 f). Efter rättsfallen NJA 1942 s. 202 och 1953 s. 535 torde man emellertid i princip böra kräva att sökanden disponerar det vattenområde varifrån vattnet leds. Vid överledning för kraftändamål skall dock enligt NJA 1953 s. 535 företaget betraktas som en form av tillgodogörande av annans vattenkraft på vilket 2 kap. 5 § skall tillämpas. Kravet på dispositionsrätt vid bortledningpunkten ersätts härvid av fordringarna på utbyggnadsvitsord och på väsentlig teknisk och ekonomisk fördel av ett gemensamt tillgodogörande.

Figur 1

Omständigheterna i 1953 års rättsfall, som utförligt återges av Alrutz i SVKF 1954:8 s. 34 ff, var i huvudsak följande (se figur 1). Gryveltjärn ligger i Älvdalens socken söder om Hållstugan vid allmänna landsvägen mellan Älvdalen och Särna. Gryveltjärn genomflyts av Gryvelån, som 10 km längre ned utfaller i Österdalälven i närheten av den plats där avtagsvägen till Trängslets kraftverk utgår från allmänna landsvägen. Omkring 6 km nedströms Gryvelåns inflöde i Österdalälven mynnar Ugsiån i älven. Ugsiån har ett biflöde som rinner fram nära Gryveltjärn men skils från denna genom en vattendelare. I Ugsiån nära dess inflöde i älven ligger Ugsiåns kraftverk, vari tillgodogörs vattenkraften i ån mellan Lilla Ugsisjön som ligger på höjden + 349 m och åns utflöde i Österdalälven på höjden + 260 m.

Siljansbygdens kraftaktiebolag anhöll år 1949 som ägare av Ugsiåns kraftverk bl. a. att få till förmån för kraftverket överleda vatten från Gryvelån till Ugsiån och att i samband därmed uppdämma och reglera vattnet i Gryveltjärn. Österbygdens vattendomstol bedömde företaget enligt de för vattenreglering gällande bestämmelserna och tillät företaget med stöd av 2 kap. 3 § VL. I vattenöverdomstolen yppades fyra olika meningar, varvid bl. a. gjordes gällande att företaget skulle bedömas enligt 2 kap. 5 § VL. Enligt HD innebar företaget att medelst bortledande av vatten från Gryvelån till Ugsiån vid bolagets anläggning i det senare vattendraget tillgodogörs jämväl vattenkraft som tillkommer ägare av strömfall i Gryvelån och Österdalälven samt att i Gryveltjärn verkställs reglering av avrinningen av det vatten som bortleds till Ugsiån. Frågan huruvida och i vad mån strömfall i Gryvelån, Österdalälven och Ugsiån får gemensamt tillgodogöras vid en och samma anläggning borde bedömas enligt de grunder som anges i 2 kap. 5 § VL. HD återförvisade målet till vattendomstolen för sådan bedömning.

Det återförvisade målet har avgjorts av domstolen genom dom i mars 1967. Av domen framgår bl. a. att de fallsträckor som anses gemensamt tillgodogörda utgör i Ugsi-

ån sträckan mellan Lilla Ugsisjön (Y_2) och åns utlopp i Österdalälven (X), i Österdalälven sträckan mellan sistnämnda punkt och Gryvelåns inflöde i älven samt i Gryvelån sträckan mellan sistnämnda punkt och den plats i ån som ligger på höjden + 349 m, dvs. på Lilla Ugsisjöns höjd (Y_1). Utbyggnadsvitsordet skall alltså hänföra sig till de angivna fallsträckorna.

Läget för punkten Y_1 blir bestämmande i en rad olika hänseenden. Nedströms Y_1 tas viss vattenkraft i anspråk med stöd av 2 kap. 5 § VL vilket enligt gällande bestämmelser i princip medför skyldighet att utge ersättning i form av kraft och enligt förslaget rätt till andelskraft. Uppströms Y_1 där fallhöjdsägarna i samma mån som nedströmsintressenterna får vidkännas minskning i vattenmängd skall intrångets tillåtlighet bedömas med stöd av 2 kap. 3 § VL och ersättning utgå enligt de mindre förmånliga reglerna om skada på fallhöjd, dvs. i allmänhet utgår ingen ersättning. Det kan anmärkas att den eventuellt utbyggnadsvärda fallhöjden i Gryvelån ligger omedelbart nedströms dammen vid Gryveltjärn. Tillvägagångssättet ger visst intryck av slumpmässighet vilket sammanhänger med att läget för Y_1 inte bestäms med hänsyn till de faktiska förhållandena i Gryvelån och berörd del av Österdalälven utan blir beroende av hur Ugsiån byggs ut. Som nyss påpekats placeras nämligen Y_1 på samma höjd som kraftverksmagasinet i Ugsiån (Y_2).

De nuvarande bestämmelserna i 5 § tar uppenbarligen sikte på den okomplicerade situationen att ett kraftverk skall byggas i en fallsträcka inom vilken vattenförhållandena direkt påverkas av byggnaden. 1953 års rättsfall torde visa att reglerna ibland bara med vissa svårigheter kan tillämpas i de mera komplicerade utbyggnadssituationer som förekommer i dag. Under alla omständigheter synes reglernas tillämpningsområde böra begränsas till de situationer då kraftintressets tyngd verkligen kan böra dokumenteras genom fallhöjdsinnehav, nämligen vid kraftverksbyggen.

Olika utvägar att komma till rätta med

frågan om utbyggnadsvitsord i överledningssituationerna har diskuterats inom utredningen. En möjlighet har ansetts vara att endast kräva utbyggnadsvitsord för överledning när denna sker i samband med kraftverksutbyggnad men inte när den avser en ökning av vattenkraften i redan befintliga kraftstationer. Ugsåföretaget är ett exempel på den senare typen. Mot en sådan gränsdragning kan invändas att olika regler kommer att gälla om överledningen genomförs i samband med kraftverksutbyggnaden eller först när kraftverket har färdigställts, oavsett överledningens betydelse för kraftverket. En annan möjlighet har ansetts vara att begränsa kravet på utbyggnadsvitsord till de situationer där de delar av vattendragen som blir föremål för utbyggnad har ett nära geografiskt och faktiskt samband. Så är exempelvis ofta fallet då vattendragen naturligt förenas inom den fallsträcka som kraftverket utnyttjar. Däremot skulle utbyggnadsvitsord såvitt gäller överledningen inte krävas om ett vattendrag i källområdet leds över till ett annat vattendrag för att utnyttjas i en anläggning längre ner i det senare. Metoden leder emellertid till betydande avgränsningssvårigheter och kan ibland slå fel.

En tredje utväg skulle kunna vara att alltid kräva utbyggnadsvitsord sammanlagt i de berörda vattendragen men därvid endast beakta den andel av vattenkraften i överledningen som faktiskt utnyttjas för kraftproduktion. Om exempelvis ett vattendrag (A) leds över till ett annat (B) på nivån 100 m över sammanflödet för att utnyttjas i ett kraftverk med 20 m fallhöjd, skulle 1/5 av den vattenkraft som genom överledningen förs bort från A anses som ianspråktagen längs hela A nedströms överledningsspunkten. För utbyggnadsvitsord skulle då beaktas företagarens rätt till vattenkraft som skall utnyttjas i B och 1/5 av hans rätt till vattenkraft som överleds från A. Mot detta sammanlagda innehav skall ställas all vattenkraft i fallsträckan i B och 1/5 av den vattenkraft som överleds från A. Vid ytterligare utbyggnad skulle man förfara på samma sätt, men man måste då utgå från förhållandena innan

överledningen genomfördes. Detta synes kunna leda till praktiskt svår bemästrade situationer och mindre önskvärda konsekvenser från ersättningssynpunkt. All skada i A uppkommer nämligen i och med överledningen, men den inträffade skadan skulle ersättas successivt och till fullo bara om all överledd vattenkraft kom att tillgodogöras i B.

Av det anförda framgår att det är förenat med vissa svårigheter att tillskapa ett nytt system för beräkning av utbyggnadsvitsord som kan tänkas fungera i alla förekommande överledningssituationer. Med hänsyn till att vattenkraftens utbyggnad nu gått in i ett slutskede synes det också opåkallat att föreslå några mera ingripande förändringar i rättsläget. Det synes tillräckligt att visst sammanlagt fallhöjdsinnehav dokumenteras beträffande de vattendrag vilkas gemensamma tillgodogörande är en nödvändig förutsättning för ett kraftverks tillkomst. Huruvida så är förhållandet torde i allmänhet kunna bedömas utan större svårighet. Med en nyanläggning bör jämföras bl. a. den situationen att man i ett befintligt kraftverk måste installera ett nytt aggregat för att kunna tillgodogöra överledd vatten.

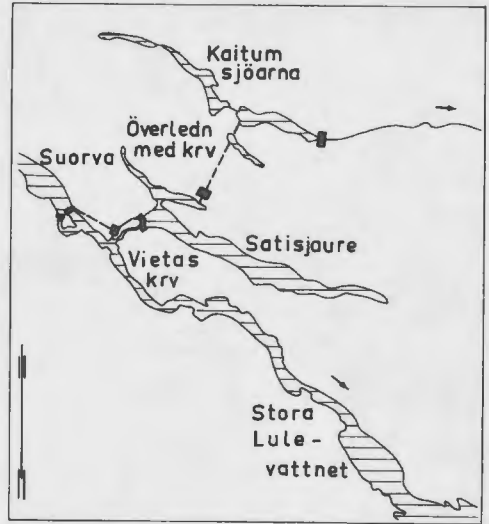
Man kommer därigenom inte ifrån att 1953 års "parallelltänkande" måste tillgripas i vissa situationer även i fortsättningen. Olägenheterna härav torde emellertid inte bli större än att de kan accepteras. Man måste f. ö. konstatera att konsekvenserna därav ibland ter sig riktiga, t. ex. om vattendragen naturligt förenas nedströms dammen men inom den fallsträcka som byggs ut eller om kraftverket dämmer upp till överledningsspunkten. Frågan huruvida vitsord till överledning skall erfordras eller ej bör emellertid primärt göras beroende av om överledningen erfordras för att kraftverksutbyggnaden skall bli möjlig. Om kraftverkets tillkomst är beroende av överledningen torde denna i stället böra ses som ett fullständigande av anläggningen liknande det som sker genom vattenreglering och särskilt vitsord erfordras då inte. Detta torde vara det normala fallet vid överledning till förmån för utbyggda kraft-

verk men kan också komma i fråga vid utbyggnad av kraftverk. Avgörande för bestämningen torde då vara bl. a. kraftverkets självständiga ekonomi, vattendragens inbördes storlek och vattendragens geografiska och faktiska samband med utbyggnaden. I enlighet med det anförda föreskrivs i 5 § andra stycket i förslaget att bestämmelserna om utbyggnadsvitsord i första stycket skall äga motsvarande tillämpning, när någon vill i en kraftanläggning tillgodogöra sig vattenkraft i fallsträckor som ingår i olika vattensystem, om det gemensamma tillgodogörandet är en förutsättning för anläggningens tillkomst. Det är uppenbart att i den mån byggande i vatten inte innebär att annans strömfall tillgodogörs åtgärden skall bedömas enligt de allmänna reglerna i 2 kap. 3 §.

Om man skulle bedöma Ugsiå-målet enligt det nu föreslagna stadgandet, blir resultatet ett annat än vad HD kommit till. I målet var fråga om att genom överledning tillföra ett befintligt kraftverk ytterligare vattenkraft, och i det läget skulle kraftverksägaren troligen inte behöva utbyggnadsvitsord i Gryvelån och Österdalälven. Överledningen är ju inte någon nödvändig förutsättning för kraftverkets tillkomst. Det blir i stället en fråga om tillåtlighet och tvångsrett enligt 2 kap. 3 § VL, vilket stämmer med vattendomsstolens och föredragande revisionssekreterarens uppfattning i 1953 års rättsfall.

Hade tillstånd i ett sammanhang begärts att bygga kraftverket och att verkställa överledningen, kunde det även med den nya lydelsen ha blivit aktuellt att kräva utbyggnadsvitsord för hela sträckan $Y_1 - X - Y_2$. Avgörande för bedömningen i den delen skulle vara om överledningen är en nödvändig förutsättning för kraftverkets tillkomst. Det skulle med andra ord inte löna sig att bygga kraftverket för att tillgodogöra enbart vattenkraften i Ugsiån.

En genomgång i exemplifierande syfte av de olika projekt av överledningskaraktär som redovisas i den förutnämnda utredningen om 1970-talets utbyggnader i Norrland leder till

Figur 2

följande tillämpning av 5 § andra stycket i utredningens förslag.

Kaitumprojektet (figur 2) omfattar dels ett regleringsmagasin i Kaitumsjöarna, dels en kraftstation mellan Kaitumälven och sjön Satisjaure i Stora Luleälvens vattensystem och dels överledning av vatten genom kraftstationens tilloppstunnel från Kaitumsystemet till Luleälvsystemet. I kraftstationen tillgodogörs vattenkraft från Kaitumälven, för vilket krävs utbyggnadsvitsord enligt huvudregeln i 5 § första stycket. Genom överledningen får man också vissa krafttillskott i Vietas kraftstation och i Luleälvsstationer. Något särskilt utbyggnadsvitsord behövs inte för detta, inte ens om överledningen inte kombinerats med kraftstationsbygge.

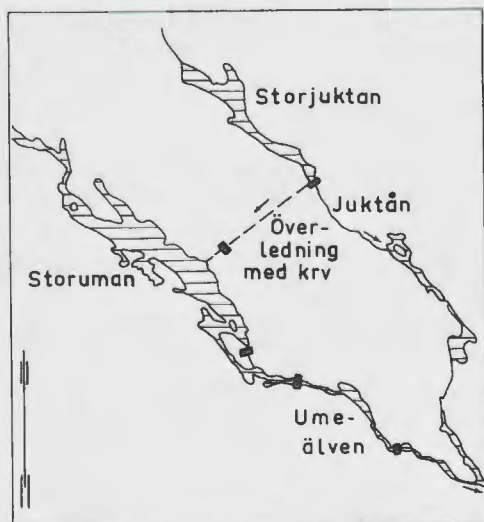
Sjön Karats (figur 3) avrinner genom Pärlälven, som ingår i Lilla Lule älvs flodsystem. I älvens utlopp ur sjön uppförs en regleringsdamm. Vatten överleds från Karats genom en tunnel till en liten sjö, Tjärrojaure, belägen nära södra sidan av Parkijaure som ingår i Skalkamagasinet i Lilla Lule älv. Mellan Tjärrojaure och Parkijaure anläggs en kraftstation i berg. I kraftstationen tillgodogörs vattenkraft i Pärlälven, och huvudregeln i 5 § första stycket är tillämplig på företaget. Att företaget medför visst krafttillskott vid Parki kraftstation kräver inte heller här sär-

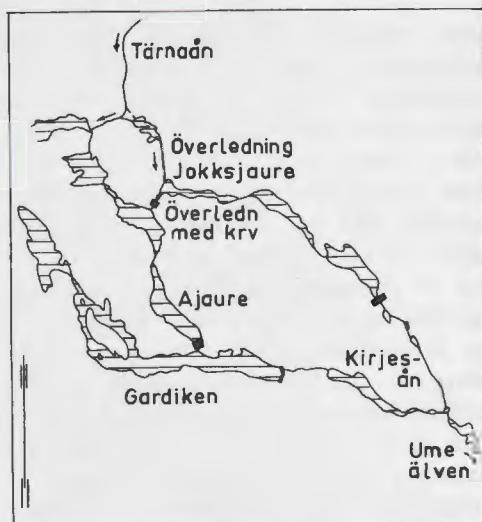
Figur 3

skild bedömning enligt 5 §.

Ett annat projekt innebär att Juktåns vatten skall överledas från Storjuktan till Storuman genom en 20 km lång tunnel (figur 4). I ett lämpligt läge på tunnelsträckan byggs en kraftstation som utnyttjar fallhöjden mellan de båda sjöarna. Dessutom utnyttjas vattentillskottet från Juktån i befintliga kraftstationer i Ume älv mellan Storuman och Juktåns naturliga inflöde i älven. Kraftstationsbygget innebär att viss vattenkraft i Juktån tillgodogörs, och huvudregeln i 5 § första stycket är tillämplig. Beträffande

Figur 5

Figur 4

krafttillskottet vid kraftstationer i Ume älv gäller vad som tidigare sagts för motsvarande situationer i Kaitum och Karats.

Ett mera komplicerat projekt utgör Forsbäckers kraftstation med Kirjesåns och Tärnaåns överledning (figur 5). Anläggningen skulle utnyttja den naturliga tillrinningen till Jokksjaure och överledd vattenföring från dels Kirjesån och dels Tärnaåns nedre del på fallhöjden mellan Jokksjaure och Ajaures dämningssområde. Företaget innebär att i en anläggning tillgodogörs vattenkraft i fallsträckor som ingår i olika vattensystem, och det gemensamma tillgodogörandet är en nödvändig förutsättning för anläggningens tillkomst. Huvudregeln i 5 § första stycket skall följaktligen enligt lagrummets andra stycke äga motsvarande tillämpning, och utbyggnadsvitsord krävs beträffande den totala mängd vattenkraft som tas i anspråk i anläggningen.

Slutligen kan nämnas ett projekt enligt vilket Vojmåns vatten genom en tunnel leds över från Vojmsjön till Stalons kraftstation, där ett nytt aggregat installeras för att utnyttja vattentillskottet (figur 6). Tunnelsträckningen korsar Marsån samt en mindre bäck. Dessa vattendrag leds in i tunneln och utnyttjas för kraftproduktion. För tillgodogörandet av vattenkraft i Vojmån krävs utbyggnadsvitsord i vanlig ordning. Beträffande

Figur 6

de de båda mindre vattendragen kommer å ena sidan vattenkraft i fallsträckor som ingår i olika vattensystem att tillgodogöras i en gemensam anläggning. Å andra sidan torde dessa tillskott inte utgöra en nödvändig förutsättning för anläggningens tillkomst. Utbyggnadsvitsord skulle i så fall inte krävas beträffande dessa båda vattendrag, som då får tas i anspråk för företaget enligt de allmänna tvångsrättsreglerna i 2 kap. 3 § VL.

6 §

Denna paragraf innehåller i 1 mom. de grundläggande bestämmelserna om det nya institutet andelskraft.

Rätt till andelskraft skall på de närmare villkor som anges i paragrafen i första hand tillkomma den vars vattenkraft tas i anspråk med stöd av 5 §. Som utredningen tidigare anmärkt kan man emellertid utgå från att överenskommelse om andelskraft i allmänhet kommer att träffas mellan företagaren och större minoritetsdelägare redan innan ansökan om tillstånd till företaget görs. Överenskommelser av detta slag torde böra särskilt uppmärksammas i lagtexten. I hittillsvarande rättspraxis har nämligen domstolarna avvisat yrkande om fastställelse av leveranser av ersättningskraft varom avtal träffats vid förvärvet av vattenrätterna. Motivet har

varit att tillståndet till kraftstationen grundats bl. a. på de rättigheter som sökanden förvärvat genom avtalen och att följaktligen något ianspråktagande enligt VL inte ägt rum (NJA 1960 s. 488). Med hänsyn härtill har i förevarande paragraf utsagts att rätt till andelskraft skall tillkomma även den vars vattenkraft på grund av överenskommelse skall tillgodogöras av annan.

Ersättningskraft kan nu utgå när strömfalletas i anspråk enligt den särskilda expropriationsregeln i 1 kap. 14 § VL. Förutsättningen är att ersättningsfrågan inte har avgjorts på ett tidigt stadium utan uppskjutits för att prövas i samband med att medgivande lämnas till fallets utbyggnad (jfr 1 kap. 14 § och 9 kap. 13 § andra stycket samt NJA II 1948 s. 541 ff). Även om den ifrågavarande expropriationsregeln i dagens läge saknar nämnvärd praktisk betydelse har utredningen ansett det lämpligt med hänsyn till gällande rätts innehåll att andelskraft skall kunna utgå också till den vars strömfall blivit föremål för expropriation. Villkoret måste naturligtvis vara att ersättning för ianspråktagandet inte redan tidigare har bestämts.

Som allmän förutsättning för rätt till andelskraft, både när denna grundas på tillgodogörande av vattenkraft enligt 5 § eller på överenskommelse och när den begärts av någon vars strömfall tagits i anspråk med stöd av 1 kap. 14 §, gäller att det tidigare behandlade s. k. betydelsekravet skall vara uppfyllt. Ett deltagande i tillgodogörandet av vattenkraften skall alltså vara av betydelse för den presumtive andelskraftstagarens verksamhet. Som ett ytterligare krav har föreskrivits att hans rätt är sådan som avses i 5 § första stycket. Den måste alltså gälla mot envar och får inte vara begränsad till tiden. En minoritetsdelägare bör inte i detta hänseende vara bättre ställd än företagaren. Kravet torde i fråga om den vars strömfall tagits i anspråk enligt 1 kap. 14 § böra ges den innebörden att den exproprierade rätten kan åberopas till stöd för andelskraft bara i den mån den före expropriationen varit av beskaffenhet som nyss nämnts.

Det bör ankomma på vattendomstolen att

ex officio pröva huruvida de i lagen angivna förutsättningarna för andelskraft är uppfyll-
da.

Utredningen har i det föregående framhål-
lit att skyldigheten att leverera andelskraft
bör bindas vid kraftstationsfastigheten. I 6 §
1 mom. andra stycket har också intagits
bestämmelse av denna innebörd. Leverans-
skyldigheten skall vidare enligt samma lag-
rum äga bestånd oavsett den belastade fastig-
hetens försäljning. Därav följer att förplikt-
sen förblir opåverkad även av exekutiv för-
säljning av fastigheten, jfr 25 § första
stycket lagen (1971:494) om exekutiv för-
säljning av fast egendom.

Den av utredningen förordade ordningen
att andelskraften i den berättigades
hand skall ha karaktär av lös egendom åter-
speglas i viss mån i 1 mom. tredje stycket
som innehåller en hänvisning till bestämmel-
serna i 15 kap. JB om överlåtelse av rätt till
elektrisk kraft. Dessa blir enligt förslaget
tillämpliga även beträffande andelskraft.
Överlåtelse av rätt till sådan kraft liksom
rättighetens övergång genom arv, testamente,
bolagsskifte m. m. blir alltså möjlig, men
överlåtaren får svara för de skyldigheter som
enligt första stycket i momentet åligger
honom gentemot kraftstationsägaren, så
länge denne inte har godtagit den till vilken
rätten till andelskraften har överlåtits.

I 2 mom. av förevarande paragraf har
upptagits en regel till skydd för borgenär
med panträtt i fastighet vars vattenkraft
tillgodogörs av annan. När ersättning enligt 9
kap. i dessa fall skall utgå för tillgodogöran-
det, blir fastighetsborgenärernas intresse till-
godosett genom reglerna om nedsättning och
fördelning av ersättningsbeloppen. Skall fas-
tighetens ägare delta i tillgodogörandet enligt
reglerna om andelskraft blir förhållandena
andra. Fastighetens värde kommer sannolikt
att sjunka. Den till fastigheten hörande fall-
höjden får ju då utan ersättning som kom-
mer borgenärerna till godo disponeras av
annan. Fastighetsägaren erhåller i stället en
överlåtbar rätt till visst kraftbelopp, vilken
rättighet som nyss nämnts i hans hand utgör

lös egendom. Därigenom kan borgenärerna
berövas en del av sin tidigare säkerhet. Om
den som önskar andelskraft förfogar över
vattenkraften på grund av servitutsupplåtel-
se, gäller det nu anförda borgenärerna i den
härskande fastigheten. Med hänsyn härtill
har föreskrivits att beslut om andelskraft
inte får fattas om inte borgenär som har
panträtt i fastigheten lämnat sitt medgivande
eller förlusten av vattenkraften av vatten-
domstolen bedöms vara väsentligen utan be-
tydelse för borgenärens säkerhet.

Enligt utredningens förslag till lag om
ändring i lagen (1966:454) om företagsin-
teckning skall rätt till andelskraft ingå i den
förmögenhetsmassa som kan bli föremål för
företagsinteckning. Den nedgång i säker-
hetens värde som ett beslut om andelskraft
enligt vad nyss sagts kan medföra för fastig-
hetsborgenären, bör denne således normalt
kunna kompensera genom att som förutsätt-
ning för ett medgivande enligt förevarande
lagrum uppställa krav på kompletterande
säkerhet i form av företagsinteckning, gällan-
de i rätten till andelskraft.

7 §

Beslut att andelskraft skall utgå torde nor-
malt komma att fattas av vattendomstolen i
samband med att företagaren förklaras be-
rättigad enligt 5 § att tillgodogöra sig vatten-
kraften i en fallsträcka. I samband därmed
bör domstolen meddela beslut i vissa frågor
rörande andelskraften, som berörs i ett fö-
regående avsnitt och vidare bestämma
vilken fastighet som leveransskyldigheten
skall åvila. Om villkoren i övrigt får parterna
i första hand söka träffa uppgörelse själva, i
den mån avtal därom inte slutits redan före
vattendomstolsbehandlingen. Skulle de emel-
lertid icke lyckas nå enighet, bör det åligga
vattendomstolen att efter anmälan av parter-
na eller någon av dem ta upp villkorsfrågan
till prövning. Bestämmelser i ämnet har in-
tagits i paragrafens första stycke. När sådan
anmälan inkommit till domstolen torde den-
na kunna behandla villkorsfrågan i kraftsta-
tionsmålet utan några särskilda formaliteter.

Andra stycket i 7 § innehåller bestämmelser rörande omprövning av redan fastställt rätt till andelskraft och om de närmare förutsättningarna för sådan omprövning. Utredningens avsikt är att bestämmelserna skall kunna tillämpas både när någon av parterna önskar jämkning i villkoren och då fråga är om avlösning av rätten till andelskraft. Som förutsättning har angetts att den begärda ändringen i rättsförhållandet mellan parterna skall innebära väsentlig fördel för någon av dem utan att medföra olägenhet av betydelse för motparten. Det bör anmärkas att dessa krav för omprövning är något strängare än de som enligt övergångsbestämmelserna skall gälla, då någon påkallar avlösning av ersättningskraft vilken har bestämts med stöd av nuvarande regler i 9 kap. VL. Sådan avlösning har nämligen ansetts förutsätta endast att motparten till den som påkallat avlösningen inte genom denna utsätts för betydande olägenhet. Bakom skillnaden i förutsättningar ligger uppfattningen att lagstiftaren inte i onödan bör försvåra en utrensning av de rättigheter som är meningslösa eller svåradministrerade, medan några motsvarande situationer inte skall behöva uppkomma som en följd av de föreslagna reglerna om andelskraft.

Frågan om omprövning enligt 7 § andra stycket avser redan enligt ordalagen i förslaget inte något annat än rättsförhållandet mellan kraftstationens ägare och andelskraftens mottagare och talan om omprövning torde av denna anledning lämpligen böra anhängiggöras som stämningssmål. Bestämelse härom har införts i 11 kap. 17 § såsom punkt 22.

8 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om åtgärder till skydd för fisket.

Som utvecklats i kapitel 7 kan föreskrifter till skydd för fisket gå ut på att den som bygger i vatten skall betala viss avgift i stället för att vidta skyddsåtgärder. Någon uttrycklig bestämmelse i ämnet finns dock inte i

lagtexten. Att möjligheten står öppen framgår indirekt av reglerna om omprövning i andra stycket. Där sägs att vid omprövning skall iakttas att — i den mån fråga inte är om sådan höjning av årlig avgift som motsvaras av ändring i penningvärdet — den byggande inte får åläggas förpliktelser som för honom medför väsentlig kostnad eller olägenhet utöver vad förut ålagts honom. Enligt vad utredningen har föreslagit i kapitel 7 bör det inte längre vara möjligt att med stöd av 8 § utdöma särskild avgift. Denna ändring har i utredningens lagförslag kommit till uttryck på det sättet att särregeln om omprövning av årlig avgift fått utgå.

10 §

I lagrummets 1 mom. ges bestämmelser om i vilka fall fiskeavgift skall utgå och hur den skall beräknas. I 2 mom. finns regler om omprövning av tidigare fastställt avgift. Föreskrifter om fiskeavgift för byggnad som tillkommit enligt äldre lag ges i 3 mom. Slutligen innehåller 4 mom. ett bemyndigande för Kungl. Maj:t att meddela närmare föreskrifter om hur avgifterna skall indrivas och användas. De ändringar som utredningen föreslår i lagrummet berör bara 1 och 2 mom.

Enligt 1 mom. första stycket i dess nuvarande lydelse föreligger avgiftsplikt för byggnad i vatten som är avsedd för vattnets tillgodogörande eller för vattenreglering. Enligt motsvarande stadgande i utredningsförslaget föreligger avgiftsplikt dels för vattenkraftanläggning, dels för byggnad för vattenreglering och dels för vattenbortledning i annat syfte än kraftproduktion. Någon saklig ändring åsyftas inte. Vattenbortledning för kraftproduktion kommer nämligen att beaktas när avgiften för kraftverket beräknas.

För avgiftsplikt förutsätts f. n. att byggnaden antingen medför sådan ändring i de naturliga vattenståndsförhållandena som inte är obetydlig eller hindrar eller försvårar fiskens framkomst. Enligt utredningens mening är det i viss mån verklighetsfrämmande

att bedöma ett företags inverkan på fisket med utgångspunkt i de naturliga vattenståndsförhållandena. Förhållandena i ett stort antal sjöar och vattendrag är numera inte naturliga utan påverkade av olika byggnader och åtgärder. Det får antas att fisken i viss utsträckning förmår anpassa sig härtill, och om åtgärder vidtagits för att förbättra fisket t. ex. genom höjning av vattenståndet bör avgift självfallet utgå för ett företag som innebär att vattenståndet avsänks till den ursprungligen naturliga nivån. I enlighet med det anförda uppställs i utredningens lagförslag den förutsättningen för avgiftsskyldighet att byggnaden orsakar sådan ändring i vattenståndsförhållandena som inte är obetydlig eller hindrar eller försvårar fiskens framkomst.

Vilka grunder som skall gälla för beräkning av fiskeavgift för kraftverk, vattenreglering och vattenbortledning i annat syfte än kraftproduktion anges i 1 mom. andra stycket lagförslaget. Förslaget innebär i fråga om kraftverken att man först får bestämma effekten vid medelvattenföring med ett för denna vattenföring lämpat maskineri. Om den faktiskt installerade effekten är lägre än 150 % av den sålunda beräknade effekten, utgår avgift för varje enhet om 3 kW. Är den faktiska effekten högre, utgår avgift för varje enhet om 3 kW intill 150 % av effekten vid medelvattenföring, varefter avgiftsenheten blir 6 kW installerad effekt. Beräkningsgrunden är i första hand avsedd för vattenkraftverk av konventionellt slag men bör enligt utredningens bedömande kunna leda till rimliga resultat även vid en tillämpning på olika typer av pumpkraftverk. Avgift för regleringar beräknas enligt förslaget på samma sätt som nu på grundval av regleringsmagasinets rymd. Denna torde i allmänhet kunna bestämmas utan större svårighet, även om en fix dämpningsgräns inte har fastställts eller om skilda gränser för regleringen gäller under olika delar av året. Avgiften kan i sådana fall grundas på det bruttomagasin som normalt kan utnyttjas under den tid då vattnet behövs. Bruttomagasinets kan dock ibland vara ett mindre lämpligt mått på en reglerings

omfattning. Detta gäller särskilt när regleringsamplituden är liten och kanske helt ligger inom de naturliga variationerna i vattenståndet. Sådana omständigheter kan emellertid beaktas vid bedömningen av vilket avgiftsbelopp som bör åsättas magasinenshettorna. Vad slutligen angår avgiftsenheten vid vattenbortledning — en liter i sekunden — torde denna böra bestämmas på grundval av den vattenföring som högst får bortledas.

Utredningens lagförslag innehåller vidare i 1 mom. tredje stycket bestämmelser om hur avgiften i varje särskilt fall bör avvägas. Förslaget överensstämmer för normalfallen i stort sett med vad som gäller f. n. I enlighet med vad som anförts i den allmänna motiveringen innehåller tredje stycket i förslaget också en ny regel som ger domstolarna befogenhet att bestämma avgiften till skäligt belopp utan hinder av att de i andra stycket angivna gränserna överskrids, när den byggande med stöd av 2 kap. 8 § första eller andra stycket befriats från skyldighet att vidta anordning till skydd för fisket.

De hittills behandlade stadgandena avser endast de olika typer av byggnad i vatten som redan nu omfattas av avgiftsplikt enligt 2 kap. 10 §. I fråga om de nytillkommande företagen gäller som tidigare anförts den begränsningen av avgiftsplikten att denna inträder endast under förutsättning att anordningar enligt 2 kap. 8 § inte kan komma till stånd. För de byggnader som här avses — broar, vägbankar och liknande — går det inte att fastställa några enhetliga normer för avgiftsberäkningen. Detsamma gäller de företag enligt 5 och 7 kap. som enligt utredningens förslag också kommer att under samma förutsättning omfattas av avgiftsskyldigheten. För dessa olika företagstyper får enligt 1 mom. fjärde stycket i förslaget avgift bestämmas till skäligt belopp. Det torde utan särskilt stadgande vara klart att avgiften också i dessa fall skall bestämmas med hänsyn till förekomsten av fisk eller fiske i vattendraget, företagets inverkan på vattenförhållandena och omfattningen av de förpliktelser som enligt 8 § ålagts byggnadens ägare.

En byggnad i vatten är ofta avsedd för

flera ändamål. En dammbyggnad kan sålunda utnyttjas för både års- och korttidsreglering och vid kraftverksdammar sker regelmässigt korttidsreglering. För sådana fall föreskrivs f. n. i 1 mom. andra stycket sista punkten att i fråga om beräkningsgrunden vid avgiftens bestämmande hänsyn skall tas till det ändamål som är det huvudsakliga. Ett motsvarande stadgande återfinns i 1 mom. femte stycket utredningsförslaget. Det kan anmärkas att den nuvarande bestämmelsen hittills i vissa fall inte har tillämpats strikt enligt ordalydelsen. I NJA 1965 s. 133 har sålunda fiskeavgift bestämts särskilt för ett vattenregleringsföretag och för ett kraftverksföretag som begagnade samma dammbyggnad. En motsvarande tillämpning torde i liknande specialfall kunna bli aktuell också om utredningens förslag genomförs. Om ett kraftverksföretag utnyttjar dammen för korttidsreglering till förmån för kraftverket bör emellertid med utredningens förslag bestämmelsen tillämpas enligt sin ordalydelse och byggnadens huvudsakliga ändamål anses vara kraftproduktion i kraftverket. Fiskeavgift bör alltså bestämmas enbart för detta. Utredningens avgiftssystem har utformats med hänsyn härtill. Som utvecklas i den allmänna motiveringen kommer skäligen hänsyn att tas till korttidsregleringen, om avgiften för kraftverk bestäms på grundval av den installerade effekten.

I anslutning till nuvarande bestämmelser föreskrivs i 1 mom. sjätte stycket lagförslaget att årlig avgift som uppskattas till ringa belopp får ersättas av ett engångsbelopp. För att undvika onödig administrativ omgång innehåller utredningens förslag det tillägget att engångsbelopp alltid skall bestämmas, när det årliga avgiftsbeloppet understiger 100 kr.

Med tanke särskilt på den situation som förelåg i 1965 års rättsfall har utredningen ansett det påkallat att i lagtexten närmare precisera vem avgiftsskyldigheten åvilar. Enligt nuvarande lydelse av 1 mom. första stycket skall fiskeavgift betalas av byggnadens ägare. Enligt motsvarande stadgande i 1 mom. sista stycket i utredningsförslaget skall avgift avseende byggnad för vattenreglering

betalas av deltagare i företaget och avgift för annan byggnad av dess ägare. I fråga om avgift för vattenreglering med tvångsdelaktighet kommer härigenom kostnaden att fördelas mellan flera deltagare enligt de grunder som anges i 3 kap. VL.

F. n. inträder avgiftsplikten kalenderåret näst efter det då arbetet på byggnaden påbörjats. Stadgandet kan tolkat efter ordalagen ges den innebörden att avgift kan uttagas för förfluten tid, t. ex. för byggnad vars laglighet prövas i efterhand med tillämpning av 2 kap. 25 § VL. En sådan tillämpning torde emellertid inte vara avsedd (jfr NJA 1970 s. 460). I utredningens förslag har bestämmelsen i ämnet, som likaså återfinns i 1 mom. sista stycket, jämkats så att avgiftsplikten förklaras inträda kalenderåret närmast efter det då tillstånd till arbeten på byggnaden först togs i anspråk. Skyldighet att betala avgift kommer liksom f. n. att föreligga så länge byggnaden består, dvs. i regel till dess byggnaden utrivits efter tillstånd enligt 2 kap. 34 § VL.

Bestämmelserna i 2 mom. har i lagförslaget utformats i överensstämmelse med gällande rätt med det viktiga undantaget att avgiftsbeslutens giltighetstid förkortats från 20 till 10 år. Skälen härför framgår av den allmänna motiveringen. Liksom f. n. kommer till följd av bestämmelserna i 2 mom. andra stycket omprövning att kunna ske även under löpande avgiftsperiod i samband med förnyad prövning enligt 8 § andra stycket.

59 §

Enligt paragrafens första stycke åligger det ägare av grundvattentäkt att underhålla anläggningen så att fara för allmän eller enskild rätt förebyggs. Vill ägaren ta anläggningen ur bruk är han enligt andra stycket berättigad till det. Om vattendomstolen jämlikt 9 kap. 46 § har ålagt honom att tillhandahålla vatten, måste emellertid domstolen pröva under vilka villkor vattentakten får tas ur bruk.

Utredningens förslag beträffande 9 kap. innebär att 9 kap. 46 § i nuvarande lydelse

utmönstras, men det blir möjligt att ålägga vattentäktens ägare att såsom skadeförebyggande åtgärd tillhandahålla vatten. Med hänsyn härtill bör anläggningen inte utan vidare få tas ur bruk. Utredningen föreslår att 59 § andra stycket utformas så att vattendomstolens tillstånd måste inhämtas om nedläggningen kan medföra fara för allmän eller enskild rätt.

4 KAP.

14—16 §§

I dessa paragrafer har under rubriken "Om bygdeavgift" sammanförts de för större kraftverk och vattenregleringar gemensamma bestämmelserna om avgiftsplikt till förmån för bygdeintressena. I 14 § ges de grundläggande reglerna om avgiftsskyldigheten och om beräkningsgrunderna, medan 15 § innehåller regler om omprövning av meddelade avgiftsbeslut. De båda lagrummen motsvarar i huvudsak nuvarande 4 kap. 14 §. Bestämmelserna i 16 § om de ändamål för vilka avgiftsmedel får användas överensstämmer i stort sett med nuvarande 15 §.

De principer på vilka bestämmelserna bygger har utförligt behandlats i den allmänna motiveringen. Utredningens förslag till 14 § har i huvudsak utformats på samma sätt som reglerna om fiskeavgift i 2 kap. 10 § 1 mom. Vad utredningen har anfört i specialmotiveringen till dessa regler om hur avgift beräknas och vem avgiftsskyldigheten åvilar är tillämpligt också beträffande bygdeavgift. Att avgiftsplikten för vattenreglering sålunda kommer att åvila deltagare i företaget och fördelas mellan dem enligt 3 kap. VL innebär bl. a. att de nuvarande särbestämmelserna i 4 kap. 14 § om avgiftsplikt för obebyggda strömfäll blir överflödiga. Enligt nuvarande lydelsen inträder skyldighet att betala regleringsavgift kalenderåret näst efter det då tillstånd till vattenregleringen först tas i anspråk. Medan fiskeavgift utgår från och med året näst efter det då medgivna arbeten på företaget påbörjats, dvs. då skadeverkningar

på fisket först kan inträda, utgår alltså regleringsavgift först då företaget har fullbordats och börjar ge ekonomiskt utbyte. Denna åtskillnad behålls i utredningsförslaget.

I 14 § sjätte stycket finns f. n. en bestämmelse som öppnar möjlighet för domstolen att på yrkande av kammarkollegiet bestämma att den för en tioårsperiod stadgade avgiftsskyldigheten i viss utsträckning skall fullgöras genom förskottsbetalning. Enligt vad utredningen erfarit har bestämmelsen, som infördes genom 1959 års lagstiftning, ännu inte tillämpats. Utredningens lagförslag innehåller därför inte någon motsvarighet till stadgandet.

Bestämmelserna om avgiftsbesluts giltighetstid i 15 § överensstämmer till stor del med vad som nu gäller enligt 14 § femte stycket. I förslaget har uttryckligen angetts att omprövning får ske med hänsyn till erfarenheterna av företagets inverkan och till ändring i penningvärdet. Som berörts i den allmänna motiveringen kan vidare avgiften ursprungligen ha bestämts till vad som visar sig vara ett för högt belopp, beroende på att företaget inte har kunnat utnyttjas i avsedd omfattning. Utredningens förslag innehåller en bestämmelse om att hänsyn skall tas även härtill. Bestämmelsen åsyftar närmast de fall då ett kraftverk har dimensionerats för vissa års- eller korttidsregleringar som sedermera inte kan genomföras. Om kraftverket på grund av ogynnsamma tillrinningsförhållanden eller liknande tillfälliga omständigheter inte har gett avsett utbyte, föreligger där emot självfallet ingen anledning att jämka avgiftens storlek.

I 16 § första stycket i förslaget föreskrivs i anslutning till vad som nu gäller enligt 15 § att influtna avgiftsmedel skall användas dels för att kompensera enskilda skadelidande som inte kunnat få ersättning enligt 9 kap. och dels för att tillgodose annat ändamål beträffande den bygd som berörs av företaget. Som anmärkts tidigare anser utredningen att det inte längre i lagtexten bör anges några exempel på de olika bygdeända-

målen utan att erforderliga bestämmelser i detta hänseende bör kunna meddelas i administrativ ordning. Ett bemyndigande för Kungl. Maj:t att meddela närmare bestämmelser om indrivningen och användningen av bygdeavgifter har tagits upp i 16 § andra stycket. Ett motsvarande bemyndigande innefattas f. n. i 14 § sista stycket och 15 §.

7 KAP.

54 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om inlösen av mark som ingår i invallningsföretag.

Enligt lagrummets första stycke är delägare i invallningsföretag som inte ansökt om företaget och inte heller skall likställas med sökanden berättigad att påfordra att all honom tillhörig mark som ingår i samfälligheten skall lösas för företagets räkning med belopp som anges i 9 kap. 49 §. I 9 kap. 49 § andra stycket föreskrivs att ersättningen skall bestämmas till markens värde i dess skick efter företagets fullbordande efter avdrag för det belopp, vartill båtnaden för marken genom invallningen uppskattats i laga ordning. Vidare gäller att bidrag som markens ägare erlagt till företaget skall gottgöras honom med skälig ränta från den dag då bidraget utgavs. Har markens ägare vunnit avkastning utöver den som varit att påräkna i markens skick före invallningen, har delägarna i invallningsföretaget rätt till skälig gottgörelse för ökningen. Skall mark som inte ingår i samfälligheten dessutom lösas såsom onyttig för ägaren enligt 9 kap. 2 § skall ersättning för sådan mark bestämmas till fulla värdet.

De nu berörda bestämmelserna i 9 kap. 49 § bygger på samma tankegångar som ligger bakom den s. k. förhöjningsregeln i 9 kap. 48 §. Man har alltså velat bereda markägaren ersättning för skada bestående i inskränkning av möjligheterna att utveckla marken till ökad produktivitet i framtiden (jfr NJA II 1920 s. 452 f). Med hänsyn till att förhöjningsregeln enligt utredningens för-

slag inte får motsvarighet i de nya ersättningsreglerna saknas också anledning att för detta speciella och i praktiken betydelselösa fall behålla en för ersättningstagaren särskilt förmånlig reglering. Ersättning för mark som inlöses med stöd av 7 kap. 54 § bör alltså utgå enligt vad som i allmänhet kommer att gälla för fastighetsskada enligt 9 kap. Hänvisningen i 7 kap. 54 § första stycket har ändrats i enlighet härmed.

I 7 kap. 54 § fjärde stycket återfinns en hänvisning till de nyss berörda reglerna om rätt för markägaren att återfå förskjutet bidrag och om ersättningskyldighet för honom gentemot delägarna i invallningsföretaget. Denna hänvisning har utgått.

9 KAP.

Kapitlet innehåller i föreslagen lydelse 28 paragrafer. Av dessa motsvarar 1–7 §§, som återfinns under rubriken "Om ersättningskyldighet", väsentligen nuvarande bestämmelser i 9 kap. 1–7, 12, 47, 52 och 53 §§. I 8–28 §§ ges under rubriken "Om betalning av ersättning och om tillträde m. m." bestämmelser som i huvudsak motsvarar nuvarande 9 kap. 54–74 §§.

1 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 9 kap. 1 § första stycket.

Att ersättning betalas kommer liksom f. n. att utgöra ett med vissa undantag generellt villkor för sådana företag i vatten som medför ekonomiskt intrång i enskild rätt. Under vilka förutsättningar sådant intrång kan tillåtas anges i ett stort antal lagrum i 1–8 kap. VL. Bestämmelserna om ersättningskyldighet inleds därför även enligt utredningens förslag med ett sammanfattande stadgande där den generella ersättningskyldigheten slås fast. I utredningens förslag har bestämmelsen fått en mera allmän utformning än den nuvarande. Någon saklig ändring åsyftas inte.

Reglerna i 9 kap. skall enligt nuvarande lydelse av 1 § första stycket tillämpas, om

annat inte följer av särskilda bestämmelser i 1, 2, 5 eller 6 kap. Enligt de bestämmelser som närmast åsyftas, bl. a. reglerna om kungsådra, kan den som råder över vatten i vissa fall vara skyldig att utan ersättning avstå vatten till förmån för allmänna intressen. Även utredningens förslag innehåller en erinran härom.

I samband med en så genomgripande reform av de allmänna ersättningsreglerna som nu föreslås kan det vara befogat att söka klarlägga vad reformen kan innebära i fråga om ersättningskyldighetens omfattning såvitt denna bestäms av skadebegrepp och sakägarkrets. Som framhålls i den vattenrättsliga litteraturen måste VL:s ersättningsregler i dessa hänseenden kompletteras med allmänna civilrättsliga grundsatser, framför allt på den utomobligatoriska skadeståndsrättens område (jfr Viklund s. 5).

Vad först gäller skadebegreppet anses detta i utomobligatoriska sammanhang vanligen utgöra den ekonomiska förlust som den skadelidande har tillfogats genom den skadevällande åtgärden. Skadan skall stå i naturligt orsakssammanhang med åtgärden. Förlusten skall kunna hänföras till en sak till vilken den skadelidande har rätt (sakskada) eller till den skadelidandes person (personskada). Presumtionen anses vara emot att andra slag av skador är ersättningsgilla, och tillfogande av sådana skador anses i brist på stöd för motsatsen inte medföra skadeståndsskyldighet för skadevällaren. Här avses dels s. k. allmän förmögenhetsskada, dvs. skada på en persons förmögenhetsställning eller förvärvsverksamhet i allmänhet, dels skada på andra obligatoriska, ekonomiska rättigheter än sådana som avser en bestämd sak och dels ideell skada (jfr Karlgren Skadeståndsrätt, fjärde upplagan s. 23–24 och 106 ff).

Av redogörelsen för nuvarande 9 kap. 2–6 §§ framgår att dessa lagrum avser ekonomiska skador på fast eller lös egendom, dvs. typiska saksador. Det torde ligga i sakens natur att de vattenrättsliga ersättningsreglerna inte omfattar personskador. Allmän förmögenhetsskada är f. n. ersätt-

ningsgill enligt 9 kap. 7 §, och 9 kap. 8 § öppnar som tidigare nämnts möjlighet att döma ut ersättning för ideell skada. Intrång i obligatoriska rättigheter är inte ersättningsgillt enligt 9 kap. VL (jfr Viklund s. 6). Vattenlagsutredningens förslag innebär i fråga om skadebegreppet ingen annan ändring än att ideella skador i fortsättningen lämnas utanför. Som framhållits i den allmänna motiveringen kommer VL:s skadebegrepp härigenom att sammanfalla med ExL:s.

Beträffande sakägarkretsen anses inom den allmänna skadeståndsläran rätt till skadestånd i princip bara tillkomma den som omedelbart drabbas av skada. Vid sakskada innebär detta att ersättningskyldigheten begränsas till dem som är ägare till eller på annat sätt har sakrätt till den skadade egendomen (Karlgren a. a. s. 243). Kravet på sakrätt har ansetts böra förstås så att sakrättsligt skydd inte är nödvändigt i det enskilda fallet, om rättigheten enligt sin beskaffenhet i princip kan beredas sådant skydd (jfr Viklund s. 7).

Som sakägare enligt VL betraktas i enlighet med det anförda först och främst ägare till sakskadad fastighet och nuvarande bestämmelser i 9 kap. 2–6 §§ behandlar liksom motsvarande regler i utredningens förslag fastighetsägarens rätt till ersättning. I vilken utsträckning ersättning enligt VL kan utgå till innehavare av olika rättigheter som belastar en sakskadad fastighet framgår delvis av lagens bestämmelser. Sålunda kan enligt gällande rätt med stöd av 9 kap. 7 § ersättning utdömas till rättighetshavare, och enligt 9 kap. 52 och 53 §§ skall ersättning bestämmas särskilt för ägaren till en fastighet och för innehavaren av sådan särskild rätt till fastigheten som består i nyttjanderätt, servitut eller rätt till elektrisk kraft. De nämnda lagrummen motsvaras i utredningsförslaget av 9 kap. 7 § och förslaget innebär inte heller i denna del någon ändring i gällande rätt. VL:s sakägarbegrepp torde så långt överensstämma med vad som anses gälla enligt ExL (jfr expropriationsutredningens uttalanden i SOU 1969:50 s. 66 ff).

I vattenrättslig praxis har emellertid er-

sättningskyldigheten fått en betydligt mera vidsträckt omfattning än som framgått av det hittills anförda (jfr SOU 1966:65 s. 435 ff). Särskilt när det gäller nyttjande- eller servitutsrätt till tvätt- eller båtplats har ersättningsgillt intrång ansetts uppkomma, även om rättigheten såvitt visats grundas bara på muntlig upplåtelse eller tyst medgivande. I fråga om intrång i rätt till båt fart och virkesutdrivning visar praxis en tydlig tendens att tunna ut eller t. o. m. överge kravet på sakrättslig anknytning till det vattenområde som berörs av ingreppet (jfr NJA 1958 s. 215 och 1965 s. 182). Man har i sammanhanget talat om intrång i kvalificerad allemansrätt. Rättsläget har sammanfattats så att sakägare är — förutom fastighetsägaren — innehavare av skriftligen eller muntligen upplåten särskild rätt till fast egendom som direkt skadas av företaget eller eljest lider intrång i något för fastigheten väsentligt intresse med anknytning till det vattendrag som byggs ut (jfr SOU 1966:65 s. 449 och prop. 1969:28 s. 375). I rättspraxis synes man dock hittills inte vara beredd att som ersättningsgillt godta varje intrång i ett kvalificerat intresse med anknytning till det berörda vattenområdet (jfr NJA 1971 s. 8). Det torde också stå klart att intrång i form av minskat skönhetsvärde utan samband med sakskada på fastighet inte omfattas av VL:s ersättningsregler utan är att bedöma enligt allmänna grannelagsrättsliga grundsatser (jfr NJA 1960 s. 726 och 1965 s. 359).

Expropriationsutredningen har uttalat att det är tveksamt om det finns något egentligt behov att tillerkänna innehavare av s. k. kvalificerad allemansrätt ersättning enligt ExL och ansett det lämpligast att vattenlagsutredningen prövar frågan om dessa rättigheters ställning i framtiden (SOU 1969:50 s. 68). En sådan prövning kan emellertid inte leda till annat resultat än att det i varje särskilt fall får avgöras huruvida ersättningsgill skada kan anses uppkomma genom intrång i rättigheter av mera obestämbart slag. Det har ifrågasatts om inte konsekvensen av nuvarande praxis bör bli att man i stället för att vattna ur den rättsliga anknytningen vidgar

sjelva skadebegreppet utöver gränsen för de egentliga sakskadorna. Ersättning för allmän förmögenhetsskada skulle i enlighet härmed i princip kunna utgå utan samband med sakskada på fastigheten, låt vara att ersättningskyldigheten i olika hänseenden begränsas av allmänna skadeståndsrättsliga grundsatser (jfr SOU 1966:65 s. 448 f). Som framhållits i litteraturen (Holmbäck i Rättsvetenskapliga studier ägnade minnet av Phillips Hult s. 254 ff) kan en sådan tillämpning av nuvarande bestämmelser visserligen ha stöd i utformningen av 9 kap. 7 §. Mera tveksamt är om sådant stöd kan hämtas i VL:s förarbeten. Med den utformning av VL:s ersättningsregler som vattenlagsutredningen nu föreslår synes det i varje fall vara avgörande huruvida ExL medger ett motsvarande tillvägagångssätt, och såvitt utredningen kan finna är detta inte förhållandet. Man torde därför för VL:s del alltså böra hålla fast vid att ersättning för allmän förmögenhetsskada förutsätter direkt ingrepp på fastighet. Vad angår innebörden av begreppet särskild rätt synes anpassningen till ExL:s ersättningsregler närmast tala för en mera återhållsam rättstillämpning än tidigare.

2 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 9 kap. 47 §.

I anslutning till 9 kap. 47 § första stycket VL och 34 § ExL föreskrivs i utredningens förslag som allmän huvudregel att ersättning skall bestämmas i pengar att utgå på en gång.

Från huvudregeln om engångsersättning gäller nu vissa undantag beträffande företag för allmän flottled (jfr 6 kap. VL). Enligt 9 kap. 47 § första stycket får ersättning för skada till följd av sådant företag fastställas att utgå i årlig avgift, om det finns skäl原因 anledning till det. Under vissa förutsättningar som anges i lagrummets andra stycke kan den som för ersättningstalan i flottledsmål hänvisas att göra sina anspråk gällande i den ordning som beträffande flottningsskada föreskrivs i lagen om allmän flottled. Detta innebär i huvudsak att ersättning får avkrä-

vas de flottande för varje år under vilket skadan inträffat. Undantagsreglerna torde få ses mot bakgrund av svårigheterna att i flottledsmålet alltid på förhand bedöma skadans omfattning och natur. Dessa undantagsregler bör tills vidare kvarstå oförändrade i sak.

Advokatsamfundets styrelse efterlyser ytterligare möjligheter till undantag från huvudregeln så att man kan avtala och utverka beslut om årliga ersättningar också beträffande andra företag än flottledsföretag. Som framgår av förarbetena till 9 kap. 47 § (jfr NJA II 1919 s. 324 f) rådde enligt äldre lag full avtalsfrihet i detta hänseende och denna ordning ansågs enligt 1910 års betänkande böra behållas för VL:s del. I 1917 års betänkande föreslogs med hänsyn till in-teckningshavarnas intresse den begränsningen i avtalsfriheten att årlig ersättning inte fick avse fast egendom som skulle lösas. Den nuvarande huvudregelns förbud mot årliga ersättningar har motiverats med att samma ståndpunkt intagits i ExL. Vattenlagsutredningen kan inte finna att några fördelar kan vinnas genom att återgå till äldre förhållanden. Även om skador till följd av andra företag än flottledsföretag någon gång kan ha begränsad varaktighet eller eljest vara av mindre konstant natur bör skaderegleringen i princip ske en gång för alla och de svårigheter detta undantagsvis kan innebära är enligt utredningens mening inte större än att de kan övervinnas.

Av allmänna skadeståndsrättsliga grundsatser torde följa att parterna fritt kan avtala om ersättningens storlek, om avtalsfriheten inte uttryckligen begränsas. De begränsningar som hittills uppställts i VL gäller i huvudsak avtal om ersättning i andra former än i pengar. Röster har emellertid tid efter annan höjts för en ordning, enligt vilken det skulle ankomma på vattendomstolen att pröva skäligheten av underhandsavtal mellan sökanden och enskilda sakägare (jfr prop. 1952:52 s. 90 f och 96 f samt norrländska vattenkraftutredningens år 1957 avgivna betänkande Norrländska vattenkraftfrågor, stencil, s. 159 ff). En sådan prövning synes emellertid kunna leda till en alltför långt

gående begränsning av avtalsfriheten. En annan sak är att det kan behövas större möjligheter att ogiltigförklara eller jämka otillbörliga eller obilliga avtalsvillkor. Frågan härom har emellertid samband med det uppdrag som har lämnats generalklausulutredningen (Ju 1970:58). Någon anledning att beträffande vattenlagstiftningen föreslå lagändringar som kan föregripa utredningens resultat kan inte anses föreligga.

F. n. gäller att överenskommelse mellan parterna om att ersättning skall utgå i annan form än VL medger, t. ex. i form av mark, måste prövas av vattendomstolen med avseende på lämpligheten och fastställas genom domstolsbeslut för att bli gällande. Vad särskilt gäller ersättningar i form av mark är det dock tydligt att överenskommelsens lämplighet måste bedömas bl. a. från fastighetsbildningssynpunkt. En sådan bedömning synes inte böra ankomma på domstol utan ske i den ordning som gäller enligt FBL. Enligt 5 kap. 3 § FBL får förvärvaren vid expropriation eller liknande tvångsförvärv begära sådan fastighetsreglering varigenom olägenhet av förvärvet kan undanröjas, minskas eller förebyggas. Bestämmelsen är tillämplig bl. a. vid förvärv enligt VL. Om fråga uppkommer att kompensera en skadelidande genom marktillskott, bör sökanden där det behövs sålunda begära fastighetsreglering. Domstolens medverkan bör begränsas till att pröva eventuellt kvarstående ersättningsfrågor. Även andra former av realkompensation framstår närmast som skadeförebyggande åtgärder och bör bedömas som sådana. Av det anförda följer att en överenskommelse mellan parterna om ersättning i form av mark bör kunna fastställas av domstol endast under förutsättning att erforderliga fastighetsbildningsåtgärder visas kunna genomföras. I vilken mån överenskommelse om andra former av realkompensation kan fastställas måste på samma sätt bero på om domstolen med bindande verkan kan besluta i frågan. Att hänsyn vid prövningen alltid måste tas till fastighetsborgenärernas intresse är tydligt. Särskilda bestämmelser i ämnet synes kunna undvaras.

Paragrafen innehåller bestämmelser om ersättningsgivares skyldighet att lösa fast egendom.

I 9 kap. VL finns f. n. ett antal stadganden som ålägger ersättningsgivare att på skadelidandes begäran lösa annan egendom än sådan som utsätts för direkta ingrepp men som till följd av ingrepp på fast egendom blir mer eller mindre onyttig för ägaren. Såvitt gäller fast egendom finns bestämmelser i 9 kap. 2 § första punkten, 3 § första punkten samt 5 §.

För motsvarande situationer gäller enligt 12 § första stycket ExL att om expropriationsrätt har medgivits beträffande del av en fastighet så skall på fastighetsägarens begäran expropriationen utvidgas till att omfatta en återstående del av fastigheten, förutsatt att återstoden lider synnerligt men genom expropriationen eller den exproprierade delens användande. Expropriation kan utvidgas på motsvarande sätt, om den går ut på att nyttjanderätt eller servitutsrätt skall upplåtas. Enligt 12 § andra stycket ExL kan expropriation utvidgas också på den exproprierandes begäran, nämligen om detta skulle medföra bara en ringa förhöjning av fastighetsägarens tillkommande ersättning och denne inte har något beaktansvärt intresse av att behålla återstoden.

Skadevällarens rätt eller skyldighet att lösa fast egendom kan sägas inträda som en följd av en menlig inverkan på fastighetsindelning eller markanvändning. Efter en ändring i VL:s ersättningsregler bör fastighetsägarens intresse för inlösen bli mindre än nu. I princip skall nämligen enligt förslaget den skadelidande komma i samma ekonomiska situation vare sig inlösen sker eller inte. Situationen är en annan med gällande lag, som föreskriver ersättning med 50 % förhöjning vid inlösen även av restfastighet.

Vid expropriation av del av enstaka fastighet motverkas tydligen uppkommande olägenheter om även återstoden av fastigheten får övergå i den exproprierandes ägo. Fastig-

hetsindelningen blir oförändrad och användningssättet blir ointressant för expropriaten. Detsamma gäller om del av fastighet skall inlösas enligt VL eller tas i anspråk för olika anläggningar med stöd av t. ex. 2 kap. 14 § VL. Om ingreppet enligt VL såsom vanligen är fallet i stället har formen av ändringar i rådande vattenförhållanden vilka medför avsevärd skada på en rad strandfastigheter, är det däremot inte självklart att någon fördel vinnns från fastighetsbildningssynpunkt genom att sökanden förvärvar restfastigheterna. Sådana förvärv medför ju i och för sig inte att fastigheternas storlek eller arrondering blir lämpligare. Det synes önskvärt att sökandena i nu aktuella situationer utnyttjar befogenheten att ta initiativ till fastighetsreglering. Fastighetsägaren bör dock självfallet få behålla möjligheten att påkalla inlösen i överensstämmelse med vad som gäller vid expropriation. Bestämmelse i ämnet har av utredningen tagits upp i 3 § första stycket. Den bör tillämpas även i fråga om mark som blir onyttig för ägaren till följd av beslut om ianspråktagande av strömfall enligt 1 kap. 14 § VL.

Det synes vidare befogat att i ett andra stycke i förslagets 3 § ta in en motsvarighet till bestämmelserna om rätt att lösa restfastighet i 12 § andra stycket ExL.

För inlösen av del av fastighet torde liksom f. n. få förutsättas att fastighetsdelen är särskilt avgränsad. Föremålet för inlösen bör alltså bestå av t. ex. ett skifte eller annat område som genom höjdförhållanden, diken, häckar eller på annat sätt är avgränsat från fastigheten i övrigt. Det torde vidare inte kunna bli fråga om inlösen av hur små fastighetsdelar som helst. För inlösen krävs f. n. också att återstoden blir onyttig för ägaren eller att det uppstår synnerligt men vid dess begagnande. Intrånget skall alltså hänföra sig till hela det särskilt avgränsade området, och det räcker inte att den del som kan direkt beröras av ingreppet blir onyttig, om fastighetsdelen i övrigt trots allt kan utnyttjas utan större olägenhet (jfr Viklund s. 20). Utredningen anser sig inte i detta sammanhang böra föreslå några begräns-

ningar i domstolarnas befogenhet att besluta om inlösen beträffande del av fastighet. Utredningen vill emellertid understryka vikten av att sådant beslut sker i samråd med fastighetsbildningsmyndigheten.

4 §

Paragrafen, som har utformats efter mönster av 7 § ExL, innehåller de grundläggande reglerna om ersättning i vattenmål.

I enlighet med vad som anförts i den allmänna motiveringen föreskrivs i första stycket att för fastighet som avstås i sin helhet betalas löseskilling motsvarande fastighetens marknadsvärde. Om del av fastighet avstås eller skadas, betalas intrångsersättning motsvarande den minskning i fastighetens marknadsvärde som uppkommer genom ingreppet. Uppkommer det eljest genom ingreppet skada för ägaren, skall även sådan skada ersättas. Här avses ersättningsarten "annan ersättning".

Som framgått av den allmänna motiveringen utgör löseskilling och intrångsersättning fastighetsägarens kompensation för den direkta förmögenhetsförlust som tillfogas honom genom att han tvingas avstå fast egendom eller underkasta sig värdeminskning på denna. Vad som utgår i ersättning för skador av detta slag skall i första hand komma fastighetsborgensägarna till godo. Löseskillingen kan med andra ord i detta sammanhang liknas vid belopp som inflyter vid en exekutiv försäljning av fastighet. Härav följer också att löseskillingen måste bestämmas så att den omfattar all berörd egendom som har karaktär av fast egendom och vari sålunda upplåten fastighetspanträtt gäller, dvs. även egendom som enligt 2 kap. JB är tillbehör till den fasta egendomen. Det sagda gäller i tillämpliga delar också intrångsersättning

Gränsdragningen mellan löseskilling och intrångsersättning torde i allmänhet inte bereda några tillämpningssvårigheter. I vattenmål torde f. ö. intrångsersättning bli den normala arten av ersättning för fastighetskada. Som framgår av förarbetena till 7 §

ExL (prop. 1971:122 s. 191) bör man inte vara strikt bunden av gällande fastighetsindelning, när intrångsersättning skall bestämmas. Om flera fastigheter tillsammans bildar en ekonomisk enhet, t. ex. en bestående brukningsenhet, bör man vid prövningen utgå från denna enhet. Motsvarande gäller om en del av en registerfastighet utgör en självständig ekonomisk enhet. Å andra sidan kan det undantagsvis vara motiverat att behandla en fastighet som en självständig enhet från ersättnings synpunkt, trots att den ingår i en ekonomisk enhet. Om en sådan fastighet skall lösas i sin helhet, kan alltså löseskilling bestämmas för fastigheten. Vid delskada kan man på motsvarande sätt utgå enbart från den särskilda fastighetens marknadsvärde. Det kan bli aktuellt att gå till väga på detta sätt framför allt om fastigheten är särin-tecknad och borgenärerna skulle kunna lida skada om reglerna angående intrångsersättning skulle tillämpas på hela fastighetskomplexet (jfr prop. 1971:122 s. 253 f och 264). Intrångsersättning omfattar bl. a. sådana skador på restfastighet som avses i nuvarande 9 kap. 2 § andra punkten, 3 § andra punkten, 4 § och 5 § andra stycket. Ersättning för fast egendom som totalskadas utan att inlösen äger rum bör likaså utgå som intrångsersättning.

Ersättningsarten "annan ersättning" kommer liksom vid expropriation att avse ekonomiska följskador av annat slag än fastighetskada, dvs. allmän förmögenhetsskada. Som berörts vid 1 § kan annan ersättning i princip utgå blott i kombination med löseskilling eller intrångsersättning, dvs. bara i samband med sakskada på fast egendom. Även om ett ingrepp på en fastighetsdel undantagsvis inte skulle ge utslag i ändrat marknadsvärde och intrångsersättning följaktligen inte skall utgå, måste emellertid annan ersättning självfallet kunna utdömas.

Som exempel på allmän förmögenhetsskada av beskaffenhet att böra ersättas genom annan ersättning kan nämnas att den skadelidande får kostnader för flyttning eller att en av honom bedriven rörelse måste läggas ner eller inskränkas. Hit hör också den sär-

skilda ersättning för en fastighets värde i ägarens hand som berörts i den allmänna motiveringen. De i viss mån personliga skälen för sådan ersättning kan väntas föreligga t. ex. i fjällbygder där självhushållning fortfarande har ekonomisk betydelse. Även sådana omständigheter som att arbetstillfällen eller möjligheter till fritidsfiske går förlorade kan tänkas innefatta allmän förmögenhets-skada av här avsett slag.

Bestämmelserna i nuvarande 9 kap. 5 § andra stycket och 9 kap. 6 § om skyldighet för skadevällaren att lösa in onyttig lös egendom innebär att denne vid inlösen av t. ex. en jordbruksfastighet kan bli skyldig att lösa också maskiner och redskap som används i jordbruksrörelsen. Ett i praktiken vanligare fall är att ett till en fastighet hörande fiske förstörs utan att inlösen av fastigheten blir aktuell. Det åligger då den byggande att lösa fiskeredskap som blir onyttiga för ägaren. Det synes emellertid inte finnas tillräckliga skäl att på denna punkt ålägga sökanden i vattenmål längre gående förpliktelser än som åvilar en expropriation. Utredningens förslag innehåller därför inte några bestämmelser om skyldighet att lösa in lös egendom. Ersättning skall givetvis regelmässigt utgå för lös egendom som blir helt eller delvis onyttig till följd av ingrepp på fast egendom och måste kasseras eller realiserats till underpris. Utredningens förslag innebär att gottgörelse för sådan allmän förmögenhetsskada utgår i form av annan ersättning.

Det kan ibland vara tveksamt om en förmögenhetsförlust bör behandlas som fastighetsskada eller som allmän förmögenhetsskada. Ett exempel på detta är att ersättning för skada på fiske skall utdömas för förfluten tid, när det slutliga avgörandet har uppskjutits under en prövotid. Fastighetsvärdet bör emellertid i allmänhet inte komma i betraktande annat än vid beräkning av ersättning för framtida skada, och skador för förfluten tid bör i enlighet därmed ersättas genom annan ersättning.

En särskild fråga är hur de nya ersättningsreglerna skall tillämpas i den situationen att skada uppstår på fiske som är samfällt för

flera fastigheter. Det torde till en början stå klart att VL trots avsaknad av uttrycklig regel i ämnet utgår från att ersättning i princip skall bestämmas särskilt för varje sakägare. Det är också tydligt att så måste ske om samfälligheten inte är ställd under särskild förvaltning. Tvekan kan däremot råda om det lämpliga tillvägagångssättet när sådan förvaltning finns. Åtminstone tidigare torde man vid en del domstolar ha löst frågan så att ersättning för fiskeskada utdömts till samfälligheten som juridisk person utan att ange hur ersättningen skall fördelas mellan de olika delägarna. I andra fall torde samfälligheten ha tillerkänts ersättningen, varvid dock domen innehållit föreskrift om fördelningen.

Frågan om ersättning vid expropriation av samfällad egendom behandlas i den tidigare omnämnda departementspromemorian (Ds Ju 1971:23 s. 136 ff). I promemorian konstateras bl. a. att regeln att intrångsersättning skall motsvara den minskning av fastighetens marknadsvärde som uppkommer genom expropriationen begränsar möjligheterna att bestämma gemensam ersättning för samfällad egendom. Den situationen kan emellertid inte sällan antas föreligga att det är svårt att påvisa någon skillnad i marknadsvärde beträffande de delägande fastigheterna före och efter expropriationens genomförande. Intrångsersättningen kan emellertid då bestämmas med hänsyn till värdet på den avstädda marken. I vissa fall kan alltså ersättning bestämmas gemensamt för samfällad egendom. Detta bör dock vara tillåtet bara under vissa förutsättningar. Till en början bör krävas att för samfälligheten finns något organ med befogenhet att uppbära ersättningen för delägarnas räkning. I anslutning härtill erinras om det inom justitiedepartementet upprättade förslaget till lag om förvaltning av samfälligheter (Ds Ju 1971:16). Vidare bör det krävas att ersättning för någon av de delägande fastigheterna inte skall nedsättas för fördelning mellan inteckningshavarna. Även s. k. annan ersättning bör kunna bestämmas gemensamt för samfälligheten i den mån den inte tillkommer

delägare personligen.

Enligt vattenlagsutredningens mening ligger det nära till hands att vid bedömning av skada på fiske som är samfällt i den mening som avses i 24 § lagen (1950:596) om rätt till fiske regelmässigt betrakta samfälligheten som en ekonomisk enhet. I varje fall vid värderingen av företagens inverkan på fisket i vattenområdet torde ett sådant synsätt vara det enda tänkbara. Det är också tydligt att de nya värderingsreglerna lika litet som i expropriationsfallet hindrar att ersättningen bestäms gemensamt för samfälligheten. Ett sådant tillvägagångssätt bör emellertid – alltså i enlighet med vad som anses böra gälla vid expropriation – förutsätta att samfälligheten är ställd under särskild förvaltning. Om ersättning bestäms på detta sätt synes det inte böra ankomma på domstolen att meddela närmare föreskrifter om hur medlen skall fördelas mellan de enskilda delägarna. En tvist dem emellan om fördelningsgrunderna är nämligen inte av beskaffenhet att böra prövas i den för vattenmål föreskrivna ordningen (jfr nuvarande 9 kap. 55 § och 9 kap. 22 § i utredningens lagförslag), även om sådan prövning formellt sett kan vara medgiven enligt 11 kap. 22 §. Förhållandet kommer kanske tydligast till uttryck i en fullföljdssituation, där tvisten inför högre rätt inte kommer att gälla förhållandet mellan sökanden och enskilda motparter utan förhållandet mellan enskilda motparter inbördes.

Det torde vidare vara uppenbart att vad som kan tillerkännas samfälligheten som sådan endast kan motsvara intrångsersättning för fiskets objektiva värde jämte annan ersättning för gemensamma följdskador. Särskilt i landets norra delar torde emellertid ersättningsfrågan väsentligen komma att gälla vad som bör utgå till de enskilda fastighetsägarna i form av annan ersättning för mistad förmån av husbehovsfiske, arbetsintrång och annat sådant. Man kommer alltså inte ifrån att i dessa hänseenden bestämma särskild ersättning för varje fastighetsägare, vilket otvivelaktigt är ägnat att tynga utredningen och handläggningen av målet. Vatten-

lagsutredningen vill understryka vikten av att möjligheterna att med stöd av 35 kap. 5 § RB uppskatta sådana skador till skäligt belopp i möjlig mån utnyttjas och att systemet med uppskov för ingående undersökningar av skadornas omfattning utnyttjas restriktivt. Om uppskov beslutas är det som framhållits tidigare tänkbart att såvitt gäller de särskilda fastigheterna enbart frågan om annan ersättning uppskjuts.

Som berörts vid flera tillfällen i det föregående har inom vattenrättsskipningen utbildats en fast praxis av innebörd att skadeförebyggande åtgärder kan föreskrivas i stället för ersättning även mot sökandens bestridande och även om kostnaden för åtgärden beräknas överstiga det skadestånd som annars skulle ha utgått. Det förutsätts dels att åtgärden är av sådan beskaffenhet att den lämpligare kan vidtas av sökanden än av den skadelidande och dels att kostnadsökningen för sökanden inte är oskäligt stor. Lagligt stöd för sådana ålägganden anses finnas i 2 kap. 2 § VL. Skyddsåtgärden betraktas då som en del av själva vattenbyggnadsföretaget, vilket skall utföras på sådant sätt att minsta intrång och olägenhet uppkommer för motstående intressen. Av 2 kap. 14 § första stycket VL framgår att sökanden kan tilltvinga sig rätt att ta annans mark i anspråk för skadeförebyggande åtgärder. Här avses främst mera generellt verkande anläggningsarbeten för att förebygga dämningsskador, erosion och fiskeskador. Särskilt när det gäller de båda förstnämnda skadetyperna bör tvångsrätt kunna komma i fråga också när det gäller åtgärder mot mera omfattande skador på en enstaka fastighet. Sökanden torde däremot inte mot sakägarens bestridande kunna tilltvinga sig rätt att vidta åtgärder för att förebygga skador på enstaka skadeföremål. Sakägaren har alltså alltid rätt att få ersättning i pengar för sådana skador.

Den praxis som sålunda utbildats i vattenmål innebär att ersättningen skall bestämmas med beaktande av dispositioner av olika slag som sökanden kan vidta till sakägarens förmån. Denna ordning kan förutsättas bestå i

en ny VL. Vad som skall ersättas är den skada som kvarstår sedan lämpliga och rimliga skadeförebyggande åtgärder vidtagits. Även om sakägaren kan motsätta sig att sådana åtgärder kommer till stånd på hans fastighet, synes hans ställningstagande inte böra få leda till att ersättningsbeloppet blir oskäligt högt. I 7 § andra stycket ExL föreskrivs med tanke på liknande situationer att, om den exproprierande erbjudit sig att vidta åtgärd för att minska skada, ersättningen skall bestämmas med hänsyn härtill, förutsatt att erbjudandet är av beskaffenhet att skäligen böra godtas av den ersättningsberättigade. En motsvarande bestämmelse har tagits upp i 4 § andra stycket i förslaget. Frågan om ett erbjudande skäligen hade bort godtas får prövas med hänsyn även till innehavare av panträtt i fastigheten och andra som har rätt till andel i ersättningen. Som föredragande statsrådet anført i anslutning till 7 § andra stycket ExL bör ett åtagande givetvis beaktas endast om det är klart att det enbart beror på fastighetsägaren att åtagandet inte kan fullföljas (prop. 1971:122 s. 203).

5 §

Paragrafen, som motsvarar 8 § ExL, innehåller vissa bestämmelser om verkan av s. k. värdeinfluens från vattenföretaget.

Av skäl som närmare utvecklats i den allmänna motiveringen anser utredningen det befogat att närmast i sakägarnas intresse införa en bestämmelse som ålägger domstolarna att vid bestämmande av löseskilling och intrångsersättning bortse från att fastighetens marknadsvärde kan ha påverkats nedåt genom farhågor för olägenheter av olika slag till följd av det planerade vattenföretaget. Har det företag för vars genomförande fastighet får lösas medfört inverkan av någon betydelse på fastighetens marknadsvärde, skall alltså enligt den föreslagna lagtexten löseskillingen bestämmas på grundval av det marknadsvärde fastigheten skulle ha haft om sådan inverkan inte förekommit. Är ingrep-

pet sådant att intrångsersättning skall utgå, skall vad nu sagts om beräkning av marknadsvärde tillämpas i fråga om värdet före ingreppet. Det sist sagda innebär exempelvis att om värdet på hela fastigheten före ingreppet uppskattas till 100 000 kr och priset är 10 % så blir ingångsvärdet cirka 111 000 kr. Om vidare ingreppet antas drabba 25 % av fastighetens areal och fastighetens värde antas minska i direkt förhållande härtill, så blir fastighetens värde efter ingreppet cirka 75 000 kr. Intrångsersättningen blir alltså 36 000 kr med tillämpning av 5 § och 25 000 kr utan sådan tillämpning.

I överensstämmelse med 8 § ExL innehåller förslaget en föreskrift att värdeinfluens skall beaktas bara i den mån det finnes skäligt med hänsyn till förhållandena i orten eller till den allmänna förekomsten av likartad inverkan under jämförbara förhållanden. Beträffande den närmare innebörden av de s. k. Orts- och allmänvanlighetsrekvisiten kan hänvisas till förarbetena till 30 § miljöskyddslagen (jfr prop. 1969:28 s. 164 ff, 238 ff och 377). Hänsyn skall alltså inte tas till sådan påverkan som ligger inom ramen för vad man normalt får räkna med (jfr prop. 1971:122 s. 178). Skulle det i framtiden visa sig att företaget medför betydande olägenheter i form av exempelvis dimbildning eller buller torde fråga om ytterligare ersättning kunna tas upp i enlighet med vad som gäller för oförutsedd skada.

I fråga om tillämpningen av motsvarande regel i ExL har expropriationsutredningen anført (SOU 1969:50 s. 169) att det i praktiken knappast är möjligt att korrigera för varje, om aldrig så obetydlig värdeinfluens med hänsyn bl. a. till svårigheten att hålla i sär de många olika faktorer som kan inverka på värdebildningen. Härtill kommer att själva värderingsmetodiken inte är mera exakt än att mindre variationer ryms inom den osäkerhetsmarginal som man alltid måste räkna med. När det däremot förhåller sig så att expropriationsföretaget orsakar en större och av denna orsak lätt påvisbar förändring av fastighetsvärdet bör korrektion obetingat äga rum. Visserligen kan det sägas, fortsätter

expropriationsutredningen, att gränsen mellan de värdeförändringar som skall beaktas och dem som skall lämnas obeaktade med nödvändighet måste bli svävande och att detta förhållande leder till vissa olägenheter. Det är emellertid svårt att inse att dessa olägenheter skulle bli mera framträdande inom expropriationsrätten än inom grannlagsrätten. I varje fall torde det enligt expropriationsutredningens mening vara svårt att konstruera en regel som är lika praktisk och som är ägnad att medföra större rättvisa i det enskilda fallet. Vattenlagsutredningen anser att det sagda gäller också för vattenmålens del.

6 §

Paragrafen, som motsvarar nuvarande 9 kap. 12 § VL och 10 § ExL, innehåller bestämmelser om verkan av åtgärder som fastighetsägare vidtar för att höja fastighetens värde inför ett tvångsingrepp.

Enligt 9 kap. 12 § VL gäller att kostnad som har lagts ned på av företaget berörd fastegendom efter det att ägaren i föreskriven ordning underrättats om företaget är ersättningsgill, bara om kostnaden prövas ha varit nödig eller nyttig samt inte gjorts i uppenbar avsikt att höja ersättningen. I 10 § ExL föreskrivs att expropriationsersättning skall bestämmas utan hänsyn till sådan ökning av fastighetens värde som har uppkommit genom åtgärd som vidtagits i uppenbar avsikt att höja ersättningen. Regeln är tillämplig också på åtgärder som har vidtagits före expropriationsansökan och går alltså på den punkten betydligt längre än sin motsvarighet i VL. Det har nämligen ansetts att behovet av en lagregel kanske främst gäller åtgärder som vidtas inför en väntad expropriation, innan frågan formellt har väckts. Detta torde gälla också för vattenmålens del, där sakägarna ofta får kännedom om vattenföretagen redan på planeringsstadiet (jfr 4 kap. 19 § VL i lydelse efter 1971 års lagändring). Även om behovet av ett korrektiv mot illojala beteenden inte är alltför påtagligt i vatten-

mål, synes bestämmelser i ämnet likväl inte kunna undvaras. De bör lämpligen utformas efter mönster av 10 § ExL. Om fastighetsägare vidtar en åtgärd i avsikt att höja ersättningen för en annan sakägare, t. ex. en nyttjanderättshavare, gäller enligt 11 § ExL att avräkning skall ske på den ersättning som tillkommer fastighetsägaren. Även denna bestämmelse bör få motsvarighet i VL (jfr 7 § andra punkten).

7 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om ersättning till innehavare av begränsade sakrätter m. fl.

Enligt 11 § ExL skall ersättning för särskild rätt som går förlorad genom expropriation av den besvärade fastigheten bestämmas efter samma grunder som gäller beträffande ersättning till fastighetsägaren. Ersättningen skall alltså fördelas på ersättningsarter i vanlig ordning. Om nyttjanderätt upphör helt, anses ersättning för dess ekonomiska värde böra utgå som löseskilling. Upphör nyttjanderätt bara delvis, utgår intrångsersättning. I de fall då det är fråga om servitut eller annan rättighet som är knuten till innehavet av viss fastighet, anses värderingen böra ske enligt reglerna för delexpropriation. Det gäller alltså att bestämma en intrångsersättning som skall motsvara förändringen i den hänskande fastighetens värde genom att rättigheten upphör (SOU 1969:50 s. 183 f, jfr prop. 1971:122 s. 192). S. k. annan ersättning tillkommer i förekommande fall. Samma system kan även tillämpas, när ersättning skall utgå till rättighetshavare i vattenmål.

De för vattenmål speciella fallen då särskild rätt anses lida intrång genom försvarad båt fart eller virkesutdrivning synes böra bedömas på samma sätt som om intrång uppstått i servitut. Den särskilda rätten kan sålunda anses utgöra en med fastighetsinnehavet förenad förmån vilken besvärar det vattenområde varå ingrepp sker. Ersättningen bör alltså även i dessa fall uppdelas på intrångsersättning och annan ersättning.

En speciell form av särskild rätt till fast egendom utgör den s. k. renskötselrätten som regleras i rennäringslagen (1971:437). Renskötselrätten innebär i första hand rätt för samerna att inom vissa i lagen angivna områden begagna mark och vatten till underhåll för sig och sina renar. Betesrätten och den därmed förenade rätten att använda marken för olika anordningar för renskötelsen är kollektiv för de renskötande medlemmarna i vederbörande sameby, vilken företräder de enskilda medlemmarna i frågor som rör renskötselrätten. Jakt- och fiskerätt ingår enligt lagen som birättigheter till renskötselrätten, vilka får utövas av bymedlemmarna. Det torde vara avsett att sameby skall kunna företräda medlemmarnas gemensamma intressen även i frågor om jakt och fiske (jfr prop. 1971:51 s. 265 och 268).

Sameby eller medlem av sameby får med visst undantag inte upplåta rättighet som ingår i renskötselrätten. Kungl. Maj:t kan besluta att renskötselrätten helt eller delvis skall upphävas inom visst område. Om detta medför skada och olägenhet för renskötelsen eller för rätt till jakt och fiske som omfattas av renskötselrätten skall enligt 28 § rennäringslagen ersättning utgå för intrånget. Lagrummet innehåller vidare en schablonregel enligt vilken ersättning för skada eller olägenhet som inte drabbar bestämd person till hälften tillfaller vederbörande sameby och till hälften samefonden, dvs. förutvarande lappfonden, om inte särskilda skäl föreligger. I fråga om upphävande av renskötselrätt och ersättning med anledning därav gäller enligt 29 § vid sidan av rennäringslagen de allmänna bestämmelserna i ExL om expropriation av särskild rätt till fast egendom.

I likhet med vad som gäller f. n. skall utvägen att upphäva renskötselrätt inte tillgripas, när renbetesmark blir föremål för ingrepp enligt bl. a. VL (prop. 1971:51 s. 126 f). Ersättning för skada till följd av ingrepp enligt VL skall alltså bestämmas med tillämpning av 9 kap. Vad särskilt angår den omtvistade frågan om sådan ersättning skall tillfalla lappfonden eller lappby synes det dock naturligt att i enlighet med ett uttalan-

de av lagrådet (prop. 1971:51 s. 267) låta schablonregeln i 28 § rennäringslagen bli vägledande.

8 §

Med denna paragraf inleds i utredningens förslag avsnittet om betalning av ersättning och om tillträde m. m.

Paragrafens första stycke, som motsvarar 9 kap. 54 § i gällande lag, innehåller bestämmelser om när ersättningsgivaren skall betala fastställda ersättningar genom nedsättning. Frågan har behandlats i den allmänna motiveringen. Av förslaget framgår att s. k. annan ersättning aldrig behöver nedsättas. Detsamma gäller periodisk ersättning. Däremot kan löseskilling eller intrångsersättning som avser förlust av eller intrång i särskild rätt bära nedsättas. Detta hänger liksom f. n. samman med att ersättning till den som innehar sådan rättighet under vissa omständigheter kan behöva tas i anspråk för att tillgodose borgenärer med panträtt i fastigheten (jfr 9 kap. 19 § i förslaget).

Andra stycket i paragrafen innehåller bestämmelse om betalning direkt till ersättningstagaren och motsvarar i detta hänseende första punkten i nuvarande 56 §. Vidare har här införts bestämmelse om skyldighet för ersättningsgivaren att anmäla till länsstyrelsen, när han direkt till ersättningstagaren har betalt ut ersättning för mark som avstås. Rörande denna anmälan hänvisar utredningen till den allmänna motiveringen. Nuvarande 56 § behandlar också ersättning för arbete till förebyggande av skada på fast egendom, ändring eller flyttning av byggnad o. d. På begäran av fastighetsborgenär eller när det eljest anses erforderligt bör vattendomstolen eller i förekommande fall förrättningsmän meddela bestämmelse som säkerställer den avsedda användningen av medel som döms ut. Utredningen anser emellertid att sådana specialdestinerade ersättningar inte normalt skall behöva komma i fråga framdeles. Om åtgärder av ifrågakvarande slag måste utföras, bör ansvaret för dem i regel

åvila företagaren (jfr vad som ovan anförts om skadeförebyggande åtgärder i anslutning till 4 §). Någon motsvarighet till bestämmelsen har därför inte tagits med i 9 kap. i dess av utredningen föreslagna lydelse. För ett fall synes det emellertid önskvärt att domstolen också i framtiden skall kunna utfärda sådana föreskrifter som åsyftas i 56 § andra stycket, nämligen för tillgodoseende av ersättningsgivarens eget intresse när ägare av byggnad i vatten enligt 2 kap. 19 § fått rätt att själv mot ersättning ändra byggnaden (jfr Gärd II:2 s. 197 och af Klintberg s. 107). Utredningen har med hänsyn härtill föreslagit att ett tillägg av angiven innebörd intas i första stycket av sistnämnda paragraf.

9 §

Som behandlats i det föregående kan vattendomstolen enligt 11 kap. 66 § 2 mom. VL uppskjuta avgörandet i fråga om slutlig ersättning för skador på en fastighet och skall då enligt utredningens förslag i vissa fall förordna att förskott skall utgå till skadelidande i avräkning på den slutliga ersättningen. Dessa förskott kan komma att uppgå till betydande belopp och bör, om de har karaktären av löseskillning eller intrångsersättning, nedsättas när fastighetsborgenärernas intresse motiverar det. Denna ståndpunkt överensstämmer med vad som torde gälla redan nu i fråga om de provisoriska ersättningsbelopp som motsvaras av förskotten i förslaget (jfr prop. 1952:52 s. 52). I förevarande paragraf har i enlighet med det anförda intagits bestämmelsen att 8 § skall äga motsvarande tillämpning i fråga om dessa förskott.

10 §

Paragrafen motsvarar 9 kap. 57 § i gällande lag.

11 §

Det under denna paragraf intagna förslaget till bestämmelser om tid inom vilken ut-

dömda ersättningar skall betalas m. m. har behandlats i den allmänna motiveringen. Bestämmelserna är avsedda att ersätta vissa föreskrifter i ämnet som nu återfinns i 9 kap. 58 § andra stycket och 66 § andra stycket. Med den föreslagna lydelsen torde det stå klart att om vattendomstolens avgörande i tillståndsfrågan överklagats men dess beslut i ersättningsfråga vunnit laga kraft, tidsfristen för betalning inte börjar löpa förrän rättskraftigt avgörande föreligger också i tillståndsfrågan.

12 §

I anslutning till 6 kap. 14 § JB har i förevarande paragraf stadgats att inlösen av fastighet som helt eller delvis skall avstås är fullbordad, när ersättningstagaren fullgjort sina åligganden enligt 8 och 11 §§. Paragrafen innehåller vidare de nya bestämmelserna om tillträde och ianspråktagande vilka enligt vad som sagts i den allmänna motiveringen föreslås skola träda i stället för motsvarande föreskrifter i 9 kap. 58 – 64 och 66 §§ gällande lag.

13 §

JB:s 7 kap., som innehåller allmänna bestämmelser om nyttjanderätt, servitut och rätt till elektrisk kraft, har i 26 § en hänvisning till de särskilda bestämmelser som finns om bl. a. upphörande av nämnda rättigheter på grund av expropriation eller liknande tvångsförvärv. Med anledning härav upptas under 13 § i förslaget en för VL:s del ny bestämmelse av innehåll att när inlösen av fastighet eller område därav har fullbordats skall all särskild rätt i den inlösta egendomen upphöra (jfr 49 § andra stycket ExL och 1 kap. 2 § i förslag till allmän expropriationslag, SOU 1969:50 s. 11).

14 – 16 §§

Förslaget innehåller i 14 § första stycket regler om tid för betalning av ersättningsbelopp som fastställts först efter det att inlöst

egendom tillträtts eller skadebringande åtgärd vidtagits. Bestämmelserna får väsentligen sin betydelse 1) när meddelat tillstånd tagits i anspråk jämlikt 11 kap. 67 § första stycket och ersättning sedan av överinstans bestämts till högre belopp, 2) när ersättningsfrågan uppskjutits enligt 11 kap. 66 § 2 mom. i avbidan på erfarenhetens rön, 3) när ersättning dömts ut för s. k. oförutsedd skada och 4) när i samband med laglighetsprövning m. m. ersättning bestämts för skada genom åtgärd som vidtagits utan medgivande (jfr 2 kap. 25 och 53 §§, 5 kap. 7 § andra stycket och 6 kap. 20 § andra stycket VL).

Bestämmelserna i 14 § första stycket motsvarar 9 kap. 67 § första och andra styckena i gällande lag men skiljer sig från dessa bl. a. i så måtto att de är tillämpliga inte blott som nu när ersättningen skall sättas ned utan även då ersättningsbeloppen skall betalas ut direkt till ersättningstagaren. Utvidgningen är motiverad av den bestämmelse om ränta som utredningen ansett sig böra efter mönster av 55 § ExL föreslå för de fallen att ersättningsgivaren dröjer med att betala ersättning som bestämts i efterskott. Räntebestämmelsen, som upptagits som ett andra stycke i 14 §, bör materiellt sett leda till samma resultat vare sig nedsättning skall ske eller ersättningen betalas ut direkt.

Tredje stycket i 14 § innehåller exekutiva regler med viss motsvarighet i nuvarande 67 § första stycket.

I 15 och 16 §§ förslaget har intagits regler om anmälan m. m. som kompletterar bestämmelserna i 14 §.

17 – 21 §§

Dessa paragrafer motsvarar nuvarande 68 – 70 §§ och innehåller föreskrifter om de åtgärder länsstyrelsen har att vidta med nedsätta och uttagna medel m. m.

Bland länsstyrelsens åligganden ingår enligt 17 § att utan dröjsmål sätta in de mottagna medlen mot ränta i bank. Enligt 18 § skall vidare ersättningen och räntan betalas ut till den som är berättigad därtill. Motsva-

righeten till denna bestämmelse finns f. n. i 68 §, som emellertid också innehåller föreskrift om att räntan i bl. a. inlösenfallen skall komma ersättningsgivaren till godo för tiden intill tillträdesdagen. Någon dylik bestämmelse om rätten till upplupen ränta torde inte erfordras i förslaget. Ersättningsgivaren får enligt detta rätt att tillträda egendomen så snart han betalt ersättningen och, i förekommande fall, gjort anmälan till länsstyrelsen, såvida domstolen inte skulle ha föreskrivit uppskov med tillträdet (jfr 12 § i förslaget). I händelse av uppskov bör, som utredningen tidigare antytt, ersättnings storlek bestämmas med hänsyn härtill. Detta innebär att ersättningen bör fastställas till ett belopp som motsvarar fastighetens aktuella värde reducerat med det till betalningsdagen diskonterade värdet av ersättningstagarens brukningsrätt under tiden fram till tillträdesdagen. Ersättningsgivaren bör under dessa förhållanden naturligtvis inte kunna göra anspråk på ränteavkastningen av ersättningsbeloppet.

22 §

Paragrafen, som motsvarar nuvarande 55 §, föreskriver obligatorisk nedsättning i fråga om ersättning som är föremål för tvist om bättre rätt samt om engångsersättning för fideikommissegendom. Bestämmelsen gäller både slutlig ersättning och förskott enligt 11 kap. 66 § 2 mom. i utredningens förslag. Av den i paragrafen intagna hänvisningen till 18 § framgår att ersättning som skall tillfalla fastighetsägare eller – i tvistesituationen – innehavare av särskild rätt skall utbetalas till den som är berättigad till beloppet. Detta framgår av den dom varigenom tvisten slutligt avgjorts resp. av Kungl. Maj:ts föreskrift om hur fideikommissmedlen skall användas (jfr Gärde II:2 s. 194 f). Att utdelning till fastighetsborgenär kan ske enligt vanliga regler följer av hänvisningen till 19 §. Pågående tvist får inte uppehålla borgenärernas rätt att få betalning för fordran (jfr Viklund s. 106).

23 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 65 § och 66 § tredje stycket. Den har i materiellt hänseende bringats i överensstämmelse med 9 kap. 6 § i förslaget.

Genom bestämmelse i paragrafens andra stycke har slagits fast att innehavare av sådan särskild rätt till fastighet för vilken ersättning bestämts kan få samma kompensation för vidtagen åtgärd som enligt första stycket tillkommer fastighetsägaren. Rättsläget är i detta hänseende f. n. oklart (se Gärde II:2 s. 222). För att rättighetshavaren enligt förslaget skall få komma i åtnjutande av ifrågavarande kompensation bör han emellertid enligt utredningens mening kunna enligt lag och avtal kräva ersättning av fastighetsägaren för den värdeökning åtgärden medfört. Såvitt gäller arrendatorer vill utredningen i detta sammanhang hänvisa till 9 kap. 16 och 21 §§ JB.

Twist om ersättning som avses i denna paragraf synes, i motsats till vad som nu gäller, lämpligen böra prövas av vattendomstol (jfr 11 kap. 17 § punkt 52).

24 §

Denna paragraf som är ny har behandlats i den allmänna motiveringen. Twist om sådan gottgörelse som paragrafen avser bör i likhet med twist enligt 23 § prövas av vattendomstol (jfr 11 kap. 17 § punkt 53).

25 §

Första stycket i paragrafen motsvarar nuvarande 67 § tredje stycket. Belopp som i enlighet med vattendomstols beslut satts ned eller betalats i annan ordning får jämlikt nämnda lagrum inte till någon del återkrävas, ändå att ersättningen efter klagan över ersättningsbeslutet bestäms till lägre belopp eller ersättning förklaras inte skola utgå. I utredningens förslag har detta återkravsförbud getts en mera allmän formulering. Ersättningsbelopp som betalats får sålunda enligt förslaget inte till någon del återkrävas.

Ett sådant förbud täcker uppenbarligen den situation som den nuvarande bestämmelsen åsyftar, alltså att överinstans efter klagan över ersättningsbeslut minskar det av underinstans fastställda beloppet, som ersättningsgivaren redan har utbetalat. Utredningens förslag omfattar emellertid även det antagligen mindre vanliga fallet att ersättningsgivaren, sedan han betalt ersättningstagaren ett fastställt ersättningsbelopp, av någon anledning — exempelvis bristande ekonomiska resurser — beslutar sig för att avstå från att ta tvångsrättsmedgivandet i anspråk. En sådan utvidgning av återkravsförbudet innebär troligen ingen saklig ändring i nuvarande rättsläge (jfr Gärde II:1 s. 238 f). Det synes emellertid önskvärt att eventuell tvekan undanröjs.

Återkravsförbudet i utredningens förslag kommer att vara underkastat två inskränkningar. För det första kan som hittills en ersättningsgivare knappast fräntas rätten att få tillbaka vad han betalt, om domstolens avgörande skulle överklagas av ersättningstagaren och den högre rätten på hans talan undanröjer det tvångsrättsmedgivande som föranlett ersättningsbeslutet (jfr Gärde II:2 s. 232).

Den andra modifikationen i återkravsförbudet, som upptagits i paragrafens andra stycke, har behandlats i den allmänna motiveringen. Regeln innebär att en ersättningstagare i motsats till vad som gäller f. n. kan få avräkningsvis tillgodoräkna sig överskott vilket uppkommer som skillnaden mellan ett i enlighet med lägre rätts beslut erlagt ersättningsbelopp och det lägre belopp vartill överinstans bestämt ersättningen. Detta överskott skall kunna kvittas mot ersättningsbelopp ersättningstagaren tillerkänns senare, men överskottet och den ersättning från vilken avräkningen skall äga rum måste hänföra sig till samma mål. Med hänsyn bl. a. till fastighetsborgenärernas intresse synes en restriktiv tolkning av begreppet mål därvid vara påkallad. Om t. ex. överskottet uppkommit i mål om tillstånd till ett kraftverk kan avräkning böra vägras när ersättning skall bestämmas för skada till följd av en vid

kraftverket bedriven korttidsreglering, även om ansökningarna beträffande de båda företagen skulle handläggas gemensamt i samma mål. Av processekonomiska skäl har också föreskrivits i förslaget att yrkande om avräkning måste framställas före huvudförhandlingen angående den ersättning från vilken avräkningen skall ske.

26 §

Paragrafen, som ersätter 9 kap. 73 § gällande lag, innehåller föreskrift om rätt för borgenär med panträtt i fastighet att påkalla prövning av ersättningsfråga. Den ansluter till motsvarande bestämmelse i förslaget till ändringar i expropriationsförfarandet (Ds Ju 1971:23 s. 19 f och 161) vilken i sin tur avfattas med 35 § fjärde stycket miljöskyddslagen som förebild. Det i gällande rätt uppställda kravet på att borgenärens talan skall anhängiggöras inom sex månader efter det fördelningen av ersättningen vunnit laga kraft återfinns inte i förslaget. Talan bör liksom hittills väckas vid vattendomstol (jfr 11 kap. 17 § punkt 57).

Utredningen vill i detta sammanhang erinra om den till skydd för företagarens borgenärer uppställda bestämmelsen i 9 kap. 9 § gällande lag. Enligt nämnda paragraf skall ersättning i vissa fall fastställas, ehuru berörd fastighet tillhör samma ägare som den fastighet till vars förmån företaget utförs. Fråga skall vara om ersättning för förlust av vattenkraft eller för dämningsskador o. d. (jfr Gärd II:2 s. 13). Den berörda fastigheten skall vidare vara besvärad av panträtt. Om borgenären har lämnat medgivande till företaget eller om skadan anses väsentligen utan betydelse för hans säkerhet blir bestämmelsen inte tillämplig. I utredningens förslag har någon motsvarighet till bestämmelsen inte medtagits. Med de belänings- och finansieringsmetoder som numera tillämpas synes den sakna nämnvärd betydelse. Det torde sålunda i praktiken vara utomordentligt svårt för en företagare att bakom ryggen på någon av sina kreditgivare skaffa sig erforderliga ekonomiska resurser och tillstånd enligt VL

för att genomföra ett företag med de konsekvenser som avses i paragrafen. Erforderliga garantier mot förluster torde skapas, om borgenären genom klausul i omslagsreversen tillförsäkrar sig rätt att i de situationer det här är fråga om kräva betalning ur fastigheten i förtid (jfr 6 kap. 6 § JB och prop. 1970:20 del B 1 s. 312 ff).

27 §

Paragrafen, som motsvarar 9 kap. 74 § i gällande lag, behandlar rätt till återlösen av fastighet som tidigare blivit inlöst med stöd av VL. Talan om återlösen bör liksom f. n. upptas av vattendomstol (jfr 11 kap. 17 § punkt 58).

28 §

Paragrafen som är ny innehåller fullmakt för Kungl. Maj:t att i administrativ ordning meddela föreskrifter för tillämpningen av 9 kap. Med stöd härav torde bestämmelser böra utfärdas om skyldighet för länsstyrelse att sända erforderliga underrättelser till inskrivningsmyndigheten. Någon motsvarighet till 71 § som reglerar motsvarande frågor i gällande lag har följaktligen inte tagits med i förslaget.

De administrativa föreskrifterna kan förlagsvis införas i vattenrättskungörelsen (1971:789).

11 KAP.

66 § 2 mom.

I 66 § 2 mom. ges bestämmelser om uppskov med frågor om skadeförebyggande åtgärder och ersättning, när företagets verkningar inte kan förutses med tillräcklig säkerhet. Bestämmelserna har jämkats i enlighet med vad som anförts i den allmänna motiveringen. Förslaget bygger på att förskotten täcker kapitalvärdet av skadan. Några periodiska förskottsbelopp bör alltså inte bestämmas.

Enligt nuvarande ordning torde beslut om provisoriska åtgärder eller ersättningar inte

kunna meddelas annat än i samband med beslut om uppskov (2 mom. andra stycket). Det bör emellertid vara möjligt att på yrkande av part bestämma om åtgärder eller ersättning även senare. Det kan exempelvis vara tänkbart att skadan eller intrånget felaktigt bedömts bli så obetydlig att provisoriska bestämmelser kunnat underlåtas eller visat sig otillräckliga. Utredningsförslaget innehåller därför i tredje stycket en ny regel enligt vilken beslut om provisoriska åtgärder eller förskott får meddelas även sedan tillståndet till företaget har tagits i anspråk. Har i samband med tillståndsbeslutet meddelats föreskrift om förskott till viss sakägare på yrkande av denne, får enligt förslaget nytt yrkande om förskott till samme sakägare inte tas upp till prövning förrän ett år förflutit sedan det föregående beslutet vann laga kraft. Stadgandet ansluter till vad som enligt 37 § ExL gäller om förskott vid förhandstillträde. Den enligt ExL gällande tidsfristen — sex månader — för nytt förskottsyrkande har dock ansetts väl kort med hänsyn till det ökade besvär upprepade framställningar om förskott från ett stort antal sakägare kan medföra för domstolarna.

Enligt 2 mom. sista stycket i dess nuvarande lydelse åligger det sökanden att ställa säkerhet för ersättning som senare kan komma att utdömas i den uppskjutna delen. I utredningsförslaget har bestämmelsen bibehållits men kompletterats så att tvekan inte kan råda om att den omfattar förskott som bestäms under löpande provotid. Vidare skall säkerhet f. n. ställas för ersättning som fastställts att utgå som provisorium och inte skall betalas innan tillståndet till företaget tas i anspråk. Stadgandet bör ses mot bakgrund av att provisoriska ersättningar nu kan bestämmas som årliga eller eljest periodiskt utgående belopp. Då förslaget enligt vad nyss nämnts i detta hänseende intar en annan ståndpunkt, synes stadgandet inte erfordras.

14 KAP.

3 §

Enligt lagrummets andra stycke är kronan fri från skyldighet att ställa säkerhet, när sådan eljest är föreskriven. I utredningens förslag har stadgandet anpassats till 74 § ExL så att även kommun, landstingskommun och kommunalförbund befrias.

Övergångsbestämmelserna

1. Den nya lagstiftningen föreslås träda i kraft den 1 januari 1973.

2. De nya bestämmelserna bör i princip tillämpas bara i mål som anhängiggörs efter ikraftträdandet. Mål om ersättning för oförtusedd skada bör i detta sammanhang ses som en fortsättning på äldre mål och följaktligen bedömas enligt äldre lag, om tidigare ersättningsbeslut grundats på denna. Å andra sidan kan det i vissa fall vara nödvändigt att tillämpa de nya reglerna också i mål som är anhängiga vid ikraftträdandet (jfr punkterna 3 och 5 nedan).

3. Utredningens förslag beträffande fiskeavgifterna har bl. a. det syftet att låta avgifter som f. n. utgår enligt 2 kap. 8 § eller motsvarande bestämmelser i äldre lag ersättas med allmän fiskeavgift enligt 2 kap. 10 §. Omläggningen skall ske successivt i samband med omprövning enligt 2 kap. 8 § andra stycket av företagarens förpliktelser. I enlighet härmed föreskrivs till en början att årlig fiskeavgift som fastställts med stöd av 2 kap. 8 § eller däremot svarande bestämmelser i äldre lag skall fortsätta att utgå, till dess annat bestäms efter omprövning som avses i lagrummet. Att årlig avgift enligt 2 kap. 8 § skall ersättas med allmän fiskeavgift får anses innefatta sådan befrielse som enligt föreslagna lydelse av 2 kap. 10 § kan föranleda att maximigräns får överskridas.

Vad utredningen har föreslagit beträffande 2 kap. 10 § innebär att avgiftsplikten utvidgas till att omfatta vissa byggnader i vatten som f. n. är befriade från avgift. Detta kommer till följd av hänvisningar i 5 och 7

kap. att gälla också vissa farleds- och torr-lägningsföretag. Beträffande dessa företag gäller enligt övergångsbestämmelserna som huvudregel att skyldighet att utge allmän fiskeavgift inte får åläggas för företag som tillkommit eller medgivits före ikraftträdandet, om företaget är så beskaffat att avgift inte skulle ha utgått enligt äldre bestämmelser. Stadgandet ansluter till vad som har föreskrivits när avgiftsplikt enligt VL tidigare har utvidgats.

För att avgift över huvud taget skall kunna åläggas beträffande denna kategori krävs enligt utredningens förslag att företagaren med stöd av 2 kap. 8 § skall ha befriats från skyldighet att vidta anordning till skydd för fisket. I fråga om de befintliga företagen innebär detta att föreskrift om åtgärd eller avgift måste ha meddelats enligt äldre lag. Med hänsyn till denna begränsning bör det kunna godtas att de nya bestämmelserna om allmän fiskeavgift får retroaktiv verkan så länge den sammanlagda omfattningen av den avgiftsskyldiges realförpliktelser enligt 2 kap. 8 och 10 §§ blir i huvudsak oförändrad. Längre än så sträcker sig nämligen inte det rättsskydd företagaren nu åtnjuter enligt 2 kap. 8 §. Han torde även med den lydelse av 2 kap. 8 § som utredningen föreslår vara skyldig att underkasta sig den skärpning som kan föranledas av ändringar i penningvärdet. Vid en bedömning av den ekonomiska belastningen får sålunda kostnaden för eventuella åtgärder uppskattas i det vid prövningstillfället gällande penningvärdet, liksom eventuella avgifter enligt 2 kap. 8 §. I enlighet härmed föreskrivs i övergångsbestämmelserna att fråga om allmän fiskeavgift beträffande de nytillkommande företagen får upptagas i samband med förnyad prövning enligt 2 kap. 8 §, även om företaget har tillkommit eller medgetts före ikraftträdandet och att i dessa fall vad i 2 kap. 10 § 3 mom. andra stycket stadgas om avgift för byggnad som tillkommit enligt äldre lag skall äga motsvarande tillämpning.

I fråga om de byggnader i vatten för vilka redan enligt nuvarande bestämmelser allmän fiskeavgift skall utges gäller vattendomsto-

lens avgörande enligt 2 kap. 10 § 2 mom. i princip under en tjuguarperiod, varefter avgiften kan anpassas till inträffade förändringar i penningvärdet. Utredningens förslag, enligt vilket avgiftsperioden förkortas från 20 till 10 år, bör inte få slå igenom på löpande avgiftsbeslut. Detta bör utan särskilt stadgande även gälla i fråga om sådana avgifter för vilka särskild omprövningstid fastställts i övergångsbestämmelserna till 1954 års ändringar i reglerna om fiskeavgift. Övergångsbestämmelsen har utformats i överensstämmelse med motsvarande regel i lagen (1959:114) om ändring i vattenlagen. Även under löpande avgiftsperiod kan emellertid med stöd av 2 kap. 10 § 2 mom. andra stycket omprövning ske i samband med förnyad prövning enligt 2 kap. 8 § andra stycket. Vid sådan prövning efter ikraftträdandet får självfallet de nya bestämmelserna i övrigt tillämpas, varvid bl. a. fiskeavgifter enligt 2 kap. 8 § skall ersättas med allmän fiskeavgift.

Med tillämpning av 2 kap. 10 § i dess nuvarande lydelse kan fiskeavgift ha fastställts särskilt för kraftverk och särskilt för korttidsreglering till förmån för kraftverket. Utredningens förslag innebär att fiskeavgiften för kraftverk också omfattar korttidsreglering. Vid omprövning av endera avgiften med tillämpning av de nya bestämmelserna kan alltså även den andra böra omprövas. Detta torde kräva uttryckligt stöd i övergångsbestämmelser. Med hänsyn till att omprövningen av löpande avgiftsbeslut kan komma att föranledas inte av vad det allmänna fiskeintresset kräver utan av den nya lagstiftningens konstruktion synes den avgiftsskyldige också böra skyddas mot förpliktelser utöver dem som han haft anledning att räkna med. Han bör alltså inte betala högre avgift än tidigare för återstående del av avgiftsperioden. Däremot kan han ju beträffande det företag som föranleder gemensam prövning få underkasta sig en skärpning t. ex. på grund av förändringar i penningvärdet. Omprövningen föranleds ju i fråga om denna byggnad av lagens bestämmelser angående t. ex. avgiftsperiodens

längd. Utredningen har ansett det rimligt att man också här ansluter till vad som gäller vid samtidig omprövning enligt 2 kap. 8 och 10 §§. Den nya avgiften bör alltså motsvara hans förpliktelser enligt äldre lag. När avgift för befintlig anläggning skall omprövas vid avgiftsperiodens slut med tillämpning av de nya reglerna bör den nya avgiften avvägas med hänsyn till vad som utgått enligt det äldre beslutet. Vad utredningen nu förordar ansluter till vad som avses skola gälla vid omprövning av bygdeavgift.

4. Såsom har framhållits i den allmänna motiveringen torde en redan fastställd men inte utnyttjad skyldighet att tillhandahålla bygdekraft från ett kraftverk bestå till dess anläggningen överges, även om bestämmelserna i 4 kap. 1–4 §§ upphävs i enlighet med utredningens förslag. Utredningen har emellertid ansett att sådana förpliktelser bör upphöra efter viss övergångstid, under vilken de bygdekraftberättigade får tillfälle att göra sina anspråk gällande.

Vad gäller anhängiga kraftverksmål, där frågan om skyldighet att tillhandahålla bygdekraft inte hunnit avgöras innan lagändringen träder i kraft, torde äldre lag få tillämpas också efter ikraftträdandet. En motsatt ordning synes — åtminstone teoretiskt — i alltför hög grad göra bygdekraftintressenternas rätt beroende av domstolens arbetstakt och andra ovidkommande omständigheter. Huvudregeln i övergångsbestämmelserna punkt 2 bör alltså gälla i dessa fall. Bygdekraftintressenternas behov av rådrum synes skäligen tillgodosett om de bereds tillfälle att senast den 31 december 1974 inkomma med ansökan att komma i åtnjutande av bygdekraft. Efter denna tidpunkt bör beslut varigenom ägare av strömfall ålagts att tillhandahålla bygdekraft upphöra att gälla i vad de inte utnyttjats. I mål som anhängiggjorts före ikraftträdandet kan det vid samma tidpunkt möjligen ännu återstå att avgöra fråga om skyldighet att tillhandahålla bygdekraft enligt 4 kap. 1–3 §§. Har det då inte heller framställts något yrkande enligt 4 kap. 4 § synes domstolen böra för-

klara den förstnämnda frågan förfallen. Ansökan om bygdekraft som görs under övergångstiden bör handläggas i den ordning som nu föreskrivs för ansökan enligt 11 kap. 17 § 13.

5. Som framhållits i den allmänna motiveringen medför det nya bygdeavgiftssystemets konstruktion att avgiftsfrågan övergångsvis måste prövas för hela vattensystem i ett sammanhang. Bestämmelserna måste därför kunna tillämpas på befintliga kraftverk. Dessutom måste omprövning av löpande avgiftsbeslut kunna ske. Tillvägagångssättet kräver uttryckligt stöd i övergångsbestämmelser. Vid omprövning av detta slag bör de nya bestämmelserna om avgiftsskyldighet tillämpas. Detta innebär bl. a. att de regleringsavgifter som enligt äldre lag bestäms för korttidsregleringar och outbyggda strömfall skall upphöra att utgå när skyldighet att betala bygdeavgift i vattensystemet inträder. Med hänsyn till att avgifterna ofta uppgår till betydande belopp och det nya systemet dessutom kan medföra avsevärda förändringar i avgiftsbelastningen för de olika kraftverksägarna kan de nya bestämmelserna om avgiftsberäkningen inte utan vidare göras tillämpliga vid omprövning av löpande avgiftsbeslut. I samband med omprövningen bör å ena sidan avgift kunna fastställas för en ny tioårsperiod. Å andra sidan bör företagaren inte för återstående del av den gamla perioden få betala större eller mindre del av de nya avgifterna än som svarar mot hans förpliktelser enligt det dittills gällande beslutet. Av praktiska skäl torde avgiften få bestämmas med utgångspunkt i den avgiftsskyldiges andel i löpande regleringsavgifter och jämkning får alltså i första hand avse bygdeavgiften för kraftverket.

Jämkningsförfarandet kan belysas med följande exempel. I ett vattendrag finns två kraftverk, A och B, som båda betjänas av en reglering. För denna utgår regleringsavgift enligt äldre lag med 3 kr per turbinhästkraft enligt beslut som alltjämt gäller. Avgiften belastar A med 10 000 kr/år och B med 20 000 kr/år. I vattendraget tillkommer ett

Tabell 1

	Andel i avgift för regleringen	Avgift för kraft- verket	Summa avgift
A	1 200x3 = 3 600	2 500x3 = 7 500	11 100
B	1 800x3 = 5 400	4 000x3 = 12 000	17 400
C	3 000x3 = 9 000	5 000x3 = 15 000	24 000

nytt kraftverk, C, vilket föranleder förtida omprövning av regleringsavgiften. Det kan antas att enligt nya lagen det avgiftspliktiga antalet enheter för vattenregleringen är 6 000 och att bidragsskyldigheten för A, B och C är respektive, 20, 30 och 50 %. Antalet enheter för de tre kraftverken antas vara 2 500, 4 000 och 5 000. Vid oförändrad avgiftslatitud, 3 kr per enhet, blir avgiftsbelastningen den som framgår av tabell 1.

Eftersom belastningen för A och B under den återstående delen av avgiftsperioden skall vara oförändrad, måste avgiften för denna tid reduceras för A med 1 100 kr och ökas för B med 2 600 kr. Jämkningsen bör avse kraftverksavgiften som då blir 6 400 kr för A och 14 600 kr för B.

Enligt 4 kap. 14 § tredje stycket i lagförslaget får normallatituden underskridas, om särskilda skäl föreligger. Stadgandet bör kunna tillämpas om det behövs för att undvika obillig skärpning i avgiftsbelastningen för tiden efter den äldre periodens utgång (jfr 3LU 1959:5 s. 23 ff och NJA 1969 s. 479). För att få en smidig övergång från det gamla till det nya systemet bör avgiftens storlek även vid senare omprövningar enligt 4 kap. 15 § lagförslaget avvägas med hänsyn till det belopp som utgått tidigare.

Enligt utredningens mening bör det ankomma på kammarkollegiet att ta initiativ till den gemensamma prövning av avgiftsfrågan för visst vattensystem som reformen övergångsvis kräver. Den handläggningsordning som gäller för ansökan enligt 11 kap. 17 § punkt 13 VL synes i alla avseenden ändamålsenlig. Målen torde kunna behandlas som stämningssmål på sätt föreskrivs i 11 kap. 61 § andra stycket. Det är tänkbart att erforderligt underlag för bedömningen enklast kan erhållas om en och samma person

får förordnande att i samtliga fall avge utlåtande enligt 11 kap. 45 § 1 mom. VL.

6. I övergångsbestämmelserna har till en början tagits upp den tämligen självklara föreskriften att äldre bestämmelser fortfarande skall tillämpas i fråga om ersättning som enligt äldre lag bestämts att utgå genom överföring av kraft eller tillhandahållande av vatten.

I anslutning härtill innehåller övergångsbestämmelserna regler om avlösnings ersättning i kraft mot ersättning i pengar. Utredningen hänvisar till vad som har anförts här om i den allmänna motiveringen. Enligt förslaget skall avlösningsfrågan prövas av vattendomstol efter ansökan av part. Även i dessa fall synes ärendet kunna handläggas i den ordning som gäller för ansökan enligt 11 kap. 17 § 13.

Den ersättning i pengar som skall utgå vid avlösningsen bör lämpligen fastställas direkt på grundval av den ifrågavarande förmånens värde. Detta kan skattas till skillnaden mellan det för all framtid kapitaliserade värdet av ersättningskraften med avdrag för de på samma sätt kapitaliserade drift-, underhålls- och förnyelsekostnaderna samt den vid avlösningsstillfället obetalda delen av anläggningskostnaden. Värdet av kraften bör därvid bestämmas med ledning främst av ersättningsstagarens kostnad för ett abonnemang av motsvarande kraftbelopp.

För att ersättningsgivaren i ett trängt kreditläge inte skall behöva riskera likviditets- eller liknande svårigheter vid avlösningsen av större kraftbelopp bör det vara möjligt att fördela penningersättningen under en längre period, förslagsvis tio år. Enligt förslaget skall en uppdelning kunna komma i fråga om vattendomstolen anser en sådan ordning för betalningen erforderlig och lämplig. Frågan

får bedömas med hänsyn till nyss antydda omständigheter men självfallet också med beaktande av ersättningstagarens behov och intresset hos innehavare av panträtt i den fastighet med vilken rätten till ersättningskraften är förenad. Minst hälften av penningersättningen torde dock alltid böra utgå som engångsbelopp med ens, medan återstoden får fördelas under den närmaste tioårsperioden eller den kortare tid som omständigheterna kan motivera. Delbeloppen bör konstrueras som annuiteter. De bör följaktligen utgå års- eller möjligen halvårsvis med lika stort belopp varje gång så bestämt att det inkluderar både amortering på kapitalbeloppet och räntan på obetalt kapitalbelopp. Valet av räntefot synes böra överlämnas till domstolen (jfr 9 kap. 23 § första stycket i dess nu gällande lydelse).

8.2 Övriga lagförslag

I 13 § lagen (1919:426) om flottning i allmän flottled, som innehåller regler om engångsersättning för flottningsskada, hänvisas till bestämmelserna i nuvarande 9 kap. 54 – 57 samt 68 – 71 §§ VL angående nedsättning av ersättning, länsstyrelsens befattning med nedsatta ersättningsmedel samt om anmälan i vissa fall till vederbörande domstol. Hänvisningen, som återfinns i andra stycket, har ändrats till att avse 9 kap. 8, 10 och 22 §§ såvitt gäller nedsättning och 17 – 21 §§ beträffande länsstyrelsens åligganden. Enligt utredningens förslag kommer 9 kap. inte att innehålla någon motsvarighet till nuvarande 71 § om anmälan till domstol. Bestämmelser i ämnet avses skola meddelas i administrativ ordning med stöd av bemyndigandet i 9 kap. 28 § utredningsförslaget. En erinran härom har intagits i 13 § tredje stycket flottninglagen.

Som en följd av utredningens förslag beträffande VL har vissa ändringar vidtagits i lagen (1962:627) om vissa åtgärder för utnyttjande av vattenkraft vid krig m. m. Sålunda föreslås att 13 § upphävs. Genom lagrummet utesluts bestämmelserna om uppsäg-

ning i 9 kap. 58 – 63 §§ VL – vilka utmönstras enligt utredningsförslaget – från tillämpning i mål som avses i 1962 års lag. Av motsvarande skäl skall vidare enligt utredningens förslag bestämmelserna i 20 § om domstolsavgift upphävas samt en hänvisning i 7 § andra stycket till bl. a. reglerna om bygdekraft jämkas.

I enlighet med vad utredningen anfört i den allmänna motiveringen har slutligen lagen (1966:454) om företagsinteckning kompletterats så att rätt till andelskraft kommer att ingå bland de i 4 § första stycket punkt 3 angivna rättighetstyper som utgör objekt för företagsinteckning.

9.1 Inledning

Vattenlagsutredningen som enligt sina direktiv skall utföra en genomgripande översyn av 1918 års vattenlag har i ett tidigare delbetänkande (SOU 1970:40) föreslagit vissa provisoriska ändringar i det vattenrättsliga prövningssystemet. Dessa förslag har lagts till grund för lagändringar som trädde i kraft den 1 januari 1972.

I det nu föreliggande andra delbetänkandet föreslår utredningen vissa ändringar i vattenlagen som i huvudsak berör lagens ersättnings- och avgiftssystem. Tanken är att de nya bestämmelserna utan några mera genomgripande omarbetningar skall kunna föras över till en ny vattenlag, om en sådan skulle bli slutresultatet av utredningens arbete.

De nya bestämmelserna i vattenlagen har föranlett en del smärre ändringar i lagen om flottning i allmän flottled, lagen om vissa åtgärder för utnyttjande av vattenkraft vid krig m. m. samt lagen om företagsinteckning.

Utredningen har utgått från att de föreslagna lagändringarna skall kunna träda i kraft den 1 januari 1973.

9.2 Ersättningarna

Förslaget innebär genomgripande ändringar i de nuvarande ersättningsreglerna i 9 kap. vattenlagen.

Med hänsyn bl. a. till utvecklingen på

eldistributionens område föreslår utredningen att gällande bestämmelser om ersättning genom kraftöverföring utmönstras ur lagen. De får dock viss motsvarighet i nya regler om s. k. andelskraft vilka främst går ut på att tillförsäkra innehavare av mera betydande falldelar inom en större utbyggnadssträcka i en älv rätt att på samma villkor som sökanden till kraftanläggningen ta del i kraftproduktionen i förhållande till sin andel i den vattenkraft som skall tillgodogöras. Det nya institutet har till en del utformats efter mönster av jordabalkens bestämmelser om rätt till elektrisk kraft. Enligt de föreslagna övergångsbestämmelserna blir det möjligt för både ersättningsgivare och ersättningstagare att utverka avlösning av ersättning genom kraftöverföring som fastställts med stöd av nuvarande bestämmelser.

Även bestämmelserna om ersättning genom tillhandahållande av vatten utgår enligt förslaget. Utredningen har ansett att tillräckliga möjligheter för domstolarna att meddela föreskrifter i ämnet ryms i numera fast etablerad praxis angående skadeförebyggande åtgärder.

Som en följd av de hittills nämnda förslagen kommer bestämmelserna om ersättning i vattenmål framdeles bara att avse ersättning i pengar.

De allmänna bestämmelserna om ersättningsskyldigheten har i enlighet med utredningens direktiv utformats i nära anslutning

till 7 – 12 §§ expropriationslagen i dessa paragrafers lydelse efter 1971 års lagändring (SFS 1971:915). Som en följd härav uppdelas ersättningen formellt sett på de olika ersättningsarterna löseskilling, ersättning för fastighetsintrång och annan ersättning. Fastighetsskadorna skall uppskattas med utgångspunkt i fastighetens marknadsvärde. Detta torde i allmänhet inte innebära någon mera avsevärd förändring av rättsläget. För det särskilda fallet att ett intrång består i att fastighetens vattenkraft tas i anspråk har emellertid ersättning i pengar hittills bestämts efter samma grunder som gäller för ersättning genom kraftöverföring. Utredningen anser att en skada av detta slag i princip bör behandlas som varje annat fastighetsintrång, alltså med beaktande av den minskning i fastighetens marknadsvärde som skadan orsakar. När ett tillfredsställande underlag för värderingen inte kan erhållas får liksom i andra fall en skälighetsuppskattning äga rum med tillämpning av 35 kap. 5 § rättegångsbalken.

Ersättning för fastighetsskada utgår f. n. i många fall med 50 procents förhöjning utöver skadans fulla värde. Reglerna härom saknar motsvarighet i expropriationslagen och bör enligt utredningens mening inte behållas i vattenlagen.

En viktig följd av förslaget är att värderingen av fastighetsskador i framtiden måste mera än tidigare få formen av en helhetsbedömning av det skadevällande företagens inverkan på varje fastighet. Det f. n. flitigt tillämpade systemet att uppskjuta svårbedömda frågor under en provotid bör med hänsyn härtill tillgripas bara i undantagsfall.

Utredningen har också sett över bestämmelserna i 9 kap. om betalning och tillträde m. m. Därvid har utredningen beaktat ett förslag till ändring av motsvarande regler i expropriationslagen som f. n. prövas inom justitiedepartementet. Resultatet bör också på denna punkt bli en ökad rättslikhet. Utredningen föreslår vidare ändrade bestämmelser om avräkning av ersättningsbelopp som beträffande samma fastighet utdömts vid olika tillfällen. Därmed utvidgar utred-

ningen också möjligheterna till fullföljd av talan i ersättningsfrågor utöver vad som gäller efter ett uppmärksammat pleniavgörande 1961 av högsta domstolen (jfr NJA 1961 s. 743). En annan nyhet i förslaget är att de frister inom vilka ett givet tillstånd enligt vattenlagen måste utnyttjas föreslås förkortade från fem till två år i skade- och intrångsfallen samt från ett år till sex månader i inlösenfallen.

I anslutning till översynen av vattenlagens ersättningsregler har utredningen också behandlat vissa andra delar av vattenlagen. Detta gäller bl. a. förutsättningarna för rätt att vid utbyggnad av vattenkraft tillgodogöra sig strömfall som tillhör annan. Bestämmelser finns f. n. i 2 kap. 5–7 §§. Av dessa har i förslaget endast medtagits en motsvarighet till 2 kap. 5 §. De speciella äganderättsförhållanden som avses i de båda andra lagrummen – i 6 § delad äganderätt till strömfall där ägo gränsen går i vattendraget parallellt med strömriktningen och i 7 § oskiftat strömfall – anses inte längre kräva någon särreglering. För utbyggnadsvitsord kommer det till följd härav alltid att krävas att sökanden förfogar över majoritet i vattenkraft i den fallsträcka han vill bygga ut. Utredningen har föreslagit en kompletterande regel om utbyggnadsvitsord vid överledning av vatten från ett vattendrag till ett annat.

Vidare har, närmast som en följd av utredningens ställningstagande till frågan om ersättning genom kraftöverföring, bestämmelserna om bygdekraft ansetts kunna utmönstras ur lagen. Bygdekraftintressenterna skall dock kunna göra sina anspråk på bygdekraft gällande under en övergångstid av två år från nya lagens ikraftträdande.

9.3 Avgifterna

I fråga om avgiftssystemet i vattenlagen skall enligt förslaget regleringsavgift enligt 4 kap. 14 § vattenlagen ersättas med en ny avgift, kallad bygdeavgift. Avgiftsmedlen skall liksom f. n. komma de av vattenkraftexploateringen berörda bygderna till godo. Bygdeavgift kommer enligt förslaget att utgå för

större kraftverks- och regleringsföretag samt beräknas på grundval av installerad effekt respektive magasinsvolym. De nuvarande regleringsavgifterna grundas på det kraftutbyte som vinnas genom vattenreglering och belastar redan nu kraftproducenterna. Att kraftverken avgiftsbeläggs innebär alltså inte någon egentlig utvidgning. De nya bestämmelserna har ansetts kunna göras tillämpliga också på befintliga företag. Utredningen har velat skapa enklare beräkningsgrunder än de nuvarande och åstadkomma så nära överensstämmelse som möjligt mellan bygdeavgiften och fiskeavgift enligt 2 kap. 10 §. Däremot åsyftas genom omläggningen inte någon ökad avgiftsbelastning på kraftproduktionen. Detta kommer till uttryck bl. a. i särskilda övergångsbestämmelser.

Vissa ändringar föreslås också i bestämmelserna om fiskeavgift i 2 kap. 10 §. De föranleds främst av att det enligt utredningens förslag inte längre blir möjligt att bestämma avgift med stöd av 2 kap. 8 §. Förslaget innebär vidare som nyss antytts ett närmande till reglerna om bygdeavgift. Bl. a. föreslås att avgiftsbeslutens giltighetstid förkortas från 20 till 10 år.

Vattendomstolarna har fr. o. m. 1972 inordnats i den allmänna tingsrättsorganisationen. Av bl. a. denna anledning har det syntts utredningen omotiverat att behålla den s. k. domstolsavgiften som f. n. skall fastställas som bidrag till vattendomstolarnas organisation och verksamhet i anslutning till att medgivande lämnas till vissa typer av företag i vatten. Utredningen föreslår därför att denna avgift utmönstras.

Bilaga 1 Sammanställning över vissa utdömda ersättningar för förlorad vattenkraft

Älv	Kraftverk	År för dom	Ersättning, kronor	
			per m enkel strand	per kW natureffekt
Lule älv	Porsi	61	390 000	170
	Laxede	62	370 000	161
	Messaure	62	400 000	294
	Parki	70	24 800	44
Skellefte älv	Båtfors	61	79 900	112
	Kvistforsen	63	130 000	167
	Rengård	70	74 200	108
Ume älv	Harrsele	57	225 000	170
	Stensele	60	120 000	148
	Tuggen	61	230 000	200
	Bjurfors övre	62	110 000	92
	Rusfors	62	100 000	91
	Stornorrfors	62	500 000	230
Ångermanälven	Långbjörn	59	176 000	210
	Moforsen	64	260 000	157
	Sollefteåforsen	66	56 000	24
	Dabbsjö (överledn.)	69	2 000	65
	Hällby	70	62 277	80
Faxälven	Ramsele	58	176 000	284
	Gäddede	70	57 000	150
	Bågede	70	30 000	56
Indalsälven	Bergeforsen	57	75 000	34
	Järkvissle	58	205 000	95
Ljungan	Edefors	57	51 000	80
	Ljungaverk	69	90 000	140
Ljusnan	Krokströmmen (utvidgning)	69	41 000	62
Dalälven	Spjutmo	69	49 500	112
Klarälven	Höljes	62	35 000	76
Mörrumsån	Granö	58	27 000	123
			Medelvärde	129

Bilaga 2 Sammanställning över ersättning för ianspråktagen vattenkraft i vissa kraftstationer med högre effekt än 100 MW

Kraftstation	Effekt MW	Ersättning, kronor per kW natureffekt
Stornorrfors	410	230
Messaure	300	294
Harrsele	203	170
Porsi	175	170
Ramsele	157	284
Bergeforsen	155	34
Kvistforsen	140	167
Moforsen	139	157
Laxede	130	161
Höljes	117	76
Tuggen	103	200
Medelvärde exkl. Bergeforsen		191

Bilaga 3 Tabeller över fiskeavgift enligt 2:10 VL, reglerings-
avgifter, domstolsavgifter och av Kungl. Maj:t
bestämda s. k. särskilda villkorsmedel

Bilaga 3a Fiskeavgift enligt 2:10 VL

Inbetalda avgifter och räntor i 1 000-tal kronor budgetåren 1967/68–1969/70

	1967/68	1968/69	1969/70	Summa under perioden
S:a inbetalda avgifter	952	1 010	955	2 917
Räntor	137	154	246	537
Totalt	1 089	1 164	1 201	3 454

Årliga avgifter år 1970 fördelade på de olika
fiskeriintendentsdistrikten

Fiskeriintendentsdistrikt	Summa årliga av- gifter i 1 000-tal kr
Övre norra distriktet	248
Nedre norra distriktet	456
Mellersta distriktet	98
Övre södra distriktet	71
Nedre södra distriktet	46
Summa	919

Bilaga 3b Fiskeavgift enligt 2:10 VL

Beslutade bidrag i 1 000-tal kronor under budgetåren 1967/68–1969/70

Område inom vilket bidraget disponerats	Målforskning	Odling och utsättning av fisk (även märkning)	Fiskevård	Fiskestatistik	Kontroll (fisketillsyn, sjukdomskontroll)	Bidrag till fiskevårdsområden	Organisation Information	Summa i 1 000-tal kronor
Fiskeridirektionens forskning	1 042,1	—	—	—	—	—	—	1 042,1
Övrig forskning beställd eller understödd av fiskeristyrelsen	393,0	—	—	—	—	—	—	393,0
Övre norra distriktet	—	45,5	8,0	18,2	17,0	0,7	10,7	100,1
Nedre norra distriktet	—	193,9	44,8	6,6	9,0	10,4	19,0	283,7
Mellersta distriktet	—	513,3 ¹	6,7	1,0	10,0	34,6	12,7	578,3
Övre södra distriktet	—	67,9	56,8	3,5	67,5	13,7	10,7	220,1
Nedre södra distriktet	—	44,5	84,5	1,0	46,4	6,3	10,7	193,4
Österhavets distrikt	—	12,0	—	9,0	—	30,8	—	51,8
Västerhavets distrikt	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa i 1 000-tal kronor	1 435,1	877,1	200,8	39,3	149,9	96,5	63,8	2 862,5

¹ Härav utgör 246 t kr kostnader för driften av statens fiskodlingsanstalt, Älvkarleby, innefattande försöks- och driftsmässiga utsättningar av lax och öring i Dalälven. Resultaten har kunnat utnyttjas vid motsvarande åtgärder i andra delar av landet.

Bilaga 3c Regleringsavgifter

Samtliga inkomster och utgifter samt behållningen t. o. m. 30.6.1970

Län	Inkomster	Utgifter ²	Behållning
Östergötlands	334 778	68 930	265 848
Jönköpings	296 728	191 377	105 351
Kronobergs	33 435	—	33 435
Hallands	13 948	—	13 948
Älvsborgs	463 631	260 162	203 469
Skaraborgs	38 795	—	38 795
Värmlands	1 032 413	756 413	276 000
Kopparbergs	2 953 174	1 846 325	1 106 849
Gävleborgs	305 858	81 030	224 828
Västernorrlands	4 615 355	2 110 328	2 505 027
Jämtlands	27 583 886	22 654 804	4 929 082
Västerbottens	24 540 235	22 561 568	1 978 667
Norrbottnens ¹	23 739 548	13 752 921	9 986 627
Övriga	—	—	—
Summa kronor ¹	85 951 784	64 283 858	21 667 926

¹ Uppgifterna från Norrbottens län enligt specialbokföring. Genom att utgifter från särskilda villkorsmedel tidigare bokförts som regleringsavgiftsmedel utgör utgifterna i den ordinarie bokföringen 16 864 605 kronor och behållningen 6 874 943 kronor.

² Vissa som utgifter upptagna bidrag har beslutats men ännu inte utbetalats.

Bilaga 3d Regleringsavgifter

Inbetalda avgifter, räntor, utgifter och netto i 1 000-tal kronor budgetåren 1965/66-1969/70

Län	1965/66				1966/67				1967/68			
	Avgift	Ränta	Utgift	Netto	Avgift	Ränta	Utgift	Netto	Avgift	Ränta	Utgift	Netto
Östergötlands	6	10	-	16	6	12	-	18	6	11	3	14
Jönköpings	33	2	4	31	7	3	-	10	7	4	-	11
Kronobergs	1	1	-	2	1	1	-	2	1	1	-	2
Hallands	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Älvsborgs	14	6	-	20	14	8	-	22	14	8	-	22
Skaraborgs	1	1	-	2	1	2	-	3	1	1	-	2
Värmlands	54	12	16	50	87	16	15	88	70	17	215	-128
Kopparbergs	309	41	238	112	309	52	625	-264	309	39	222	126
Gävleborgs	10	-	-	10	53	-	-	53	46	-	21	25
Västernorrlands	228	39	182	85	584	46	235	395	631	61	363	329
Jämtlands	1 714	388	1 473	629	2 685	492	3 245	-68	2 445	433	3 570	-692
Västerbottens	2 554	154	2 563	145	2 642	230	1 652	1 220	2 960	198	3 972	-814
Norrbottnens	1 594	180	1 668	106	1 722	211	528	1 405	2 131	244	1 475	900
Summa	6 518	834	6 144	1 208	8 111	1 073	6 300	2 884	8 621	1 017	9 841	-203

Län	1968/69				1969/70				1965/66-1969/70			
	Avgift	Ränta	Utgift	Netto	Avgift	Ränta	Utgift	Netto	Avgift	Ränta	Utgift	Netto
Östergötlands	6	13	1	18	6	16	16	6	30	62	20	72
Jönköpings	7	4	7	4	14	5	-	19	68	18	11	75
Kronobergs	1	2	-	3	1	2	-	3	5	7	-	12
Hallands	10	-	-	10	3	1	-	4	13	1	-	14
Älvsborgs	14	9	-	23	14	12	35	-9	70	43	35	78
Skaraborgs	1	2	-	3	1	2	-	3	5	8	-	13
Värmlands	71	14	92	-7	74	18	77	15	356	77	415	18
Kopparbergs	322	44	194	172	320	55	245	130	1 569	231	1 524	276
Gävleborgs	52	-	20	32	74	-	15	59	235	-	56	179
Västernorrlands	654	72	461	265	654	103	200	557	2 751	321	1 441	1 631
Jämtlands	2 124	400	3 219	-695	3 070	432	3 093	409	12 038	2 145	14 600	-417
Västerbottens	2 888	252	2 788	352	2 889	277	3 802	-636	13 933	1 111	14 777	267
Norrbottnens	3 150	342	869	2 623	3 157	530	1 698	1 989	11 754	1 507	6 238	7 023
Summa	9 300	1 154	7 651	2 803	10 277	1 453	9 181	2 549	42 827	5 531	39 117	9 241

Bilaga 3e Regleringsavgiftsmedel

Beslutade bidrag i 1 000-tal kronor under budgetåren 1967/68–1969/70, uppdelade efter ändamål

Län	Ensk. vägar	Vägbe- lysning, elektri- fifering	Sport, fritids- verksam- het	Turism	Kultu- rellt	Reli- giöst	Nä- rings- liv	Fiske- vård	Vä, gator, parker	Ren- skötsel	Övrigt	Summa
Östergötlands	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	20	20
Jönköpings	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Älvsborgs	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	10
Värmlands	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	199 ¹	199
Kopparbergs	—	15	367	—	40	—	—	—	—	—	45	467
Gävleborgs	15	—	20	—	—	—	—	16	—	—	5	56
Västernorrlands	94	377	131	99	145	—	—	—	—	—	50 ²	896
Jämtlands	1 244	3 400	2 528	330	455	32	3	87	695	65	107 ³	8 946
Västerbottens	1 381	1 629	2 246	2 221	829	630	240	128	459	198	365 ⁴	10 326
Norrbottnens	142	95	2 056	535	662	—	421	15	—	944	12	4 882
Summa	2 876	5 516	7 348	3 185	2 131	662	664	246	1 154	1 207	813	25 802

1 Erosionsskydd

2 Djursjukhus

3 Varav tvättstugor 52

flygfält 30

4 Varav flygfält 350

Bilaga 3f Regleringsavgiftsmedel

Ärenden hos vattenrättsdomarna 1966–1970 om bidrag eller gottgörelse för skada som ej ersatts i vattenmålet

Vattendomstol	Antal ärenden		Antal ärenden i vilka bi- drag besluta- tats	Summa ersätt- ning för ska- da, 1 000-tal kr	Summa ersätt- ning för kost- nader, 1 000- tal kr
	Avgjorda	Vilande 1.1.1971 ¹			
Övre Norrbygden	—	3	—	—	—
Nedre Norrbygden	100	1	52	137	9
Mellanbygden	100	2	66	159	12
Österbygden	13	—	9	29	—
Västerbygden	1	—	1	25	—
Söderbygden	3	—	2	8	—
Summa	217	6	130	358	21

¹ I avvaktan på utgången av tid för oförutsedd skada.

Bilaga 3g Domstolsavgifter

Till statsverket under budgetåren 1955/56–1969/70 inlevererade avgifter i 1 000-tal kronor

Budgetår	Belopp	Medeltal för 5-års- period
1955/56	253	
1956/57	725	
1957/58	502	
1958/59	408	
1959/60	228	
1955/56–1959/60		423
1960/61	550	
1961/62	3 676	
1962/63	2 398	
1963/64	2 232	
1964/65	1 515	
1960/61–1964/65		2 074
1965/66	1 346	
1966/67	1 787	
1967/68	319	
1968/69	668	
1969/70	600	
1965/66–1969/70		944

Älv	Företag	Beslut den	Enligt	Villkorsändamål och belopp 1 000-tal kr					Övriga villkor			
				F	N	R	NV	K	B	V	Summa	
Lule älv	Suorva III regl.	30.05.58	2:3 st 3	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Suorva III regl.	16.06.61	2:3 st 3	-	-	120	-	-	-	-	120	
	Suorva III regl.	15.03.63	2:3 st 3	200	3 000	1 830	-	-	-	-	5 030	
	Suorva IV regl.	30.12.66	2:3 st 3	250	4 000	4 000	260	-	-	-	8 510	
	Tjaktjåure regl.	16.02.62	2:3 st 3	200	1 500	500	25	-	-	-	2 225	
	Satisjåure regl.	15.03.63	4:13	-	1 000	300	75	-	-	-	1 375	
	Skalka regl.	29.04.65	4:13	200	1 000	400	75	-	-	-	1 675	
	Messaure kriv	28.07.58	2:3 st 3	-	-	275	-	300	-	-	575	
	Porsi kriv	28.07.58	2:3 st 3	-	-	150	-	700	-	-	850	
	Letsi kriv	14.10.60	2:3 st 3	-	1 500	500	30	700	-	-	2 730	
Skellefte älv	Rebnisjåure regl.	6.11.64	4:13	100	2 500	300	100	-	-	-	3 000	
	Kvistforsens kriv	17.10.58	2:3 st 3	-	-	-	5	200	1 200	-	1 405	
	Storumans regl.	12.12.58	2:3 st 3	-	-	-	-	-	-	-	-	
		7.04.61		1 000	-	250	-	1 500	2 000	-	4 750	
	Gardikens regl.	25.09.59	2:3 st 3	-	2 500	450	9	-	250	1 000	4 209	
	Storfjuktans regl.	16.12.60	4:13	-	-	300	25	-	2 000	-	2 325	
	Överumans regl.	6.06.62	4:13	100	1 500	300	100	-	-	500	2 500	
	Ajåure regl.	6.06.62	4:13	150	1 000	200	75	-	-	500	1 925	
	Abelvattnets regl.	22.03.68	4:13	200	1 000	500	200	-	-	-	1 900	
	Kultsjöns regl.	24.01.58	2:3 st 3	-	-	300	-	-	1 700	2 000	-	
Ångermanälven	Blåsjöns utv. regl.	4.10.57	2:3 st 3	-	-	-	10	-	-	-	10	
	Hjälta kriv	15.05.52	2:3 st 3	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Solleteåforsens kriv	5.07.62	2:3 st 3	100	-	-	-	-	-	-	100	
Indalsälven	Storsjöns kortt. regl.	12.07.57	4:13	-	600	-	-	-	-	-	600	
	Häckrens regl.	16.06.61	4:13	-	2 800	-	20	-	-	-	2 820	
	Bergeforsens kriv	16.11.51	2:3 st 3	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Lössens regl.	12.10.56	4:13	25	-	-	17	-	-	-	42	
				Summa	2 525	23 900	10 675	1 026	1 900	4 950	5 700	50 676

Förkortningar

F = utredningar och åtgärder för fisket i bygden
 N = näringsliv och vägföretag
 R = utredningar och åtgärder för renskötsel
 NV = naturvetenskapliga undersökningar

K = utredning och åtgärder för kust- och havsfisket
 YR = förbehåll för Kungl. Maj:t att föreskriva ytterligare villkor för renskötseln
 YK = motsvarande förbehåll för kustfisket
 B = bygdens allmänna ekonomiska behov eller gottgörelse för minskad trevnad
 V = väg (särskilt angiven)

Bilaga 4 Tabeller över regleringsavgifter enligt 4:14 VL och byggeavgifter enligt vattenlagsutredningens förslag för befintliga kraftverk i vissa älvar

Bilaga 4a Luleälven

Kraftverk	Avgift enligt 4:14 VL	Avgift enligt förslaget		
	1 000-tal kr	Kraftverk	Andelar i regleringar	Totalt
Porjus	338	108	84	192
Harsprånget	621	259	156	415
Ligga	245	110	58	168
Messaure	502	232	128	360
Porsi	313	144	83	227
Laxede	211	110	63	173
Seitevare	368	157	179	336
Parki	13	17	14	31
Letsi	545	314	145	459
Summa	3 156	1 451	910	2 361

Bilaga 4b Umeälven

Företag Kraftverk	Avgift enligt 4:14 VL 1 000-tal kr	Avgift enligt förslaget 1 000-tal kr		
		Kraftverk	Andelar i regleringar	Totalt
Vattenfallsverket	1 500	923	492	1 415
Gejman	118	48	40	88
Ajaure	70	63	25	88
Gardikfors	114	61	39	100
Umluspen	171	81	53	134
Stensele	101	45	31	76
Grundfors	183	83	56	139
Rusfors	74	39	25	64
Tuggen	176	92	56	148
Stornorrfors	493	411	167	578
Bålforsens Kraft AB	190	83	69	152
Korsseibränna AB	107	46	38	84
Betsela	59	25	21	46
Hällforsen	48	21	17	38
Bjurfors AB	212	109	68	177
Bjurfors övre	77	38	25	63
Bjurfors nedre	135	71	43	114
Harrsele AB	367	186	117	303
Pengfors AB	97	49	31	80
Summa	2 473	1 396	815	2 211

Bilaga 4c Ångermanälven

Företag Kraftverk	Avgift enligt 4:14 VL 1 000-tal kr		Avgift enligt förslaget 1 000-tal kr			
			Kraftverk	Andelar i regleringar		
Vattenfallsverket	862		489	412	901	
Stalon		135				67
Långbjörn		110				54
Lasele		177				89
Kilforsen ¹		202				148
Nämforsen ¹		73				36
Forsmo ¹		165				95
Krångede AB ¹ (Moforsen)	135		81	70		
Graningeverkens AB	158		77	48		
Degerforsen		74				37
Edensforsen		84				40
Gulsele AB	153		81	51		
Hällby		76				41
Gulsele		77				40
Korssselbränna AB	197		83	90		
Dabbsjö		52				15
Korssselbränna		127				58
Bergvattnet		18				10
Svanö AB (Borgforsen)	27		15	16		
Sollefteåforsens AB ¹	59		34	32		
Summa	1 591		860	719		

¹ Andelar i Faxälvens regleringar ingår.

Bilaga 4d Faxälven

Företag Kraftverk	Avgift enligt 4:14 VL 1 000-tal kr		Avgift enligt förslaget 1 000-tal kr			
			Kraftverk	Andelar i regleringar		
Linnvasselv Kraftlag		7				4
Blåsjöns Kraft AB		65				45
Holmens Bruk AB (Junsterforsen)		43				22
Krångede AB	263		143	120		
Storfinnforsen						57
Ramsele		118				86
Edsele Kraft AB		53				33
Graningeverkens AB (Forsse)		28				27
Hjälta AB		115				91
Summa	574		365	298		

Bilaga 4e Indalsälven

Företag Kraftverk	Avgift enligt 4:14 VL 1 000-tal kr		Avgift enligt förslaget 1 000-tal kr			
			Kraftverk	Andelar i regleringar		Totalt
Vattenfallsverket	604		431	304		735
Midskog		143		101	70	171
Näverede		69		46	34	80
Stugun		39		26	19	45
Stadsforsen		145		99	75	174
Hölleforsen		130		99	66	165
Järkvisle		78		60	40	100
Krångede AB	445		240	225		465
Mörsil		51		31	19	50
Krångede		299		161	156	317
Gammelänge		95		48	50	98
AB Svarthålsforsen	223		124	102		226
Järpströmmen		148		75	63	138
Svarthålsforsen		75		49	39	88
Bergeforsens Kraft AB	127		106	63		169
Bålforsens Kraft AB (Hammarforsen)	107		53	57		110
Hissmofors Kraftverk		65		42	30	72
AB Kattstrupeforsen		68		41	32	73
AB Storbosforsen (Sällsjö)		137		88	49	137
Summa	1 776		1 125	862		1 987

Bilaga 4f Vänern—Göta älv och Lagan

Kraftverk eller reglering	Avgift enligt 4:14 VL 1 000-tal kr		Avgift enligt förslaget efter 3 kr per enhet, 1 000-tal kr	
<i>Vänern—Göta älv</i>				
Vänerns reglering	38	529		
Vargöns kraftverk	—	13		
Trollhättans kraftverk	—	106		
Lilla Edets kraftverk	—	13		
Summa	38	661		
<i>Lagan</i>				
Bolmens regl.	7	34		
Furen-Flårens regl.	12	22		
Traryds kraftverk	—	7		
Karsefors kraftverk	—	13		
Summa	19	76		

Bilaga 4g Sammanlagda avgifter för Luleälven, Umeälven, Ångermanälven, Faxälven, Indalsälven, Göta älv och Lagan

Älv	Avgift, 1 000-tal kr	
	Enligt 4:14 VL	Enligt förslaget
Luleälven	3 156	2 361
Umeälven	2 473	2 211
Ångermanälven	1 591	1 579
Faxälven	574	663
Indalsälven	1 776	1 987
Göta älv	38	661
Lagan	19	76
Summa	9 627	9 538

¹ Endast kraftverk med effekt som motsvarar mer än 2 000 enheter.

Bilaga 5 Beräkning av förhållandet mellan reducerad installerad effekt¹ i kW och lågvatteneffekt i hästkrafter för vissa befintliga kraftverk

Vattendrag	Kraftverk	Effekt vid naturligt lågvatten, 1 000-tal hk	Effekt vid 150 % av medelvattenföring, MW	Installerad effekt MW	Reducerad effekt ¹ MW	Reducerad effekt lågvatteneffekt
Lagan	Traryd	3,6	11	14	12,5	3,5
	Ångabäck	1,5	5	7	6,0	4,0
Dalälven	Åsen	5,0	22	26	24,0	4,8
	Skedvi	15,0	42	38	38,0	2,5
Ljusnan	Krokströmmen	17,6	96	98	97,0	5,5
Ljungan	Rätan	4,8	40	55	47,5	9,9
	Hermansboda	1,6	9	10	9,5	5,9
Indalsälven	Sällsjö	6,1	56	170	113,0	18,5
	Bergeforsen	26,8	120	155	137,0	5,1
Faxälven	Junsterforsen	3,5	25	45	35,0	10,0
	Ramsele	30,2	123	155	139,0	4,6
Ångermanälven	Hällby	9,8	57	66	61,5	6,3
	Kilforsen	29,4	170	270	220,0	7,5
	Sollefteåforsen	10,9	54	60	57,0	5,2
Umeälven	Umluspen	10,1	65	95	80,0	7,9
	Stornorrfors	84,6	370	410	390,0	4,6
Skellefteälven	Vargfors	15,6	77	60	60,0	3,8
	Kvistforsen	24,8	99	130	114,5	4,6
Luleälven	Letsi	40,5	314	425	369,5	9,1
	Seitevare	9,9	147	225	186,0	18,8
	Porsi	25,4	198	170	170,0	6,7
		376,7	-	-	2 367,0	6,3

¹ Reducerad effekt utgöres av effekten vid 150 % av medelvattenföringen och halva installerade effekten därutöver. Den får dock inte överstiga den installerade effekten.

Statens offentliga utredningar 1972

Kronologisk förteckning

1. Ämbetsansvaret II. Ju.
2. Svensk möbelindustri. I.
3. Personal för tyg- och intendenturförvaltning. Fö.
4. Säkerhets- och försvarspolitiken. Fö.
5. CKR (Centrala körkortsregistret) K.
6. Beskattning av reklam. U.
7. Beskrivning och analys. U.
8. Ställningstaganden och förslag. U.
9. Reklamens bestämningsfaktorer. U.
10. Godsbefordran till sjöss. Ju.
11. Förenklad löntagarbekattning. Fi.
12. Skadestånd IV. Ju.
13. Kommersiell service i glesbygder. In.
14. Revision av vattenlagen. Del 2. Ju.

Statens offentliga utredningar 1972

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Ämbetsansvaret II. [1]
Godsbefordran till sjöss. [10]
Skadestånd IV. [12]
Revision av vattenlagen. Del 2. [14]

Försvarsdepartementet

Personal för tyg- och intendenturförvaltning. [3]
Säkerhets- och försvarspolitik. [4]

Kommunikationsdepartementet

CKR (Centrala körkortsregistret) [5]

Finansdepartementet

Förenklad löntagarbeskattning. [11]

Utbildningsdepartementet

Reklamutredningen. 1. Beskattning av reklam. [6]
2. Beskrivning och analys. [7] 3. Ställningstaganden
och förslag. [8] 4. Reklamens bestämningsfaktorer.
[9]

Inrikesdepartementet

Kommersiell service i glesbygder. [13]

Industridepartementet

Svensk möbelindustri. [2]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.

KUNGL. BIBL.
2 3 MRS1972
STOCKHOLM

Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-0003